Geschiedenis des vaderlands. Deel 3

Willem Bilderdijk

uitgegeven door H.W. Tydeman

bron
Willem Bilderdijk, *Geschiedenis des vaderlands. Deel 3*. P. Meyer Warnars, Amsterdam 1833

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/bild002gesc03_01/colofon.htm



Voorbericht.

Bij dit Derde Deel van BILDERDIJK'S werk, heb ik buiten het in de *Ophelderingen* en *Bijvoegselen* bijgebrachte, weinig of niet te zeggen. - Mijn nadere aanmerkingen over de echte of onechte geboorte van Witte van Haemstede, bl. 222 en volg. waren reeds afgedrukt, toen in den *K.* en *Letterbode* van 28 Junij 1833, N°. 29 een vertoogje verscheen tot staving van het aan BILDERDIJK tegenstrijdig gevoelen. De Schrijver (D met 7..) eindigt met te zeggen: 'Zie daar hetgene ik gemeend heb voor het tegenwoordige [N.B.] *te mogen* openleggen. Welligt biedt zich eene nadere gelegenheid aan, om meer breedvoerig op deze zaak terug te komen.' Ik zal die *nadere gelegenheid* afwachten, en dan met hem, indien hij tevens zijne titteltjes aanvult, gaarn de zaak weder opnemen. Inmiddels is d.l. Aug. II. bij de tweede klasse van het Koninglijk Nederlandsch Instituut de Verhandeling bekroond van den Heer D. groebe, over de Historie van de regering van Graaf Floris V. De Heer GR. verklaart zich ook voor het vroeger huwlijk van Graaf Floris; waaruit dan van zelf zou moeten volgen dat Witte v. H. in overspel geteeld was. Misschien heb ik, na de uitgave dier Verhandeling, hierover nog iets aan te merken; misschien ook niet.-

Bij de geschiedenis der Vrijmetzelaars in ons Vaderland, *bl.* 308, behoort nog, dat reeds in 1738 de beruchte JACOB CAMPO WEYERMAN een aanprijzend verslag nopens de vrije Metzelaren in 't licht gaf, in een werkje getiteld: *De zeldzaame Levens-bijzonderheden van* LAURENS ARMINIUS (volgens hem een kleinzoon van den Theologant JACOBUS, doch een losse quant), JACOB CAMPO WEYERMAN, ROBERT HENNEBO, JACOB VEENHUYZEN *en veele andere beruchte Personaadjen* (enz.) Amsterdam, 1738, kl. 8°. (ald. bl. 187-218), en volgens zijn *Leven*, in die *van voorname Nederl. Manner en Vrouwen* (woordelijk overgenomen de Bijvoegselen van KOK'S *Woordenboek*), II D. bl. 100, zou hij al vroeg in die Orde deel genomen hebben. - Maar noch hij, noch het overige van dat boekje, waren eenigzins geschikt, om aan de orde gunst of achting te verwerven.-

Eene geschrift van F. NICOLAI, over de betrekking der Vrijmetzelarij tot de Tempelieren-orde, dat ik vermeld vind bij FEDER'S *Leben* (enz.) S. 150, en dat mij hier, bij bl. 303, 304, te stade had kunnen komen, heb ik niet kunnen raadplegen, en kan dus slechts den Lezer opmerkzaam er op maken. Ik meen dat het een aanhangzel is van zijn door BILD. bl. 277 aangehaalde werk.

Leiden, 25 Aug. 1833. H.W.T.

II. Henegouwsch Grafelijk Huis.

Jan de II.

Wij hebben Holland uit kleine beginselen groot zien worden onder het bestuur van een Vorstlijk geslacht, dat zich gedurende vier eeuwen door innige en persoonlijke grootheid, moed, braafheid, en allerlei Ridder - en Vorstendeugden onderscheidde, en zich buiten 's Lands aanzienlijk en geducht, bij zijne onderdanen bemind en aangebeden wist te maken, tot het door een inwendig misnoegen over maatregelen die niet dan het algemeene welzijn ten doel hadden, met buitenlandsche kuiperijen verbonden, te grond ging. - Thans zullen wij het zelfde Land in de handen zien van een kleinen onaangezienen Graaf van Henegouwen[1], die al wat hij was, aan Graaf Willem den II verschuldigd was; eenen, die zich-zelv' buiten staat bevond, zich en zijn Land te beschermen, Hollands macht gebruikte om zijne goederen, staten, en onderhoorigen te bevoordeelen, de gunst van zijne onderdanen bekuipen moest, door het invoeren van allerlei vrijheden, voorrechten, en vergunningen, somtijds van den tegenstrijdigsten aart, en (over het

1 [Zie de *Ophelder*.]

geheel genomen) veelal van den verderflijksten invloed op het algemeene welzijn des Volks, de kracht der regeering, en 's Lands inwendige rust. - Slechts DRIE Vorsten levert dit Land ons op; dan waarvan wij den tweeden (Willem den III) mogen uitteekenen als een waardig afstammeling van het Hollandsche Huis, en die gemaakt was om de wijze, waarop het gezag in het zijne was overgegaan, te doen vergeten.

Wanneer wij den opvolger van onzen Jan den I een onanngezienen en kleinen Graaf noemen, moet dit niet verstaan worden ten aanzien van zijn Erfgebied. Ten aanzien van uitgestrektheid was het aanmerklijk genoeg om ons Holland te kunnen opwegen. Het telde 24 bemuurde steden (⅔ van hetgeen men in Holland en Friesland had), en, men wil, 950 dorpen, waar van Holland alstoen het halve getal niet inhield; en het Land zelf werd als een veel aangenamer streek, dan het in duin- en moerasgrond verdeelde Holland gerekend; vruchtbaar en aan geene waternooden als Holland en Zeeland onderhevig. Onder Keizer Maximiliaan waren de opbrengsten van dit gewest tot die van Holland in de evenredigheid van 6 tot 7, en tot die van Vlaanderen, als 6 tot 21. Maar het is zeker, dat de bloei van Henegouwen sedert de vereeniging met Holland ongemeen toegenomen was; en men mag het in dit opzicht in 't begin van de 14de eeuw niet wel hooger dan op de helft van Holland en Zeeland te samen waardeeren. - De naam van het Land is van de rivier de Haine die er door stroomt, en beteekent niet meer of minder dan de landstreek der *Haine*.

De afkomst van Avennes was ook niet onaanzienelijk, maar door dappere daden bekend. Zelfs was Wouter van Avennes bij het innemen van Damiaten geweest, wiens broeder die Borchard, wiens onwettig huwelijk den vader van dezen Jan van Avennes aan Zwarte Margriet had verwekt, op welke dit Graafschap tevens met Vlaanderen van haren vader verstorven was. De naam van Avennes is van een slot en stad in Henegouwen ontleend, aan dat Huis in erfleen behoorende. Intusschen gevoelt men dat deze afkomst niet met die der Hollandsche Graven gelijk is te stellen. Maar vooral had het zwak karakter van Jan, Margareets oudste zoon, aan zijn zoon geene van die onderscheidingen nagelaten, die een geslacht in den kring, waartoe hij behoorde, verheffen; en hij zelf, wiens grootste luister was, van moeders zijde uit het Huis van Holland gesproten te zijn, had geen dier hoedanigheden, die persoonlijk ontzag inboezemen. Staatkundige list, en onderkruiping, zie daar den grond van zijn karakter. Maar de oorlogsroem was voor zijne zonen bewaard, in wie de ontridderde Priesleraart van hun overgrootvader scheen uitgesleten.

Wij hebben gezien wat aan Koning Willem de zucht voor zijn zuster en schoonbroeder al gekost heeft; welk een invloed zij op het lot van Floris den V had; welke middelen dit geslacht al in 't werk stelde, om zich onder Floris reeds van eene opvolging te verzekeren, welke 't honend voor Floris was, buiten zijne toestemming te zoeken op een tijd, dat er geen ander uitzicht dan op de recht nederdalende erfvolging te maken was. Wij zagen

Avennes kunstenarijen na Floris dood, en hoe hij zich, na het vallen der Zeeuwsche partij, van het bewind meester maakte, en hoe tijdig Graaf Jan de I stierf, om er hem onder een anderen tijtel, en waarop zoo lang gevlamd was, in te bevestigen. Hij aanvaardde den naam en het gezag van Graaf, en de steden, wier gunst hij bezat, en onder wie Dordrecht al juichende voorging, waren gereed hem als zoodanig te erkennen, en daarvan brieven te geven.

Zie daar wel een vreemde vertooning! Dat 's Lands Heer en Graaf zijnen onderdanen blijk gave dat zij hun plechtigen eed en hulde aan hem afgelegd hebben, ware een zeer natuurlijk ding en gevolg van zijn Graaflijk recht en aanvaard gezag. Maar dat de Graaf van zijne steden, van zijne onderdanen brieven en zegels neemt tot bewijs - waarvan? dat zij hem voor Graaf erkennen, wat is dat? Dit zeker is niet anders, dan of de Leenman aan den Leenheer brieven van homagium of hominium[1] gaf, terwijl het integendeel de Leenheer is en noodwendig zijn moet, die daar brieven van aan den Leenman geeft. - Maar van waar zulk eene omkeering? - In niets anders is de grond daar van te zoeken, dan in het ontbreken van Avennes recht, waar van hij dermate bewust was dat hij 't op erkentenissen van burgers der steden (die van geene Leenvolging wisten) en op hun goeden wil bouwen moest; en die met zulke voor hun vleiende aanzoeken zeer verkuischt en gediend waren, waardoor zij in hun eigen oogen zeer gewichtig

1 [Van hulde of manschap].

wierden, als die hunnen Graaf nu in effecte aanstelden, op gelijke wijze als deze een amptenaar. - Zeker was er meer reden geweest om van ieder der Edelen of Leenmannen zulk een brief te nemen: maar die hadden er de spot meê gedreven. Doch lieden op 's Graven eigen goed door den Graaf vrij gemaakt en met zekere voordeelen en goederen verrijkt, te doen of te laten bezegelen brieven, waarbij zij verklaren hem als Graaf ontfangen en gezworen te hebben, alsof hij dit noodig had om gehoorzaamheid van hun aan zijn bewind en regeering te vorderen, en dit als particulier tegen particulier in rechten te kunnen beweeren; dit is inderdaad eene ongerijmdheid zoo groot, dat het eerst uitvinden daarvan, den intrigant verraad die zijn recht op eene schriftlijke erkentenis van onbevoegden wilde doen steunen, om dat hij geen beter had, en facto (non jure[1]), zich in de successie vastzetten wilde, door de gunst van die genen, die verplicht waren lijdelijk hunnen heer van het Rijk door de believing des Keizers naar de feudale rechten te ontfangen en aan te nemen[2].

1 [Feitelijk; volgens geen recht].

2 Men versta dit wel! Dat de steden hun Graaf zweeren moesten, verstaat zich; dat hij ten dien einde derwaart kwam is ook zeker en was (als MELIS het noemt) *Zede*. Maar het was aan hem hun daar blijk van te geven, en zoodanig blijk, waarbij dan de privilegien bevestigd werden, heet een *blijde inkomste*. Doch dat de Graaf van de Steden deswegens brieven nam, dit was een vernedering, die men niet toonen zal vroeger plaats gehad te hebben, die tegen den aart der zaak strijdt, en die men aan de zucht van een ongewettigd Vorst om de steden te cajoleren moet toeschrijven.

Met de Edelen ging het zoo gemaklijk niet. En waarop het recht van Avennes steunen mocht, is nog in 't geheel niet klaar. - Dat Holland geen vrouwelijk Leen was is reeds genoegzaam bewezen, en het tegendeel zelfs in het geval van Ada niet eenmaal beweerd; want om toen een recht voor van Loon te vinden, betwistte men de opvolging van Willem I als broeder, deed het Leen als vervallen beschouwen en nam 't van den Bisschop van Utrecht aan, als aan wien het uit krachte van Keizerlijke uitgift behoorde. En het was even zeker, dat Avennes geen Agnaat was, en dus geene opvolging in 't Leen voor kon wenden. - Echter de brieven die hij zich door de Steden doet geven, behelzen, dat hij 'van rechte Oyrie is Grave van Holland en Zeeland en Heere in Vriesland, en zij hem ontfangen en houden voor hun rechten Landsheer en zijn gerechten hoyr na hem.' etc.

Velen derhalve betwistten hem dit, en de Keizer kwam welhaast met een leger af om het hem desgelijks te betwisten; maar hier van straks. Doch anderen wilden hem, niet als rechten hoire (dit was te dwaas), maar onder welk voorwendsel ook, om dat hij hun convenieerde. - Het vervallen aan 't Rijk kon niemand aangenaam zijn, dewijl het bekomen van een nieuwen, geheel onbekenden, Heer, en die uit duizend oorzaken den een of ander gantsch onaangenaam zijn kon (het geen dan alleen aan den Keizer hing) een vrij hachlijk ding was; waarvoor elk liever een bekende, een niet te machtig Vorst, en die om de zwakheid of nietigheid van zijn recht, des te meer van hun af zou

hangen, tot Graaf had. En zeker had onze Jan II wel eenig voorwendsel waar zich de gewillige meê paaien liet, en die blind wilde zijn, ook geen gaping in zag.

Dit voorwendsel nu was niet (als de goede burgertjens in hun brieven praten,) *de naaste* te zijn, en bij gevolg *het rechte oir*, in eene opvolging die alleen agnaten, en onder dezen zelfs alleen maar den broeder, toelaat. Die boeren-jurisprudentie kon bij geen Edelman ingang hebben; maar het bestond in een *verlei* bereids van het Rijk bekomen, en waarvan wij op zijn plaats gewaagd hebben.

In 1276 naamlijk had Jan van Avennes van Keizer Rudolf 't expectatif op Holland bekomen, waar van wij de notulen met een woord verklaren moeten.

Van oudsher is gebruiklijk geweest de *Medebeleening* of *investitura simultanea*, welke is een verlei, hetgeen tevens met den Leenman ook aan zijnen eventuelen opvolger of opvolgers geschiedde. Zoo vinden wij reeds 1 F. 14, en 2 F. 18 *simul investiti* (broeders, b.v.) Dit verlei, geschiedde in dier voege, dat waar de Leenheer den banier overgaf, de mede verleid wordende, daar nevens hem de hand aan sloegen. Naderhand geschiedde 't in *grooter of kleiner leenen* (Rijks of onderleenen), met het houden van een slip des mantels van den beleend wordende door de medebeleenden.

De medebeleende had na de *dood* des Leenmans, die eigenlijk verleid werd, dit voorrecht hier uit, dat, hoewel hij alsdan gehouden was de manschap bij den Leenheer te vernieuwen, dit echter niet anders dan als eene formaliteit aan werd gemerkt,

waarvan het verzuim geen verval van het leen met zich bracht, gelijk bij eene gewoonlijke leens-opvolging het geval was. En de reden van dit onderscheid is tastbaar. Hereditas possessionem non tribuit[1], maar de *investituur* is de wettige wijze, waarop men in de possessie van een Leen wordt gesteld. - Die dus, de successie hebbende, den term voor het vorderen van de investituur voorbij liet gaan, abandonneerde de possessie die hij had kunnen vorderen; en zijne possessie die hij facto geärripieerd mocht hebben, was onwettig en die van een praedo [een indringer]. Maar door de simultanea investitura had hij die wettige possessie alreeds bekomen, en 't vernieuwen van het verlei was wel een nuttige form, waardoor de Leenheer hem agnosceerde, maar gaf noch nam aan 't bezit, waarin hij bereids wettig gesteld was.

Uit deze simultanea investitura sproot ook welhaast, dat, na de Leenman zijn verlei reeds ontfangen had, hij vervolgens zijnen opvolger of opvolgers aan den Leenheer praesenteerde, om als verwachters of *vorbeiders* van het Leen (*nevens hem*, als men 't noemde) verleid te worden. Waartoe zelfs in Keur-Saxen een tijd bepaald is binnen welke dit geschieden kan, (en wel 6 jaren).

Maar hieruit ontstond ook, dat de geen die in zeker geval tot de opvolging gerechtigd moest worden, bij voorraad, zich op deze wijze van die opvolging verzekerde, door er *verlei* van te vragen, welk verlei, even als het eigenlijk *medeverlei*, geenerlei uitwerksel had, dan wanneer het geval kwam ie exsteeren. -

1 [Erfrecht geeft geen bezit].

Men noemde dit in Duitschland *ein Irrlehn*; het geen SCHILTER[1] echter voor een verbastering verklaart, als moetende eigenlijk *ein Ehrlehn* zijn.

Deze Expectativen zijn zeer oud. Henrik van Meissen ontfing dus 't Expectatif op Thuringen van Keizer Fredrik II. En ('t geen men wel moet opmerken!) dit verlei gaf recht niet alleen aan den dus met het expectatif verleide, maar ook aan den Leenvolger van dezen (als zoon of broeder b. v.) 1 F. 9. 1 F. 27.

Men heeft sterk getwist, of zij gegeven konden worden zonder toestemming van den werklijken Leenman? De negative wordt gegrond op 2 F. 26 c. *moribus*, maar dit doel niet af. Latere regelingen in het Rijk gemaakt, die den Keizer hieromtrent aan banden gelegd hebben, doen hier niet ter zake. En men is verplicht te erkennen, dat het aan den Keizer stond op deze wijze over een Leen te beschikken, dat werklijk aan eenen wettigen en erkenden Leenman behoorde. Ook is dit sedert in mindere Leenen derwijze in gebruik gebleven, dat dergelijke verleien van expectativen aan ieder periculo petentis [op zijn eigen risico of rekening] gegeven worden.

Avennes nu had zoodanig een verlei bekomen, en de familie van Henneberg desgelijks, in 1276; en hij had aan deze familie haar aanspraak volkomen afgekocht, waardoor dan hun concurrentio was afgesneden: En hij aanvaardde het Graafschap *als van den Keizer daar mede* VERLEID.

Maar dit *verlei*, welk effect had dit of kon het

1 *Comm. ad Jus feud. Alemannic.* p. 172.

hebben? 't Was geschied in geval van *kinderloos overlijden* van Floris. Doch Floris was niet *kinderloos* overleden. - Het verviel dus, en was niets, deficiente conditione[1]. Dit is onlochenbaar.

En echter grondde Avennes zich daar op. - En waarlijk lag er een grond voor hem in. En die grond is deze. Het *verlei* is inderdaad een verbintenis, door welke de Keizer, quâ Leenheer, den beleende, wat hem betreft (al hoe wel salvo jure tertii[2]) erkent, en aanneemt, en hem dus niet meer repelleeren kan. Zoo er derhalven geen derde persoon is die een jus potius [een beter recht] allegueert, heeft zij noodwendig kracht *tegen den Keizer*. Maar hier was geen *jus potius*; niemand was nader, niemand beter bevoegd dan Avennes, hoe onbevoegd ook in zich-zelfs. De Keizer kon hem derhalve niet weigeren zijn verlei gestand te doen.

Een punt alleen stond hier in den weg. *De Conditio naamlijk* quâ effectus pacti suspenditur[3]. Ik heb u verleid, kon de Keizer zeggen, in geval Floris kinderloos stierf; maar hij niet kinderloos gestorven zijnde, zoo heb ik u niet verleid. Een invincibel argument op zich zelve, maar dat al zijn kracht verloor door deze eene aanmerking: Ik ben in het zelfde geval, in de zelfde betrekking, als of Floris kinderloos gestorven ware. Zoo er in dat geval geene reden was om mij te repelleeren, zoo is

1 [Door het ontbreken der voorwaarde].
2 [Behoudens het recht van derden].
3 [De Voorwaarde, waardoor het effect der verbintenis geschorst wordt].

er nu ook geen. Al wat ge nu tegen mijne opvolging kunt inbrengen, obsteerde mij in dat geval. Maar toen hebt gij erkend, dat mij dat niet repelleerde: Ergo dit repelleert mij nu ook niet. Gij kunt het Leen nu niet vervallen verklaren, of het zou in dat geval ook vervallen geweest zijn. En echter in dat geval hebt gij u jegens mij geëngageerd. Dat toen fundament voor 't verlei opleverde, levert het nu even zoo op. 't Stond tusschen ons beiden vast, en is door eene openbare daad (het verlei) erkend, dat mijn defect van het jus agnati[1] niet obsteerde aan mijn succedeeren in 't Leen van Holland. *Consilium tuum in meum detrimentum mutare non potes*[2]. Met een ander zou ik demêleeren, of Holland een recht mansleen, of vrouwenleen ware; maar tusschen ons kan er (na uw aveu) geen quaestie van zijn. En, deze quaestie afgesneden, en mijne bevoegdheid dus extra litem [buiten kijf] zijnde, koomt alleen mijne qualiteit van *proximior* [nadere] in aanmerking en deze is onbetwistbaar en facti notorii [*notoir.*]

Zoo dat, schoon dat verlei in het bestaande geval niet verleend is, het echter een daad van erkentenis geweest was, waar uit Avennes mocht afleiden dat de Keizer hem niet tegen kon zijn. - Men late daar, of zelfs deze geheele conditie wel in der daad zoo letterlijk op te vatten, en of zij niet veel eer als een bloote uitdrukking van den *casus aperturae* aan zij te mer-

1 [Van het recht van naasten zwaardmaag].
2 [Dee rechtsregel, welke verbiedt, zijne bepaling te veranderen ten nadeele van een derden].

ken: waar voor ook wel iets te zeggen zou zijn, en in welk geval het volstrekt op geene verwantschap door agnatie, of eenigen graad van proximiteit aankoomt.

Op dezen grond waagde Avennes 't, hij die beter bij 't Rijk stond dan Graaf Wijt, het bezit van Holland facto te arripiëeren. En, inderdaad, hij mocht zich vleien, dat het noch aan de Edelen, noch aan den Keizer vlijen zou, hem in de zeer gecompliqueerde gesteltenis der zaken met de wapenen daar uit te drijven; indien men ten minste geenen Graaf van Vlaanderen (die nog minder, bevoegd was) in Holland tot heer wilde maken, waar van men, zoo hier als bij 't Rijk, ten allerhoogste vervreemd was.

Daar kwam nog iets bij, het geen de sustenu van Avennes eenigermate te stade kon komen. - Floris zelf had in 1282 van Keizer Rudolf op den 19 Junij (KLUIT *proh.* p. 861) het recht bekomen om, in gevalle hij geen zoon nalaten mocht, zijn leen op zijn dochter te doen vervallen. - Niet dat Floris daar mede dit als een gevolg van den aart van het Leen zou aangemerkt hebben (het tegendeel blijkt er uit, want dan had hij geen poging daar toe aantewenden gehad) of dat hij het manlijk tot een vrouwlijk leen had willen gemaakt hebben (waar voor niet de minste schijn is;) maar hij verlangde alleen de uitgift van 't Leen aan zijne natelaten dochter, of liever aan den genen wien zij huwen zoude (als van ouds vrij gebruiklijk was), terwijl hij 't verdrag van een huwlijk voor haar gesloten had, waarvan tusschen hem en Koning Eduard de voorwaarden beraamd

waren[1], en in 't welk hier een punt van zeer groot belang was, zoo zij aan haar toekomende gemaal het uitzicht op 't Graafschap van Holland kon meêbrengen. Dit was derhalven iets, dat met geen vrouwlijke successie iets gemeen had; maar evenwel thands, nu men de principes van het Jus Civile ongevoelig overal begon in te mengen, scheen dit voor het uiterlijke wellicht zoo iets van de successie in defectum agnatorum [bij gebrek van *agnaten*] aan te nemen; waardoor men mede al meer tot een admitteeren van cognati per sexum femininum [verwanten door vrouwen] overhelde.

Zie daar wat Avennes voor zich had. En ik twijfel niet, of dit alles behoorde tot den complexus [den geheelen omvang] van *motiven* waardoor hij handelde, en welke, als 't veelal gaat, in hun onderlinge vereeniging meer vermochten, naar mate men ze minder ontwikkelde. Het gaat veelal zoo, als er causae justificativae [verschooningsredenen] gezocht worden, dat men aan bloote schijngronden een gewicht hecht, die afzonderlijk in aanmerking genomen, niets afdoen, maar door eene zekere samenstemming met het doel van den gene die handelt, hem allerovertuigendst schijnen. - Wat mij betreft, ik geloof dat zijn beste defensie zou zijn het verlei van Keizer Rudolf als een algemeen verlei *in casum aperturae* te doen voorkomen, en de successie van Jan I als *non avenue* te houden, om dat hij het leen nooit verheven, en dus nooit bezeten had. [Zie de *Ophelder*.]

1 WAGENAAR, III Dl., bl. 23.

Jan van Renesse (zoo men wil[1]) had zich bij den Graaf van Henegouwen getracht te zuiveren van de beschuldiging die men tegen hem ingebracht had, en beloofd bewijs en borgen voor hem te leveren: maar hij kon dit niet te weeg brengen.- Van welke beschuldiging? - Van deel te hebben in Floris moord, zegt MELIS, met 't welk hem Gerrit van Velzen bezwaard zou hebben. Dit koomt zekerlijk zeer te onpas, nadat Jan de I hem reeds in zijn dienst gebruikt en Bailluw van Zuid-Holland gemaakt had. - Veel natuurlijker is het geen het *Goudsche Kronijkjen* meldt, dat Renesse kwam ‘om zijn onschuld te doen voor den Graaf, van dat hem Heer Wolfaert *opgeleid* (d.i. te laste gelegd) hadde, daar hij om uit den lande werd gebannen.’ Dit is in den haak. Renesse, die zoo lang Wolfert in 't bestuur was, de *exceptio loci non tuti* [2] had, sisteert zich zoodra dit obstakel ophoudt, en de purge kon hem niet geweigerd worden. - Maar de Graaf van Henegouwen, dadelijk 't roer des Lands aangegrepen hebbende, was zoo min Renesses als Borselens gezind, en wierp hem de beschuldiging van deelhebbing in het attentaat op Floris voor. Hierop verbleef hij bij een brief welke nog bestaat en van den 24[sten] Augustus 1299 is: ‘aan de beide Graven van Holland en van Henegouwen of aan een derzelven in geval van des anderen overlijden, en

1 MELIS STOKE VII, 7.
2 [Exceptie, om niet te compareren op eene plaats die niet veilig is].

aan alle goede lieden, uitgenomen die ter waarheid bewezen konden worden zijne vijanden te zijn, dat zoo men hem, van dato af tot Paasch 1300 schuldig vond, met raad of daad aan de gevangenis of dood van Graaf Floris geholpen te hebben, hij dit (gewillig) met lijf en goed ontgelden zou. En hier voor stonden als zijne borgen vermeld de Burggraaf van Leiden, en die van Zeeland, Heer Gerard van Egmond, Niklaas van Putten en nog twee knapen; waarbij zich nog zijn twee broeders voegen, op verbeurte van hun lijf en goed'[1]. En deze acht borgen verklaren het stuk gezegeld te hebben met hun zegelen, uithangende, gemeen met het zegel van Heer Jan van Renesse. Het zegel ondertusschen bleef achter. - Maar waardoor? - dit behoort zekerlijk tot de geheimen van staat; maar behoort Renesse niet te bezwaren.

Vreemd is het ondertusschen dat er geen gewag wordt gemaakt van de zaak waarover hij ingedaagd, bij contumacie veroordeeld, en zijn slot afgebroken was. - Men schijnt dit als *non avenu* aangemerkt te hebben. Maar zoo dit of als valsch erkend of verzoenbaar werd geächt, zou dan de beschuldiging wegens Floris wel iets meer dan een voorwendsel geweest zijn, waarvan men zich, omdat het populair was, bediende ten einde hem uit de voeten te houden? En dit zoo zijnde, zou het dan wel te verwonderen zijn, dat de Borgen, eerst gereed zich voor hem te verbinden, echter te rug traden als het

1 HUYDEC. III D. p. 3.

tot zegelen kwam om zich niet in den haat tegen hem in te wikkelen op een tijd dat Avennes met zijn stedelijken aanhang alles vermocht en dit zoo kers-versch aan Wolfaert getoond had?

Ondertusschen zijne ontschuldiging niet aangenomen zijnde, geloofde hij zich in staat om Avennes, toen die zich de opvolging als Graaf aanmatigde, het hoofd te bieden. HUYDECOPER teekent Avennes ouberadenheid hierin met vrij sterke trekken, daar zekerlijk Wolfaerts kinderen in Zeeland machtig waren en niet dan wraak tegen Avennes ademden; tegen wier aanhang niemand nuttiger geweest ware dan Renesse 'wiens vriendschap hij niet te duur had kunnen koopen' maar die hij integendeel met verachting en terging van de hand wees. Uit verhittering vereenigt hij zich nu met de Borselens, met dat gevolg, dat hij zich meester van 't eiland Schouwen maakte, en geheel Zeeland tegen den nieuwen Graaf in de wapenen bracht, die het in Zieriksee te benaauwd krijgende, naar Holland zond, en gouden bergen uitloofde, om bijsland.

Daar vloeiden ook Hollandsche benden toe. Zij werden onder den Maarschalk van Zeeland, *Hollander*[1] *van Ricmerswale gesteld*, en men zette 't op Walcheren, waar men te Arnemuyden aan land kwam, maar verwacht en vrij ruw ontfangen werd. Een donderbui en storm voltooide het ongeluk, als men weêr inscheepte, en de vloot werd verstrooid. De Graaf-zelf was in Middelburg geraakt; dit bewoog

1 Eigenlijk *Willem* (Hollander was een bijnaam). HUYDECOPER III, 76. WAGENAAR heeft het mis.

zijn broeder Gui te rug te keeren en ondanks storm en tegenwind hem te hulp te komen, van de vijanden achtervolgd wordende, die er een groot deel (zegt MELIS VII, 95) van veroverden, en Guizelven gevangen maakten; die met niet meer dan nog vier levende personen gevonden, voor hun overmacht bukken moest. Men deed deze vier lieden (wier namen onbekend zijn, doch die men afnemen mag Edellieden van aanzien te zijn geweest) ter wrake van Wolfert van Borselen râbraken en vervolgens op staken ten toon stellen. - Men oordeele hieruit over het gewicht dezes opstands, waarvan men bij WAGENAAR een zeer flaauw en belangloos bericht vindt, dat zeer in 't algemeen is.

Wij hebben reeds gemeld, tot hoe verre de Koning van Frankrijk Vlaanderen onder zijne macht had gebracht. Geen wonder derhalve zoo hij zich de zaken van Zeeland aantrok, als Leen van Vlaanderen beschouwd. 's Konings broeder *Tsarels van Valois* kwam. tusschen beide, en men kwam overéén, den Koning als scheidsman te erkennen. - Wij hebben te voren gesproken van Wolfert van Borselens zoons, die Frankrijks krijgsgevangenen waren, en zonder wier bevrijding Koning Eduard geen vrede zou maken; en het is gebleken, hoe Eduard dit beding gehouden heeft[1]. Deze gevangen jongelingen[2] werden nu uitgewisseld tegen Gui van Henegouwen.

1 Het was 'Ingelsche vorworde.' MEL. ST. IV, 866.

2 't Zij zij alle drie Wolfard tot vader hadden, 't zij een van hun, zoon van Florens van Borselen was (als HUYDECOPER meent III d. bl. 11) Neef of Oom van Wolfert, en die niet met hem in den Vlaamschen afval onder Floris V gedeeld had, maar nu aan het hoofd der Zeeuwsche opstandelingen schijnt geweest te zijn: waarvoor men Renesse, zoo HUYDECOPER zeer wel aanmerkt, te onrecht dus verre gehouden heeft (HUYDECOPER, III Dl. bl. 15). Deze Floris van Borselen was door Graaf Floris tot zijn Raad aangesteld en hem zeer verbonden. 'Hij droech 's Graven cleeder an' zegt MELIS. - Ik denk Graaf Floris of Jans kleederen, maar dat nog verplichtte hem niet Avennes indrang op den zetel van Jan goed te keuren.

Het was zoo geheel vreemd niet, dat de Fransche Koning, Avennes bondgenoot, hem meer genegen was dan den Zeeuwen. Zij meenden dit weldra te bespeuren, en om de zaak op eene meer peremptoire wijs aftedoen, vervoegden zij zich tot den Keizer, nu Albert van Oostenrijk, en vertoonden hem dat het Leen van Holland door den dood van Floris zoon zonder afkomelingen aan het Rijk te rug gevallen was; hem biddende te Nijmegen of in het Land zelve te komen, en Avennes voor hem te roepen, die hem zeker niet zou durven afwachten; met verzekering van hun hulp en ondersteuning, en eene gereede onderwerping van het Land.

De Keizer zond dienvolgende brieven aan Edelen en Steden en vermaande hen tot getrouwheid aan 't Rijk en deszelfs Hoofd, en tevens schreef hij Graaf Jan aan, zich ten zekeren bepaalden dage te Nimwegen voor hem Keizer te sisteeren, ten welken einde hij hem 's Rijks geleide gaf[1].

1 De zotte afkondiging die men bij TRITHEMIUS vindt (zie ook den *Klerk der lage landen* p. 189 in not.) verdient niet het minste geloof, ja weerlegt zich zelven ten volle.

Avennes, die zekerlijk voor den Keizer zeer gerust zijn recht op de erfvolging van zijn Neef had kunnen voorstellen, scheen echter nu op dat recht zoo geheel niet te vertrouwen. Ten minste hij gedroeg zich als iemand die het liever met de wapenen dan in judicieele forme beweerde. Of hij tot het eerste wel groote lust hadde, laat ik daar, maar hij nam welhaast deze houding aan. Hij riep man en vriend op om hem bij te springen; 'hi wils hem danken ewelike!' - Niet alleen de Steden, maar ook de Edellieden van Holland trokken op, en daar werd een groot leger gevormd, waar meê hij naar Gorinchem trok. Maar daar gekomen, vatte hij achterdocht op tegen de Vriezen, die hij uit dezen hoofde naar Woudrichem afzond; en scheepte voorts in, om naar Nijmegen de rivieren op te zeilen; gelijk hij dan ook met een gunstigen wind deed.

De Keizer, die niet toegerust kwam, om een oorlog te voeren, maar om iemand, die wegens aanmatiging van een Rijksleen door de Ingezetenen bij hem beklaagd was, te hooren, en in die zaak, na behoorlijk onderzoek, recht te spreken, was zeer ontzet, te vernemen, dat men hem daar met een zoodanige vloot en legermacht op kwam dagen, terwijl niets zich roerde, van de zijde der genen die hem ingeroepen hadden, hulp, bijstand, en onderwerping, van geheel het Land zoo wel als van hun persoonlijk beloofd, en verzekerd, dat de beschuldigde zelfs niet onder zijn oog zou durven verschijnen. Hij was hier niet op gewapend, en, gelijk hij zich te Nijmegen niet bloot kon stellen aan zulk

eene overmacht, trok hij op raad van den Grave, van Kleef naar Kranenborch.

De tijding van het te rug wijken des Keizers gaf onzen Graaf Jan moed. De Bisschop van Keulen kwam daar tusschen, en bewerkte eenen vrede of zoo men het noemen mag (want oorlog was er niet geweest noch beöogd), ingevolge waarvan Jan met zijne macht weder terug trok, zoo als ook Keizer Albert van zijne zijde deed.

Vóó zijn vertrek echter kwamen de Zeeuwen met een vloot van honderd schepen de Lek opvaren tot 's Keizers ondersteuning, gelijk zij beloofd hadden; maar kwamen te laat. De Keizer zei hun koeltjens, dat de zaak gevonden was, en steeg te paard, zonder zich verder aan hen gelegen te laten zijn. - Het verdrag met den Keizer werd gesloten op den 15^{den} Augustus 1300.

Het te laat komen was de volstrekte ondergang der opstandelingen. Het is moeilijk te beslissen hoe de zaak door den Keizer beschouwd zou zijn, en welk een kracht hij aan het medeverlei door Rudolf aan Avennes gegeven, en 't geen hij als Opvolger en Nazaat verplicht was gestand te doen, hechten zou; en of hij in allen gevalle niet verkozen zou hebben, het Leen aan Avennes uittegeven, voor eene beschikking daarover ter gunst van een ander te maken. Maar in allen gevalle zou hij zich de zaak der Zeeuwen in zoo verre aangetrokken hebben, dat hij hun pais (en dat wel, op billijke en voor hun aannemelijke voorwaarden) gemaakt zou hebben, zoo dat zij voor den wrok van Avennes gedekt

wierden. Doch dit was voorbij, en zij zagen zich thans aan een lot overgelaten, dat in eens hun den nek toekeerde.

Het zij de Graaf eenig bericht had, dat de Zeeuwen zich opmaakten om den Keizer te ondersteunen, of niet, hij had aan zijnen zoon Jan, bekend onder den Grave van Oostervant, en die sedert den bijnaam bekwam van *Jan zonder genade*, dien hij met Witte van Haamstede in Middelburg en Zierikzee gelaten had, last gegeven, de vijanden, ingevalle zij wilden wegvaren, niet te moeien, maar indien zij *met heirkracht* voeren, dan met alle macht op hunne bezittingen aan te vallen en alles te vuur en te zwaard te verwoesten; het geen stiptelijk achtervolgd wierd.

De Graaf was met zijne vloot te Dordrecht aangekomen. Men vernam daar het opvaren der Zeeuwsche schepen, en om hun den terugtocht te beletten, werd er zoo op de Lek als op de Merwe een deel volks gelegd, of zij de eene of andere misschien af mochter zakken. Zij kwamen den Waal af, en de Graaf kreeg door Arkel bericht dat zij Tiel reeds voorbij waren, en te Bommel nachtkwartier hielden. 's Anderen daags waren zij tot Werkendam, en dus in Holland genaderd. De Graaf, die hun in den val had kunnen benijpen, maakte groote beweging, deed de alarmklok luiden, en zijn leger en vloot met een geweldig geschreeuw aanvoeren. Maar de Zeeuwen keerden wijsselijk; zij keerden op Woudrichem en wilden hunne schepen in 't Heusdensche bergen, en zich te lande een weg maken of ten minste een kans beproeven; en de

Graaf keerde nogmaals zonder één zwaardslag of pijlschoot naar Dordrecht.

Men verbeeldt zich (uit MELIS verhaal) dat zij ten Oosten der Heerlijkheid van Arkel aan land geslapt, en op Schoonhoven aangetrokken zijn. HUYDECOPER merkt zeer wel op, dat dit niet samenhangt. Het oogmerk was zichtbaar, daar alle gevecht te ontwijken, en te land over het Heusdensche gebied naar Brabant, en dus weder naar Zeeland tot hun goederen en vrienden te ruk te keeren, welke weg voor hun openstond. Maar een deel van hunne macht, dat, van hun hier afgescheiden, de Lek afzakte en van weinig aanbelang was, kwam middelerwijlen voor Schoonhoven, heerlijkheid van Niclaas van Cats, hun vriend en medestander[1]. De burgers, niet Zeeuwschgezind als hun heer, sloten de poorten voor hun, hielden het slot van den heer omcingeld, en zij, niet toegerust, om daar een stad te bestormen, of oorlog te voeren, *voeren* hunne *verde*, als 't heet, dat is, gingen huns weegs. Toen dit tot den Graaf kwam zond hij eenige Vriezen ter ondersteuning van de stedelingen, en om met hun Cats in zijn burcht te belegeren. Deze was genoodzaakt zich met zijnen zoon, en die bij hem waren, behoudens lijf en leden optegeven, en werd met hun te Nieuwerburg gevangen gezet.

De Graaf was te voren reeds meester van Middelburg, en gedurende de tocht naar Nijmegen had men zich van de gelegenheid bediend om de landen en sloten der tegenpartij af te branden en af te breken.

1 HUYDECOPER, p. 80.

Nu achtte hij het van zijn belang, door een sterke poging een eind aan dien oorlog te maken. Hij stak dus in persoon naar Zeeland over. Jan, *zonder Genade*, had het huis te Baarsdorp, of, zoo MELIS schrijft, *Bersdorp*[1] ('t geen MELIS te of bij Middelburg plaatst, maar dat men in Zuid-Beveland zoekt, te onrecht - zie HUYDEC. III, p. 35) bemachtigd, en aldaar niemand het leven gelaten, en voorts geheel Walcheren onder zich gebracht, van waar hij in Beveland op gelijke wijze huis hield. Doch hier kwam nu de tijding dat de vijand, van Bergen op den Zoom, wel 500 man sterk overstak (waaruit wij zien, dat zij westlijk hun aftocht beleid en nu ten einde gebracht hadden, als HUYDECOPER het voorstelt). Jonkheer Jan, die te Riemerswale was, trok hen tegen, en niet tegen zijn aantal opmogende, weken zij, scheidden van een, en verlieten het land. Te gelijker tijd werd Schouwen door Witte, en het huis van Troyen waar Floris van Borselen zich nog onthield, door denzelfden Jan onderworpen, wien men daar niet afwachten dorst; zoodanig een schrik verwekte zijne wreedheid in 't ombrengen van al wie in zijne handen vielen. Hij beschouwde hen naamlijk als oproerlingen, en niet als eenen wettigen oorlog voerende tegen een usurpateur en lagen wraakzuchtigen dwingeland, met wien geen verzoenen of vrede mogelijk was, schoon te laf om zijn aart niet op alle mooglijke wijs te vermommen. En deze wreedaartigheid heet dan bij een ezel als de MELIS stoke van

1 Dezelfde, die bij het gevangen nemen ontvlucht was? - Zoo schijnt het.

dezen tijd (die een geheel ander persoon is, dan die het werk aanving en aan Floris V toeëigende) ‘over de weêrspannigen rechtte’[1]. - Zulke uitwerksels had de regeeringloosheid en verdeeldheid in 't Duitsche Rijk op deze Landen, dat er zulk een vervloekt despotismus en kannibalismus mogelijk in wierd! 't Gemeene volk ondertusschen bood hem de hand tegen hun heeren. - Graaf Jan vertrok weldra naar Henegouwen, en liet Jonkheer Jan in Zeeland zijn plaats bekleeden; tot zij na eenigen tijd verwisselden.

Om van de oprechtheid van Graaf Jan (zoo hij dan nu, daar de Keizer hem erkende, met recht ook bij ons heeten moet) te oordeelen, mogen wij zijn gedrag tegen Renesse, (17 Oct. 1299) wien men (quasi) als deelhebber in Floris moord of gevangenneming (want dit vond men niet goed te onderscheiden) zoo verafschuwde, en tegen wien men het verbond van eeuwige veete in Holland door Avennes tot blinding van 't volk aangegaan, zonder de moeite van onderzoek te doen of hij schuldig ware, aanvoerde - mogen wij (zeide ik) dit gedrag vergelijken met het geen hij tegen anderen hield, wanneer zijn belang (of liever zijne uitzichten en persoonlijke opvatting van haat en vijandschap) anders waren.

Reeds in 't midden van 't jaar 1300 had hij een verbond van *vriendschap* err *onderlinge bescherming* opgericht met den Hertog van Brabant[2], die zoo sterk in dien moord verwikkeld was, dat hij zich

1 (Zie MELIS zotte predikatie VII B., vs. 599-688).
2 WAGENAAR, p. 143, uit MARTENE en DURAND. [Zie de *opheld.*]

zelven den zoen van een' moordenaar opleidde, namelijk bedevaarten en andere boeten ter bevrediging van de ziel des vermoorden. Ik zwijg van zijn verbond met Jan van Kuyk, den aanlegger en ziel der zamenzweering. Van een gelijk verbond met Jan van Heusden spreek ik niet. Jan van Kuyk ondertusschen en Jan van Heusden (de eerste met het ontwijfelbaarst recht) waren uitdrukkelijk met name in het verbond van eeuwige vijandschap en wraak tegen de *verraders* en *moorders*. En Renesse, die er niet in genoemd was, moest, om dat hij een verdenking tegen dezen had weten uit te strooien, moest met een duivelen *acharnement* vervolgd worden. - Men oordeele!

Doch daar was een bijzondere reden, waarom hem Avennes haatte. Hij vreesde hem. Hij vreesde zijne groote bekwaamheden, zijn schranderheid, waar van zijn eigen geest van intrigue schuw was; hij vreesde zijn persoonlijke dapperheid, waar hij-zelf niets van bezat; en de heusche voorkomende manieren, waarmeê Renesse alles voor zich innam, zoo wel als dat edelmoedig karakter, waar zijne grootste vijanden den uitbundigste lof aan geven. (Zie MELIS X, 246 en v.) - Een kleindenkend Vorst, hij mag Graaf heeten of een anderen tijtel voeren, kan geen voortreffelijk man om zich velen; maar hij moet hem drukken en uit de voeten maken. Dit was altijd zoo, en zal altijd zoo blijven. En wie verstand heeft, trekke daar een les uit. Nooit heeft men te vreezen die meer, maar die minder is.

Jan 's Graven zoon, een goed krijgsman, had proeven van zijn moed en krijgskunde gegeven, en

zijn naam boezemde ontzag in, maar dit kon zijn laffe vader niet, die de intrigue beter meester was dan het oorlogszwaard. Wanneer hij in Zeeland was, wies den Zeeuwschen Edelen, die men nu ballingen noemde, de moed. Zuidbeveland strekte zich toen verder uit, zijnde de stad Riemerswale (waarvan in dit tijdvak veelmalen gewaagd wordt) met al 't geen beöosten Yerseke lag, naderhand geheel verdronken, en deze plaats in 1631 van al hare inwoonders verlaten geworden. De Ballingen leidden toe op dit eiland, en het geluk liep hun in zoo verre meê, dat alles wat bewesten Yerseke was, hun dadelijk toeviel, en dus, nagenoeg het geheele eiland zoo verre dit thans overig is[1]. Boudewijn Kerninx (de broeder van den Maarschalk van Zeeland, naar 't schijnt) hield een opgeworpen doch nog onvolkomen sterkte te Goes voor den Graaf in, die onverwacht bij manenschijn aangetast werd. De Graaf gaderde met het gewone formulier van alle steden mannen

> ‘Hi soudt hem danken al sijn leven, (Vs. 747).
>
> Hie wils hem danken ewelike’ (Vs. 304).

en zond ze tot ontzet van het huis, en trok zelf naar Kats in Noordbeveland. Die Ballingen trokken hem tegen. De Graaf moet (uit de beschrijving van het gevecht dat hier uit ontstond) een zeer talrijke macht gehad hebben. Op de Lode (nu ook verdronken) kwam het tot een slag, waar de Graaf zich niet bij waagde. TACITUS zegt zeer wel ‘plura in summo imperio, auspiciis et consiliis quam telis et armis

1 HUYDECOPER III. p. 76.

agunturʼ[1]: en hij koos voor zich de *auspicia* [het beleid]; zijn zoon waren de *tela* [de wapenen] beter vertrouwd. De Ballingen mochten weder tegen de menigte niet op, en moesten wijken; en Graaf Jan dankte God; en nu de slag, waarin de Maarschalk het bevel had gevoerd, voorbij was, besloot hij 's anderen daags de plaats te gaan bezien waar zij voorgevallen was. - Doch of die overwinning zoo geheel blinkend niet geweest moge zijn, als men van des Graven zijde verhaalt; dit is zeker, dat de bevelhebber van 't slot te Goes bericht kreeg dat zijn broeder geslagen was, en hij uit dien hoofde het slot verliet, en naar Kats kwam, waar de Graaf zich onthield. - Doch wat van de overwinning geweest zij, de ballingen ruimden het land, waarin zelfs geen gewonnen slag (zoo als de zaken voor hun verloopen waren) hun staande had kunnen houden. Met groote ostentatie voerde Graaf Jan zijne gevangenen *door Vlaanderen heen* naar Henegouwen. Want Vlaanderen was nu geheel in de macht van Frankrijk gevallen, en Graaf Wijt bij den Koning gevangen.

Hij gaf aan zijn broeder Gui de regeering van Holland over, en ging zelf naar Henegouwen. Zijn Zoon en Erfopvolger Willem (die den eernaam van *den Goede* won) bleef in Holland.

Gui was nu begiftigd met Amstelland en Woerden: en zelfs ook, zoo men wil, met al wat die genen [bezaten] die raad en daad lot het vermoorden van Floris gegeven

1 ʻ['t komt dikwijls in het voeren der regering meer aan op goed beleid en overleg, dan op het geweld der wapenen].ʼ

hadden. Doch dit willen wij daar laten, en ons bij de heerlijkheden van Amstel en Woerden bepalen. Hij bevond zich in Middelburg, wanneer de Utrechtsche Bisschop Willem van Mechelen met een groot leger (zoo 't heet) in deze twee oude bezittingen van het Sticht viel, in meening om ze daar weêr mede te vereenigen. - Daar was reeds een geschil over geweest, toen deze Kerkvoogd na zijn kruisprediking, vrede met Jan I sloot, op den 29 September 1297[1]; en bij dat stuk werd overeen gekomen en verdragen, dat de Graaf van Holland zou behouden en hebben *geheelike en al* het goed, zoo van *Aemstel* als van *Woerden*. Dit wordt wederom als eene nieuwe trouwloosheid van den Bisschop uitgekreten. Maar daar hij genoeg op zijne horens heeft, willen wij hem niet zonder recht of reden bezwaren. Uit dit stuk blijkt niet dat de Graaf van Holland dit land nu in allodiaal verkreeg. Het bleef Leen van Utrecht, en waar blijkt dat Jan van Avennes het verlei gevraagd had? HUYDECOPER zegt: ‘de Graaf kon het leen aan zijn broeder geven.’ Ja, in onderleen; maar dit ontsloeg hem zelven niet van het verlei van den Bisschop te verheffen. Hier schijnt de knoop gelegen te zijn, dien niemand gedacht heeft te ontbinden, om dat men hem, naar de wijze van zien van die tijden, voorbij zag. - Het was moeilijk voor Gui zoo spoedig uit Middelburg daar te zijn, als de nood vereischte. Van deze omstandigheid bediende zich de Kerkvoogd, en brandde en blaakte in Holland, waar hij kon, en ook binnen 't Sticht

1 MIERIS, *Charterb.* p. 587.

overal waar men aan Holland genegen was. - Hij had in het Sticht zelf met eene zware tegenpartij te worstelen, aan wier hoofd Jan van Lichtenberg, Burgemeester van Utrecht, hem in 1299 opgelicht en geruimen tijd in gevangenis gehouden had. Ook was hij in 1300 naar Rome gegaan om afstand te doen van zijn Bisdom; doch als Paus Bonifacius de VIII dit niet wilde toestemmen, en den Bisschop van Munster beval hem tot het bedwingen zijner vijanden te hulp te schieten, keerde hij weêr, en bracht in Overijssel een leger op de been, waarmeê hij naar Utrecht trok, doch afgewezen werd. Nu wendde hij zijn macht tegen Holland. - Vrijwillig en zonder oproeping af te wachten, trok men in Holland tegen hem op; zij sloegen een deel Stichtenaren, schoon zelven in veel minder getal (één tegen zes, zegt STOKE) op de vlucht, maar vonden zich eensklaps door den Bisschop met ruiterij en voetvolk tevens ingesloten, en daan ontstond een woedende strijd, waarin de Hollanders als wanhopigen voor hun leven vochten. Hier werd in den drang der vechtenden de Bisschop aan 't hoofd gekwetst, zoo dat hij van zijn paard tuimelde en het in weinige uren bestierf, en zijn leger daardoor in verwarring de vlucht koos. De Hollanders maakten zich de overwinning te nut, en drongen door tot in de stad, waar zij van de Burgerschap wel onthaald werden. Dit viel voor den 4[den] Julij 1301. HEDA, een Bisschoplijke schrijver, verhaalt dat de Kerkvoogd reeds een - en andermaal op zijn Bisschops met zijn knots of strijdkolf door de Hollanders heen geslagen had, maar, den derden maal dit weêr beproevende, van een' Hollandschen

boer zoo onzacht met een *goeden dag* begroet werd, dat hij liggen bleef.
De Bisschop was omgekomen, en dus de Utrechtsche zetel opengevallen. Gui vloog op die tijding uit Middelburg, en Graaf Jan uit Henegouwen, en hun beider doel was, de verkiezing op Gui te doen vallen. Niets spaarde men ten dien einde, en het gelukte; tot groote gerustheid van den Graaf en tot wezendlijk heil van ons Holland, welks rust aan de goede verstandhouding met Utrecht hing.
Graaf Jan trok welhaast op nieuw naar Henegouwen, 't geen hem liever, dan Holland, was; en hij liet het bestuur aan zijnen zoon Jan over, die bij al zijne ruwheid een rechtschapen man was, en zijnen vader in geenen deele geleek; terwijl Willem in Zeeland verblijf hield, waar niemand dan bij, zoo geschikt was de zoo zeer verwijderde harten te winnen.

De Koning van Frankrijk (zagen wij) was meester van Vlaanderen geworden; en hij wilde zijne intrede te Brugge ('s Lands Hoofdstad) doen. Het volk gevoelde het knellende van de Fransche belastingen te zeer, dan dat men die niet met weêrzin gedragen zou hebben. De stadsregeering voorzag, dat er verzoeken ten dien aanzien bij den Koning gewaagd zouden worden, die wellicht misduid of niet naar wensch beäntwoord, opschuddingen konden veroorzaken, en verbood NB. *op verheurte van 't leven*, dat niemand den Koning tot het verlichten der nieuwe schattingen zou mogen verzoeken. Het volk gehoorzaamde, maar stond als stomme en roerlooze beelden tot groote bevreemding van zijne Fransche majesteit, voor wie

men vergeten had toejuichers te huren. De Koningin maakte eene andere aanmerking; dat was, dat de Brugsche vrouwen zoo prachtig versierd en zoo fier van houding waren, dat zij voor het meerendeel wel Koninginnen geleken[1]. En hier ontstond geene vermindering uit van de lasten. Een burgerman van zestig jaar oud, klein van gestalte en die maar één oog had, van zijn handwerk Lakenwever, en *Pieter de Koning* genoemd, verzette zich 't eerst tegen die tyrannij en welhaast waren de Franschen ter stad uitgedreven, en de zonen van Graaf Wijt kwamen in de stad. De Vlaamsche en Fransche oorlog die daaruit voortvloeide, behoort tot ons vak niet. Genoeg, dat zij onzen Graaf Jan II, als Frankrijks bondgenoot daarin gemengd zijnde, zijnen krijgshaftigen zoon Jan kostte, die (zoo MELIS meldt) zijn oudste was en in een veldslag bij Kortrijk op den 11 Julij 1302 het leven inschoot. Ook kostte dit zijn bondgenootschap hem de burcht van Lessines, die de Vlamingen, in zijn land gevallen, ten gronde toe slechtten: waarover hij al wederom, al wat vriend of maag was, bad en smeekte, in de wapenen te vliegen tot zijne bescherming en bijstand.

Jonkheer Willem, door persoonlijke hoedanigheden geliefd, waar hij zich bevond, stak met een schoon heir uit Zeeland over naar Vlaanderen. De Zeeuwen met hun jongen bevelhebber aan 't hoofd, landden in weêrwil van den sterken tegenstand der Vlamingen, die afwijken moesten. Zij ontscheepten, en na een behaalde overwinning werd vloot en leger naar Noordbeveland te rug gezonden, zoo als

1 MEYERUS.

men dan ook op den 28 Maart 1303 behouden aankwam. - Hier dankte hij zijn leger af, onder verplichting van zich gereed te houden zoo wanneer het gebeuren mocht dat er eenige vijandlijke in - of aanval te duchten stond.

Het duurde zeer kort, of men vernam dat de ballingen met een groot leger uit Vlaanderen stonden op te komen. Uit Zeeland en Holland beide kwam een ontzachlijke macht bij een te Vlissingen, waar hij zich heen begaf, terwijl de Vlaamsche vloot aan de overzijde bij Kadzand lag. Het was stil weêr, en het leger trok naar Arnemuiden, maar de wind stak op uit den Noorden. Willem wilde toen inschepen en den vijand, die nu opkwam, te gemoet varen; maar men hield de ondiepten en enge kil te gevaarlijk, en dus werd men daar in de haven van Arnemuyden ingesloten.

Hier vreesde men voor een aanval van de vijandlijke vloot. Doch dit was het oogmerk der ballingen niet, maar wel eene landing te doen. - Men zond die van Riemerswale, Kruyningen, en Beveland uit, die de Vlamingen voorbij zeilden; maar dezen zonden des anderen daags een gedeelte hunner naar Vere. Toen men dit bij den Jonkheer vernam, toog de Maarschalk met de Schouwenaars en Duivelanders, die van Zieriksee en anderen, onder zijne banier derwaart om hen aan te tasten, en Willem bleef te Arnemuiden. De afgezonden benden onder den Maarschalk sloegen een brug over de Arne, en deden van boven van den dijk een aanval op de vijanden, die alles goeds beloofde; maar Pauwels Blauvoet, die men meent van afkomst een Vlaming

te zijn, een uit de Vijf Ambachten (weifelaars tusschen Holland en Vlaanderen) viel met de zijnen den vijand toe, en men werd in verwarring gebracht, en met merklijk verlies op de vlucht geslagen. Een valsche maar, te Arnemuiden gebracht van de overwinning, vergrootte het ongeluk, door den toeloop der genen, die nu uitgingen om deel in de eer van het najagen der vijanden te hebben, maar den overwinnenden en zelf najagenden vijand jammerlijk in den mond liepen. Willem was zelf, door 't verloopen van al wat bij hem was, gedwongen zich met zijn vrienden in Middelburg op te sluiten, waar het aan behoefte en alles ontbrak. De stad werd den Vlamingen onder den Jonkheer Wijt, de zevende zoon van den ouden Graaf Wijt, opgegeven, aan wien zij ook gijzelaars voor zich ter hand stellen moest, (want de oude Graaf was te Compiegne nog in Fransche hechtenis); maar Jonkheer Willem met zijnen stoet bedong vrij geleide naar Zieriksee, en een bestand tot een dag lang na zijne aankomst aldaar; 't welk van der Vlaamsche zijde ook heuschelijk gehouden werd.

Willems aankomst te Zieriksee, was in het ongeval een verzachtende troost. Maar daar werd hij nu belegerd, en men wisselde daar eenige pijlschoten, hoewel ditmaal zonder gevolg. - Bisschop Guy vergaderde eenige macht om zijn neef te ontzetten, maar vond het volk ongewillig. Graaf Jan-zelf kwam uit Henegouwen, bracht een leger te Schiedam bij een, en rustede daar eenige schepen toe, waarmede hij stad en zoon redden en den vijand stuiten mocht.

Jonkheer Wijt die, als de 7de zoon van zijn vader, wiens kinderen, zoo zoons als dochters, uit zijn twee huwlijken zeer talrijk waren, volstrekt ongegoed was, had groote lust, om Graaf van Zeeland te zijn: ook zou hij den Zeeuwschen Edelen liever geweest zijn dan de Henegouwer, tegen wien de persoonlijke haat al steeds dieper wortel schoot; en dit maakte Vlaming en balling des te ijveriger om de behaalde voordeelen uit te breiden en door te zetten. Men trok dus op nieuw voor Zieriksee. Men trachtte de poort te beloopen, maar de belegerden deden onverhoeds eenen uitval uit twee poorten, het geen, schoon het eenige verwarring veroorzaakte eer de stedelingen elkander herkenden, de Vlamingen als tusschen twee vuren stelde, en dus in hun vlucht hals over hoofd in het water deed storten, terwijl er voor 't overige velen in den strijd door 't krijgsgeweer omkwamen, of wereloos afgemaakt werden.

Bij gebrek van behoorlijke krijgstucht, die eerst de vrucht van later tijden werd, was het niet mogelijk, de belegering van een stad, nadat men eens een aanmerkelijk nadeel leed, voort te zetten. Wijt moest derhalve wel afzien van de stad deze reis te dwingen; maar hij wilde zijn geluk in Holland beproeven. Dit was de raad der ballingen. En deze raad werd gevolgd.

Als de Vlaamsche vloot in de *Wiedele* gezien werd[1], vloog men in Holland met die drift te wapen, die bij ieder volk (zoo lang het een volk is)

1 (d. i. tusschen Voorne en Putten: Zie HUYDEC. III, bl. 304 sqq.; waar naar *Wieldrecht*.)

altijd opbruischt, wanneer eenige vreemde macht aanrukt om 't onder het juk te brengen, en waarvan elk verstandige, die aan 't hoofd van eene Natie is, zich weet te bedienen. - Daar ging eensklaps een gerucht op van vrede, en de wijs waarop dit gerucht ontvangen werd, toonde de gezindheid om de Vlamingen ten koste van den laatsten druppel bloeds te bevechten. Maar die vrede (of liever bestand) ging echter door. Vier maanden na 't opzeggen zou zij eindigen. Wijt zou Zeeland en Holland tot aan de Maas hebben, maar de Graaf echter Zieriksee behouden; en, de ballingen uitgesloten, mocht men wederzijds, elk zijn goed gebruiken waar het lag, en vrij en onverhinderd over en weder reizen en handel drijven. Wijt trok naar huis, en de Graaf Jan hield de door dezen oorlog verdrevenen in zijn soldy.

Zulk eene vrede, waarbij de helft (en dat wel, de beste helft) van geheel het Land, eer het veroverd werd, in 't bezit van een Erfvijand werd gesteld, die zoo dikwerven door de Hollandsche Graven afgeslagen was, en hun zelfs in de hachlijkste omstandigheden nooit een duimbreed gronds ontweldigd had; zulk eene vrede (zeg ik) was in zich zelven hatelijk voor den genen die ze aanging; maar zij was 't dubbeld in een Avennes, wiens eindelooze woelingen, listen, en kuiperijen, om Floris gebied en erf, nu eindelijk op eene zoodanige smadelijke vervreemding uitkwamen, als elk Hollander 't bloed aan 't gisten bracht. Hij gevoelde dit, en het trof hem. Hij raakte aan het kwijnen, en eene ziekte was het gevolg.

Men oordeelde van dit oogenblik gebruik te moeten maken om den krijg te hervatten. Men had moeten begrijpen, dat juist het oogenblik van het diep gevoel over deze vernedering bij het volk, dat van den hardnekkigsten weêrstand tegen de Vlamingen moest zijn; en dat om hen meester van 't land te maken, niets raadzamer was, dan hen eerst aan die nieuwe verdeeling te laten gewennen, en het Vlaamsch geworden gedeelte van Holland zoo te bevoordeelen boven 't geen men in Holland gewoon was, dat deze regeering daardoor verre verkiesbaar scheen boven die van Avennes. - Maar men bedacht niets, dan de drift der ballingen op te volgen, die niets zoo zeer wenschten dan zich van Avennes te wreken, en die wraak tot het uiterste te drijven, en vroeger, noch rust noch duur hadden.

Jonkheer Wijt zei derhalve aan Graaf Jan den vrede op door middel van eenen brief, die door zijnen Kapellaan en een praemonstrenser Monnik van Nienhove gebracht werd[1]. Die vrede moest vier maanden na de opzegging stand houden, en de opzegging werd bij den Graaf ontfangen op den 9 November 1303. De oorlog moest dus op den 9 Maart 1304 weêr ontbranden. Jan II was op verre na geen oorlogsman; zijn ziekte maakte hem neêrslachtig: hij gaf 't op. Hij ontbood zijn zoon Willem, na de dood van Jan van Oostervant, die de oudste was, en van Hendrik, die op dezen volgde, nu zijn wettige opvolger geworden, welke zich steeds in Zieriksee bevond, en gaf hem de Regeering geheel en al

1 (*Nineve*, zegt MELIS VIII, 504).

over, het geen niemand onaangenaam was: - en straks daarop vertrok hij naar Henegouwen, waar hij tot zijn einde bleef, zonder Holland of Zeeland ooit weder te willen zien[1].

Willem die zich vrienden had weten te maken, zocht tegens den uitgang van het bestand hulp bij de Edelen *ten hunnen koste*, en verkreeg die: ook bediende hij zich van den raad zijns ooms Guy, wien zijne schranderheid altijd bij de Hollanders geacht had gemaakt. Men beschreef en verkreeg dus een dubbele heirvaart, dat is, een heirvaart in dubbel getal van manschap, en kosteloos.

De vernieuwde oorlog ving aan met eene onderneming van de burgers van Zieriksee, die op 't oogenblik van het uiteinde des bestands naar Blodenborg trokken, 't geen zij onverhoeds bestormden, en wonnen. De vijanden boden wederstand, en, die niet batende tegen de woede der aanvalleren, boden zij de handen tot overgaaf: maar de verbittering tegen deze naburen was nog niet gesleten, en zoo groot, dat zij geen verdrag wilden toestaan, maar alles, tot den laatsten man, ombrachten. Hierop zond men boden met de tijding van dezen triomf, aan Willem, wiens overkomst zij te meer wenschten, naar mate zij voor een scherpe wraakneming te duchten hadden: die dan ook van de Schie in een dag bij hen was.

Te Oortsee, nabij Zieriksee en ten Zuiden, lagen benden gelegerd, op een grond, zoodanig voordeelig dat er geen bijkomen aan was. Dezen deed

1 STOKE, vs. 560:

'Want het was al openbare,
Dat hijs berechten conde niet mee.'

Jonkheer Willem oproepen, om uit hunne tenlen tegens hem te velde te komen, ten einde het krijgsvolk te beproeven. Zij weigerden, dit. Het schijnt dat deze uitdagingen van benden tegen benden, waarvan ons een hoogst aanmerkelijk voorbeeld is voorgekomen bij Koning Willem, niet meer in gebruik waren. Met het te vernieuwen, riep Willem den ouden Riddergeest weêr te rug, die in dit oogenblik hem zoo nuttig was.

Te Zieriksee werd hij nu tevens met Witte van Haamstede, en Niklaas van Putten, Ridder gemaakt. Drie waarlijk uitmuntende Helden, die der Ridderschap eer deden. Willem maakte toen in eigen persoon verscheiden Ridders, waarvan het getal onbekend, doch de Heer van Voorne de 48ste was.

Willem had weinig volks met hem gebracht; binnen drie dagen kwamen de Friezen en Kennemers, en de hulpbenden van Bisschop Gui aan; waarmede zijn leger bij een was. De Vlamingen waren hier door in verlegenheid, en brandden noodvuren, om hunnen landslieden tot spoedigen onderstand aan te manen. Doch den 20 Maart kwam er een Vlaamsche vloot en herstelde de kans der wapenen in het overwicht.

Men besloot aan de Vlaamsche vloot die nu aan was gekomen, een goed getal schepen tegen over te stellen; bemande ten dien einde een zeker aantal, om in de Goude te varen, ('t welk een water, is tusschen Schouwen en Duiveland,) strekkende van Grevelingen tot de Ooster-Schelde, maar dat bepaaldelijk tusschen deze twee eilanden dien naam voert[1]);

1 HUYDEC. III, 134.

en bij de uitvoer van dit plan, mocht niemand aan land gaan. Zekerlijk, ten einde in geen gevechten gewikkeld te worden, waarvan de uitslag de zaak hinderlijk zou kunnen zijn. - Dit bevel werd niet nagekomen, men sprong aan Duiveland aan den wal, hield zich daarop; de nacht viel, die men mooglijk daar had willen overbrengen; en in die nacht werd men onvoorziens van den vijand overvallen; toen teeg men ter vlucht door het water dat met den vloed aan het wassen was, naar de schepen. Doodgeslagen worden, in den slijke, of in het water omkomen, was het lot van een menigte, en velen werden er gevangen genomen, waaronder Bisschop Gui één was. - Willem echter kwam, als door een wonder weg, en behouden te Zieriksee, van waar die met hem aankwamen, zich nog niet zeker wanende, verder voort vluchtten, en hem met zijn gezinde verlieten. De burgers echter en die van de Vlamingen tot hem overgekomen waren, stonden en bleven hem bij, hoe jammerlijk het er uitzag. Dus ongelukkig liep deze tocht af op den 20 Maart.

's Anderendaags had men de Vlamingen, als die hun voordeel vervolgden, voor de stad. Zij lieten er eene genoegzame macht, maar het gros der vloot voer met den Bevelhebber naar Holland. - Daar zond Jonkheer Wijt boden vooraf om overal aanmaning te doen, ten einde hem voor Heer te ontfangen, met belofte en bedreiging als in die materie gebruikelijk is, en waar ieder weet wat hij van te houden hebbe. Hij lag met zijn deel schepen in de Widele voor Geervliet. Holland voor zoo verr' het niet in zijn macht was, zag geen middel om hem tegen te

staan. Alles, steden en dorpen, van de Maas tot den Houte, dat is, tot het Haarlemer hout, leverden zich in zijn macht, deden hem hulde, en gaven hem gijzelaars. Die daar zwarigheid in maakte, verliet zijn erf en bezittingen en trok het land uit, of verschool zich in Dordrecht of Kennemerland, waar men zich nog veilig mocht rekenen.

Maar nu kwam de Hertog van Braband ook op, en viel van een anderen kant in het land, met een legermacht. Hij echter ontmoette meer wederstand, maar daar was geen vereeniging, en derhalve geen kracht, in den tegenweer; behalven dat er inwoonders waren die hem de passen leerden kennen, waar hij met voordeel gekeerd had kunnen worden, en langs welke hij den weêrstand biedende omtrekken en omcingelen kon. Spoedig bemachtigde hij Geertruidenberg, 't geen hij vechtenderhand innam, en waar hij drie burgers onthoofden deed, en de overige dwong om hem hulde te zweeren. Zevenbergen volgde welhaast, en dus was hij dra meester van al wat ten Zuiden der Merwe was. De Brabandsche schrijvers verzekeren, dat 's Hertogen Baronnen dit zijn gedrag hooglijk afkeurden, als zijnde eene openlijke schennis der goede trouw, om dat zijn vader van de manschap van Zuid-Holland, die hij voorwendde hun verschuldigd te zijn, aan Graaf Floris volkomen afstand gedaan had. (Z. bov. II Dl., bl. 201).

Jonker Wijt vernam dit welhaast en vorderde den Hertog tot een onderhoud, waarbij het weinig verscheelde of zij waren tot openbare vijandschap geraakt over de verdeeling van 't land. Ondertusschen was Dordrecht wel bezet en werd, zoo wel als het

slot te Merwede, waardoor de stad beschermd werd, nog steeds voor den Graaf van Holland gehouden. Heer Nicolaas van Putten had hier het bevel, waartoe hem de stad-zelve verzocht had, en doen afhalen. Wijt lag nu aan den Alblasserdam, maar had meer dan Dordrecht in 't hoofd; hij wilde Utrecht en het Sticht nevens Holland bemachtigen.

Hij werd inderdaad meester van de stad. Twee partijen hadden sedert lang de burgerij verdeeld, waarvan die van Jacob van Lichtenberg, Holland toegedaan, reeds te voren boven dreef, en door de verkiezing van Gui tot het Bisdom niet in aanzien verminderd was. Toen echter Gui in Zeeland krijgsgevangen gemaakt was, stak de andere partij, waarvan Lambrecht de Fries het hoofd was, de hoornen op. Renesse, die den Vlaamschen Jonker getrouw diende, en in Utrecht was, ondersteunde en stookte die op. 't Kwam tot dadelijkheden; Lichtenberg werd doodgeslagen, en Lambrecht de Vries werd meester, en gaf de stad aan Wijt over, die er de regeering veranderde, en het Bisdom, als opengevallen, door zijn Neef Willem van Gulik trachtte te doen vervullen, het geen echter niet gelukte. Deze Willem van Gulik kwam het volgende jaar in een gevecht tusschen de Franschen en Vlamingen om. - Gijsbrecht geraakte ook weder in het bezit van Ysselstein, hem door Jan den I ontweldigd. En alles, met één woord, was beide in Holland en 't Sticht verloren, behalven dat Dordrecht en Haarlem nog stand hielden, en vier voorname Stichtsche Leenmannen, Zweder van Montfoort, Hubrecht van Vianen, en die van Zuilen en van Bosichem hare vesten bleven be-

waren; terwijl Jonker Willem in Zieriksee zat, onmachtig om iets ter redding aan te vangen. Dordrecht evenwel was aan vier zijden ingesloten en werd (zekerlijk uit werptuigen) met quarelen of pijlen beschoten, en daar deed zich geen hoop van ontzet op.

In eenen zoo wanhopigen toestand, was Witte van Haamstede, die met Jonker Willem in Zieriksee bezet door de Vlamingen, dezen staat van werkloosheid niet dulden kon, met een enkel scheepjen, hunne waakzaamheid naar het schijnt ontslippende, afgestoken, het zij om in Kennemerland een poging tot redding te doen, het zij om ten minste echte kondschap van den staat der zaken te gaderen. Hij voer door de Noordzee, den hoek van Holland om, en zette te Zandvoort voet aan land. Daar vernam hij, hoe alles voor de Vlaamsche overmacht bukte, en ook Haarlem met Kennemerland reeds tot gelijke onderwerping gevorderd werden. Haamstede vroeg wat hun meening was? Men antwoordde, dat men tot nog stad en gewest voor den wettigen Graaf had gehouden, schoon er velen waren, die er geen schuld aan hadden, dat dit zoo lang uitgehouden was. Hoe, zeide hij, zou men de stad en 't land dan zonder slag of stoot opgeven? dit ware schandelijk. Dit zal ik niet dulden of aanzien. Met één maakte hij zich bekend, en sprak die hem aanhoorden, moed in 't hart. En zoo als dit in de stad overgebracht wierd, vloog men met de tederste aandoening ter poort uit en als om strijd naar hem toe, als naar hun heer en verlosser, en heeten hem welkom. Tranen van weemoed en vreugde stroomden

er, als hij daar zijn banier ontrolde, en 't gezicht van den Hollandschen Leeuw met het Heusdensche rad op de borst, bracht alles in vervoering van geest, die tot een soort van bedwelming steeg. Haamstede wist dit oogenblik tot nut te maken. Hij begaf zich in Haarlem en men zwoer hem getrouwheid. Dadelijk schreef hij van daar naar alle de steden, en aan alle leenmannen, ten einde ter verlossing des Vaderlands die hij op zich nam, de handen met hem in een te slaan.

Deze brieven gingen nog voor den middag af, en des anderen daags (zoo groot was het vertrouwen en de gehechtheid die zij 't bloed van Floris toedroegen!) ontfing men van wijd en zijd het antwoord der steden, die zich in zijne aankomst verheugden, den Vlaming en den hem gedanen eed afzwoeren, en met en onder hem alles gereed waren te wagen. Sommigen verhalen, dat hij dadelijk met de Haarlemers verzeld, uittrok, en te Lisse een groote bende van Vlamingen sloeg die hem ontmoetede. Op genoegzaam denzelfden tijd', sloegen de zaken ook te Delft om, waar vele Vlamingen sneuvelden, naar welke slachting men verhaalt dat aldaar de Vlamingstraat haren naam heeft bekomen. En tevens herleefde in Dordrecht de moed die reeds nedergezonken scheen. Van daar, naamlijk, deed men twee gewichtige uitvallen: de eene te water, waar men te Ysselmonde een deel schepen vermeesterde die den toegang tot de stad aan die zijde afsneden; terwijl te lande de Heer van Putten met een deel Poorters door een marsch van wel zes mijlen 's Hertog van Brabants bezetting te Waalwijk in haar ver-

schansing overviel, Waalwijk in vlam zettede, en Geertruidenberg, dat na verlaten schijnt te zijn geweest, of wellicht op 't gericht van de vlam waar Waalwijk in opging, verlaten wierd, in bezit nam.

De Heer VAN WIJN in een Levensschets van Heer Niklaas van Putten en Stryen[1] stelt het twijfelachtig, of deze Dordrechtsche poging wel aan de opwekking van Witte van Haamstede toegeschreven mag worden. En zijn grond is, dat Haamstede aan de afgevallen steden schreef, maar Dordrecht nog in 's Graven eed en trouw gebleven was. Even of hij, die aan de afgevallen steden zijne aanmaning tot te rugkeering zond, ook de nog getrouwe en mooglijk weifelende, immers neêrgeslagen steden niet tevens zou opgewekt hebben tot onbezweken volharding, en haar nieuwen moed en ijver ingeboezemd. Waarom zou hij dit te Dordrecht niet zoo wel schriftlijk als te Haarlem mondeling verricht hebben? of kon hij 't van geen belang rekenen, of een stad bij gebrek van uitricht op medestanders het opgaf, dan wel door de zekerheid dat aan 's Lands verlossing gewerkt wierd, in de verdediging die zij deed gesterkt wierd en aangespoord? - Doch hoe 't zij, wat valt hier over te twisten; daar het zeker is dat waar de Voorzienigheid de verlossing eens Lands wil, zij te gelijk op duizender harten werkt, die, van elkander niet wetende, echter door éénen geest gedreven, ieder op zijne wijze tot dat groote doel meêwerken, dat de Godlijke wil in de saamvereeniging der kracht

1 [In het V Deel der *Werken van de Maatschappij der Nederl. Letterkunde te Leiden*.]

van zoo vele springvederen op 't bepaalde oogenblik daarstelt.

Die van Leyden hadden gijzelaars aan Wijt moeten geven, die in Gouda bewaard werden. Alvorens openlijk hun gezindheid te toonen, begrepen zij die te moeten bevrijden. Zij trokken in den nacht uit, en kwamen 's morgens vroeg in deze stad met zoo verschriklijk een gebaar en gerucht, als of geheel Holland hen volgde; en de Vlamingen op hun bed door 't allarm verrast, vloden vol schriks, en lieten de gijzelaars daar; welke de Leydenaars straks te rug voerden. Geheel Delfland viel ook om. In Schiedam waren 't de vrouwen, die de mannen in beweging brachten, en sloegen meê onder de Vlamingen, dat zij de vlucht kozen. In Schoonhoven werd het voorbeeld der andere steden straks gevolgd, en Niklaas van Cats, die na uit zijne gevangenis te Niewerburg geslaakt te zijn, zich onder de Vlaamsche verovering weer meester van zijne oude heerlijkheid had gemaakt, op 't rumoer toegeschoten, werd niet toegelaten naar het slot te rug te keeren, maar moest zich opgeven, terwijl men zijn zoon in de burcht belegerde, van 't welk men de tijding tevens naar Dordrecht, en aan Haamstede zond. - Dus in alle plaatsen te gelijk aangevallen, wisten de Vlamingen niet waar zich te keeren, en zoo Jonkheer Wijt als de Hertog van Braband bevonden zich eensklaps in de grootste verlegenheid.

Wijt, die in Utrecht was, volgde den raad van Renesse, om van de schepen, die hij daar bij een had, gebruik te maken, en naar Gouda te varen om voorts langs den Yssel den weg te zoeken, waar

langs hij zich redden mocht; en het was op deze wijze dat hij verder naar Vlaanderen overstak, nu tot den laatsten duim breed verloren hebbende al 't geen bij de vorige krijgstocht gewonnen was. Men twijfelt echter of hij dezen aftocht, die juist ingevallen moet zijn met dien der Dortschen op Ysselmonde, wel zonder aanval en zelfs zonder groot gevaar en verlies ten uitvoer bracht[1].

In dien tusschentijd hadden die van Zieriksee, het slot van Bordendam, dat, op een halve mijl afstands van de stad, haar zeer benaauwde, en hij een toeval in brand geraakte, te dier gelegenheid aangetast en geslecht (STOKE, VIII, 1283). Men merkte dit als een goed voorteeken aan, en inderdaad werd het welhaast door de troostrijke tijding gevolgd van het geen in Holland gebeurd was, en van de geheele terugtocht of vlucht van Wijt uit het Land.

Het was in de eerste week van de Mey-maand, als men die terugvaart uit Holland vernam en weldra waren de schepen op de Grevelingen in het gezicht. Men besloot vier of vijf schepen toe te rusten, gelijk dan ook in der ijl geschiedde, om of zij de stad mochten aandoen, weêrstand te bieden. Maar de Vlamingen dorsten in deze hunne verslagenheid de stad niet voorbij zeilen: zij wendden om en voeren door, voorbij Scherpenisse.

1 Zie VAN WIJN *Levensschets van Niclaas van Putten* p. 46. Hij grondt dit op eene uitdrukking van MELIS STOKE (VIII, 1266.) maar die zekerlijk niet beteekent het geen hij er in vinden wil. Echter zegt het *Goudsche Kronijkjen*, dat Gui aldaar door Niclaas van Putten bestreden en *naauwlijks* (zeer gewond zijnde) *met den lijve ontgaan is*.

Dit belette echter niet dat Jonkheer Willem in den allerontrustendsten toestand was. Landde het Vlaamsche leger op de kust; hoe verzwakt en verminderd het dan ook zijn mocht, daar was voor hem geenen slag te wagen. Kwamen zij hem in de stad belegeren, hij zag geenen kans zich te redden. Hij wenschte naar Holland te gaan, maar mocht niet vertrekken, zonder den burgeren te beloven, dat zoo zij aangetast wierden, hij de stad ontzetten en daar 't uiterst aan wagen zou; hoe zeer hij geen middel zag om dit uit te voeren.

Hij stelde Boudewijn van Yerzeke tot zijn Stadhouder, en den Heer van Kruiningen tot overste Raad neveus hem, en bereidde zich tot de reis, die hij bij nacht wilde doen. De wind ging liggen, echter maakte hij gebruik van den vloed, en kwam te Dordrecht.

Daar was alles in roer, en de vreugde over zijn komst algemeen; de stad werd verlicht, en alles juichte en sprong. 's Morgens vloeiden de landlieden derwaart; en Haamstede kwam met een deel Friezen en Kennemers. Na een kort beraad trok men naar Schoonhoven, om het slot dat nog in handen van den zoon van Kats was, te dwingen. De verdediging was dapper, en de aanvallen werden telkens afgeslagen, tot men een middel uitvond, waarvoor de belegerde zwichten moesten. Dit middel was, den ouden Niklaas van Cats aan een der stormtuigen te binden, en zoo, als een schild voor de belegeraars, aan het geschut der belegerden bloot te stellen. De zoon dit niet kunnende gedogen, gaf het huis op, behoudens lijf en leden, en uitwisseling der bezetting,

tegen gevangenen, die Niklaas in Zeeland te voren gemaakt had.

Terwijl dit gekeurde, had Jonkheer Wijt zich echter in staat gesteld om den oorlog door te zetten, zoo hij Holland verloren had. In Zeeland was Zieriksee de eenige plaats die 't met Holland hield; en spoed makende, kon hij daar op zijn aanhangers rekenen. Hij liet dus geen tijd verloopen, en kwam straks met een schoon leger in Zeeland, waar hij Zierikzee ten eerste op nieuw belegerde, met oogmerk om er zich volstrekt meester van te maken, wat dit ook kosten mocht. Zoo zeer het hem leed deed, dat Willem hem ontsnapt was, zoo zeer verbitterde dit zijn gemoed tegen de stad, die hij nu van achteren oordeelde kwalijk gedaan te hebben van achter de rug te laten, om Holland, waar hij minder vrienden en aanhang had. - Hij damde de haven af, en vulde den kom met onrijp afgemaaid koren (gelijk 't in den krijg toegaat) en sloeg voorts zijne tenten op de vlakte. Van de Noordzijde vooral werd de stad zwaar beschoten met blijden die steenen van 300 pond worpen. In de stad hadden zij mede geen gebrek aan werptuig, dat door een bekwaam meester bestuurd werd: van wien als eene bijzonderheid wordt verhaald, dat hij met een zwaren steen, zoo eerst in de stad geschoten, den meester der belegeraaars terwijl die in 't vijandelijk kamp zijne blijde opwond, de hand door een wel ingericht schot verbrijzelde.

Het belegerd Zierikzee te ontzetten moest Willem noodwendig na aan het hart liggen. - De Ammi-

raal[1] Grimaldi kwam (gezonden door Koning Filip van Frankrijk) hem zijne dienst aanbieden, die Willem geredelijk aannam. Men bepaalde een heirvaart door Holland te beschrijven, waarbij de Ammiraal zich met benden in Fransche soldij voegen zou, ten einde 't beleg op te slaan. Willem zuimde niet, en gebeden of ongebeden, edel of onedel, alles vloeide samen om hem op eigen kosten legen den gemeenen vijand te dienen, en ook de steden bleven niet in gebreke; zelfs het Landvolk beijverde zich niet minder te doen. Willem begaf zich naar Schiedam waar het leger vergaderen moest, maar de Ammiraal draalde wel drie weken langer, tot doodelijke ongerustheid wegens de stad, die 't inmiddels te kwaad kon krijgen. Echter hij had geheel zijn ontwerp met Grimaldi geregeld, en kon met geen mogelijkheid daar van afgaan en moest geduld nemen.

(WAGENAAR heeft aangeteekend gevonden dat de gantsche *Raad van Holland* toen insgelijks te Schiedam vergaderd was ‘waar door men waarschijnlijk (zegt hij) de Edelen en afgevaardigden der Steden verstaan moet’ *Inepte* [dom]. De Raad van Holland is de Raad door Willem den II en Floris op 't Hof in den Hage gezeteld, om recht te doen, en bij wie, in 's Graven afzijn, ook de politike regeering was, en gebleven is, tot na de Spaansche revolutie toe, toen de steden zich het beheer aantrokken, waaraan zij nooit deel gehad hadden, en het geen zij nu zich aanmatigden op gronden van convenientie, die zekerlijk zich zeer wel hooren lieten. -

1 [Zie de *Ophelder.*]

Deze Raad moest den Regent van Holland zekerlijk komen begroeten, en met hem op de herstelling der Regeering raadplegen. Maar geene vergadering van Edelen met afgevaardigden van Steden had er plaats: deze is van veel later oorsprong.)

Een zwaren aanval hadden de Zierikseërs middelerwijl uit te staan, waarbij men alle de poorten te gelijk trachtte te overweldigen, maar die niet te min afgeslagen werd. Men leed veel in de stad. De vrouwen arbeidden ter verdediging, voerden de straatsteenen en ander schut op de wallen, bluschten brand, braken huizen af, waar het noodig was, en weerden zich met mannelijke kracht en ijver tot verbazing der vijanden. Gebrek aan beestenvoeder vergrootte den nood binnen de stad.

De Vlamingen bouwden een geweldig hooge katte, die zij naar de gracht voerden, van welker hoogte zij de geheele stad overzien konden. Zij damden de gracht op zeventien plaatsen en sloegen vijf bruggen, om onder te breken of over den muur tedringen; en dus stormden zij een geheelen dag zonder een uur tusschenpozens, met een ongelooflijk ge tal volks: immers men wil dat zij wel 200,000 sterk waren. Zij werden echter teruggedreven, en het verlies was aan beide zijden geweldig. Na het afslaan van dezen storm, haalden de burgers het koorn uit de grachten op, en gebruikten 't voor beestenvoeder. Zoo dat (zegt MELIS STOKE zeer judicieus!) er geen ding is zoo kwaad of het kan ten goede dienen. De aanval bracht beestenvoeder aan, waaraan men gebrek had. 't Is slechts jammer, dat dit beestenvoeder wat duur gekocht werd.

Na deze poging gaf Wijt het op, de stad met geweld te winnen, maar besloot haar uittehongeren.

> 'Her Guye sprak: ie wil alhiere
> Bliven liggende toter doet:
> Ie ne rumet doer ghene noet,
> De mi anecomen mach,
> Tote op minen sterfdach.' [MELIS IX, 492].

De dapperheid en standvastigheid van dezen Wijt wordt geroemd en met reden.

(HUYDECOPER vraagt 'wat lof verdiende Guy hier, die, terwijl zijn vaderland door Frankrijk was ten onder, gebracht, en zijn vader zelf in Frankrijk gevangen was, - alleen werkzaam was, om Zeeland te winnen voor zich-zelven?' - Zeer veel, 't geen geen HUYDECOPER hart heeft om te gevoelen. Eene aanmerking echter. In 1302 had de jonge Gui (Wijt) op het Fransche leger onder den Graaf van Artois bij Kortrijk de overwinning behaald in dien vermaarden en roemruchtigen veldslag die den naam van *de gulden sporen* verkreeg, welke bij de 4000 in getal van de Fransche Ridders die er sneuvelden, bij een gezocht en in de Kerk van Kortrijk opgehangen werden: in welken strijd de Fransche bevelhebber met 20,000 Franschen op 't slagveld bleef; en vervolgens al de Vlaamsche steden herwonnen. En de dood van Jan den I, gaf zijn vader volkomen recht op Zeeland bewester-Schelde weêrom, en dit recht had die vader aan hem afgestaan. Naamlijk op den 9 November 1299, slechts 7 dagen voor den dood van Jan I, toen Guido zag waar 't op draaide, had hij deze voorzorg genomen (om Avennes eenen *acer adversarius* [een wakker tegendinger] tegen te stellen, daar

hij zelf nu oud en zwak werd), dat hij al zijn recht op Zeeland aan zijn zoon Robbert de Nevers over deed en deze Robbert had zijn broeder Wijt met Zeeland verleid[1]. De Henegouwer dus geen manschap aan hem wegens dat Zeeland doende, had hij een rechtvaardige oorlog tegen dien. Immers hij kan in gemoede niet anders geöordeeld hebben.)

De kat bleef echter nabij de gracht staan en werd als een wachttoren bewaakt. De meester van den geschutte beproefde zijn konst daar aan, en schoot ze met een vlammende pijl in den brand. Nu was het, water! water! en de Vlamingen uit alle macht aan het blusschen! Maar nu zaten de stedelingen ook niet stil: het hagelde pijlen, steenen en kogels van over de wallen, en de waterdragers verstoven. Men wierp van uit de stad met de blijden ook brandstoffen in de vlam, en die nam zoodanig toe, dat ze 's nachts half Holland over bescheidenlijk te zien was; en men zich daar inbeeldde, dat Zieriksee dus ten roof geworden was. De tijding wat van de zaak ware, kwam tot Jonkheer Willem tevens met nieuwen aandrang om ontzet, 't geen hij ten allerstelligste beloofde. Hij zond boden voor en na aan den Ammiraal en was brandende van ongeduld.

De Ammiraal bracht elf galeien te water, en achtendertig groote schepen onder Jan Paydroghe van Kalais, en kwam daarmede de Maas ingevaren. Groot was de blijdschap te Schiedam als zij in 't gezicht waren. Willem stak met zijne vloot van Schiedam af op den 25 Julij 1304, ten einde zich dadelijk

1 KLUIT, *Exc.* p. 373-375.

met hun te vereenigen. Het woei geweldig, zoo dat een kogge van Haarlem verging: en vele schepen aan den Hollandschen wal terug gedreven werden. De Ammiraal en Paydroghe wierpen het anker in de Bornesse, en Willem voor Geervliet. 's Anderen daags bedaarde het weêr, en men ging weder onder zeil. Drie etmalen van storm vertraagden den tocht. Men kwam eindelijk op de Grevening, en ontstak vuren op de scheepsmasten tot teken voor de belegerden, die dit met lichten op de torens beändwoordden. Weder een nacht kwam er tusschen beide. Toen regelde men de slagorde en verdeeling. De stilte was nu even verdrietig als de stormen geweest waren. Veertien dagen waren er omgegaan, eer men Duiveland bereikt had, en de voorraad kwam met dit lang toeven op 't water schraal om, waardoor eenige zich ter sluik weg maakten om spijs te gaan koopen. De Zeeuwen, op de maar van de Hollandsche watertocht uitgeloopen, hielden zich met hunne vaartuigen ter zijde af, om de vloot gade te slaan, en als uit Holland de provisie nagevoerd werd, namen zij een Hollandsch schip, waarin 95 vaten, zoo bier als vleesch en *gezouten zalm* waren. Vier Friessche koggen geleidden dit, maar een van die gaf zich schandelijk over en de andere drie namen de vlucht. Op meer loerende on, wat naar de vloot wilde, onderscheppende; was het noodig deze kapers te verdrijven, het geen den tocht ook vertraagde, en toch niet beletten kon, dat men al meer en meer van die vrachtschepen en koggen kwijt raakte, 't geen echter van de andere zijde met vernielde Zeeuwsche koggen en manschap bekocht

werd, wanneer men ze aan de kust drijven of insluiten kon. Jonkheer Wijt hield Zieriksee door genoegzame macht ingesloten en begaf zich van zijn kant aan boord.

Den 10 Augustus besloot men den vijand aan te tasten. De Zeeuwen en Vlamingen lagen langs de zandgronden en dwars in de diepten. Zij de gronden en stroomen daar beter kennende, dan de Hollanders van Jonkheer Willem, of de Gaskonjers, Galliciers, en Potevins van Paidroge, lokten dezen laatstgenoemden met vier van de beste schepen op een bank, waar hij vast raakte en den vloed afwachten moest; 't geen den Graaf, uit vrees dat daar meer op vervallen mochten, de ankers voor en achter deed uitzetten. De Vlamingen bestonden toen een kog met pek en droog stroo gevuld en in brand gestoken op de vastzittende of vertuyde schepen af te doen drijven, 't geen hun licht viel daar het ebbe was. Dit gelukte echter niet, want de Hollanders omhingen hun boord met natte zeilen, en Wisten den brander af te wenden. Deze poging mislukt zijnde, trokken de Vlamingen, die eerst de houding hadden aangenomen van den Hollanderen te gemoet te willen gaan, terug naar de kust, en Willem werd te rade, ditmaal af te honden, om des anderen daags de kans nadrukkelijker te beproeven.

De Vlamingen die dus verre niet begeerig naar den strijd hadden geschenen, lieten het avond worden, en meenden hem toen onverwacht met te meer voordeel te kunnen op 't lijf vallen. Met den vloed dreven zij tegen hem op, en de menigte hunner schepen was in dit opkomen ontzettend. In 't nade-

ren schoten zij uit groote ostellen en springalen een hagelbui van quarrelen. Willem moedigde de zijnen aan, en beantwoordde dit uit zestig oestallen en springalen, en tweehonderd bank-armborsten of meer. Men kwam nader bij, en nu werden de kleine bogen en armborsten te werk gesteld, en de pijlen vlogen dat er geen doorzien aan was. Nog nader gekomen, deelden de slingersteenen in de partij. Met 's Graven banier, toen te scheep in de hand gedragen[1], gaf zich een *schoon, vroom, jonc seriant* in het dichtst van 't gevecht, gevolgd door een aantal echte, krijgshelden; en overal riep men *Holland! Holland*! Op dit signal klonk het rondom door geheel de vloot: *Holland*! en *Parijs*!

De Vlamingen bemachtigden in den eersten aanval drie schepen van de onzen, en sloegen dood wie daar in was, ingevolge de onder hen gemaakte afspraak. - Van de *koketten* deden zij groote schade, zoo wel als uit de *kasteelen*, welke beide zij zwaar bemand hadden, en waaruit met steenen geworpen werd. Eindelijk gebeurde 't dat men uit een dier mastgevaarten iemand plotseling in zee zag springen. Dit trof en trok de aandacht, en op eens kwam het gantsche koket met al wat er in was van boven neêr, en viel wat er in en onder was, gelijkelijk te pletter. Dit verwekte een groote verwarring onder de Vlamingen, en veroorzaakte tevens dat die mastschansen verlaten wierden. Nu klampten de Hollanders hen overschrokken aan boord, en dreven ze in 't water of sloegen ze dood. De vier schepen

1 MELIS STOKE IX, 1006. [Zie voorts de *Ophelder.*]

intusschen die in den morgen vastgeraakt waren, waren nu vlot geworden, en namen hartelijk deel in den strijd. De schutmeesters, nu in deze bandgemeenschap niets te doen vindende, wilden echter niet ledig zijn. Zij ontstaken groote vuren, en wierpen de brandende houten de bij een gedrongen en vechtende vijanden op 't hoofd; 't geen hen in verbazende ontroering bracht, en afdeinzen deed. Dit had tot middernacht aangehouden, en nu hield men dezer zijds den slag voor gewonnen, wanneer men den Jonkheer van een anderen kant om hulp deed vragen, alwaar de vijand de overhand had. Hij schoot zelf ter hulpe, maar reeds was het aan dien hoek ook beslist. De vijanden weken, en hunne groote schepen lagen op 't land vast, de manschap gevangen of dood. De zwarte Leeuw met den getandeerden stok (d. i. lambel) werd daar opgemerkt terwijl de eerste morgenschemering aanbrak. Straks vloog men daar op toe met den oorlogskreet: ‘Holland! Parijs! Holland! Sla dood, schiet toe, hier is vijand!’ Het schip had even den tijd, om het zeil, waar het aan] *gemeerd* was, los te maken, en dreef voor de ebbe den aanvalleren uit de handen, die zich reeds verheugden Jonkheer Wyt in hun macht gevallen te zien. Nu brak de dag door en werd met pijpen en trompetten verwelkomd.

De belegerden hadden die nacht in de allerakeligste ongerustheid over den uitslag des strijds doorgebracht; en waren telken reize door de Vlamingen met verdichte maren gepijnigd geworden, dat hun Graaf gevangen, de vloot vernield was; waar som-

migen wel mede lachten, doch niet dan met een pijnlijk en kommervol hart.

De morgen verkwikte hen met het gezicht van de naderende Hollandsche vloot, die met zegewimpels en trompgeschal aanroeide en aanzeilde, terwijl de vijanden ten Zuiden af krompen. Velen der vluchtelingen voegden zich bij de Hollandsche vloot, of zij daar bij behoorden: maar het baatte hun niet; zij werden voor vijanden erkend, en uit hun schepen gedreven of omgebracht of gevat; anderen vloden naar Duiveland, waar zij een heenkomen zochten. - Een schip van dezen met uitgezet zeil poogde de statig loevende vloot voorbij te snellen, het geen gelukte. 't Waren Zeeuwen, en er is eenig vermoeden, dat zij in den strijd de Vlaamsche partij begeven hadden, en dat men het vaartuig erkende en daarom verschoonde.

Jonkheer Wyt echter, stoutmoedig ondanks de neêrlaag, lag nog op nieuw met vijf schepen vereenigd op den stroom. Hij zag zich daar verlaten, en heesch het zeil; wanneer juist de Ammiraal daar met nog een der galeien langs roeide en zijne kabels scheurde; de andere schepen zochten torstond een goed heenkomen, door hunne kabels, waar zij meê vast waren, te kappen. Wyt streed met een leeuwenhart, maar was genoodzaakt zich gevangen te geven. De Zwarte Leeuw werd afgeworpen en do Roode Leeuw in de plaats gesteld. Hij had zich (zoo men wil) aan Jonkheer Willem opgegeven, maar de verbitterde Hollanders wilden hem doodslaan, dus moest hij veiligheidshalve op de galei evergaan. Over dit punt, wiens gevangen Jonkheep

Wijt geweest zij, 's Graven, of Grimaldi's? is nu 513 jaar lang getwist, en 't is nog niet uitgemaakt.

Hoe veel er aan de eene of andere zijde in dezen slag gebleven zijn, is even weinig te bestemmen als het getal der schepen in de wederzijdsche vloten. Men spreekt bij de schrijvers van zulke groote getallen dat het ongeloofbaar is. Wel 200,000 man zou Jonkheer Wyt voor Zieriksee gebracht hebben. Bij eenen storm op de stad zou hij 18,000 man verloren hebben. In den zeeslag zouden er 148,000 Vlamingen gesneuveld zijn, 1100 schepen van hun vernield; en dergelijke uitsporigheden meer, aan verhitte verbeelding toe te schrijven, maar waaruit niets wezendlijks is op te maken.

De Zeeuwsche ballingen die gevangen gemaakt waren, werden ter dood veroordeeld. Twee van hun werden onthoofd, sommigen op een rad gelegd. En Zieriksee was terstond van de Vlamingen verlaten geworden; waarvan er sedert wel 5000, volgens anderen 16,000, die zich in de duinen verscholen hadden, gevangen werden. Willem, wanneer hij daar binnen trad, was in zeventien etmalen niet ontwapend geweest.

Het geheele gevecht, waarvan wij 't verhaal deden, duurde van vespertijde tot over middernacht in de uiterste hardnekkigheid van wederzijde; en vervolgens van 't aanbreken van den dag tot den middag, als wanneer de jonge Vlaamsche Held (die als krijgsman onzen Jonker Willem wel opmocht) zich gevangen gaf. - Het leveren van eenen geregelden zeeslag was in die dagen iets zeer ongewoons, en het

moet dus niet verwonderen, indien, naar de aanteekening van de gelijktijdige schrijvers, niet ieder met de grootste onverschrokkenheid streed. Ja, men schrijft den gelukkigen uitslag des slags aan de galeiën toe: niet als of die zoo bijzonder veel uitgevoerd hadden; maar om dat zij, de achterhoede hebbende waar hun plaats was, aan de kleine vaartuigen de vlucht beletteden, waar meê de vreesachtigen gewoonlijk ontsnappen. (MELIS STOKE X, 58) - Eene bijzonderheid verdient hier gedacht te worden, dat is, dat men de groote schepen om een slagorde te vormen met touwen of ketenen aan elkander bond, en dus met de boegen of snavels vooruit *en front de baniere* op den vijand afzeilde: zoo als ook enkele schepen van drie of vier zich aan elkander vastmaakten, (hetgeen het geval van Paidrogue was toen hij aan den grond raakte) om den strijd aan te binden (te engageeren). Het was, om de zijden vrij te houden, waar langs voornamelijk het enteren, beklimmen, of overloopen door middel van bruggen of valluiken, te duchten was, en het breken van de linie te beletten. Zonder dit, kan men zich moeilijk een juist denkbeeld maken van zulk een gevecht, als wij beschreven. Het behoorde ook tot de kunst van den zeeman, op die touwen of ketenen af te zeilen en ze dus te breken: Dit deed de Ammiraal bij de ontmoeting van Wijt die dus met vijf schepen verbonden lag, en hierdoor werd zijn boord ontbloot, zijn schip overrompeld, en bij in de tormen gebracht van zich over te geven. - De Vlamingen wijten hun ongeluk in 't algemeen daaraan, dat de Hollanders zich met ketenen verbonden hadden, en zij slechts

met touwen; welke bij den nacht door eenige Zeeuwen in hun vloot, doorgekorven of losgemaakt zouden zijn: zoo veel stelde men in dit stuk!

Willem, schoon hij te voren, ter gelegenheid van zijn vlucht naar Middelburg en het opgeven van die stad behoudens zijn vrijgeleide naar Zieriksee, aan die van Middelburg bezworen brieven gegeven had, van nooit de keur die hun door Koning Willem gegeven was in te trekken, of hunne vesten af te breken, vond zich door de omstandigheden gedwongen, dit verdrag te buiten te gaan, en ontmantelde deze stad.

'Hinc was niet, al hiet hij, Here'

zegt MELIS; gelijk het veelal in burgerlijke oorlogen gaat, dat de Vorst, als zijn partij boven drijft, even zoo veel en somtijds meer benepen en belemmerd wordt, dan of de tegenpartij getriomfeerd had.

Dat het met zijn genoegen niet was, dat hij tot dit besluit kwam, mag men ook daaruit afnemen, dat hij, zelf te Middelburg gekomen, de grachten deed verbeteren, en derwijze ophalen, dat zij genoegzaam voor een overval zeker was; waartoe hij hun zelfs de puin en steenen van omgelegen sloten of burchten toestond (MELIS, X, 470, 490).

Met die voorzichtigheid welke de staat der zaken vorderde, bood hij wie te rug keeren wilde zijn gunst, en den ballingen zekerheid van lijf en goed, onder verband echter ten aanzien van die genen, tegen welke een bijzonder mistrouwen plaats had, van vooreerst in de eene of andere stad, waar men 't oog over hen houden kon, hun verblijf te houden;

't geen genoemd werd *ten gisele liggen*. Velen hedienden zich hier van, maar anderen dorsten zich niet wagen, of bleven hun haat en afkeer van het Henegouwsche huis aankleven, en dit getal was wellicht het grootste. Van daar ook die vermindering van het getal der Zeeuwsche Edelen, die sedert zoo veel invloed op den staat en 't beheer van dat gewest heeft gehad!

De Vlamingen wijd en zijd op Walcheren verspreid, waar onder MELIS wel 6000 man gewapenden telt buiten de anderen, boden zich gevangen en men bracht hen naar Zieriksee, van waar zij in kloosters en kerken verdeeld werden, met vrouwen en kinderen: waarover HUYDECOPER het hoofd schudt, niet begrijpende, naar 't schijnt, dat een Vlaming gedurende zijn onthoud in Zeeland, daar een vrouw nemen en kinderen verwekken kon, het geen toch een natuurlijke zaak is. - Behalven de genen die zich persoonlijk van de Vlamingen of een der ballingen te beklagen hadden, waren echter in Zeeland de Graafs - of liever de Avennes-gezinden niet talrijk.

Willem kon echter niet lang in Zeeland vertoeven. Renesse en zijn aanhang hadden uit Utrecht, waar zij zich onthielden, een aanslag beraamd, waarmeê zij hem van het ontzet van Zieriksee hadden meenen te rug te houden. Dit was voorbij en mislukt, doch hij oordeelde deze partij, welke zich aldaar stijfde, te moeten verdrijven of te onder brengen. Hij begaf zich dus met eenige benden uit Zieriksen naar Holland, in meening hen binnen de Bisschoplijke stad, waar hij ook zijnen gevangen Oom den

hem ontweldigden zetel te herwinnen of te bewaren had, te overvallen. Bij Renesse bevonden zich de zoon van Amstel, Arend van Benschop, Herman van Woerden, en Jan van der Lede, die bij de belegering van Dordrecht, zich in dienst des Hertogs van Brabant gekweten had[1]. Zij ontvloden te samen met een goed gevolg naar de Lek, waar zij met een schouw wilden overvaren. Twee Edellieden van daaromtrent, vernamen 't, zaten op met eenige manschap, en het trof dat de vluchtelingen hunne paarden reeds hadden doen overzetten: De schouw keerde op 't oogenblik te rug, en deze gewapenden op hen ziende afkomen, sprongen zij met drift in het vaartuig. Dit bleef ongelukkig op den hellenden grond vast zitten. Om het te ligten, vloog alles naar 't ander einde, maar de onbezuisdheid, waarmeê dit geschiedde, deed den schouw water scheppen, kantelen en zinken, zoo dat zij allen verdronken.- Geen van hun verdient eenig betreuren dan de waarlijk voortreflijke Renesse.

Willem keerde echter weldra na Zieriksee, waar zijne tegenwoordigheid op den duur wel het noodigst scheen. Hier ontfing hij nu de tijding van 't overlijden zijns vaders, die den 22[sten] van dezelfde maand Augustus 1304, in 't 5[de] van zijne aanmatiging over Holland, het afleidde. Den dooden ging de roep na van goed kerksgezind te zijn geweest: zijn karakter mag uit zijn daden getrokken worden, en bleef zich-zelf vrij gelijk. Hij was (als zijne vrienden opteekenen) een groot liefhebber van eeten en drin-

1 Zie HUYDEC. III, p. 433.

ken en vrolijke partijen; 'dan loech hem zijn hart,' en 'dit geviel hem al den dach.' (STOKE X, 684-686). Recht te doen, daar was hij gants geen liefhebber van; 'liever had hij al den dag metten valken omgegaen;' en het wordt den Hollanderen verweten, dat zij daar niet al te zeer meê te vreden waren.

'De duvel zou desen Here
Dienen, ofte mogen minnen;
Wine connen van hem niet gewinnen
Vonnisse, recht, noch geene zake.' [vs. 698.]

Maar 'hi minde altoes spel' en hij was (NB.) *te zacht*. En evenwel gaf men hem na (zeggen die zelfde vrienden en voorstanders) 'dat hie FEL ware en LOOS' (vs. 820).

Zijn grafschrift in 't Choor der Dominikanen-kerk te Valencijn:

'Chy gist le gentil Jan de pris;
Jadis eust dessous lui compris
Quatre pays de grand noblesse:
C'est Haynau come bien apris, (l'a pris)
Zeelande et Frise che moult pris,
Et Hollande, plein de richesse.
En son temps fut chief de proësse
Fleur d'honneur, surjon de largesse.
Mil trois cens et quatre fut pris
De la mort, qui bien sait l'addresse.
Or prions Dieu que l'ame addresse,
Comment que le corps ait mespris.'

Zijn zoon *Jan*, Graaf van Oostervant, de oudste en Robrecht waren beide tegen de Franschen in Vlaanderen gebleven. Hij liet behalven Willem zijn opvolger, nog eenen zoon Jan na, die Heer van Beau-

mont was, en naderhand door gift zijns broeders ook Heer van Schoonhoven en Ter Goude werd, een rechtschapen man en goed krijger; ook eenen zoon Hendrik kanunnik te Kamerijk, en drie uitgehuwde dochters en eene die tot het klooster overging. Hij had tot Gemalinne Filippa, de dochter van Graaf Henrik van Luxemburg, die naderhand Keizer werd. Zij stierf 6 April 1311.

Willem de III,

Want de opvolging in Holland gaf zijn braven zoon dezen naam, werd dadelijk te Zieriksee, en vervolgens in de andere Zeeuwsche steden, gehuldigd. Hij stak tot het zelfde einde naar Dordrecht over; trok voorts naar Schiedam, Delft, Leiden, en Haarlem, en ook naar Alkmaar, en keerde na alomme eed en manschap ontfangen, en de Leenen vernieuwd te hebben, naar Zeeland weêrom.

Graaf Wyt van Vlaanderen, die met drie zijner zonen nu zoo lang in Fransche hechtenis had gezeten, was gestorven, en het behaagde den Koning Filip, aan den erfgenaam Robrecht zulke wetten voor te schrijven als hem goed dacht, en waar deze zich aan onderwerpen moest om eenmaal zijne vrijheid weêr te bekomen. Henegouwen en nu ook Holland waren in de oorlog gemengd; en derhalve daar moest eene algemeene vrede tusschen die allen zijn. Hier werd onze Willem III toe genoodigd, bij welke gelegenheid hij dan ook 's Konings Broe-

ders dochter wier vader in den slag bij Kortrijk gebleven was, Jeanne van Valois, hem voor eenige jaren reeds verloofd, trouwen zou. Hij nam de weg over Bergen op den Zoom door Brabant, naar Henegouwen. Hij vond zijne bruid in de Abtdij van Longpont, in Picardye, waar hij door den Bisschop van Soissons verbonden werd op den 23 May 1305, wanneer hij ruim, 19 jaren bereikte.

Eene geheele overheering van 't Land door de Vlamingen, overal gevechten, belegeringen, algemeene opstand om hen te verdrijven, manschap en goed gespild om Zeeland te herwinnen, te behouden, of weêr te heroveren, toereeding, uitrusting, bemanning en verzorging van eene ontzachlijke vloot, met krijgs - en mondbehoeften, en al zulken toestel als de oorlog vereischte, had bij de verwaarloosde oogsten, neringen en middelen van onderhoud, noodwendig de ingezetenen uitgeput, die hunnen Graaflijken Stadhouder vrijwillig en op eigen kosten gediend hadden. De Edelen vooral, verjaagd en verdreven van uit hunne bezittingen, hadden hunne inkomsten ten grooten deele daarbij ingeboet, hun sloten en dorpen ten deele zien slopen of afbranden, en hun eigen lieden in verschillende gevechten of ontmoetingen doodslaan of strijdende omkomen; en de verliezen waren onberekenbaar[1]. Menigte hadden zich in de steden aan het recht hunner Heeren onttrokken, en waren niet na te sporen. Anderen had-

1 Ten aanzien van Niklaas van Putten, zie VAN WIJN, *Levensschets*.

den de stad hunner inwoning en zelfs het land verlaten. Vele landen waren ledig geloopen, en van eigenaars veranderd. Dit alles verwekte, groote verwarringen, zwarigheden, en ongelegenheden in de geldheffingen, welke de Graaf bij zijn eerste terugkeeren in 't land, te regelen had. WAGENAAR heeft dit op zijne wijze en naar zijn inzicht voorgesteld; wij dienen het hier naar den aart der zaak te ontwikkelen.

Wij hebben, wanneer wij de grondslagen der oude Staatsgesteltenis voorstelden, opgemerkt, dat het alleen de onvrijen waren, die *schot* of *belasting* betaalden; en het attribuut des Adels niet slechts, maar van elken vrijgeborenen was, niet schotbaar te zijn. Wij zagen mede, dat de huwelijken van vrijen met schotboortigen, half schotbare, en schotbaren voor ¼ of ¾, en zoo voort, voortbrachten. Gevolg van dit onomstootbaar systema des Frankischen Rijks: 'de onvrije alleen is schotbaar.' [Ziel Dl., bl. 316-319.]

Die in de Steden woonden, werden vrij en dus even onschotbaar als de Edelen; maar de steden betaalden voor den Graaflijken domeingrond waarop zij gebouwd waren, eene jaarlijksche som als tot afkoop van de diensten, waar de gebruiker van dien toe gehouden zou zijn.

(Deze stedelijke belasting (waaruit naderhand de zoogenaamde verponding bij ons is voortgekomen) werd met eenen oneigen naam ook wel *schot* genoemd; doch is met het eigenlijk schot, anders ook *eens* genoemd, niet te verwarren. Men heeft haar ook wel even oneigenlijk *bede* geheeten; in later

tijd naamlijk, toen men namen en zaken reeds had leeren verwarren.)

Van die ten platten lande werd het schot, of eens jaarlijks, of tweemaal 's jaars, of wel om de drie jaren geheven, welke driejarige opbrengsten *hottingen* werden geheeten.

Men ziet dus dat de steden een zeer gering deel hadden in het geen den Vorst opgebracht werd; maar alles van de *buren* (boeren, of huislieden) kwam. Doch onder de gunstbewijzen der Graven behoorde mede iemand van schotbaarheid te ontheffen en dus vrij te maken. En veellicht was Floris V de eerste die dit gedaan heeft, en hem daarom te last gelegd, dat hij boeren tot Edelen maakte. Door zulk vrijstellen en zoo ook door het overgaan van een stuk gronds van een schotbaren aan een onschotbaren, werden in het omslaan der schotgelden, voor welke ieder streek, dorp, of hoe het mocht heeten, aangeslagen was, de overige bezitters noodwendig bezwaard. Zoo vielen er (zelfs nog in later tijd) geschillen, tusschen dorpelingen en steden, waarin burgers waren, die landen in den ring van zulk een dorp hadden, en als stedelingen onschotbaar beweerden te zijn[1]. Even zoo was het als eenige landen aan Edelen, of aan Kloosters of Kerken kwamen. Jan de II had reeds in 1301 op de klachten der boeren bij een brief van den 9 April de regel gesteld, dat *schothaar land eeuwig schotbaar* zou blijven, in welke hand het ook kwam. En dit had toen de huislieden bevredigd.

1 Das die van Hazaartswoude tegen Leyden in 1368.

Maar hoe meer de steden toenamen in grootte volkrijkheid, en getal, hoe minder dit schot opbracht. Hoe meer de waarde des gelds verminderde, hoe meer en veelvuldiger de behoeften werden, hoe minder deze opbrengsten bij buitengewone gevallen voldeden ter handhaving en bescherming van 's Lands regeering en vrijheid. Van daar dat gejammer van Jan II en Willem zijn zoon, en 't vorderen dat men hem in den oorlog op eigen kosten diende. Men deed dit vrijwillig[1]. In 't Leenrecht waren ook praestatien bedongen van buitengewone geschenken aan den Leenheer, wanneer hij naar den Keizer moest trekken, of wanneer hij trouwde of zijn oudste zoon Ridder werd of zijn dochter huwde, en dezen hadden hier als alom plaats. Ook wilden de Steden daarin als in eene eer gaarne deel nemen. - Maar buiten deze waren er ook andere gevalllen, dat geen dienst, maar gereede penningen noodig waren.

In zulke gevallen kon de Vorst niet anders doen dan zijn toevlucht nemen tot vordering van eene *vrijwillige opbrengst*. In de 14de eeuw, waarin onze geschiedenis tegenwoordig loopt, waren deze buitengewone opbrengsten reeds bekend onder den naam van *subsides* of *aides*, om welke te bewilligen Koning Filip toen ook den Derden Staat opriep (die echter in de vergadering niet anders dan knielende sprak:) doch in de 15de eeuw waren zij reeds alge-

1 De Graaf plach in de behoeften der genen, die hem dienden, reeds vroeger, te voorzien; ook voor die in zijn dienst verslagen werden, een schadeloosstelling te betalen aan de Edelen of Steden waartoe zij behoorden.

meen. Onze Willem de III, uit hoofde van zijne naauwste betrekkingen goed Franschgezind, schijnt deze BEDEN, gelijk zij bepaaldelijk heeten, bij ons ingevoerd te hebben.

Dat deze *beden* den naam van vrijwillig hadden zal wel niet licht iemand bedriegen. PHILIPPUS A LEYDIS, die in de helft dezer 14de eeuw schreef, noemt het een Graaflijk recht, en *Jus consuetudinarium* [gewoonte-recht], ook een *tributum Superindictum* [toegevoegde schatting] 't geen hij uit het Romeinsche Recht afleidt. Men spot hier in onze dagen mede; en met reden, daar het Romeinsche Staatsrecht van 't *Corpus Juris*, het onze nooit was. Maar daar men alstoen reeds ingevoerd had de auctoriteit van het Jus Romanum in alle Civile materien [burgerlijke zaken] toetepassen, waarom zou men dit ook in Jure publico [het Staatsrecht] niet mogen doen, behoudens in beide gevallen de zelfde *cautelae* [1]? Ontbrak er toen oordeel *in adoptando*, nu, *in rejiciendo*[2].

Verpandingen of verkoopingen van Domeinen der Vorsten waren in later tijden middelen, waardoor deze *beden*, wier omslachtigheid en de moeilijkheden die er aan vast waren ze niet zeer aangenaam voor een Vorst maakten, somwijlen ontgaan werden; maar in dezen tijd waren die middelen zoò gereed niet. Ook zag men dit ongaarne, vooral toen men vreemde Vorsten had, door geene persoonlijke toegenegenheid aan het Land verbonden; vreezende dat

1 [Voorbehoeding, of uitzonderingen.]
2 [Nam men toen te veel aan; thans verwerpt men te veel.]

met zijn domeinen 't belang dat hij in 's Lands bescherming stelde, verminderen mocht. Doch hoe 't zij, ‘dit is eene eenvoudige waarheid, dat die de bescherming van zijn Vorst verlangt; dan ook, als die bescherming zijn eigen vermogen 't zij in gelde of kracht van armen te boven gaat, hem door 't zijne daartoe in staat moet stellen.’

De geschillen nu, die er in 1305 ontstonden, en ter gelegenheid waarvan wij dit punt hebben willen verklaren, om dat het van nu af van meer invloed op de Geschiedenis wordt, schijnen daaruit gerezen te zijn, dat met de verwarringen die deze tijd opgeleverd had, onbekende personen zich hier en daar neêrgezet hadden, die zich in het stuk van de omslagen op hun adel beriepen, zonder van dien te doen blijken. Immers die geschillen werden geslist, door een uitspraak van den Graaf (door WAGENAAR uit BOXHORN aangevoerd); ‘dat men, om op dien grond vrijheid van lasten te beweeren, dien grond ook bewijzen moest.’ [Zie de *Ophelder*.]

Men zou zich echter zeer bedriegen, indien men dit anders opvattede dan van een bewijs *quod ad possessionem* [1]. Want, strikt genomen, is bewijs van adel een volstrekt onmogelijk ding, dan alleen van diplomatiken adel, welken men diens tijds niet kende, en die eigenlijk onadel is. - Ook is het bewijs waarop de gecalangeerden bij den Hove zich beroepen (in 1468) geen ander dan getuigenis van de

1 [Van in het bezit te zijn; voor adelijk erkend te zijn geworden].

possessie hunner ouders en grootouders, of wel een gewijsde op zulke getuigenis gegrond[1].

Het verdrag, waarover Graaf Willem naar Frankrijk gegaan was, vertraagde te zeer om er zich naar op te houden, maar het kwam echter in Julij tot stand. Een artykel daar van was noodwendig het ontslaan der gevangenen, en zoo werd dan Bisschop Gui ontslagen, zoo als ook de jonge Wyt van Vlaanderen, nu laatstelijk in den zeeslag gevangen. Willem was in dit verdrag begrepen, voor zoo veel Henegouwen betrof, maar niet ten aanzien van Holland en Zeeland. - Dit had meer in, daar de quaestio juris ten dezen aanzien zeer ingewikkeld was, en de geschillen over Zeeland noodwendig ook de wettigheid der opvolging van het huis van Avennes in Holland betroffen.

Wij hebben hier voor gezien, hoe Keizer Adolf alle uitspraken van Rudolf (zijnen voorzaat) tegen Graaf Wijt van Vlaanderen gegeven, bekrachtigde: dit geschiedde bij Charter van den 29 Mey 1293. Na hem werd Albert Keizer, die hem meerder genegen was en bij wiens krooning hij op den 24 Augustus 1298 tegenwoordig was. De Vlamingen willen dat deze in dat zelfde jaar Gui tegen die Keizerlijke brieven herstelde. Doch daar blijkt, dat Gui veel geld spilde om daartoe door middel van

1 Het geen WAGENAAR zegt: dat de steden het VREEMD *vonden dat de Edelen van de gemeene lasten verschoond bleven*, is een *Wagenarianismus*, d.i. louter onverstand, III Dl. p. 785. - WAGENAAR vond het vreemd, en hij droomde het andere er bij.

tusschenkomende personen te geraken; maar dat wel integendeel Jan van Avennes op den 4 Maart 1299 een Keizerlijken brief ter bevestiging van die brieven tegen Wijt bekwam, met deze clausule-alleen: 'nisi aliquae tales litterae producantur, *quibus* JURE ELIDI *valeant*'[1].

Of Avennes hier door zijne eigen slimheid bedrogen wierd, dan of hem andere beweegredenen voorgelegd wierden, om zich uit zijn voordeel, te laten dringen, hij verwoestede al zijn verkregen voorrecht door een verblijf over alle geschillen, die er tusschen hen uitstonden, met Graaf Wijt aan te gaan onder uitspraak van den Hertog Godefried van Brabant en Jan van Dampierre; en (gelijk zekerlijk bij de vroegere Keizerlijke uitspraken wel vrij wat personeele affectie plaats had gegrepen) zoo oordeelen dezen, recht ter contrarie, ten voordeele van Wyt; en dit compromis en uitspraak ten Rijksdage voorgebracht zijnde, wordt op den 25 April 1299 aldaar, met vernietiging van alle vorige Rijksvonnissen of uitspraken, de beslissing dezer scheidslieden bekrachtigd en tot Rijksgewijsde gemaakt. - Hier was nu de zaak meê afgedaan, en al wat Avennes gewonnen had, te niet geloopen[2].

1 [Ten zij er eenige tegenstrijdige brieven te voorschijn gebracht worden, *waarvoor deze naar rechte moeten onderdoen*].

2 't Mag zonderling voorkomen, dat bij compromis een zank, reeds bij gewijsde uitgemaakt op nieuw gedecideerd wordt. Zekerlijk kon de clausule van de laatstgemelde bevestiging dit niet insluiten, maar alleen instrumenta probatoria [bewijsstukken] beöogen, en geen judicia van bijzondere personen; maar het werd zoo begrepen.

Maar Jan de I, met wien Graaf Wyt ten dage van Wolferts beheer verdragen, en daar bij afgestaan had van 't groote geschilpunt met Holland, de manschap wegens Zeeland bewester-Schelde, behoudens echter het recht daar op in geval hij geen afkomelingen had, maar Holland aan een collateraal geraakte; Jan de I overleed in dat zelfde jaar 1299; en Avennes volgde hem op.

Nu ontstond er een geheel andere grond van aanspraak, van welke men op verleiën van een Keizer of Roomsch-Koning gebouwd had, en een geheel andere grond van tegenspraak. - Avennes vorderde Zeeland duplici titulo [bij dubbelen gronde]; 1°. uit eigen hoofde; 2°. als Graaf van Holland en opvolger van Jan den I.

Uit eigen hoofde: uit de nalatenschap van Margareet zijne Grootmoeder beweerde hij Zeeland bewester-Schelde hem toe te komen als onmiddelijk Rijksleen. Want dit geschil scheen wel nu bij de te versche te niet doening der vorige Rijksgewijsden vervallen te zijn, doch, eens met de wapenen triomfeerende, was er wel mogelijkheid om op nieuw een tegenstrijdige uit te werken, en het voorwendsel werd mitsdien niet verlaten. En deze aanspraak gold even zeer de landen van. Waas, Aalst en de vier Ambachten, als Zeeland, waar meê zijn vader te gelijk door Koning Willem in 1252 verleid was. Dat Graaf Wyt en zijn zoonen het tegendeel na den Keizerbrief van 1299 niet minder vast hielden, dan te voren, en met dubbel recht, behoeft niet gemeld te worden.

Als Graaf van Holland vorderde hij Zeeland als Leen van Vlaanderen, uit tweederlei verdrag: het

eerste was dat van Margareet in 1256 met Floris den Voogd aangegaan, volgens 't welk dat Leen op elken erfgenaam van Holland versterven moest, alhoewel onder betaling van 10,000 mark (het geen BUTKENS echter meldt dat hij weigerde). Het andere was dat van Jan de I, waarbij het versterven aan een Collateraal verknocht werd aan het doen van manschap, en dus het eerste bevestigd.

Maar zijne hoedanigheid van Graaf van Holland en erfgenaam van Jan I in Holland, werd door Graaf Wyt of de zijnen niet erkend. Zoo 't genoeg was bloedverwant te zijn, was de oude Gui Grootvader, en zijne Zoons waren Ooms van den afgestorvenen. En zoo 't aankwam op de hoedanigheid van Agnaat, deze had Avennes niet. Daar was dus geen erfgenaam van Holland, maar Avennes was aan te merken als een extraneus, cui pacta non prospexerant [een derde persoon, die buiten het contract was], en terwijl Holland aan het Rijk verviel, was Zeeland vervallen aan zijn middelijken Leenheer, Graaf Wyl van Vlaanderen.

Het was dus geene bloote vijandelijkheid die van de Vlaamsche zijde, na de dood van Graaf Jan I, den aanval op Walcheren, Zuid-Beveland en die gedeelten van Zeeland motiveerde. Ook zou men 't (de zaak in zich-zelve beschouwd) geene onrechtmatige vrede kunnen vinden, indien men in 1303 aan Guido Zeeland had afgestaan tot de Schelde. Want zeker kon Jan van Henegouwen daar het recht van de Graven van Holland niet op doen gelden; ten minste niet met dienzelfden nadruk, maar de Vlaming daar tegen met volle recht dit vervallen Leen eigenen. Maar dat men geheel Zeeland over-

gaf tot aan de Maas, toe, dit ware voor eene vrede allerverontwaardigendst, zoo men die zoogenaamde vrede niet volstrekt als een bloot bestand had aan te merken, waarin men gewoon is het *statu quo* aan te nemen; zonder 't welk men aan de andere zijde zekerlijk ook Zieriksee niet aan Holland gelaten had.

Volgens het verbond door Jan II met Frankrijk in 1297 gemaakt, mocht men dezerzijds geen vrede met Vlaanderen sluiten, zonder 's Konings toestemming. Hoe deze verplichting duren kon, na dat Frankrijks oorlog met Vlaanderen door een vrede geëindigd was, klinkt vreemd: maar genoeg! deze toestemming werd gevraagd en gegeven, als blijkt uit de stukken[1]; en Willem kon derhalve over vrede handelen. Graaf Wijt was in 1304 in hechtenis overleden, en zijn zoon Robert III hem opgevolgd. Men stelde de geschillen aan scheidslieden; de schade, Holland aangedaan, kwam ook in aanmerking[2], maar daar wierd niets uit dan een bestand van 4 jaren.

De scheidslieden waren Bisschop Gui en de Konstabel van Frankrijk Gautier de Chatillon, van Willems zijde, en Jan en Wijt van Namen van die van Robert. Dat de uitspraak niet volgde, schijnt (uit J.A. LEYDIS *in Chron.*) door de tusschenkomende dood van Gui veroorzaakt te zijn (KLUIT, ald.) Niet te min doen anderen Bisschop Gui langer leven, en dit is waarschijnlijker. Hij schijnt de kerkvergade-

1 KLUIT *Exc. prob.*
2 En de Hollandsche steden bleven niet achterlijk in die op te geven (KLUIT *Exc.* p. 383).

ring van Vienne in 1311 bijgewoond te hebben, waarbij de orde der Tempeliers vernietigd werd; ook wil men dat hij in 1311 te Rome was, waar de Paus hem een Kardinaals-hoed aanbood die hij weigerde, doch een jaargeld van 500 ponden van Koning Filip van Frankrijk aannam. De geheele Geschiedenis der Utrechtsche Bisschoppen strijdt tegen deze opvatting van à LEYDIS; en wij durven haar gerust verwerpen, als straks nader blijken zal. Hoe veel kan er niet in den weg komen, waardoor een compromis verbroken wordt of zonder gevolg blijft, vooral bij een even getal van scheidslieden!

Spoediger kwam men voort met den Hertog van Brabant, die nu geen bedenken droeg, om van alle recht van manschap dat hij zich aangematigd had te beweeren, geheel en volstrekt af te zien; maar voor de Hollanders, die hem bij zijn Hollandsche krijgstocht gediend hadden, en wier goederen overzulks verbeurd waren, herstel in hunne eigendommen bedong.

Koning Eduard klaagde intusschen over het uitbetalen van de bruidsgift aan de Gravin Elizabeth verschuldigd. De Engelsche kooplieden klaagden over zeeroof der Hollanderen; de Hollandsche visschers over ontrooving van hunne vangsten.

Dit sleepte verscheiden jaren in onderhandelingen en bezendingen voort, en leverde eindelijk geenen gedenkwaardigen uitslag op. Het is echter te vermoeden, dat de grond der klacht over kaperijen, bij de Zeeuwsche ballingen, die zich in Vlaanderen onthielden en daar meê geneerden, hoofdzakelijk te zoeken zij.

Het bestand met Vlaanderen in 1310 ten einde geloopen, viel Graaf Robert met zijn krijgsmacht in Henegouwen. Graaf Willem van zijne zijde had daar Edelen genoeg die hem dienden, maar het ontbrak hem aan een genoegzaam aantal van strijdbare voetknechten, waarvan het gebruik meer en meer toenam en vooral op gebroken grond of enge passen van de hoogste noodzakelijkheid was. Hij wilde daar eenige benden Hollanders en Zeeuwen hebben: maar dezen waren daartoe niet te bewegen, zich op hunne kusten bedreigd ziende door eene machtige vloot die de Vlaamschen in zee hadden. In den aanvang van het jaar 1309 had reeds Keizer Henrik de VII, ter gelegenheid van zijne kroning te Aken, waar beide de Graven (Willem en Robert) bij tegenwoordig waren, getracht de partijen tot vrede te bewegen; en men werd het nu eens een krijg te doen ophouden die, zoo OUDEGERST het uitdrukt, nu 70 jaren achtereen tusschen Holland en Vlaanderen voortgeduurd had. De twee Graven stonden met hunne legermacht tusschen Grammont en Lessines, en de tusschenspraak van Graaf Jan van Namen en Gerard van Zottighem, Willems Neef, bracht het tot een overeenkomst. Bij het verdrag daar gesloten, hield Graaf Willem Zeeland (een later verdrag van de Vlaamsche broeders onderling in dat jaar, toont dat er alleen van Zeeland bewester-Schelde gehandeld wordt, de oude twistappel[1]) in onversterflijk Leen van Vlaanderen; maar onder voorwaarde van gelijke som[2] als waarop de op-

1 KLUIT, *Prob. Exc.*, p. 385.
2 KLUIT, *Prob.* p. 1027.

brengst dier eilanden geschat werd aan Wijt, Roberts broeder, onder goede pandschap of hypotheek op te brengen. Hij deed afstand van alle aanspraak op de landen van Waas en de vier Ambachten; en hij zou de Zeeuwsche ballingen in hunne goederen herstellen. Van Lessines, waarop Robrecht ook aanspraak maakte, verneemt men hier niet[1].

HUYDECOPER, een brandend aanhanger van het huis van Henegouwen, en wien het niets kost met één pennestreek vijf en twintig Charters te gelijk door te schrappen, wil van deze vrede niet hooren. MEYERUS heeft het, volgens hem, slechts verdicht en (NB.) 'de Hollanders en Zeeuwen *wilden met dien oorlog niet te doen hebben*; hoe kon er in de vrede dan over Zeeland beschikt worden?'- Intusschen de blijken zijn, ondanks dit onoverwinnelijk argument en tot spijt van zijn Henegouwschen ijver, sedert dat hij schreef, aan het licht gekomen, en, *ubi rerum adsunt testimonia, quid opus est verbis*[2]?

Dit vredeverdrag duurde tot 1314; wanneer ter gelegenheid van een oorlog tusschen Frankrijk en Vlaanderen ontstoken, Willem zijnen schoonbroeder Koning Lodewijk den X te hulp schoot, en Vlaanderen (alhoewel zonder veel uittewerken) te land en te water aantastte, en waarin hij zich ook weldra door dien schoonbroeder verlaten zag.

Wij spraken zoo even van een reis, die onze Bisschop Guy naar Rome gedaan heeft. Hij bevond

1 KLUIT *Exc.* 383, II, 308, 309.
2 [Waar daden spreken, zijn woorden overbodig.]

zich in Frankrijk, waar hij zich zeer goed aan het Hof behaagde, wanneer hem de tijding van een geweldigen opstand der Friezen van Stellingwerf op eens tot zijnent te rug riep. Hij had eene sterkte in dat Landschap doen opwerpen op eenen grond die hem toekwam, en de Friezen bedienden zich van zijn afzijn en 't gerucht dat er ging van zijn dood, niet slechts om dit werk te verwoesten, maar ook 't slot van Vollenhoven in 't Oversticht geweldadig aan te tasten, hetwelk door den Burchvoogd echter dapper verdedigd werd. Reeds was er een hevige storm afgeslagen, en een zware Kat op nieuw aangevoerd, van een nieuw maaksel, met werptuigen, boogschutters en bijlvoerders vervuld; wanneer Gui met een legermacht die Graaf Willem intusschen voor zijn Oom bij een had gebracht, van over de Zuiderzee tot ontzet naderde. De Slotvoogd vond het middel om dat tuig, hoe zeer wel met ossenhuiden bekleed voor het vuur vatten, niet te min in den brand te steken, en deed in de verwarring, die dit verwekte, een uitval, die de belegeraars op de vlucht joeg. - De Bisschop hierop aangeland kon dus gerust wederinschepen, 't geen hij deed, en na eenige onderhandelingen, werd de vrede met de Friezen in 1313 getroffen, die de schade vergoedden en eenige landen afstonden. - Vóór dien tijd had hij reeds zijne erkentenis aan zijn Neef bewezen door hem de goederen van Amstel en Woerden, die hem persoonlijk en voor zijn leven uitgegeven waren, en waarvan hij nu Opper-leenheer was, terug te geven, om niet met het Sticht volkomen geconsolideerd te worden.

Een voogdijschap dwong hem welhaast weder tot de wapenen. Het was die over *Gijsbrecht uit den Gooie*, een Stichtsch Leenman, wiens goederen hij aan het bewind van Jan van Kuylenburg en Niklaas van Kats [had toevertrouwd]. Het was in die tijden juist niet vreemd dat de rekeningen van bewindvoerderen in de war waren, en wij zullen er onder de Beiersche regeering een zeer treffend voorbeeld van zien in den Heer van Arkel; maar na de beroeringen van een algemeenen oorlog, beide in Holland en 't Sticht, en allerlei opschuddingen, kan het nog minder verwonderen. Althands zij weigerden, en hij was verplicht hen te noodzaken. 't Slot ten Gooie, waarop deze Heeren Rentmeesters zich bevonden, werd bij verdrag en belofte van voldoening overgegeven. Maar in de zelfde nacht stierf de Bisschop aan eene hevige kwaal, en dezelfde Heeren maakten zich wederom Meester van 't slot, en deden geen rekening.

De invloed van Graaf Willem deed in Utrecht voor zijn overleden Oom, een anderen bloedverwant van hem, Fredrik van Zierik, verkiezen; die geheel door hem bestierd werd.

Maar het groote en eindlooze middelpunt waar sedert 988 de Hollandsche geschiedenis rustloos om draait, het wel eens rustend maar nooit afgebroken geschil met Vlaanderen over Zeeland, roept ons weder naar dien kant - Lodewijk de X, die in 1314 Filip den Schoone op den Franschen throon gevolgd was, overleed in 1316, en had Filip den Lange of Vijfden, tot opvolger. Deze, vrede sluitende met Graaf Robert van Vlaanderen, had getracht de ge-

schillen tusschen Willem en Robert aan zijn uitspraak als scheidsman te trekken, maar zonder vrucht. In 1318 deed de Koning van Engeland mede door brieven en gezantschappen zijn best, om hen tot het aangaan van een bestendige vrede en uiterlijk afdoen der weêrzijdsche aanspraken over te halen: maar dit al was vergeefsch.

Eindelijk nam men toch bij een vast vredeverdrag tusschen Frankrijk en Vlaanderen in 1320 Frankrijks bemiddeling aan, maar onder dit netelige werk bleven en Filip V, en Graaf Robert van Vlaanderen, dood. De eerste werd nu opgevolgd door zijn broeder, Karel den Schoone, en de ander door zijn zoon Lodewijk van Nevers. En Karel bracht in den aanvang van 1323 eene uitspraak uit, die op den 6 Maart van dat jaar in een verdrag werd overgebracht, 't welk bij onzen leeftijd eerst door den onvermoeiden KLUIT aan het licht is gebracht, en waardoor eindelijk die altijd opwellende bron van twist en van vijandschap op eenmaal gedempt werd.

Bij dit verdrag staat Graaf Lodewijk voor zich en zijne erven en opvolgers, en *causam habituri* [rechtverkrijgers] ten behoeve van Graaf Willem ten eenenmaal af van alle *manschap*, alle *eigendom*, alle *heerlijk* recht of aanspraak hoegenaamd[1] op het land van Zeeland, legt zich-zelven en zijne opvolgeren een eeuwig stilzwijgen op, geeft alle brieven over en vernietigt ze, met vrijwaring tegen den Graaf van Namen of anderen. - Desgelijks vau al wat door den dood van Graaf Jan den I tot hem had moeten komen,

1 *Hommage, proprieté et domaine.*

't zij van roerend goed, erfgoed, aangenomen goed, kateil[1], zoo ook het land van Renesse, en andere: welk alles hij aan den Graaf van Henegouwen en Holland zonder eenig reelamen voor zich en de zijnen niet alleen overgeeft, maar ook guarandeert tegen alle aanspraak. - Desgelijks nog, staat hij af van alle schulden en verplichtingen, in welke Graaf Willem of Willems voorzaten jegens hem gehouden zijn, hoegenaamd: zoo als Willem desgelijks van zijn kant ten opzichte van Lodewijk doet.

Willem staat op gelijke wijze ten behoeve van Lodewijk, af van alle recht, aanspraak, en eigendom op Aalst, Geertsberge, Waas, en de vier Ambachten. En beide zullen hunnen afstand voor den Keizer brengen, en zorgen dat vernietigd worde al 't geen bij 't Rijk hier tegen gedaan en verricht is; zoo als Lodewijk ook voor den Keizer en 't Rijk afstand zal doen van 't Leen van Zeeland en alle recht daar op.

Zoo er bij vervolg eenig geschil omtrent dit alles mocht ontstaan, zweeren beide partijen daar over geen oorlog te ondernemen, maar alles te stellen aan de uitspraak van zes *verstandige mannen*[2], waarvan vier stemmen in allen geval beslechten zullen; en zulks op de wijze daar bij bepaald.

Alle goederen, leen of erfgoed van Hollandsche of Zeeuwsche ballingen die ooit met Vlaanderen geheuld hebben, blijven aan den Graaf van Holland en zoo er iets moet vergoed worden zal die vergoeding door den Graaf van Vlaanderen gedaan moeten

1 *Meuble, catel, acquis, alloës.*
2 *Prudhommes suffisans.*

worden, welke te dier zake in eens van den Graaf van Holland ontfangen zal de som van 30,000 *ponden Parijsch*, (*Livres de Parisis*) te betalen jaarlijks ¼.

Men zal voortaan elkanders ballingen niet ontfangen; maar inkomende straffen als in 't land waarin zij misdaan zullen hebben.

Men ziet af van alle schaden, en belooft elkander bijstand, tegen allen en een iegelijk, den Koning van Frankrijk uitgezonderd. Het verdrag wordt op 't H. Euangelie bezworen. En ter wederzijde worden eenige *steden* tot meer verzekering tot het teekenen en mederegelen benoemd.

In 't begin van het volgend jaar (3 Maart 1324) werd dit verdrag door den Keizer Lodewijk van Beieren overeenkomstig den inhoud bekrachtigd, en het had dus zijn volle beslag.

Zeeland werd derhalve van dit uur af onmiddelijk van het Rijk gehouden, en de Graven van Holland moesten er dus afzonderlijk van den Keizer mede verleid worden; en zij schreven zich nu op gelijke wijze en in den zelfden zin, Graven van Holland en Zeeland, als wegens het een en wegens het ander Vorst des Rijks zijnde.

De Vlamingen beklagen zich zeer over dit verdrag, als over een groot verlies en groot ongelijk. Het schijnt dat men 't onder Albert van Beyeren, door den toenmaligen Graaf van Vlaanderen ten overvloede heeft laten bekrachtigen. Men was in die tijden vrij sterk voor de abundans cautela quae non nocet[1].

1 [De rechtsspreuk: een overtollig voorbehoedsel kan geen kwaad (*l.* 17 C. *de Testam. l.* 94 *D. de R.J.*) et ib. D. GOTHOFR.]

Gelukkig derhalve de Regeering van Willem III, die Holland van dat eeuwig smeulend oorlogsvuur heeft mogen bevrijden, en door de verheffing van een onderleen tot een Rijksleen de waardigheid en het aanzien van Holland in zijn Vorsten verdubbelde! Maar het was niet alleen door deze verheffing van Zeeland, dat hij Holland machtiger en onafhanklijker maakte. Ook dit Holland-zelf verkreeg een geheel nieuwen luister onder hem, wanneer Keizer Lodewijk op den 25 November 1314 als Koning van Duitschland en Opperhoofd van het Rijk afstand deed van *alle recht*, dat hij op de Graafschappen van Holland en Zeeland, en de Heerlijkheid van Friesland had, *behoudens alleen* de daar voor aan hem en het Rijk verschuldigde *manschap*. Het geen hij op den 2 Maart 1324 nader bekrachtigde, wanneer hij 'alle en iedere voorrechten, vrijheden, vergunningen en rechten aan Willems voorzaten of hem zelven, door hem (Keizer) of door andere Roomsche Keizers vergund of gegeven, bevestigdeen voor goed en van waarde verklaarde.' Zoo als vervolgens Keizer Frederik in 1442 ook deed, en andere na hem.

Daar is opgemerkt dat Floris V, midden in de veelvuldige tegenspoeden zijner regeering, echter in den bloei zijner landen, en in Vorstelijken luister alle zijne voorzaten op een zeer grooten afstand overtroffen heeft. Men is verplicht hetzelfde van onzen Willem III te zeggen, die veel met Floris V gemeen had, en de maatregelen van Floris in acht nam. Ook verbond hem een teedere vriendschap met Floris roemruchtigen zoon, Haamstede. Als oorlogsman was hij niet hoog te stellen, maar zijn hart was uit-

muntend, zijn verstand en doorzicht helder, zijn arbeidzaamheid onvermoeibaar, zijn moed niet neêr te drukken, zijn bedaardheid van geest altijd aan zichzelve gelijk, en zijn eerzucht blakende; ook ontbrak hem geene persoonlijke dapperheid. De luister van zijn Hof en de Ridderfeesten die hij gaf, behaalden grooten roem. Men meldt dat op een dezer steekspelen, 't geen een volle week duurde en te Haarlem gehouden werd, duizend Ridders, behalven de Graven en Baanrotsen tegenwoordig waren[1]. Ook bij uitheemsche plechtigheden, als de Keizerlijke kroning van Hendrik den VII en die van Koning Karel van Frankrijk, spreidde hij een ontzettenden luister ten toon. Hij heeft ook, behalven de Vlaamsche oorlog (waarvan het belang en den duur alle de overigen bij de Schrijvers over het hoofd heeft doen zien) andere oorlogen als b.v. in 't Sticht van Keulen gevoerd, en gelukkig. Deze Keulsche of Rhijn-oorlog schijnt hem echter niet zoo zeer persoonlijk of als Graaf van Holland aangegaan te hebben, als wel in zijne betrekking als Vicarius des Rijks: mede eene waardigheid die hem bij de Rijksvorsten onderscheidde[2].

1 *Klerk der l. land*. p. 203.

2 Voor zoo verre zij echter niet den bijstand aan of tegen de Keulenaren tot veiligheid van den Koophandel betroffen mocht hebben, als WILLEM *de Procurator* op 1323, hij SCRIVERIUS aangehaald, wel zou schijnen aan te willen duiden. Dit schijnt wel het geval geweest te zijn met het slot *Volmenstein* in het Keulsche, een roofnest, door hem ten verzoeke des Aartsbisschops, die het niet meester kon worden, na eene hardnekkige belegering, ten gronde geslecht. (Dezelfde *Procurator*, 1324).

In het jaar 1324 gaf hij zijne dochter Joanna aan Graaf Willem van Gulik, en zijne andere, Margareet aan Keizer Lodewijk, die in 1314 den throon besteeg, en naderhand nog eene dochter Filippa aan den Koning Eduard III van Engeland, ten huwelijk; welke twee laatste verbintenissen zijn aanzien (om het dus uit te drukken) ten top voerden. Een vierde dochter was verloofd geweest aan den zoon des Hertogs van Brabant, maar de dood des bruidegoms tusschen beide gekomen zijnde, huwde zij aan Graaf Robert van Namen: en de vrede, waarin hij het land gebracht had, werd dus door de naauwste betrekkingen van alle zijden gesterkt.

Maar zoo veel aanzien buiten 's lands, zoo veel vermogen en luister stak den Edelen niet slechts in het oog, die, in vergelijking, daar door vernederd werden, en, met de macht, juist de zucht en trek om den Graaf 't evenwicht te houden, en zich als onafhanklijke heeren te gedragen, niet verloren hadden. Men kon zelfs zich nog aan geen denkbeeld van Oppermacht, zoo als die, uit het Jus Romanum geput, thans begrepen wierd, gewennen. En de Steden, die nu zij niet alleen zich boven de Edelen begunstigd en daardoor groeiend en bloeiend zagen, maar ook in buitenlandsche verdragen (als bevorens de Edelen) mede leekenden en zegelden, en zich daarin gerechtigd vonden om casu quo hunnen Vorst, schepper, en weldoener tegen te staan, begrepen thands ook dat zij iets waren, en oordeelen konden wat hun conveniëerde. Zij, die te voren zich gelukkig achteden, door de gunst van hunnen Vorst tot vrije lieden geworden te zijn, en onder zijn be-

scherming veilig en zeker tegen onderdrukking in hunne wallen te leven, begonnen nu rijk en welvarend te worden, en in pracht en weelde tegen de Edelen uit te steken. Hoe gering hare afgiften of opbrengsten waren, het scheen hun te veel: en wanneer er dergelijke gelegenheden ontstonden, waarbij naar het oude en algemeen Leenrecht de Leenmannen verplicht waren tot buitengewone onderstandgelden of (zoo men 't heet) *donativa*, als 't uithuwelijken van een dochter[1]; zoo was hun dit te veel: en men begreep dat de Graaf te veel aan zijn Hofhouding en feesten verteerde, waar aan hij wel zoo veel had kunnen uitzuinigen. Dergelijke donativen waren onder Willem II bepaald naar den stand dier tijden. Leyden betaalde 10 ponden, d.i. guldens; Haarlem 15, Delft 20; maar in drie menschen-leeftijden, en bij de in dien tusschentijd geheel veranderde waarde des gelds door geheel Europa, en vooral in Holland en Vlaanderen, was zulk eene gift belachlijk. Men begreep dat zelf, en Dordrecht b.v. gaf *tot het feest der Koninginne van Alemanien f* 500; - maar men klaagde en morde.- Ten platten lande integendeel, en waar de rechtschapenheid nog door geen Koopmans-kantoorlucht verstikt was, wanneer de Graaf een som gelds begeer-

1 Deze donativen (schoon veelal aan de gewoonte hangende) zijn voornamelijk Juris perfecti [volkomen verschuldigd] in de vijf gevallen bij SALIGNY opgenoemd: '*chèvalerie au fils ainé, mariage de fille, cas de rançon, voyage* D'OUTRE MER, (*NB.*) *acquisition de terre*.' Men mag en moet er bijvoegen: *tocht naar den Keizer*. Doch die donativen zijn alleen behoorende aan Leden der Rijks, geen ondervazallen.

de, was men veel al overbodig, om hem meer dan hij vorderde aan te bieden. Op een tijd *f* 1000 vragende, drong men hem *f* 10,000 aan te nemen; 't geen hij weigerde, zeggende, dat hij ook de *f* 1000 niet wilde, overtuigd, dat hij met zulke brave en welmeenende onderdanen, zoo de nood het eischen mocht, altijds gelds genoeg hebben zou.

De woelige en onrustige Kennemers echter, altijd wat nieuws zoekende, wilden in een voorkomend geval hun opbrengst in een bede of donatif, aan een privilegie verknochten, 't welk zij hem dus trachtten af te dwingen. Hij weigerde, en het privilegie en zelfs de gift; en toonde zich hooglijk beleedigd. Zij boden nu driemaal zoo veel, als zij verplicht waren, maar hij vond zich nog heviger beleedigd, dat men dus met hem *marchandeeren* wilde; en die voorrechten die zij reeds bezaten, werden verbeurd verklaard. En niet voor het jaar 1346 verkregen zij die vrijheden, onder eene geheel andere regeering en waarin men openbaar privilegiewinkel hield en deze nering met groot succes dreef, weêr te rug.

Dordrecht had in 1299, zekerlijk tot belooning van hare weêrspannigheid die Avennes de deur ontsloten had om zich in Holland vast te zetten en den armen Jan den I bij Wolfaart te zenden, het in allen opzichte zoo belangrijk Stapelrecht bekomen, en Willem III zelf dier stad volkomen tolvrijheid door alle zijn landen, en ook den Oosterlingen gelijke tolvrijheid voor 't geen zij naar Dordrecht zouden brengen, verleend. Dit trok alles naar Dord-

recht, en het werd in zeer korten tijd eene allerdrukkendste Monopolie, voor geheel Holland onverdraaglijk. Het toenmalig Noordholland verzette zich tegen het misbruik der Dordrechtenaren, die hun broeders over de Maas met hunne knevelarijen en onredelijke prijsstellingen verbitterden. Men hield Dordsche kooplieden aan, en rantzoeneerde hen naar het recht dier tijden. De Dordtenaars, die het koopmansrecht (om zijn landgenooten van honger te doen sterven om geld te woekeren) als een der heiligste jura perfecta aanmerkten en waarop zij den hoogsten prijs stelden, vergeldden dit aan de Hollandsche kooplieden die in Dordrecht kwamen om waren te koopen. Dit liep te hoog. De klachten kwamen tot den Graaf, die, de zaak onderzocht hebbende, op hunne hardnekkigheid, heirvaart tegen dit roofnest beschreef. Dit dorst men in de Stad niet afwachten; zij lei het hoofd in den schoot, en met zeer veel moeite behield zij die gevaarlijke voorrechten, die zij zoo misbruikt had.

Dit was in 1325 gebeurd. - Het deel, dat hij met Frankrijk in de Engelsche onlusten onder Eduard II nam, waarvan de verheffing van dezes zoon, die in 1328 Willems dochter ten huwelijk nam, het gevolg was, behoort niet tot de geschiedenis van ons Land; en weinig meer zijne verwikkeling in de hevige twist en verdeeldheid tusschen Keizer Lodewijk en Paus Joannes den XXII, zijn persoonlijken vijand, dan voor zoo verre dit hem op het punt bracht van ter hulpe des Keizers, zijns schoonzoons, een krijgstogt naar Italie te ondernemen.

De zaak is deze. Eduard II, een zwak Vorst, speelpop van zijn gunstelingen, en onbekwaam om zelf te regeeren, werd na verscheiden opstanden van zijn Rijk, en aanhoudende oorlogen met de Schotten en Franschen, en verregaande verwijderingen tusschen hem en zijne gemalin, Izabella, die een zuster van Koning Karel den Schoone van Frankrijk was, door deze ontthroond ten behoeve van zijn zoon, nog een kind zijnde. Jan van Beaumont nam hier deel in met 300 vrijwillige Ridders, die zich het belang dezer uitnemend schoone maar ongetrouwe vrouw aantrokken, 't geen onze Willem oogluikende aanzag. Een opstand tegen haar ter verlossing van den gevangen Koning, deed hem wreedelijk vermoorden. - Haar zoon, die Joanna van Henegouwen ten huwelijk nam, tot jaren gekomen zijnde, nam wraak over zijns vaders moord en het wangedrag zijner moeder, door haar gunsteling te doen ophangen, en haar van de rijke bezittingen te ontzetten, die zij misbruikte.- Wat Keizer Lodewijk betreft: de Paus, die den zoon van den overleden Keizer Albrecht (Fredrik van Oostenrijk), welke bij de verkiezing twee stemmen gehad had, in 1322 door Lodewijk in een veldslag gevangen genomen was, en aan zijn verkiezing verzaakt had, hardnekkig op den zetel wilde dringen, had den wettig verkoren Lodewijk (kleinzoon van Keizer Rudolf) bij een Bul van den 9 October 1323 bevolen, binnen drie maanden afstand van 't Rijk te doen op straffe van den kerkban, dien hij dan ook, als Lodewijk zich daarvan op (NB.!) eene Algemeene Kerkvergadering beriep, op den 15 Julij 1324 tegen hem

uitspraak, en in 1326 verniewde, hem tevens in Rome dagende.

Lodewijk had zich mooglijk (tot zoo verr' was 't ontzag voor de Geestelijke macht, door 't persoonlijk misbruik der Pausen in een eeuw tijds verminderd) deze woelingen niet behoeven aan te trekken; maar de Italiaansche Prinsen die zijne zijde hielden vorderden zijne bescherming tegen den aanhang van Joannes, aldaar machtig, en Willem dreef hem tot een tocht ter handhaving zijner Mogendheid; en de Keizer vertrok met een legermacht naar Italie, waar hij ook eerst in Milanen en in 1328 te Rome gekroond werd. Maar geld was in dien tijd reeds een hoofdvereischen tot het voeren van krijg, en dit ontbrak. Gelijk de Paus er eene Kerkzaak van maakte, zijn gezag tegen en over den Keizer te doen gelden, zoo maakte de Keizer van zijn kant een Kerkzaak van zijn wederstand tegen eenen onwaardigen en zelfs Ketterschen Paus, (ook door Filip den VI wegens valschen Leer aangetast) tegen wien hij een algemeen Concilie inriep. Van wederzijde trachtte men ook hier de Geestelijkheid daarin te trekken en onderstanden van haar te bekomen, doch dit blijkt niet, gelukt te zijn. Graaf Willem was in onderhandeling met de Graven van Gulik en van Gelder, over een gezamendlijke heirvaart tot Lodewijks ondersteuning, waarvan hij zich aan 't hoofd stelde; ten dien einde 's Lands regeering gedurende zijn afzijn aan zijn zoon Willem opdragende, met oproeping van zijne Edelen en ook van bezendingen der steden, in wier tegenwoordigheid hij hem daarmeê bekleedde. Vele Edelen, tegen verre krijgstochten ingenomen,

maakten gebruik van het jus *adohas* [Zie de *Opheld*.], en bewogen hem van de onderneming, die bovendien door eenige geschillen in Brabant vertraagd werd, af te zien.

De loop, dien de zaak nam, maakte dat 's Graven 't huis blijven als een geluk voor dit Land beschouwd mag worden. Lodewijk was triomfant, verdreef Jan den XXII, die naar Avignon week, verklaarde dezen van 't Pausschap vervallen, en er werd een nieuwe Paus gekoren, welke Rainalucci was, en zich Nicolaas den V noemde. - De Geestelijkheid hier te lande weigerde dezen te erkennen; en hij-zelf lei welhaast zijne nieuwe waardigheid, neêr en verzoende met Paus Jan. - Dit een en ander deed Graaf Willem bevroeden dat er een andere weg gekozen moest worden om tot bevrediging tusschen Rijk en Kerk te geraken; en hij was op verzoening bedacht. Hij schreef aan Paus Jan, hij trad in onderhandeling met Koning Filip den VI van Frankrijk, zijn Schoonbroeder, tot dit eind, en ging zelf in 1330 met 800 ruiters naar Avignon, om den Paus mondeling te onderhouden; die hem echter niet ontfangen wilde; maar weldra een bezending van Edellieden nazond, om hem te rug te verzoeken, die toen ook niet ontfangen werden. De Paus kwam aan de hand; maar als de Graaf in 1332 naar Frankfort bij zijn schoonzoon kwam, om vrede te stichten, had ook deze geene ooren daarnaar. Lodewijk hield ten einde toe zijn gezag tegen Paus Jan, en na hem, tegen zijn opvolger Benedictus XI, staande: zoo als ook in 1338 de Rijksstanden het Keizerrijk onafhanklijk van den Paus verklaarden.

Middelerwijl stierf Bisschop Fredrik van Zierik, Willems beschermling, in 1322, en 't gelukte den Graaf niet (die wellicht onder Frederiks naam wat al te openbaar in het Sticht geregeerd had), de verkiezing deze reis naar zijn wensch te doen uitvallen, en op eenen Hollander dien hij voorsloeg te vestigen. Jacob van Oudshoorn werd verkoren en door den Aartsbisschop van Keulen bevestigd, doch hij kon den zetel niet warm zitten of was dood. Nu koos het kapittel een Bisschop, Jan van Bronkhorst, maar de Vorsten, *nu*[1] gewoon, hun zeggen daar in te hebben, wilden dien niet; en met den Hertog van Brabant en Graaf van Gelder het eens zijnde, bewerkte Graaf Willem dat de Paus Jan van Diest aanstelde, die met een bende krijgsvolk in 't bezit werd gesteld en wederom in Willems afhanklijkheid was.

De Stichtenaren waren te onvreden over deze keus, en vooral over den Graaf van Holland die eigenlijk hun dezen nieuwen Heer had opgedrongen, en om zich hier over te wreken, wilden de overige kerken behalve de Domkerk (want deze en de Bisschop waren gewillig) in 1324 Holland laten verdrinken. De Lekdijk naamlijk was doorgebroken en een groot gedeelte van Holland daardoor onder water gezet, zoo dat de Graaf op het herstellen en verzwaren van dien dijk aandrong. De hoofdige Stichtenaren waren niet te bewegen, en er was een heirvaart noodig, die hun vrij wat vee en landvruchten en het dorp van

1 Te weten sedert de zoogenaamde vrije verkiezing door den Paus ingevoerd was.

Mijdrecht kostte dat in kolen gelegd wierd, om hen te noodzaken. - Doch dit overtuigde den Graaf, dat hij in het Sticht van meer dan den Bisschop die zich weinig wist te doen gelden, meester moest zijn. Hij schoot den Bisschop goede sommen gelds op, en deze verpandde hem daar voor, het eene slot en eigendom voor, en het andere na. En gelijk hij dit aan de zijde van Holland deed, zoo deed hij aan den anderen kant ook het slot van Vollenhove aan den Graaf van Gelder te pand. De Bisschop, wien men in zijn gebied bij den gantsch niet bloeienden staat zijner geldmiddelen weinig onderstand toebracht, vond daar groote verlichting in; maar (als 't gaat) hij raakte zoo diep in de schuld, dat hij alle zijne inkomsten, (op 2000 ponden na, die men hem tot zijn onderhoud toelei) aan Graaf Willem en zijne andere schuldeischers af moest staan; en de Graaf, nu die inkomsten zelf voor zich doende heffen, had het oog over alles en duldde niet dat er iets geschiedde tegen zijn zin en goedvinden; de tegen-Hollandsche partij had een wrok tegen de Lichtenbergers, en men verkocht nu (uit hoofde van dezen wrok naar het schijnt) binnen Utrecht het huis van Jan van Lichtenberg. Dit mishaagde hem, en hij nam 't op als een daad van onrechtvaardigheid, of die strekte om hem spijt aan te doen. Hij gaf Lichtenberg niet slechts toevlucht en woning te Oudewater, maar veroorloofde hem, om met Hollandsche partijgangers op de Utrechtschen zijn verhaal te nemen. Utrecht moest buigen en, om met den Graaf, (die zich voor het overige deze oorlog niet aantrok) te verzoenen, 3000 pond aan hem opbrengen. De

stad Kampen werd ook aan een jaarlijksche opbrengst van 300 pond onderworpen.

De zwakke regeering van den Bisschop bragt meê dat elk onder de Stichtsche Leenmannen zijn recht naar zijne macht afmat. De Slotvoogd van Hagestein aan de Lek, welk slot hij van wege den Bisschop inhield, deed van tijd tot tijd strooppartijen, waarvan zich de Stichtschen beklaagden. 's Bisschops toevlucht was Graaf Willem. Willem maakte zich meester van Hagestein, en bekwam het bij overeenkomst met den Bisschop in eigendom.

De Friezen van Oostergo en Westergo, en dien omtrek, wier afgelegenheid hen, bij de langdurige ongelegenheden in Holland stouter gemaakt had, hadden zich sedert lang als onafhanklijk van Graaf en van Bisschop beginnen aan te merken, en verbonden zich in 1323 onder den Opstalsboom, hunne vrijheid (zoo 't hiet) tegen allen wareldlijk of geestelijk Vorst, hoegenaamd, eenparig met de wapenen te beschermen en te handhaven. - Graaf Willem stelde in 1325 twee ingezetenen van Staveren[1] tot Schouten of Rechters in de stad en den omtrek aan. In Staveren had intusschen de Abt van 't S^{t}. Odulfs klooster een gezag en invloed, als in onbeschaafde tijden de geestelijke oppermacht met zich brengt; en deze dreef de onbezuisde Friezen, deze amptenaren te verjagen, en hunne huizen te slechten. De Graaf, wien dit niet te lijden stond, rustte een vloot uit op de Zuiderzee, die hun met het nemen van schepen, invallen doen, blaken, ver-

1 Ik denk Edelen, want zij woonden in *steenen huizen*.

woesten, en plonderen, als de krijg in dien tijd medebracht, groote afbreuk deed. De Friezen kregen het te benaauwd, en in 1328 onderwierpen zij zich, namen 's Graven Schouten, Schepenen, en andere Rechters aan, en deden hem hulde. Of er nog eenige tegensparteling geweest zij, in 1330 beval Keizer Lodewijk (want het Rijk erkenden zij steeds, maar zij wilden geen tusschen-regent) ‘den Grietmannen, Raden, en Gemeenschappen 's Lands van Friesland, Oostergo, en Westergo, Graaf Willem voor hun Heer te ontfangen.’ - Zij onderworpen zich als gezegd is, en dit schijnt een abundans cautela[1] te zijn geweest, of werd misschien noodig geoordeeld, om dat nu de oude verdeeling tusschen den Hollandschen Graaf en den Bisschop hier mede afgedaan had. Ook behartigde Willem dit gedeelte zijns gebieds zonderling. Het geen niet alleen bleek bij een geweldigen watervloed die in 1334 ook Holland en Zeeland aandeed, maar Friesland inzonderheid trof, als wanneer hij, *in den nood* (zegt hij) *die in Friesland is*, door eenen onderstand voorzag, die uit Kennemerland geheven werd, en in twee penningen van ieder morgen lands bestond[2]. Maar het geen hij ook bij elke gelegenheid bewees, zoo dikwijls hem een Fries te voren kwam; hem altijd tot zich roepende en met de minnelijkste gespraakzaamheid aanmoedigende om zijne bezwaren of klachten voor te stellen, zoo hij er eenige had. Men zegt dat eenige Henegouwsche of Hollandsche Edelen dit met een soort van weêrzin aanschouwende (zij die

1 [Overtollig voorbehoedsel; zie bl. 83.]
2 WAGENAAR III, 229.

de stijve, onbuigzame, en nog plompe Friezen met een Fransch air de protection inleidden of met Duitschen adelstoltz afwezen) hem eens hunne verwondering betuigden, dat hij zich zoo verlagen kon, om een zoo verachtelijk volk dus minzaam te behandelen: waarop hij antwoordde, dat dit volk hem het dierbaarste was uit geheel zijn gebied; dewijl het hem geheel toebehoorde, en hij-alleen 't was, van wien hun alle goed en kwaad toe moest komen. - Men ziet, dat hij op den Adel - en Leenmanstand zag, die in zijne andere Staten als tusschen 't Volk en den Vorst stond.

In 1328 deed hij met Koning Filip VI van Frankrijk een veldtocht in Vlaanderen. Niet dat de oude vijandschap, die geheel en volkomen geslist was, weêr opbruischte. Neen, het was ter demping van een allergeweldigsten opstand der Vlaamsche steden, die zich altijd (en, onder haar, Gent voornamelijk) door gedurige wederspannigheden onderscheiden hebben.

De oorsprong dezer onlusten is in de eerste vorming zelve der Steden te zoeken. 't Waren samenscholingen van eenige landlieden, die vrijheid van schot van hun Graaf verkregen, en vervolgens, veiligheidshalve, recht van zich met muren en grachten te omsluiten. Dezen lieden werd een Schout aan het hoofd gezet door den Graaf, die in zijnen naam recht deed even als ten platten lande; maar daar zich de ambachten, trafyken en fabryken weldra naar die steden verplaatsten, waar zij ongestoorder in oorlogen, en vrij van Hof - en Heerendiensten gedreven werden, ontstonden er die verbindtenissen

en lichamen van personen, die een zelfde ambacht of soort van arbeid of kunst oefenden, die men *Gilden* noemde (*gildonia* in de *Capitularia* van Karel den Groote) en over hunne bijzondere belangen bij een kwamen.

Tot bijzitters van zijn Schout in zaken van Justitie, koos de Graaf, of maakte, of stelde (*schiep*, naar de taal van dien tijd) eenige lieden uit hun, die daarvan *Schepenen* (d. i. *geschapen* lieden) genaamd werden; maar alle de belangen werden door geheel de stad of burgerschap behandeld. De Regeering, bestaande uit den Schout en de Schepenen, riepen ten dien einde de *gilden* op, brachten 's Graven bevelen op die wijze tot de Ingezetenen, en de begeerte of bezwaren van dezen tot den Graaf. En het was dus eigenlijk eene ware *Democratie*, aan wier hoofd de Schout met 's Graven gezag bekleed was. - De verscheidenheid van belangen tusschen die Gilden, welke ieder onder hare vanen of standaarden gewapend optrokken, bracht, bij gebreke van eene hoogere en sterker macht, verdeeldheden, geweldenarijen, vijandelijkheden en allerlei opschuddingen te weeg, waarin de Schout met zijne Schepenen nu eens de eene dan de andere partij koos, en genoodzaakt was de eene door de andere te bedwingen. Eens gewend, door geweld zich te verwerven, wat men zonder dat niet verkregen zou hebben, wilde men welhaast alles op deze wijs dwingen; en de Gilden verbonden zich met en tegen elkander, zoo dat de staat der Steden inwendig eene gedurige oorlog werd. En het kwam eindelijk zoo verr', dat men bij bevelen of bij weigering van gunsten, die men begeerde, den Graaf

alle gehoorzaamheid opzeide, zijn Schout, of die der Schepenen, die hem getrouw waren, doodsloeg, en dit zelfs somwijlen bij wijze van rechtsoefening, die de oproerigen zich aanmatigden. Ja dat zij met buitenlanders tegen den Vorst aanspanden; gelijk ook verscheidene Steden zich te samen tegen hun Vorst verbonden, hem en zijn Edelen vijandelijk aanrandden, sloten en vestingen en dorpen plat brandden, doorgaans met een wever of slachter aan 't hoofd, maar ook somtijds een Edelman, die misnoegd tegen den Vorst, zulke lieden gebruikten, om eigen ongelijk of vermeend ongelijk te wreken. Ontzachlijk waren de wanorden die hieruit ontstonden. En het was in een zoodanig geval, dat de veldtocht in Vlaanderen, waarvan wij hier spreken, plaats greep. Een geweldige slag viel er voor nabij Kasselberg, waarin de Koning verrast en Graaf Willem, die hem te hulp schoot, van zijn paard geslagen werd; die echter door de dapperheid van de Hollandsche Edelen, inzonderheid Arkel, Wassenaar, Egmond, Brederode, Kruiningen, Haamstede, Polanen en Duivenvoorde, en van den Graaf-zelven en des Graven zoon (Jonkheer Willem; na hem Willem IV), roemrijk en met groote slachting der oproerlingen gewonnen werd. Men spreekt van 40,600 gesneuvelden. Dit is zekerlijk, als altijd, geweldig vergroot: maar de wijze van oorlog voeren of strijden van zulke stad - en landburen was uit den aard bloediger en moorddadiger, naarmate zij ongeregelder in het werk ging.

Jonkheer Willem werd hier Ridder geslagen, en ging vervolgens een tocht met de Duitsche Ridders

in Pruissen doen, dat nog onbeheerd en te veroveren was.

Hoe vervolgens de Vroedschappen, en eindelijk ook de Burgemeesters ontstaan zijn in de steden, en 't geen men de Wet genoemd heeft, zullen wij nader zien. Alleen merken wij hier aan, dat de oudste steden de (onmiddelijke) Rijkssteden in Duitschland geweest zijn, na of benevens die er van ouds in Frankrijk bestonden, maar die hunne eigen Hoeren hadden: dat de Hollandsche steden zeer jong zijn in vergelijking van die van Vlaanderen, en zich voornaamlijk naar het voorbeeld van dezen gevormd hebben. Dat, zoodra Henegouwen met Holland verbonden werd, die Vlaamsche geest ook bij ons overwaaide, maar echter nooit veld won, en dat er gedurende al den tijd onzer Graaflijke Regeering bij ons wel voorbeelden van opstand tegen de Magistraten, maar geene van opstand tegen den Vorst zijn. Terwijl het karakter van 't Volk altijd gehechtheid aan 't Vorstlijk gezag was; zeer dikwijls in tegenoverstelling met hun Magistraten.

Het moet weinig tijd later zijn, dat de Graaf Zeeland (immers den tytel daarvan) aan zijn zoon (na hem Willem IV) afstond. Men maakt dit op uit eenige brieven van 1331 en 1333, welke zoo iets schijnen te onderstellen[1].

Het blijkt ook dat er, over de grenzen tusschen Braband en Henegouwen, eenig ongenoegen tusschen

1 WAGENAAR III, 230.

hem en den Hertog Jan III ontstaan geweest en in 1334 geslist is geworden. Graaf Willem had met tien andere Vorsten een verbond tegen hem gesloten, doch de vrede werd in dit genoemde jaar door bemiddeling van Koning Filip VI van Frankrijk getroffen.

In deze laatste jaren zijns levens werd Willems gestel gevoelig voor de gevolgen der vermoeienissen en uitputting van een veel doorgestaan hebbende jeugd en een steeds overwerkzaam leven, gelijk hij steeds voerde. De jicht en het voeteuvel folterden hem, en kluisterden hem dikwijls en lang achter een aan het bed, maar zijn geest en opgeruimd verstand leden niet, en arbeidden zonder vermindering.- Het schijnt echter, dat men in de laatste weken vóór zijn dood, die op den 6 of 7 Junij 1337 voorviel, eenig misbruik van zijn zieklijken toestand heeft kunnen maken, en men mag vermoeden dat zijn zoon en opvolger, zeer Engelsch-gezind zijnde, hem in een verbond met Koning Eduard III tegen Frankrijk verwikkelde, waartoe eenig misnoegen tegen zijn schoonbroeder gelegenheid gaf. Over dit verbond ware veel te zeggen, het geen veellicht zoodanig als het in de Engelsche Akten gevonden wordt, een bloot ontwerp was, ten gevolge van eene verbintenis met Eduard met de overige Nederlandsche Vorsten. Hoe het zij, de stand van den Graaf tusschen zijn schoonbroeder Filip, en zijn schoonzoon Eduard was zeer netelig, te meer daar alle de Nederlanders rondom hem zich met dezen tegen Filip verbonden, die Kamerijk en het Kamerijksche aan het Rijk ontnomen had. Ook liet niet alleen zijn lichaams-

verval hem niet toe, tegen den wil en het hart van zijn zoon en opvolger partij te kiezen; maar was het onzijdig blijven ondoenlijk. Ook had Filip zich ten zijnen aanzien niet met de beste trouw gedragen, maar het huwelijk van Willems dochter met een zoon van den Hertog omgestoten, ten einde dat huwlijk voor de zijne te bekuipen. - Maar, het geen alle bedenkingen over moest wegen, als Vikaris van 't Rijk kon hij niet aanzien, dat 's Rijks grenzen door Frankrijk ontrust, aangerand, of ingeperkt werden. Die te beschermen was hij verplicht, en daar Koning Eduard zich dit aantrok, in verwachting van het zij Roomsch-Koning, het zij Stedehouder des Rijks verkoren te worden, was de toetreding der Nederlandsche Vorsten tot zulk eene overeenkomst natuurlijk, en bij Willem plicht. Daar het echter in der daad aan Eduard meer te doen was om zijne bijzondere aanspraken tegen Frankrijk te doen gelden, beloofde de Graaf niet dan die bescherming. Doch gelijk dit in zich een deelneming in den oorlog behelsde, voor zoo verre zij door Frankrijk *offensif* tegen een der 's Rijks Leenen gevoerd of op Rijksgrond overgebracht mocht komen te worden, was dit Eduard, door een man van Willems macht en aanzien toegezegd wordende, al dat gene dat hij daar jegens van zijne zijde beloofde, dubbel waardig. - Op deze wijze beschouwd, vervalt er veel van het geen anderzins eenigermate aanstotelijk in dit verbond schijnen mocht.

Bij zijne groote hoedanigheden (waarvan wij reeds spraken als hem een persoonlijken luister gevende)

wordt ook eene onkreukbare handhaving van 't recht gemeld. Men kent het fabeltjen van den Baljuw van Zuid-Holland of Kennemerland met de Koe, aan een Landman ontnomen, en daarover tot een wreede dood veroordeeld. Vertelling, die een bloeddorstig tyran en geen Vorst, die rechtvaardigheid weet te oefenen, kenteekent, maar zoo in den smaak van het lage en domme gemeen is, dat men ze van een aantal Vorsten die men prijzen wilde, gelijkvormig in alles of met eenige verandering verteld en in de Volks-kronijkjens en Almanakken vereeuwigd heeft! Ook is zij van Oosterschen oorsprong. [Zie de *Ophelder*.] - Maar dat hij de Rechtsoefening in zijne staten getrouw en naar de wet en gemoed handhaafde, hier aan valt geen twijfel.

De naam van *de goede*, welke tijdgenooten en nageslacht hem toegekend hebben, is een voorwerp van nasporing geweest. De naam van *goed* heeft zoo veel opvattingen! - WAGENAAR is er verlegen meê; maar als 't WAGENAAR schemert, is 't zekerlijk licht genoeg. - Zekerlijk hangt de beteekenis van het woord *goed* van de toepassing af. Maar wanneer een volk aan zijn Vorst dezen naam geeft, is het niet (als de naam van *de wijze, de godvruchtige, de stoute, de groote, de roemruchtige*, of dergelijke) de beteekenis van deze of geene hoedanigheid of karaktertrek in den Vorst; maar het resultaat van den indruk die zijn gantsch gedrag en zijn geheele wijze van zijn op hen maakt; een resultaat van vertedering, van kinderlijke gemoedelijkheid die de Vorst en zijne gedachtenis bij hen verwekt; en daar die vertedering algemeen is, is het woord

van *goed* of de *goede* niet twijfelachtig of dubbelzinnig; maar het is de hoogste, de eenige waarachtige lofspraak, en die daarover koud filosofeeren wil heeft geen ziel, geen gemoed. - Maar herinneren we ons wat ik elders ter gelegenheid van Floris V gezegd heb[1].

Met dat alles was Willem III bij de Geestelijken in 't geheel niet gezien. Hij stichtte wel Kerken waar het pas gaf, en behandelde Priesters en Munniken naar behooren, maar hij nam de les toch niet volkomen in acht, die MELIS STOKE hem zoo nadrukkelijk geeft:

> 'Gi sult minnen de Heilige Kerke,
> Eren papen en clerke,
> BEGILEVEN LUDE *so doet ere*.'

Want hij verbood de vervreemding van vaste goederen aan de *manus mortua* [de doode hand]; en hierom hebben sommigen hem ter helle verwezen. Maar gelukkig, zoo zij dáár Jurisdictie hebben, hebben zij die juist niet op de genen die er buiten zijn.

Maar de Geestelijken daar gelaten; wareldlijke lieden klaagden dat hij te veel in Henegouwen was. Deze klachten kunnen echter niet wel de vroegere jaren van zijne regeering betreffen. En zekerlijk was in Henegouwen, tot de bescherming van het Rijk, waarvan hij Vikaris was, zijne tegenwoordigheid noodigst.

Of hem 't zij zijn Godvrucht, of zijn Ridderlijke zucht naar wapenen bewogen hebbe tot het opzet om een kruistocht naar 't H. Land te doen, als gemeld

1 *Mengelingen*, III Deel, bladz. 77.

wordt, is niet zeker. Het kan zijn, en het is zeer gelooflijk, dat hij, zoo die kruistocht, waartoe de Venetiaan *Sanuto* in 1324 de Vorsten trachtte over te halen, voortgang gehad had, daar deel in genomen zou hebben: maar dat hij-zelf die verlangde, daar is weinig schijns voor.

Onder de bijzondere voorvallen in 't Land, terwijl Willem III regeerde, behoort een zware hongersnood door aanhoudende regens veroorzaakt, en die van een pest gevolgd werd. De verhalen daar van zijn ontzettend. Dit was in het jaar 1315.

Ik weet niet of het de waardigheid der geschiedenis te kort zou doen, gewag te maken van een Zeeuwsche reuzinne, wier grootte zeer aanmerklijk moet geweest zijn; maar die de kracht had van met elke hand te gelijk een ton Hamburger bier op te heffen en voort te dragen, en die met een vracht door acht mannen niet op te heffen, zonder moeite wegliep. Zij maakte een van de vertooningen uit bij de krooning van Koning Karel IV van Frankrijk, waarbij onze Graaf met een schoonen stoet van Hollandsche Edelen niets spaarde om luisterrijk uit te munten.

Het is ook in dezen tijd dat de vermaarde Klaas van Kijten gesteld wordt, welken VONDEL meê in de verrassing van Amsterdam, een aanmerklijken, schoon stommen rol laat spelen. WILLEM de *Procurator* van 't Klooster te Egmond, zegt hem zelf gezien te hebben toen hij kind was en ter schoole ging: ‘Personen die zeer lang waren, liet hij onder zijn oxel doorgaan, en in zijn schoen konden zeer gemaklijk vier voeten van zeer groote menschen,’

zegt hij. In de kerk te Sparrenwoude plach zijn hoogte aan den muur geteekend te staan.

Meer opmerking verdient, dat onder zijne regeering het gebruik om het jaar met Paasche aan te vangen, op eene Kerkvergadering door den Aartsbisschop van Keulen in 1310 gehouden, en onder [wien] het kerklijke dezer Landen behoorde, is afgeschaft, en het gebruik der Roomsche Kerke ingevoerd om het jaar met Kersmis te doen beginnen. Daar ontstond dus, 't geen men genoemd heeft de tweederlei stijl: de *Kerklijke stijl*, en de *stijl van den Hove*, welke in burgerlijke of wareldlijke zaken, (gelijk het toen hiet) stand hield. [Zie de *Ophelder.*]

Edoch, een der aanmerklijkste gevallen bij zijnen tijd gebeurd, is buiten allen twijfel de beschuldiging en vernietiging van de Tempeliers. Het vertellingtjen van WAGENAAR[1], die het van een ander had en zoo voort tot aan zekeren van Sandyk die in 1512 Secretaris der stad Zierikzee was, en het van zijn vader had, die (quasi) den brief gezien had, waar in op lijfstraffe het ombrengen der Tempeliers in die stad bevolen werd, zonder dat hij wist te zeggen door wien of door welk gezag, en dus niets wist, is niet beter dan oude wijvenklap, [*enz.*]

Wat de Tempeliers zelven betreft; deze orde, die in Jerusalem ter bescherming van de Bedevaartgangers bij het H. Graf opgericht, in rijkdom en aantal vrij spoedig waren toegenomen, hadden zich na het

1 (WAGEN. III, 192.)

verlies van Jerusalem door geheel Europa verspreid, waar zij in getal sterk toenamen en meer dan koninklijke bezittingen hadden. Hunne orde was ongehuwd, maar had geene der strenge regels van de Monniken, schoon als dezen in hunne gestichten bij een wonende. De ongemeene losheid hunner levenswijze, de ongebondenheid waardoor zij uitstaken, en de volstrekte onafhanklijkheid hunner zoo talrijke, zoo alom verbreide, in rijkdom zoo machtige en onderling aanéén hangende orde, welke geene roeping meer had, geen doel, geene instelling, en die niet dan een diep zeden-verderf scheen aan te kondigen, had voorlang de aandacht getrokken, en eindelijk werden zij in den aanvang der 14de eeuw, niet van blooie ketterijen, maar van het verfoeilijkst wangeloof en gedrochtlijke leeringen, practijken en plechtigheden beschuldigd, die den hoogsten afschrik moesten inboezemen. Inzonderheid waren zij in Frankrijk van misdaden verdacht, waarbij de Staat zoowel als de Kerk hoog belang had, en Koning Filip de Schoone ondernam hen te recht te stellen.

Hij beleide zijne maatregelen zoodanig dat zij door geheel zijn Rijk op den 5 October 1307 gevat werden; en men begon, naar den stijl van dien tijd tegen hen de bewijzen in te winnen.

Paus Clemens V, die in 1305 te Lions verkoren was en vervolgens zijn zetel te Avignon nam, van waar, na 70 jaren, de achtste opvolger na hem, Urbaan de VI hem eerst weder naar Rome verplaatste, trok zich de zaak aan als niet alleenlijk tot de Geestelijke vierschaar behoorende, maar van een bijzonderen aart en gewicht en zeer verregaan-

de uitzichten; en evoceerde haar aan den Pauslijken Stoel. Hij ondervroeg de hem overgeleverden, gaf aan de Inquisiteurs en gewone Rechters macht en last om hun proces te instrueeren, en noemde ten dien einde Kommissarissen; die dan ook, na vrij wat tusschengevallen, het zoo verr' brachten, dat in 1310 op die instructie, de gevangenen in eene Kerkvergadering te Parijs gevonnisd, en verscheiden ter dood veroordeeld werden. Waarop tegen de geheele orde informatien genomen werden.

In 1311 werd te Vienne in 't Graafschap Bourgondie een algemeen concilie gehouden, en bij dat concilie de vernietiging en uitroeiïng van die orde besloten; en hunne goederen, ofschoon Paus Clemens die tot het herwinnen van Jerusalem besteed wilde hebben[1], werden deels aan de orde van Maltha, deels aan de Vorsten, in wier Land zij gelegen waren, toegekend of geschonken. Zij werden dan ook alomme gevat, vervolgd, en te recht gesteld; sommigen met de wreedste straffen ter dood gebracht, anderen tot gevangenis, anderen tot eenvoudige kerkboete, verwezen, en anderen als onschuldig ontslagen; maar hun Grootmeester Jaques de Molay, en ook de broeder van den Dauphin van Vienne werden in het jaar 1314 te Parijs gerecht[2].

1 LEIBNITZ *Mant.*, p. 76.
2 [Het geen hier in den tekst volgde over de schuld of onschuld der Tempelieren (en waarbij vele aanteekeningen of *collectanea* hier over, die van zelf tot de *Ophelderingen* behoorden), heb ik beter geacht, geheel naar de *Bijvoegselen* of *excursus* te verwijzen: daar 't mij voorkwam, hier den samenhang te zeer en te lang af te breken; en het daar onmiddelijk met de bewijsplaatsen, en weer verdere uitweidingen, in verband, staat. Wie echter wil, kan nu van hier eerst derwaard overstappen: over die zaken zelve, en BILDERDIJKS stellingen, *à la Barruët* of zoo mogelijk nog geoutreerd, zal ik daar of in de Voorrede mijne opinie zeggen.

In ons Vaderland is het wel te vermoeden, ja zeker, dat de Tempelieren ook goederen gehad hebben; maar van eigenlijke gestichten hunner orde vinde ik geene sporen. Zoo wij echter nu eens weder tot den brief van WAGENAAR wederkeeren, (want elke vertelling heeft toch eenen oorsprong, die het altijd voor de geschiedenis belangrijk is, na te sporen): men kan zeer wel aannemen, dat er hier te lande, en zoo ook te Zieriksee, Tempeliers geweest zijn, en een eigen verblijf gehad hebben, waar zij, aldaar zijnde, 't huis waren. En het is dan ook zoo geheel verwerpelijk niet, dat daar, even als elders, en inzonderheid in Frankrijk, een geheime en verzegelde schriftelijke last gegeven is, om zich in de nacht meester van hun te maken. - Deze last heeft dan moeten komen of middelijk door den Bisschop, of ('t geen wel het waarschijnelijkst is) onmiddelijk, van een Pausselijken Legaat of 't hoofd der commissie tot de gerechtelijke vervolging der Tempelieren, wien de wareldlijke justicieren en magistraten in geestelijke zaken gehoorzaamheid en adsistentie verplicht waren. Dat die brief echter door een Geestelijken Officiant gebracht werd, welke de gevangenneming eigenlijk doen moest, en de stads magistraat eigenlijk bloot als adsisteerende zij aan te merken,

is in den aart der zake. - Maar nooit kan het bevel gestrekt hebben om die Tempelieren dood te slaan, maar wel om ze gevangen en in hechtenis te leveren: doch met bijvoeging misschien van *levendig* of *dood*; en daar 't lichter was hen dood dan levendig in zijn macht te brengen, en het volk bovendien genoeg tegen hen ingenomen was om hen niet te sparen, kan het doodslaan zeer wel een gevolg zijn geweest, en met dén brief gerechtvaardigd geworden. - Wat de *lijfstraffe* betreft; dit draagt ook tekenen van vervalsching: want 't geen door den ouden *Sandijk* als lijfstraffe is opgevat, is zeker geweest de *hoogste straf* (summum supplicium), daar er geen lijfstraffe bij de Geestelijkheid bedreigd wordt, *quia Ecclesia non sitit sanguinem*[1] maar de Geestelijke ban met de gevolgen van dien. - Op deze wijs is de zaak verklaarbaar, en wij kunnen den commentarius van WAGENAAR daar over ontbeeren. [Zie nog de *Bijvoegs*.]

1 [De spreuk van het Roomsch-Canonyke Recht: ‘De Kerk dorst niet naar bloed: - spreekt, zelve, zoodanige straf niet uit’ (... maar... geeft de schuldigen ter executie over aan den wereldlijken arm!)]

Willem de IV

Volgde hem op, en had van zijn Vader de zucht om te schitteren, en dit misschien in een te volle mate geërfd. Immers zijne achtelooze regeering en onvoorzichtige inwikkeling in buitenlandsche twisten en oorlogen die hij niet in staat was met genoegzamen nadruk door te zetten, waren 't ongeluk dezer gewesten, door uitputting, misnoegens, en verwarringen, die aan de verdeeldheden voedsel gaven, die na hem ontstonden.

Hij had reeds met roem onder zijn Vader de wapenen gevoerd, en ook bij twee verschillende tochten in Duitschland tegen de Pruissen gestreden. Men schrijft hem ook (als het *Goudsche Kronijkjen* en J.A. LEYDIS) een tocht tegen de Saracenen in Spanje toe; maar, daar men niet weet waar deze tochten in te lasschen, gelooft men met reden, dat zij die dit schrijven hem met zijnen Oom Jan van Henegouwen, den Heer van Beaumont, verwarren, die in 1331 zich werkelijk in Spanje met roem tegen de Arabieren of Mooren gekweten heeft. Daar is er echter die verhalen dat Beaumont uit Spanje te rug kwam '*zonder eenig gevecht te hebben gedaan*'[1].

Hij begon zijne Regeering met een verbond met Koning Eduard III te sluiten, nagenoeg op den voet van hetgeen zijn Vader slechts weinige weken voor zijn dood had aangegaan, of ten minste beraamd was, ruimer echter en meer onbepaald; en dit had reeds een maand na zijns Vaders afsterven (in Julij

1 WILLEM *Procur.* ad ann. 1331.

1337) zijn volle beslag. Koning Eduard stelde een zeer groot belang in dit verbond; sloot een dergelijk met Hertog Jan de III van Braband, en andere Vorsten in de Nederlanden; en kwam in 1338 te Antwerpen, vol drift om den oorlog tegen Frankrijk aan te vangen. Maar, zij die op Willem den Goeden gerekend hadden, stelden thans het zelfde betrouwen niet in zijn zoon, die dezelfde hoedanigheden niet had. Men aarzelde, en weifelde, en eindlijk, men weigerde zonder 's Keizers bevel en gezag, Frankrijk aan te tasten.

Eduard wendde zich derhalven tot den Keizer, die hem nu tot Rijks-Vikaris aanstelde, waardoor hij de bevoegdheid erlangde om de Leden des Rijks in de wapenen te brengen. Kamerijk en het gewest van Kamerijk was door Frankrijk voor eenigen tijd bemachtigd, en dit te veroveren was het eerste waarop men toeleide. De onwilligheid der Hollandsche steden om den Graaf buitenslands te dienen eens gebleken zijnde, deed de Keizer eene aanschrijving aan haar, om zich daar niet aan te onttrekken.

Het beleg door Eduard voor de stad Kamerijk geslagen, was vele moeielijkheden onderhevig en hij werd te rade het op te breken, en trok in Pikardyen. Maar hier weigerde Graaf Willem die hem dus verre verzeld bad, hem te volgen, als zich alleen verbonden hebbende met zijn 1000 geharnaste mannen in Neder-Duitschland ter bescherming van 't Rijk te dienen, en niet, Frankrijk in te trekken. Eduard, uit spijt, voerde zijn leger door Henegouwen en spaarde dit Land op den tocht zoo weinig,

dat Willem zich met 500 speerridders bij Filip voegde, die niet weinig verheugd was met dien onverwachten hulpbieder. De veldtocht liep dat jaar echter zonder slaglevering af; en Eduard keerde, zonder iets gewichtigers uitgevoerd te hebben dan het plonderen en verbranden van eenige dorpen, en een vruchtloozen aanval te doen op het slot Honnecourt, naar Engeland te rug.

In 't volgend jaar was de Graaf in het Fransche leger, wanneer eenige Henegouwers eigendunklijk een inval in 't Kamerijksche deden; het geen oorzaak was dat een partij Franschen het naburig steedjen *Haspre* ('t welk zich deze krijgstocht had aangematigd) in kolen leide. Hierover niet minder gestoord, verliet hij Filips, als te voren Eduard, en deed Frankrijk nu zelf en uit eigen hoofde den oorlog aan. - Het gevolg daar van was het verwoesten van Henegouwen.- Willem echter veroverde eenige plaatsen, als St. Amand, Mortaigne. Eduar'd sloeg de Fransche vloot, die naar opgave der Franschen 150 zeilen sterk was, op den 24 Junij, in het Zwin, en Doornik werd van de Bondgenooten, waar onder Willem nu weder behoorde, belegerd. De Gravin, weduwe van Holland, Jeanne de Valois, bewerkte een bestand voor eenige maanden, maar dat sedert verlengd werd; waarna zij het kloosterleven verkoos.

Na het eindigen van deze Fransche oorlog toog hij voor de derde maal naar Pruissen, waar de krijg met de nog Heidensche Inlanders en Lithauwers steeds voortduurde, en de Duitsche orde zich vestigde. Van tijd tot tijd vloeiden er hulpbenden naar

toe, deels uit Godsdienstijver, en deels om wapenoefening, of uit begeerte naar krijgseer; maar voornamelijk trachtten daar jonge Graven en Heeren, zich door hunne dapperheid of rijke toerustingen en prachtig gevolg te onderscheiden. WAGENAAR meent echter, dat hij er naar toe trok met zijn 400 Ruiters 'uit zucht voor den Koophandel, die uit deze Landen op de Oostzee gedreven werd.' *Risum teneatis amici*! [kan men 't'hooren zonder lachen?] De goede man dacht alle harten bij zijn eigen.

Deze tocht naar Pruissen is bekend; maar niet bekend is een reis naar het H. Land, die hij in 1343 ondernam. Men vindt van die reis wel gewag gemaakt bij onze oude schrijvers, maar zij koomt daar voor als een krijgstocht, waar voor men geen tijd of gelegenheid wist te vinden. Graaflijke rekeningen hebben de zaak (dank zij de naarstigheid van onzen VAN WIJN!) opgehelderd. Hij deed deze reis met een stoet van Edelen, door Frankrijk, Zwitzerland, en Italie, ging met zijn gezelschap te Venetie scheep op twee galeien, kwam te Cyprus, en vertrok van daar, vermomd in galiootskleeding, naar het H. Graf. Daar zijne gebeden gestort hebbende, keerde hij weder naar Cyprus, voer te rug naar Venetie, trok door Duitschland naar Pruissen, waar hij tegen de Lithauers streed; en het was in 1344 dat hij van daar te rug kwam. Het is dus dat de Pruissische reistocht met die naar Palestina samenhing, en men mag gelooven, dat de eene en andere, uit eene zelfde opwelling van gemoedelijkheid en godvrucht voortvloeiden, als in die tijden niet vreemd waren.

De onlusten in het Rijk, waarmeê Lodewijk van den aanvang af te worstelen had, duurden voort. In 1246 gaf de nieuwe Paus, Clemens de VI, een hul van afzetting tegen hem, met bevel aan de Rijksvorsten, om tot verkiezing van een nieuwen Keizer over te gaan. De geestelijke Keurvorsten, Aartsbisschoppen van Keulen en Trier, boden de Keizerlijke waardigheid aan onzen Willem IV aan; maar deze was groot genoeg om ze te weigeren. Zij verkozen derhalve omtrent het eind van de maand Julij Graaf Karel van Luxemburg, die Koning van Boheme en kleinzoon van Keizer Hendrik VII was, en die keus werd ook door den Paus bekrachtigd. Lodewijk daardoor in de engte gebracht, had noodig de leden des Rijks op alle mogelijke wijzen aan zich te verbinden, en tevens geld op te zamelen. Hij verhief eenige Graven tot Hertogen, en daar onder, dien van Gelder. Onze Willem was ook groot genoeg om dit van de hand te wijzen. Zijn macht en aanzien was zoodanig, dat hij, die buiten 's Lands den naam had van meester van alle soldaten en Regent van alle Vorsten te zijn, door den tytel daar niets aan winnen kon; en wezendlijke verheffing was er niet meê gemengd.

In Utrecht was de Bisschoppelijke Stoel door het overlijden van Jan van Diest in 1340 ledig geworden; en Paus Benedictus de XII, die toen regeerde, en vijand van Keizer Lodewijk, en dus ook van zijne aanverwanten was, had de begeving daar van *ex suprema potestate* [uit kracht zijner oppermacht] aan zich getrokken. Hij benoemde een Romeinsch Edelman Nicolao Caputio, maar deze deed

er binnen het jaar afstand van. Graaf Willem, die het vertrouwen der Stichtenaren had en bij 't openvallen Momber verkoren was, had er gaarne Jan van Arkel gehad, wiens vader hij 't Momborschap onder zich waar deed nemen. En Paus Klemens de VI, in 1342 aan Benedictus XII opgevolgd, gaf hem 't Bisdom.

Daar ontstond echter ongenoegen tusschen den Graaf en den nieuwen Bisschop. Deze was spaarzaam, betaalde schulden af, loste verpande sloten in, ging naar *Grenoble*, om zuiniger te leven, en maakte zijn broeder Robert van Arkel hij zijn afzijn tot Momboir. - Men kan licht begrijpen, dat gelijk de geheele afhanklijkheid van het Sticht van den Hollandschen Graaf, door het bezit der aan hem verpande sloten voltooid was, dit lossen op eene bevrijding uit die afhanklijkheid toelei'; en daar dit volkomen met het hooggevoelend karakter der Arkels overeenstemde, die geen hooger verdragen konden, behoefde er niet veel om gelegenheid tot onmin te geven[1]. Zijne kostbare tochten tegen Frankrijk en de Pruissen hielden hem de handen wel eenigzins gebonden, maar hij vond een middel in het verkoopen van 300 pond lijfrenten ten laste der Hollandsche en Zeeuwsche steden: welk geld hij beloofde niet dan tot den Stichtschen oorlog aan te wenden, die den Hollanderen aangenaam was, en hiervoor verbonden zich de Edelen.

De Graaf sloeg het beleg voor Utrecht op den

1 SCRIVERIUS, 207.

11 Junij 1345[1], en beukte de stad uit acht (anderen zeggen, dertien) blijden, vijf of zes weken lang, binnen welke hij in een donkere nacht tot de gracht genaderd zijnde, met een pijl ter zijde van de hiel gekwetst werd, hetgeen toen en nog zeer lang daar na voor een zeer gevaarlijke wond werd gerekend, omdat Achilles daar ter plaatse gewond werd en er aan stierf, welk fabeltjen in dien tijd algemeen was. Maar Willem IV, schoon *impiger, iracundus, inexorabilis, acer*[2], was in dit stuk Achilles niet, maar genas spoedig. De Bisschop intusschen kwam uit Grenoble, en trachtede den Graaf te bevredigen. Deze echter wilde niet dan in een bestand tot den 11 November toestemmen; en dit werd niet gesloten dan op de trotsche voorwaarde, dat 400 burgers '(man en wijf, knaep ende jonckwijf, Paepen en klercken, jonc en oud,' zegt het *Goudsche Kro-*

1 De macht van den Graaf bestond (volgens HOCSEMIUS in *de Bisschoppen van Luik*) in 2596 Ridders, 18 Graven, 38 Barounen, en meer dan 30,000 gemeene luiden, en 1100 ronde klootsteenen, elk van 200 Pd. of meer. BEKA, in zijn *Bisschoppen van Utrecht*, telt slechts 28,000, maar dan ook ervarene krijgslieden, 1300 Ridders; 52 Baronnen, 13 kloekmoedige Graven, en 1 Hertog, en dat wel *'een zeer machtige,' dien hij niet noemt*! - de Chronijk, dien DE JONGE volgt (*Hoeksche en Kabeljtwisten*) stelt 150,000 strijdbare mannen; derhalve zonder den omloop van paarden, knechts en wat tot den *tros* behoorde! Men vergelijke dit met de toenmalige bevolking van Holland en oordeele! Ten tijde van Karel den V waren er in Holland maar 17,200 personen die belastbaar waren; en 200 jaar vroeger trekt men er met 150,000 man te velde tot een belegering!

2 't Gene HORAT. (*de Arte Poët.*: v. 121) zegt van Achilles, dat hij was '*wakker, opvliegend, onverbiddelijk*, en *scherp*.'

nijkjen) paar aan paar in *linnen cleeder*[1], ongegord, bloothoofds, en blootvoets, hem voor zijne tent om vergiffenis zouden komen smeeken; gelijk dan ook geschiedde. Ook moesten zij 20 roeden van den Stadsmuur afbreken en in de gracht werpen, en dit gedeelte open blijven [2]. Sommigen verhalen van nog meer bedingen; maar, daar zij geen gevolg hadden, onnut te verhalen. Op dezen voet werd het beleg op den 21 Julij opgeheven.

Het was genoegzaam onmiddelijk van dit beleg, dat hij zijn leger, met nog eenige manschap vermeerderd, naar Friesland voerde. De Friesen, en daar onder ook die van Stavoren, hadden hem wel behoorlijk gehuldigd, maar waren sedert kort tegen zijne Amptenaren opgestaan. De vloot, die hem over de Zuiderzee voerde, werd door het onstuimige weder verstrooid, zoo dat zij niet te gelijker tijd aankwam. Jan van Beaumont, zoo verhaald wordt, met zijne benden het eerst aangeland, viel op een hoop Friezen aan, maar werd te rug geslagen; wanneer de Graaf zelf, middelerwijl aangekomen, bij St. Odulphus Klooster in de nabijheid van de stad Staveren ontscheepte. Deze kon geen ooggetuige zijn van het wijken der zijnen! Zonder zijne heirspits te vormen, of slagorde te regelen, trok hij met slechts 600 mannen onbezuisd op. Zijne Edelen baden hem de aankomst der overige benden aftewach-

1 d.i. *in 't hemd* - vóór dezen tijd altijd *in* WOLLEN *cleeder*.

2 't Afbreken van muren, 't vullen van grachten; en verbod van muur of gracht, of bepaling van dikte en breedte; gewone straffen van weerspannige steden in die tijden.

ten; zijn antwoord was: ‘Die mijne vrienden zijn, volgen mij!’ De Friezen, hij de geweldige overmacht, vol moed en drift, en vervuld van die innige bitterheid tegen hun bestrijderen die aan dezen landaart eigen is, drongen met eene onweêrstanelijke woede op hem aan, niets minder wanende, dan den Graaf van Holland aan 't hoofd van dit smalle krijgshoopjen te bevechten. De Edelen die hem omringden deden wonderen van dapperheid en vielen dicht om hem heen, tot hij zelf bezweek en sneuvelde. De meesten der Hollandsche huizen lieten er hun hoofd of een afstammeling; en het Hollandsche leger werd derwijze geslagen en nagejaagd, dat men wil, dat er weinig meer dan twintig van afkwamen; terwijl (als het in zulke ontmoetingen gaat) ongelijk grooter getal in het water omkwam dan door het zwaard. Die het verlies aan de Hollandsche zijde op 't gematigdst begrooten, stellen bet op 3700 man. Jan van Beaumont, (een allerdapperst krijgsman en Ridder, in de Fransche Romans zelfs vermaard[1] en altijd met roem gedacht,) bracht er 't leven af, zijnde door zijn Schildknaap met behulp van eenige anderen met geweld in een vaartuig geworpen, en ondanks zijne woede ontvoerd.

Dit onheil viel voor op den 26 of 27 September van 't jaar 1345.

Het lijk van den Graaf werd onder den stapel van dooden, waarmeê het omwald en overdekt lag,

1 In den *voeu du Heron* hiet hij: ‘Che Jehan de Beaumont, un prince conquerant, Oncles au gentil Conte de Henau le puissant.’

eerst tien dagen na den slag gevonden, en in het zoogenaamd oude Klooster bij Bolswaert begraven. - Maar hij schijnt naderhand van daar naar 's Gravenhage vervoerd en in de Hofkapel (sedert de Fransche kerk) op het Binnenhof bijgezet te zijn. Ten minste meent men bij eene opdelving aldaar bij mijn jongelingschap gedaan, zijn lijk gevonden te hebben[1].

Onbegrijplijk was de droefheid over zijn dood. Zijne gemalin, Joanna van Brabant, was troosteloos. Hij had nooit kinderen bij haar verwekt. De goederen der Friezen werden wegens hun opstsand en den doodslag aan hunnen Heer, verbeurd verklaard. Een woedende bende krijgsvolks, ontzind van wraakzucht, stak over naar 't eiland Marken, waar een Friesch klooster van Monniken was, behoorende aan de Abdij van Mariengaard omtrent Dokkum; en verbrandde dit gesticht, de ongelukkige Cellebroeders in zee smijtende.

WAGENAAR schrijft dit alles aan de Gravin Weduwe toe, even of die vonnissen wijzen en over krijgsbenden bevelen kon. Doch waar zou hij beter geleerd hebben? - De droefheid der Gemalin echter, hoe troosteloos dan ook, vond een trooster. Zij hertrouwde met Graaf Wenceslaus van Luxemburg, zoon des Konings van Bohemen.

1 Zie VAN WIJN'S *Bijvoegselen op* WAGENAAR, III St. bl. 83. - Maar zie verder de *Nulez*. I Dl. bl. 193.
H.W.T.

Het karakter van Willem den IV is uit zijne geschiedenis lichtelijk op te maken. Driftig van aard, en geneigd de bewegingen van zijne drift in te volgen, heeft zijn gedrag een voorkomen van onstandvastigheid en ongelijkmatigheid, en was het niet zelden berispelijk. Zijn hoog gevoel van eer, maakte hem gereed om bij elke beleediging die hij zich aangedaan achtte, de voldoening daar voor tot het uiterste te drijven; en licht achtte hij zich beleedigd. De Schrijvers van zijn tijd noemen hem *le puissant*; en zijn aanzien was zoo groot, dat men hem nagaf, *le maitre des soldats et le Gouverneur des Princes* te zijn. Fier op zijne afkomst en verwantschap met al wat in Europa hoogst en machtigst was, stout op zijn rijkdom, en dapper in den strijd tot roekeloosheid toe, ging hij de palen van gematigdheid in alles te buiten, en trotseerde alles. Hier van zegt [WILLEM *van*] *Hildegaertsberg* te recht:

'Hy leefde seer in *overmoede*.

En hij voegt er bij

'Dat dede, hi was van hoogen bloede
Van beide sijden wt geboren.'

En men beklaagde zich over zijne gestrengheid zoo zeer, als zijn Vader wegens zijne goedheid bemind was geweest.

'Hy hielt zijn volk utermate zeer in dwonge.'

In zijn zucht tot pracht en Ridderfeesten hield hij geenen maat. In Pruissen, waar hij altijd omstuwd was van vreemden zoo wel als van Hollandschen en Henegouwschen adel, deed hij door een Heraut een

groot feest in 's Gravenhage uitroepen, waar een ontzachlijke toevloed naar toe was, en vrouwen, jonkvrouwen, ridders, en knapen op 't luisterrijkst en overdadigst onthaald werden. De pracht hier ten toon gespreid, overtrof alle denkbeeld, en maakt (als men 't uitdrukt) epoque bij de Kronijkschrijvers[1]. - Een gelijk steekspel gaf hij in 't volgende jaar te Haarlem. Hij-zelf, geheel Ridder, en te veel voor zijn leeftijd, had eenen ongeëvenaarden roem in de tornooien, en men noemde hem in Duitschland en de Nederlanden den Ridder der Eere. Dat hij op alle soortgelijke feesten, waar hij boven alle Vorsten uitblonk, zich vinden deed, was natuurlijk; en dat dus zijne reizen aanhoudend waren, volgt van zelf.

Het is even weinig te verwonderen, dat de geweldige geldspillingen hier aan verknocht, en die der kostbare vermakelijkheden van jacht en van spel, waar hij desgelijks veel aan opofferde, zijne rijke inkomsten verzwolgen, en hem in diepe schulden verwikkelden; als, dat aan de eene zijde, de Edelen, welke door hun staat, geboorte, of staatsbediening, verplicht waren, *om* hem te zijn, of daar deel in te nemen, daar door uitgeput werden; en dat zelfs de gedurige oorlogen van zijne achtjarige regeering hier niet bij behoefden te komen, om in de schaarschheid van

1 Het Haagsche feest duurde vijf dagen, naamlijk van den 25 tot den 29 April 1344. En daar werden onder anderen gedronken III½ aam zoo Rhijn-, als St. Jans wijn, en 45 vaten Hamburger bier. - Gegeten 50 koeien, 20 varkens, en 13 *baken*, 2 wilde ossen, en 1 *hert uit het Haarlemer Hout*.

gelden, onderstanden noodig te maken; die men in zich zelve minder drukkende vond, dan hatelijk uit hoofde der voorwerpen, waar het geld aan besteed, en, gelijk men het noemde, dartel verzwolgen werd.

Van daar ook misschien die *strengheid*, gelijk men 't met een verzachtenden naam (anders *hardheid*) noemde, waarover men zich algemeen beklaagde. Die strengheid schijnt voornaamlijk in een uiterste naauwgezetheid in 't invorderen der opbrengsten bestaan te hebben, waarin zijn goede vader toegeeflijker was. Hij had altijd geld noodig; altijd, geld gebrek; en dit maakte hem, natuurlijkerwijze niet gemaklijk op een punt, dat een geduurzame kwelling voor hem opleverde in de menigvuldigheid van zijn behoeften.

Bij dat alles schijnt hij beducht geweest te zijn voor te groote macht der Edelen. Men schijnt het ten minste aan iets dergelijks te moeten toeschrijven, dat hij invoerde hij 't te rug vallen van een Leen door gebrek aan gewettigde afkomelingen of agnaten, dat Leen niet (als gewoonlijk geschiedde) aan nabloedverwanten des verstorvenen (tegen betaling eener redelijke som gelds) uit te geven; maar het Leen te splitsen of te verdeelen, het geen niet dan ongenoegen verwekte, daar niemand als gunst aanmerkte 't geen hij ontfing, maar als verongelijking, niet dat alles te ontfangen, waarop hij, of uit hoofde der standhoudende gewoonte eenige aanspraak achtte te hebben, of ten minste reeds met een te loor gestelde verwachting gevlamd had. Terwijl er ook in der daad geen zekerder weg tot het doen vervallen der geslachten of familiën is, dan eene

zulke verdeeling, die, in weinig opvolgingen van een geslacht, den stamhouder zeker tot bedelaar maakt, en er dus voor rechtschapen adel niets hatelijker uitgedacht worden kon.

Willem IV liet niet alleen geene kinderen, maar ook geenen broeder na, doch tot allen ongelukke twee zusters; waar van de oudste, Margareta, aan Keizer Lodewijk, de andere, Filippa, aan Koning Eduard III van Engeland gehuwd was: en na wie, zijn naast bestaande Jan van Beaumont, de Heer van Schoonhoven en ter Goude, zoo als ook van ter Tolen, was; maar als Oom geene aanspraak op 's Graven Leen of nalatenschap maken kon.

Welke onheilen uit den hieruit gevolgden heerloozen toestand, en twisten over de erfopvolging in 't Graafschap ontstaan zijn, waaruit alle verdere rampen, die Holland sedert geschokt en geteisterd hebben, zijn voortgesproten; dit levert in onze geschiedenis een geheel nieuw tijdvak op, het geen zich van dit overlijden af, over de volgende eeuwen heeft uitgestrekt en nog voortduurt. Een getal van *zevenmaal zeventig jaren* was (sedert de helft der 9de eeuw) over Holland bestemd geweest, om het tot zijn hoogsten bloeistand te brengen. Van toen af verloor het zich in de vereeniging onder een soort van staatsverband onder één Heer; en door verschillende afwisselingen werd het voorbereid tot wegsmelting in de grootere massa, waarin het thands[1] bestemd schijnt om te onder te gaan; en GELIJKE

1 (BILD. schreef gedurende de vereeniging met België.)

zevenmaal zeventig jaren waren ook voor dit later tijdperk bepaald. Voor hem die lust heeft den weg der aanbiddelijke Voorzienigheid nategaan, levert deze kleine maar gewichtige opmerking een ruim veld van overdenkingen op. Wij zullen daar niet in treden, maar dit eerste tijdvak besluiten met herinnering aan den Profeet DANIEL, wiens tijdbepalingen, indien zij wel verstaan worden, het lot van alle Volken bevatten.

Wij zullen 't geen WILLEM VAN HILDEGAERSBERCH van hem en zijn Vader zegt, als het oordeel van een tijdgenoot hier bij voegen. Hij schreef onder Willem den V.

‘Groot wonder mochten si nu vertellen,
Die, hier te voren, jonge gesellen
Waren bij des Grauen tiden,
Daer God die ziel of moet v'bliden,
Die in Henegouwen starf.
Want hi mit wijsheit zere v'warf
Dat al syn volc was wel in vreden.
Beyde op 't lant en in die steden,
T was eendrachtich waermen quam;
Doe hem God sijn leuen nam,
Den edelen Graue van hollant,
Die verre en naë was wel becant,
Beyde in *doechde* en in eren.
Doe ghinct haestelic verkeren,
Als me MIII^{c}XLVC screef[1].
Want syn *soen* die na hem bleef,
Die leefde seerin ouermoede (d.i. overdadigheid, weelde)
Dat dede, hi was van hogen bloede
Van beide sijden wt geboren.

1 (Aldus moet men dezen regel lezen).

Die hielt syn volc, alhier te voren,
Vtermaten zeer in dwange.
Na deser tyt en wast niet lange
Hi en bleef optie Vreesen doet.
Daer aen geschiede yamer groet.
Want alle sijn volc liet hi in rouwen'[1].

Dit schildert in weinige regels, 't onderscheiden gevoel dat men in Holland van het bewind dezer twee Vorsten had.

Willem de V.

De dood van Graaf Willem IV liet Holland en Zeeland in eenen zeer bedenkelijken toestand. Het ongenoegen over zijne geldspillingen en de gevolgen daarvan, zijne trotsheid en eigendunklijkheid, was tot eene geweldige hoogte gerezen, en de partij, welke laaghartige vleiers van zijne ondeugden (want dus mag men de zwakheden en karaktervlekken met volle recht noemen, wanneer zij een Vorst derwijze beheerschen dat hij er alles aan opoffert) wisten te trekken, om macht en geweld te oefenen en tot hun bijzondere inzichten te misbruiken, had onder den Adel, waar met het toenemen der weelde, het zedenbederf en verlies van rechtschapen beginsels diepen wortel geschoten had, nijd en belangzuchtige

1 Versta, niet *in rouw*, door zijn dood veroorzaakt, maar IN *den rouw*, door zijn regeering reeds verwekt.
Even als vroeger van Willem III:
Twas *eendrachtig* -
Doe hem God zijn lenen nam.

vijandschappen ontstoken, die zoodra het oppergezag ophield, waardoor zij in band waren gehouden, in openbare dadelijkheid uitborsten. De Regeeringloosheid was derhalve oogenbliklijk van opschuddingen, samenspanningen, en velerlei feitelijkheden verzeld, die de uiterste verwoesting des Lands na zich stonden te sleepen, indien zij niet spoedig door een wettig gezag gedempt en gestuit wierden.

Jan van Beaumont had op 's Graven afsterven wel daadlijk als de aanzienlijkste Edelman, naastbestaande van den Graaf, en door ampten en posten meest gequalificeert, het bestuur aangenomen, maar men begrijpt lichtelijk van hoe weinig klem die regeering was in een Land, waar alles te onvreden, alles in beweging was; en ieder belang stelde, om het oogenblik ter voldoening van persoonlijke wrokken of belangen, of afwerping van te lang gedragen lasten, waar te nemen.

Willem IV liet noch kinderen noch broeders na, en de Graafschappen van Holland en Zeeland waren dus aan het Rijk te rug vervallen. Dit te betwisten, is de zon op den middag te ontkennen; en het blijkt uit de zaak-zelve, dat er niemand aan twijfelde. Keizer Lodewijk had derhalve eenvoudig deze Leenen aan wien hij wilde, te geven; en het zij hij daarin eene veelal aangenomen gewoonte volgde, van een nabestaande des verstorven Leenmans voor anderen te trekken, het zij hij een geheel vreemde daar mede begunstigen wilde, het stond aan hem. Wilde hij dit eerste, zoo kon niemand zoo zeer als zijne eigene Zonen, en (na dezen) Jan van Beaumont, in aanmerking komen, die zich wel *agnaat* van Graaf

Willem IV, maar niet tot het Graafschap gerechtigd kende, als van de Leenvolging uitgesloten, welke in dien tijd nog zeer eng bepaald was: - en verkoos hij het laatste, zoo faalde het niet aan keur van waardige Rijksvorsten, in staat om hun voorganger in deze Graafschappen eer aan te doen.

Daar is ook geen twijfel aan, of de Keizer zou zich geen oogenblik bedacht hebben, een zijner Zonen, en wel den Tweede, (want den oudste meende hij door de genomen maatregelen met den throon van Polen, genoegzaam verzorgd) dadelijk met deze Graafschappen te beleenen; waren er niet twee bedenkelijkheden tegen opgekomen, die hem, in zijn zwak en wankelbaar karakter, aan 't waggelen brachten. De eerste van deze bedenkingen leverde 't Graafschap van Henegouwen op; de andere de zelfzuchtige en heerschzieke aart van zijn gemalin Margareta, die op hem eenen invloed en gezag oefende, waar hij onder boog, en een kort begrip van alle die ondeugden in zich vormde, welke een vrouw tot den vloek en 't verderf maken van alles wat eenige betrekking tot haar heeft.

Wat het eerste betreft. De vereeniging van Henegouwen met Holland en Zeeland, had aan de Graven van 't eerstgenoemde Land die macht en dien luister gegeven, waardoor Willem III en Willem IV zoo groot en aanzienlijk geweest waren; en men kan niet ontkennen, dat deze vereeniging ook voor Holland en Zeeland voordeelen had, alhoewel minder en met grootere ongelegenheden gemengd dan voor Henegouwen. Het was dus niet vreemd, dat men wenschte de drie Landen bijéén te houden. -

Ondertusschen was Henegouwen niet aan het Rijk vervallen; maar een vrouwelijk Leen zijnde, van Zwarte Margariet aan het huis van Avennes toegevallen, was het door Willem's des IV[den] dood aan Lodewijks gemalinne verstorven, en hij er derhalve geen meester over. En dat dit heersch en gewinzuchtig wijf dit haar recht aan een zoon zou afgestaan hebben, daar was geen uitzicht ter wareld op.

Dit echter waar zeer wel te redden geweest, indien zij slechts eenige redelijkheid had bezeten. Men had haar oudsten zoon bij een *pactum familiae*, van zijn erfopvolging op Henegouwen kunnen doen afstaan, om deze aan Willem, inmiddels Graaf van Holland en Zeeland gemaakt, te doen erven; en daar had een soort van gemeene regeering tusschen haar en haar zoon Willem geregeld kunnen worden, tot dat hij door haar afsterven de drie Graafschappen onder zich zou vereenigen. Maar (en dit raakt de tweede zwarigheid) het hoogmoedige wijf, dat haren gemaal eenmaal, zelfs in andere zaken, regeerde, en wie hij gewoon was te gehoorzamen, wilde Gravin van Holland en Zeeland zoo wel als van Henegouwen zijn, en Lodewijk had den moed niet om haar te dwingen. - Hij moest haar derhalve te wil zijn, en daar men toch alle recht niet schaamteloos voor het hoofd wilde stooten, werd het (als overal waar men het recht naar de convenientie buigen wil) knoeiwerk.

Onderwijl moesten, natuurlijkerwijze, de andere zusters van Margareet en (onder die) Koning Eduard voor zijne Gemalinne, opkomen. Van de anderen vindt men geen melding, het zij dat die reeds vroe-

ger gestorven waren, het zij dat men haar van geen belang genoeg achtte; maar de stap van Eduard was om zijne macht van zoodanig gewicht, dat hij 't Land als verschrikte. Niet, zoo als men dit onverstandig opvat, als of hij eenigerhande aanspraak op het Leen maakte. Dit ware geweest, om (gelijk de Engelschen thans spreken) hem in Bed-Lam te zetten. Waar wilde hij dit op gronden? 't Leen, vervallen zijnde, liet geen recht aan een Erfgenaam over; niet vervallen zijnde, was Margareet de oudste dochter en dus alleen tot de successie gerechtigd. - Maar zij kwamen op voor hun aandeel in de allodiale successie, waarin de oudste haar zusters niet uitsloot. Die deze twee geheel onderscheiden erfenissen of successien met elkander verwart, verdient niet dat men zich een oogenblik met hem ophoudt. En het is belachlijk, wanneer WAGENAAR ons vertelt, dat men hier te Lande meer voor Margreet, dan voor de Engelschen was; even of er tusschen die twee gekozen moest worden.

Niet te min, wanneer wij de zaak wel inzien, is het ook zeer wel mogelijk, dat Margareets aanspraak op het vervallen Holland en Zeeland, Eduard voor zijne gemalin naar een deel van deze Leenen deed haken. Dit was dan het gevolg van het bedrijf van Willem IV, die de uitgegeven Hollandsche Leenen bij het openvallen onder des verstorvenen naaste magen verdeelde. Natuurlijkerwijze, moest Eduard op de dood van zijn Schoonbroeder zich in Holland op de Leensuccessie aldaar informeren; en bericht inwinnende, dat men ze bij 't openvallen aldus splitste, is het mogelijk, dat hij besloot (naar de regel van 't

Leenrecht: *in dubio spectatur* (*consuetudo*) *successio quae circa subfeuda obtinet*[1]) dat zulk eene verdeeling thands ook te pas konde komen; in welke hij dan ook (Margareet als vrouw in aanmerking komende) het belang zijner gemalin die met Margareet even na was, niet verwaarlozen mocht. Doch dit zelfs toont dan ook weder, dat Eduard, en die hem in Holland dit ondericht gaven, het Leen als ontegenzeglijk opengevallen erkenden.

Het zou wel kunnen zijn, dat Eduard in den aanvang aan dit denkbeeld eenig gewicht hechtte; doch het kon ook niet moeilijk zijn, hem daar van te rug te brengen: maar zijne vordering op het allodiale erfdeel bleef in kracht; en daar hem bij ondervinding van het jaar 1299 af, gebleken was, wat het inhad, uit Holland betaling te krijgen, indien men ze niet met de wapenen zocht, zou het juist geen wonder zijn, dat hij zich tot een aanval in staat had gesteld, en men hier te Lande daarover bekommerd werd, terwijl hij zoo nabij op het vaste land oorloogde en een talrijke vloot in zee had. Echter werd dit punt van geschil over de allodiale erfenis tusschen Margaretha en Filippina zekerlijk bij harer beider bijeenkomst te Yperen in 1346 afgedaan, of ten minste pro tempore [voor het oogenblik] uit de voeten geruimd.

Op welk eene wijs weten wij niet, en dit is te bejammeren: vooral, wanneer men bedenkt, hoe groot, van den aanvang af, de allodiale grondgoede-

1 Bij twijfel over 't erfrecht van het Leen, ziet men op het recht (of de gewoonte) nopens deszelfs achterleenen.

ren der Graven geweest zijn, en hoe veel zij in omtrent vier eeuwen vermeerderd moesten zijn. Inderdaad was door lengte van tijd de afscheiding van 't allodiaal van 't Leen iets ondoenlijks geworden; en, had het kunnen geschieden, zoo zou het weinig begeerlijks gehad hebben, bezitter van 't Leen te zijn, en de opvolger van *Guillaume le puissant* hij zijn voorzaat een sober figuur moeten maken. Ook om deze reden was het derhalve al mede raadzaamst den boêl bij een te houden, en de zaak te behandelen als of het Leen niet vervallen maar regelmatig verstorven ware, en dit kon het niet dan op Margareta.

DE JONGE is eenvoudig genoeg om te zeggen, zoo het Leen aan den Keizer vervallen was, kon hij 't Margareet uitgeven. Vooreerst kan hiervan geen quaestie zijn, als zijnde dit niet geschied; want bij het verlei beveelt Lodewijk den Ingezetenen haar als naaste erfgenaam van Willem IV te erkennen. Ten anderen, is dit volstrekt valsch; want de Keizer qua talis, kon geen *recht leen* tot een *vrouwenleen* maken, om dat hij het recht van het Rijk niet verminderen kan. Hiertoe was een Rijksdag noodig geweest. En in Lodewijks hachlijken toestand ware hem dit ook geheel niet raadzaam geweest. Hij had het veel eer aan zich-zelf kunnen trekken; maar zat veel te veel onder zijn lieve wederhelft, om zoo iets te ondernemen. Margareta moest zoo wel Gravinne van Holland en Zeeland als van Henegouwen zijn; hier had zij 't op gezet, en wat dit ook kosten mocht, het moest, zelfs in spijt van Lodewijk, doorgaan.

Gelijk Eduard in Holland zich op de erfvolging verstendigde, zoo zocht Margareet, daar, van hare

zijde, onder de hand begunstigers, en zij vond er ook, als niet missen kon, bij de genen, wien het weinig verscheelde wie het regeeren mocht, zoo slechts de regeeringloosheid ophield, waarvan zij de werkelijke plagen gevoelden en nog grootere vreesden; en die buiten dien zich geen besef van het onderscheid der opvolging in Henegouwen, en in Holland en Zeeland, vormen konden; 't geen men van de zijde van Margareet ook altijd opzetlijk door een smeet, om de klaarste zaak duister te maken.

Het is niet vreemd, dat zij die hun leven in 't doorsnuffelen van oude papieren doorbrachten, zich met ieder vod, dat zij vinden of meenen te vinden, verheugen als (gelijk het Hollandsch spreekwoord zegt) een kind met een doode musch. Maar het ding, dat de Heer VAN WIJN uit Henegouwen heeft meêgebracht en in de Voorrede van DE JONGE doen inlasschen, leert ons tot welke erbarmelijke treken zij haar toevlucht moest nemen. Wat toch heeft het in, wanneer *de bonnes gens de ces païs* (NB. van Henegouwen, Holland en Zeeland) na Aschdag zullen *samenkomen om uit te brengen wie het grootste recht hebbe*? - Ei lieve, waar op? op 't allodiaal der Nalatenschap? daar komt geen grootste recht te pas, daar deelen gelijkelijk in, die van één graad zijn of gehouden worden te zijn. - Op het Rijksleen derhalve, het Graafschap? dit kunnen geen *bonnes gens* uitmaken, en daar hebben zij zelfs geen stem over. Dit moet de Keizer uitmaken; hij alleen, of met de Rijksvorsten, en daartoe de verleien nazien; of valt er twijfel, hij moest geen *bonnes gens*, maar de groote Vazallen van Holland vragen, wat het Hol-

landsch Leenrecht medebrengt; dat is, of hunne eigen Leenen, die zij van de Grafelijkheid houden, mannelijk dan vrouwelijk zijn? - En tot dit punt doet ook niets, of Margareta in Holland zij, dan niet; 't geen zij meenen, dat op de uitspraak en 't gevoelen der *bonnes gens* grooten invloed zal hebben. Dit prul (zekerlijk geen *carte-bel*, maar veeleer *carte-laid*) stelt in effect, dat het een verkiezing uit goedwilligheid van de Ingezetenen is, die haar Gravin maken moet, en hiertoe willen zij dat zij over moet komen. Doch is dit zoo, zoo is zij geen Gravin, en heeft geen recht op 't verlei van den Keizer; en dus is dit zotte stuk inderdaad tegen haar, en een zot die er iets tot haar voordeel uit halen wil.

't Spreekt van zelf, dat al die genen, die door eigendunklijke handelingen van Willem IV bevoorrecht waren geworden, ook niets liever konden wenschen dan de zuster van dezen Vorst: wier karakter met het zijne in zoo verr' gelijkvormig was, dat zijl. met haar driften te vleien, gelijk zij 't ten zijnen opzichte gedaan hadden, zich het behoud niet alleen van het geen zij van hem door hunne praktijken verkregen hadden; maar ook voortduring van een gezag en macht mochten hopen, die bij eenig ander en rechtgeäard Vorst spoedig beteugeld of vernietigd geworden zou zijn. - Bij dezulken, was *geen recht te hebben*, de beste tijtel voor den Vorst dien zij zich wenschten; en bij het verval van de denkwijze der Edelen in dien tijd, waren er zeer vele, die voor hun belang niet anders wenschen konden, dan eene zwakke en vrouwlijke regeering, waarvan zij den

klem niet te duchten hadden, of die zij zich door intrigue en hoftreken aan konden trekken, om hunne gelijken of minderen met een onbepaald geweld te overheerschen, te plonderen, en te onderdrukken; zoo als dan ook tot haar aanhang zich dadelijk al zulke familien begaven, als ten allen tijde de verlamming van 't oppergezag en een onafhanklijkheid voor zich-zelven zochten, welke op niets anders dan eene anarchique familien-dwingelandij nederkoomt,

Men ziet ook weldra, welk een gebruik deze haar aanhangers van haar kortstondige regeering gemaakt hebben, altijd toeleggende op het verwoesten van de oude Leenregeering, en het invoeren van eene Oligarchie waar zij zich in vet mesteden, den Vorst en de Natie beroofden, en alles naar lust en grilligheid omkeerden.

Dat echter, hoe groot of klein de hoop van deze gewonnen baatzoekers of onverstandigen geweest moge zijn, Adel en Steden algemeen tegen haar waren, heeft door geen der Schrijvers, die hare partij trekken, ontveinsd kunnen worden. - Behalven het vernederende voor rechtschapen Ridders en Oorlogslieden, zich *vervrouwd* en *aan 't spinnewiel* gebracht te zien, moest het alle familien tegen de borst stoten, waarin jonger zonen altijd een tegengesteld belang hadden; en het was inderdaad ook de weg, om geheel den ouden Adel, zoo het voortging, uit te roeien, en voor de oude, achtenswaardige namen der Heiden - en Saraceenbetemmers, nieuwe onbekende en duistere familien te doen opkomen; waarvan het verlies van alle individueele waardigheid en van dat zelfgevoel, dat de eer tot het *primum mo-*

bile[1] maakt, voort moest spruiten. Men wilde (*velen*, zegt DE JONGE, *wilden*) *die nieuwigheid niet*; en welke? ''t was hun ongewoon, door een vrouw geregeerd te worden.' Ja zeker! 't was hun ongewoon, 't was eene *insolentie*, en wel van de ergste soort en in den uitersten graad, dus VERKONKELD te worden, en geen rechtschapen Edelman kon het toestaan. Zelfs geen Franschman heeft het ooit geduld; en, om het te dulden, moest men wel een lijfeigen. Rus zijn.

En indien men al eens genegen geweest mocht zijn om eene erfdochter van een geliefden Vorst te gehoorzamen, zoo waren er hier vooral geene termen, om zich een Margareet, zuster van den drukkenden, trotschen, en willekeurigen Willem IV, en zelve het hatelijkste wijf, dat de geschiedenis van ons Land aanwijst, tot heerin te wenschen. Men weet toch zeer wel, in spijt van de Hoeksgezinde historischrijveren die haar sparen, welk een ontuig zij was. Het is de oude familien niet vergeten, en al ware 't dit, de stukken wijzen het uit, welke gevoelens zij koesterde, en hoe wel men zich bij hare zoogenoemde regeering, zoo lang of kort die duurde, bevonden heeft.

Maar of de rechtschapen Adel of anderen dit wilden, werd zekerlijk niet gevraagd; alleen kuipte men onder de hand met de zulken, die met de maatregelen, waarin zij den vorigen Graaf gesteld hadden, staan of vallen moesten, en met eenige onnozele individueele burgertjens (*bonnes gens* inderdaad) die

1 Het eerste beginsel, de eerste drijfveer onzer daden.

men lichtelijk winnen kon; maar die echter toen het er op aankwam, nooit haar partij getrokken hebben. En waartoe dit? - Zekerlijk buiten noodzake, en om den geest van intrigue, die altijd in het karakter dier vrouwen die verstand willen schijnen te hebben, den hoofdtrek uitmaakt, den toom te vieren. Want den Keizer een rad voor de oogen te draaien als of men haar tot Gravinne verlangde, was niet eens noodig, zoo zeer als hij haar gedwee en volgzaam was.

De welmeenenden ondertusschen (als altijd) zaten stil, en deden niets om dit gruwelstuk (want dit is het inderdaad, de heiligste rechten der menschheid aan te tasten) voor te komen of af te weeren: en zij werd in 1346 door den Keizer als Gravinne met Henegouwen, Holland en Zeeland en Friesland verleid; met last aan de Ingezetenen, om haar voor de naaste erfgenaam van Graaf Willem te erkennen: en deze Landen werden tevens eenige maanden later door Keizerlijke brieven voor altijd vereenigd.

Het was deze vereeniging waarom het (als reeds gezegd is) te doen was; en, gelijk het niet mogelijk is, dat een mannelijk en een vrouwelijk leen altijd eveneens en op het zelfde hoofd versterve, (id, quod contradictionem implicat[1]), zoo moet, indien men consequent denken wil, een van tweën door den Keizer hier mede beöogd zijn: of Henegouwen van een vrouwelijk leen tot een recht leen, of Holland en Zeeland van een recht tot een vrouwenleen te maken. Het eerste nu kan niet ondersteld

1 't Geen eene tegenstrijdigheid insluit.

worden, en wordt niet gezegd, noch is ook ooit zoo geschied; en men is dus wel verplicht, het laatste aan te nemen. Het is echter in later tijd bij de opvolgers in het Keizerrijk zoo wel als door de Agnaten van Hollandsche Graven, betwist en anders begrepen; gelijk wij bij den dood van Willem VI zien zullen. En de vraag blijft ook altijd: hoe kon dit de Keizer?- Men moet overzulks in deze zoo groote verlegenheid wel tot dit besluit komen, dat des Keizers bedrijf in dit alles louter knoeiwerk was, ter believing alleen van een kwaad wijf 't welk hij naar de oogen zag; en waaronder een *dessous des cartes* was, te weten, eene overeenkomst dat zij wel den tytel en 't aanzien van Gravinne in Holland en Zeeland zou hebben, maar, na gehuldigd te zijn, haren Zoon zou laten regeeren, aan wien zijn Vader die leenen inderdaad gebracht wilde hebben. Zoo als hij dan ook haar, na verloop van eenige maanden, naar Duitschland te rug ontbood, en verbond, dat zij zich met de regeering dezer Landen niet verder bemoeien zou[1], het geen zij dienvolgens bij eene haar opzettelijk daartoe verplichtende akte beloofde en aannam; maar! om die verplichting op de allertrouwlooste en schaamtelooste wijs te verbreken.

1 Den 15 *Januarij* 1346 werd zij te Neurenberg verleid; WAGENAAR (uit MATTH. *Anal.*) p. 268; en den 8 *September* 1346 na gehuldigd te zijn, vertrekt zij weer uit Holland naar Henegouwen, en van daar op 's Keizers ontbod naar Duitschland, na dat zij aan Willem het bestuur had overgedragen: zoo dat zij nog geen zeven maanden Gravin was. MIERIS *Charterb.* II Dl., bl. 726 en bl. 768.

Dit *dessous des cartes* was in Holland niet onbekend, en men was daardoor te lichter gezind, eene vrouw te huldigen waar men zoo veel tegen had. Men bewilligde daarin voornamelijk om dat men de aanspraak van Eduard wegens de allodiale erfportie, die hij wegens zijne gemalin vorderen kon, dus ontdook: daar de zuster (zoo 't heeten moest) wel aan haar zuster bescheidenheid in betoonen wilde, maar niet, aan den Keizer (of't Rijk); met wien men, zoo 't daar aan vervallen gerekend werd, of met zijne zonen, geene inschikkelijkheid oefenen wilde, maar alles als allodiaal aantasten, wat niet bewezen kon worden leen te zijn; door 't welk vast de helft van de beide Landen vervreemd zoude worden. Hiervoor had men de Landzaten bevreesd gemaakt; en zekerlijk was hier wel eenige grond van waarheid in. In zoo verre ten minste, als men de Engelsche benden niet wel uit het Land had kunnen houden, om dat recht van Filippine te doen gelden. En dit is ook het geen eigenlijk en als de ware zin der woorden verstaan moet worden, door de voorgegeven vrees onzer Landgenooten voor de Engelschen, bij de Schrijvers gemeld, en hunne assertie, dat men, hoe weinig Margareetsgezind ook, echter nog *meer voor Margareet dan voor de Engelschen was*[1]. In hoe verr' Margarèet daarin zich met Eduard of haar zuster verstond, zou men moeilijk bepalen kunnen.

Langs dezen weg en door deze menées, kwam het dan ook zeer gemakkelijk tot die huldiging, zonder

1 WAGENAAR, p. 267.

dat er eenig ongenoegen openbaar over wierd. In Henegouwen echter was Margareet niet gehuldigd noch aangenomen dan op de uitdrukkelijke belofte, *ut patriam aere alieno liberaret*[1], zegt een oud Schrijver[2], of, zoo WAGENAAR het uitdrukt, 'onder voorwaarde van niets uit 's Lands inkomsten te genieten, voor dat de schulden van haar broeder betaald zouden zijn.' En daar haar zulke bedingen gemaakt en voorgeschreven werden, waar zij recht van opvolging had, zoo mag men wel gelooven dat het haar in Holland niet beter koop ging, Gravin te worden. WAGENAAR meldt alleen als 't nadrukkelijkste, eene overgift voor haar en hare nakomelingen, van geen oorlog buiten de palen van Holland, Zeeland en Friesland te beginnen, zonder 't goeddunken van Ridderen en Knapen en van de goede Steden van Holland, op poene dat niemand gehouden zou zijn haar te dienen. Maar alles is vol van vergunningen en afstanden, die niets anders dan de overtuiging van haar met de huldiging een gunst te bewijzen van haar deed afdringen, en die in het buitensporige liepen. Ook is het in dezen, dat het voorbeeld gegeven werd van alle die latere afpersingen welke zich bij iedere huldiging weêr vernieuwden en vermenigvuldigden; en in der daad het gezag des Vorsten van een verdrag met zijne onderdanen deden afhangen.

1 Het Land schuldvrij te maken.
2 ALBERTUS ARGENTINENSIS in OTTON. FRISING., *Chron.* p. 187, bij DE JONGE (*in not.*) bl. 56, en WAGENAAR p. 269.

Haar zoon Willem de V, van dezen naam onder onze Graven, kwam op den 9 September in Holland, en wel, te Geertruidenberg, aan, van waar zijne moeder, 's daags te voren, naar Henegouwen op reis was gegaan. Zien wij

α. *in welken staat van zaken*, en

β. *met welk eene macht bekleed*, hij zich nu aan het hoofd zijner Landen gesteld zag?

ad α.) - *a*. De geweldige vrijheden en vergunningen, die zij zoo ruimschoots en met volle handen om zich gesmeten had, waren zoo uit den tel, zoodanig belemmerende, en deels zelfs tegen het Graaflijk gezag aanloopende, dat niet alleen Willem zich naderhand genoodzaakt zag een gedeelte daar van in te trekken, maar zelfs (het geen zeer veel gezegd is) sommige steden redelijk genoeg waren, om daar uit zich zelve afstand van te doen.-

ad *b*. De onlusten, welke zich al dadelijk op den dood van Willem IV verhieven, waren in geenen deele gestild; maar smeulden steeds voort, of waren in openbaren opstand uitgebarsten, zoo als inzonderheid van Zeeland, en aldaar allerbijzonderst van Zierikzee wordt vermeld. Men had daar, na 's Hertogen dood zijne ambtenaren verjaagd, en hield zich volstrekt in een staat van openbare oorlog tegen het Grafelijk oppergezag. (Men zie voor 't overige hiervan 't geen DE JONGE opteekent, bl. 68, 69.) - In Dordrecht liepen de opschuddingen hoog, alhoewel tot dat uiterste niet, maar VAN WYN (hoe groot een Hoekschgezinde) erkent haar volmondig als blijkbaar, (bl. XXIX van 't voorwerk [van DE JONGE]) en niet te lochenen. En geen wonder! Bij alzulke regee-

ringen, waar het hoofdoogmerk bestaat in geldschraping, zijn de ambtenaren niet alleen door hun post hatelijk, maar de zucht tot afpersing en onderdrukking, waarvan zij eerst beginnen met werktuigen te zijn, wordt hun persoonlijk eigen; en zij worden (behalven het eigenbelang dat voor zich-zelven nog hartelijker dan voor den Vorst, rooft en plondert) in 't hart vijanden des Lands en der onderzaten, en gevloekte roofvogels wier lust en leven is prooi te zoeken. Men voege daarbij de karakters van verre de meesten dier onverlaten, die groot geworden door de ondeugden van hun Heer te believen, hem daarin welhaast overtroffen, en het geen in hem opbruisching of zwakheid was, tot *calcul*, en tot een systema van opzettelijke onderdrukking maakten. Deze zelfde personen echter (hoe zeer met den algemeenen haat beladen) waren in Margrete's dienst, gunst, en vertrouwen; en wat eerlijk, of niet eens met hun dacht, was en bleef miskend en veracht. Wat wonder derhalve, zoo de ongenoegens vermeerderden en ten top wiessen; en zoo men zonder eenige verbloeming in geschriften en rekeningen van de *vijanden mijner vrouwen* gewaagde, voor welke men bevreesd was, dat zij hare boden op zouden lichten en hare gelden onderscheppen[1].

c. De verlegenheid om geld (eindelijk) waarin Margareet zich bevond, en die te geweldiger neep, daar zij uit Henegouwen niets beurde, en uit Duitschland geen onderstand kreeg, bracht haar tot maatregelen,

1 Bij DE JONGE, bl. 177.

uitputtende voor het vervolg, en hatelijk voor het oogenblik. - Vrijheden, vergunningen, veranderingen van rechte leenen in vrouwelijke, verkoopingen, verpandingen, schenkaadjen-zelven van verpande goederen, die boven de waarde bezwaard waren, en met welke men de schulden die er op stonden deed over nemen, uitgaven van Leenen aan onbevoegde personen, alles voor geld, opleggingen van ongehoorde boeten, en al dergelijke middelen meer, met de daarbij komende milddadigheden jegens ieder die een middel ter bekoming van gereed geld wist aantewijzen, mits daar zijn deel van hebbende; dit alles verbitterde de gemoederen, en weldra begreep men dat een algeheele uitmergeling van het Land beöogd werd, om het dan aan zich-zelven of aan een vreemde over te laten. En het was tot wegneming van de indrukken die dit gemaakt had, dat zoowel de Keizer als Willem alles aanwenden moesten om de zaak in een redelijken plooi te brengen. En dat alles liep zoo hoog dat er geen redden van schulden, en zelfs geen regeeren meer mogelijk bleef[1].

Men heeft opgemerkt, dat in Holland nooit zoo veel rechte leenen in onversterflijke veranderd zijn, als in hare korte regeering. Geen wonder! - Was Margareta's regeeringstijd dan zoo uitstekend rijk in

1 Zie PHIL. A LEYD. in *Chron.* apud ZWEERTS., *Annal. Belg.* p. 268. *Chron. Magn. Belg.* apud PISTORIUM, p. 303. MATTH. *Analect.* T.V, p. 561. VELDENAAR, p. 83. VAN DE WALL *Priv. van Dordr.* I Dl. p. 203, II Dl. 227, 244.

het voortbrengen van dochters, en zoo arm in zoons? Neen, maar het was haar een compliment maken, in zijn leen de vrouwelijke successie in te voeren, en hier door, en door 't gene dat daar voor betaald werd, op tweederlei wijze teffens haar gunst tot zich trekken? Dit wisten de hovelingen zeer wel, en bedienden er zich van, als van andere kunstgrepen, en *moyens de parvenir*. Ik heb in mijn leeftijd ook door zulke kleinigheden kleine lieden groot zien worden waar vrouwen of macht of invloed genoten. Een kleinigheid aan het speldegeld toegebracht vermag veel. - En hier was meer dan speldegeld noodig.

Inzonderheid mede begreep ieder, dat men aan de voorrechten door eene onrechtmatig ingedrongen vrouw (quasi) gegeven, niets had, als volstrekt nietig zijnde en vervallende, zoodra een volgend Vorst die mocht weigeren te erkennen of te bevestigen. De Keizer bekrachtigde uit dien hoofde alle die voorrechten met het Rijksgezag. Eene nieuwigheid, en in zich-zelve allerongepastst, maar die al mede moest dienen om dit knoeiwerk, dat geene vastigheid had, staande te houden.

ad β.) - Ware nu aan Willem de Graaflijkheid met of zonder den tijtel ter goeder trouw overgegeven, gelijk van den aanvang af bedoeld, en bedongen was; alles had nog van zich-zelf eenen voeglijken loop genomen, en het Land ware te redden geweest: maar Margareets kwade trouw bedorf alles voor eeuwig.

DE JONGE wil (bl. 109) dat zij slechts het bestuur overgaf en de oppermacht behield; en het is op

dezen grondslag, dat hij al de verdere daden van deze helsche teef verdeedigt en goed hiet; en Willem aan een lijdelijke uitvoering van 't geen haar onverstand en heerschzucht haar ingaven, verbonden wil hebben[1].

Anderen willen juist het tegendeel en wijzen aan Willem de volkomen oppermacht van 's Lands Graaf en Hoofd toe. Wij moeten hier de *quaestio juris* en *facti* onderscheiden. - *Juris* was het, dat, als ADLZREUTER en anderen willen, aan Willem, volgens 't oogmerk en den aart des bedings, geheel deze oppermacht overgedragen moest worden; en het was van het hoogste gewicht bij den Keizer, nu hij door de verkiezing van een nieuwen Tegen-keizer, en door vernieuwde Pausselijke banbliksems tegen hem uitgeschoten, zich-zelven van het Rijk vervallen verklaard, en zijn val angstvallig naderen zag, zijnen zoon, voor wien hij zoo veel bezorgdheid had, in het hem bestemde gebied gevestigd te weten. *Facto* echter bedroog hem de helsche furie, wie 't Fransche trouwlooze bloed der Valois in de aderen zat, en zij gaf hem inderdaad niet dan een bloot Stadhouderschap; en dit nog niet vrij, maar derwijze omperkt, dat hij niets vermocht. Alle posten en bedieningen waren met hare kreaturen bezet, en hijzelf aan Raden gebonden die zij aangesteld had en in haar belang kende. Om van geene bijzondere

1 'Zij gebruikte slechts haar oppermacht,' zegt hij. En zekerlijk, zoo doet ieder Tyran. - En, 'Willem moest immers zijn moeder gehoorzamen!' - Wie kan tegen zulke bewijsreden.-

beperkingen van zijn gezag te spreken, waarvan te meermalen melding voorkomt, wanneer Willem bij verscheidene aanzoeken hem gedaan, verklaart tot sommige zaken geene bevoegdheid te hebben, maar naar de Keizerinne daarover verwijst[1]. Ook moest hij met Jan van Beaumont en den Raad van Henegouwen (commune consilium de Hannonia) in bijna alle zaken raadplegen en gezamenderhand te werk gaan. Zoo als ook de Friezen in 1348 een bestand aangaande, dit bestand verklaarden te sluiten met den Hertog (Willem) en met den Heer van Beaumont. Zekerlijk evenwel ging Friesland Margareta of Henegouwen niet aan; maar daar zij Henegouwen aan zich hield en Holland overgaf, wilde men de tweederlei Erflanden gemeenschappelijk bestuurd hebben; waaruit een overwicht van haar Henegouwsche regeering op Willem ontstaan moest, alschoon men die niet gezocht had; doch die volstrekt volkomen werd, door de bijzondere bepalingen waaraan hij in Holland onderworpen werd. Willem liet zich dit uit kinderlijke welwillendheid en inschikkelijkheid welgevallen, zoo lang hij kon; en hij trachtte ter goeder tronw alles wat men hem trouwlooslijk opgelegd had, met de uiterste regelmatigheid te vervullen; tot eindelijk de nood hem dwong, de zaak op te geven. En toen hij vervolgens door de braven als Graaf wettig erkend werd, handelde hij als Graaf.

1 Zie DE JONGE, bl. 113. (Zoo kon hij geene ambachten of andere leengoederen overdragen, bl. 115.)

Hij liet zich dat alles welgevallen, zeg ik; hij erkende en registreerde haar giften en vergunningen, betaalde haar schulden, bevestigde hare koop - of verkoop-kontracten, gaf op haar verzoek pensioenen, enz. en hij onthield zich van macht uit te oefenen, die hem niet uitdrukkelijk opgedragen was; en dus was zijn bestendig gedrag, nog zelfs na den dood van zijn Vader, die op den 11 October 1347 voorviel, en gedurende het jaar 1348, gelijk DE JONGE erkent, bl. 118. Bij dit alles voerde Willem den tytel van *Verbeider* der Graafschappen van Holland en Zeeland.

DE JONGE zegt (indien ik 't wel hebbe) nergens duidelijk te vinden uitgedrukt, wat Willems macht als *Verbeider* geweest zij. Het is ondertusschen zeker, dat hij als *Verbeider* geen macht hoegenaamd had; en dit eene bloote persoonlijke betrekking uitdrukte, even als *Infant*, of *Zoon*, of *Erfgenaam*: een naam geschikt, om den Ingezetenen aan betrekkingen te herinneren, die hun 't allen tijd en bij alle Volken dierbaar waren; en het dus een tijtel van affectie ten aanzien van 't volk is, die wel eenig *ontzag* of *eerbied*, maar geenerlei macht of aanspraak op werklijk *gezag* met zich brengt. Zoo dit woord hier iets beteekenen kon, het zou moeten zijn, dat Willem het Land nog niet als het zijne, maar met het zelfde hart als of het reeds het zijne was, berechtte; en zoo deed hij waarlijk. Het was dus inderdaad naar den tijtel een Stedehouderschap dat hij oefende, maar dit Stedehouderschap moest, naar 's Keizers bedoeling en de overeenkomst, geoefend worden, vrij, en zonder de vrouwelijke in-

vloeden van die den tijtel der Landen droeg. Doch zij vond goed bij dien tijtel ook de rechten van Gravin zich te blijven aanmatigen en in spijt van haar plechtige overgift (die zij-zelve in 1351 erkent 'bij rade en bij wille van den Keizer' gedaan te hebben, DE JONGE bl. 100) om *niets te ondernemen of uit te voeren* in deze Landen, *wanneer zij zich buiten de Landen bevond*, doet zij, weêr in Duitschland zijnde, aldaar nog giften, lastgevingen en wat dergelijken meer is, ten laste van deze Landen, en blijft door haar aanhangelingen hier regeeren, die alles in 't werk stelden, om haar maatregelen door te drijven, het Land te verdrukken en uit te plonderen, en hem, haren Zoon en den eigenlijken en alleen wettigen Graaf, te verraden en de handen te binden, wanneer hij het roer aangreep, om den bulk naar een veilige haven te sturen. Men heeft opgemerkt, dat verre de meeste brieven van Willem geen andere namen van getuigen dragen, dan van dezulken als naderhand als Hoekschen tegen hem opstonden: zijn Groot-Zegelbewaarder Gerard van Heemstede was een Hoeksgezinde; alle de aanzienlijke ampten, en inzonderheid de groote Bailjuw - en Rentmeesterschappen waren door Margareet, en bleven dienvolgende met de zich naderhand als Hoekschen onderscheidende Edelen vervuld. Als een zeldzaamheid noemt men den eenigen Gerard van Heemskerk, die in 1347 Bailluw van Rhijnland en Woerdenerland was, en zich Kabeljaauwschgezind toonde. 'Margareta' (zegt DE JONGE) 'had al die genen in 't bestuur en in de ampten gebracht, die zij wist dat *haar een goed hart*

toedroegen, en de *anderen* geweerd.' Een natuurlijke zaak op zich-zelfs, maar wie waren die, die het heet dat *haar een goed hart toedroegen*? Haar, die zich tegen alle recht in een Rijksleen indrong, dat haar niet erkennen kon, noch erkende? En wie waren die *anderen*, die zij als haar vijanden weerde? - De eersten geene anderen dan nieuwigheidzoekers, omkeerers van 't Leen - en Landrecht, die eer en geweten aan belangzucht opöfferden, onderdrukkers van Adel en Volk; die een onwettige regeering verlangden, om zelf willekeurig te heerschen, en een vrouw aan het hoofd wilden, om op haar naam hunnen verachtelijken gruwelrol voort te speelen. En de laatsten, alle die 't Leen - en Landrecht aankleefden, en een wettig Vorstengezag tot herstel van den Staat verlangden. En niet alleen erkent hij, schoon gedwongen, dat zij tegen 't Leenrecht in Holland en tegen den wil en wensch der Ingezetenen (DE JONGE, bl. 177), maar ook dat zij tegen 't belang des Lands ingedrongen werd; en strijdig met haar belofte en 's Keizers woord bleef regeeren: maar toch deed zij (volgens hem) daar meê en met het verdrukken der voorstanderen van het recht en het Vaderland, prijslijk 'alle middelen aan te wenden, om zich meer en meer van het bestuur te verzekeren en zich sterk te maken tegen Edelen, die uit eigen gezindheid en door den droevigen toestand des vaderlands *een Vorst* verlangden' (bl. 177 en 178.)

Ondertusschen was de oorlog met het Sticht voortdurende. De onderhandelingen tot vrede waren door

de dood van Hertog Willem IV afgebroken, en Margreet had bij haar overkomst herwaart, een bestand van twee jaren gesloten dat tijdig in 1348 eindigen moest. Willem, op wien deze oorlog alleen aankwam (want de Henegouwsche Raad trok zich die weinig aan) had noch gelden, noch manschappen, noch raad, noch bijstand, in 't midden der verraderen waarmeê hem zijn moeder omzet had; en die hem zoo veel hartelijker hateden dan zij Margareet toegedaan waren, als de haat der snoodaarts tegen braafheid en deugd vuriger is dan hunne onderlinge verknochtheid.

In dezen toestand, valt Bisschop Jan (van Arkel) na 't hernemen van Emmenes, dat uit eigen beweging tot Holland overgegaan was, in onze Provintic, en verwoest Oudewater. Willem vergadert zoo veel machts als hij kan, trekt te veld, en, nabij Schoonhoven gelegerd, daagt hij op den 7 September 1348, den Bisschop schriftelijk tot een veldslag; die van den vijand aangenomen, wel niet gelukkig voor de Hollandsche benden afliep, doch een bestand ten gevolge had, dat tot den 11 November 1350 duren moest. [Doch zie de *Bijvoegs*.] En men kan niet genoeg de schranderheid van den jongen Vorst bewonderen, die bij gebrek van geld en volk geene veldtocht kunnende uithouden, terstond door één moedigen en gewaagden stap den voortgang van 's Bisschops wapenen stuitte, die, zonder dat, bij 's Lands weerloozen toestand, een groot deel van Holland in de asch gelegd of verheerd zou hebben en het Land tot een uiterste gebracht, waarvan nog geen voorbeeld voorhanden was.

Nevens den Stichtschen oorlog moest hem 't onderbrengen van Friesland en de wraak zijns voorgangers na aan het hart leggen. Van den aanvang zijner regeering af waren de goederen der Friezen, die wegens hun opstand verbeurd verklaard waren, tot dit voorwerp als van zelven bestemd. Wat doet Duivenvoorde, die Kamerling van Margareta was? Naauwlijks had Willem voet aan land gezet, of deze booswicht die hem echter nevens Jan van Beaumont aanbevolen was, en met dezen eerste Raad van Regeering, (in de maand October namelijk 1346) doet die gelden van Geertruidenberg NB. *naar* MECHELEN voeren, onder voorgeven dat de Klerk die ze onder zich had ‘verraden mocht worden van die der Keizerinne vijandig waren.’ Maar in der daad, om ze aan Willem en 't Land te onttrekken, en zijne schraapzuchtige meesteresse in handen te spelen. - Crimine ex uno disce omnes! [Aan deze klaauw kent men de leeuw.] - Zoo waren de genen, die hij zich moest laten beheerschen!

Met dat alles, zijne oogen bleven een langen tijd gesloten, en zij openden zich niet volkomen dan bij of kort voor zijn afstand in 1349. Maar de moeielijkheden, ja onmogelijkheid, die hij vond, om de kosten van deze zoo spoedig geëindigde veldtocht te bestrijden, en de volstrekte ondoenelijkheid, om onder de verbonden waardoor hij beklemd zat, het bestuur gaande te houden, overtuigden hem weldra van de onvoorzichtigheid die hij begaan had, met zich zulk een juk te laten opleggen, en van de noodzakelijkheid om het geheel af te werpen. Hij gevoelde, dat hij *meester*, of *niets*, zijn moest, en dat het beneden hem was, het werktuig in de handen

eener vrouw en haar verachtelijke aanhangeren te zijn, tot den ondergang van een volk dat hem achtte en waardeerde en het geen hij hart en moed had gelukkig te maken.- Margareet aan de andere zijde, werd door de dood van den zwakken Lodewijk, dien zij naar haar hand zette, in de engte gebracht. Karel de IV was nu haar Gemaal opgevolgd, en kon (dit begreep men) niet dulden, dat zij Gravinne van Holland, en 't Leen dus ten nadeele van 't Rijk en het Rijksrecht vervrouwd ware. Hij had het eenvoudig aan zich te trekken, en het zij hij het aan een harer zonen, het zij hij het aan een ander nabestaande van Willem IV verleenen mocht, zij was het in allen gevalle kwijt; en besloot dus, daar zij het toch kwijt moest zijn, daar zoo lang zij kon nog haar voordeel meê te doen en tevens (zoo men zegt) aan de eer te blijven. Zeer te onrecht verwondert men zich over dit haar besluit. Het Rijk zou, kon niet nalaten (dit moest men zich voorstellen), het ware Leenrecht in Holland te doen gelden; het zij dan uit eigen inzicht, het zij op het inroepen van het Rijksgezag door de Ingezetenen, die zich met verontwaardiging door eene vrouw onderdrukt zagen. Men behoeft hier niet wederom op Filippaas kinderen, en de aanspraak die deze of de kinderen van haar andere zuster, gemalin van den Markgraaf van Gulik, op Willem des IV^{den} Erfenis maakten, te rug te komen. Die Erfenis toch raakte het Graafschap niet; en ten aanzien van dit stond Margareet, oudste dochter zijnde, bij geen zuster of zusters kinderen achter. Maar de vrees was voor 't Rijksgezag, zoo de onderdanen zich derwaart wendden. Die vrees

sliep, gedurende de tegenverkiezingen, eerst van Eduard, en daarna van Fredrik van Meissen tot Roomsch-Koning (1348), met welken laatste Margaretha dacht te hertrouwen; maar toen deze ook afstand deed, en Karel meester was, moest ieder verwachten dat hij die intrigue ontbinden zou; en het was blijkbaar, dat Willem openlijk de ware door Lodewijk gemaakte Graaf zijn moest, of dat het Leen aan het Rijk vervallen gebleven was, in welk geval men van Karel geen gunst voor het huis van Beieren hopen kon. Hier ligt de knoop; en geen losse praatjens van buitenlanders, die de zaak niet verstonden, en zelfs de faiten niet wisten (zie de noot bij DE JONGE bl. 202) komen daar bij in aanmerking. In dezen prang van zaken stond zij derhalven haren zoon, de Landen, en Graaflijken tijtel en oppermacht van Holland, van Zeeland en van Friesland volkomelijk af, en gaf daar van brieven in Munchen op den 5 Januarij 1349, die sedert te Geertruidenberg door de Hollandsche en Zeeuwsche Ridders en Knapen, en de tien aanzienlijkste steden van Holland en Zeeland bezegeld werden. - (De motiven, welke zij bijbrengt, bestaan hier in: ‘dat de Landen met *schulden*, met *oorlog*, en *allerhande zaken bezwaard* waren; en ook om *zonderlinge liefde die zij tot haren Zoon had*, en om *rust* en *oorbaar* harer landen.’ - Hoe die drie punten samenhangen!) Maar de Megera Margreet was onbekwaam om iets goeds te doen. Zij moest er, voor zich, baat bij hebben, en de gift voor dien zij haar gaf in vergif veranderen. Zij bedong eene jaarlijksche uitkeering van 10,000 oude schilden. Eene som die zij zeer wel wist dat niet op-

gebracht worden kon in den toestand waar in zij het Land deels gevonden, deels gebracht had, en dit vervloekte geld moest het onheil van haren braven zoon en het gantsche Volk worden.

DE JONGE voegt er nog eene tweede voorwaarde bij, die hij zich in 't hoofd haalt, en in de woorden *om rust en oorbaar harer landen* wil vinden: te weten het bewaren der rust binnens lands 'met *inachtneming der schikkingen door haar in het bestuur gemaakt*' NB.! en daar maakt hij nog wel een *lex commissoria* van, bl. 212!-

De overdracht was dan geschied om aan alles een plooi te geven: en de uitkeering kon of vermocht bij die akte niet vermeld worden. Want had de afstand de houding van verkoop, zoo was zij onwettig en baatte niet. Op zich-zelven staande kreeg alles de vorm, als of zij (onder den tijtel van Gravin, haar, eershalve, gegeven,) slechts Ruwaardin over haars zoons goed geweest ware, dat hem van den aanvang af geschonken, maar om zijne jongelingschap of andere temporaire redenen haar in handen gesteld waar geweest. - Maar de voorwaarde was daarom niet minder voorwaarde, en Willem te eerlijk om dit te bewimpelen.

De Hertog, nu Graaf van Holland en Zeeland erkende dit beding openhartig, en verklaarde ten dage van de bezegeling des afstands (29 Maart 1348) gereedelijk (zoo als hij het ook naderhand bij de nederlegging des Graafschaps herhaalde), dat hij, indien hij aan zijne moeder de voorwaarde en belofte niet voldeed, die tusschen haar en hem over de Graafschappen gemaakt waren, als dan den eed en hulde

die men hem deed, ophief, en de ingezetenen daar van ontsloeg. - Maar, toen het er vervolgens op aan kwam, om die uitkeering van 10,000 schilden te doen bezegelen, ontmoetede dit tegenstand, en sleurde tot er eindelijk reden gegeven moest worden. Het viel zekerlijk niet moeilijk hem te overtuigen, hoe onbestaanbaar het was, dat zij, die in Henegouwen bezworen had, geen duit van 's Lands inkomsten te trekken of te genieten zoo lang haars broeders schulden aldaar niet betaald zouden zijn; hier te lande niet alleen tot zoo lang nieuwe schuld bij schuld gemaakt zou hebben, maar haar leven lang, zonder ooit eenig recht op het land gehad te hebben, nog jaarlijks 10,000 oude schilden[1] van hier naar Henegouwen sleepen om daar de ingezetenen meê te verrijken, terwijl men hier geld gebrek had om het Land tegen den op de grens liggenden vijand te verdedigen; - en hoe weinig het hem vlijde, zijne onderdanen wier welzijn hij behartigde, tot zulk eene voldoening aan de schraap - en spilzucht der usurpatrice te willen verbinden, die de vloek der Natic was, welke zij zoo lang onder het juk harer eer - en schaamtelooze afhangelingen verdrukt en vernederd had, en die nu onder zijn vrij bestuur en oppermacht adem dacht te halen, maar niet aan nog nieuwe en zoo ongerechtige bezwaren onderworpen te worden. - Willem V was de man niet om de gegrondheid van zoodanige tegenwerpingen niet te zien, en oprecht te erkennen. Hij drong dus niet nader; en, zoo openhartig en onbe-

1 d.i. *f* 26,000. SCRIVERIUS wil *f* 28,000.

wimpeld als hij de overdracht van zijn moeder had aangenomen, even zoo openhartig en vrijmoedig lei hij ze neder.

Sommigen zullen mogelijk verwonderd zijn dat ik deze vrouw Margareet zoo zwart afschildere. De Heer TYDEMAN merkt aan, dat slechts één Schrijver (en wel GOUDHOEVEN in zijn Bijvoegs., bl. 388 a) van den *afkeer* der landzaten van dat wijf melding doet[1] Ik bekommer mij weinig over 't oordeel van Schrijvers omtrent personen. Oude familien weten meer en beter hoe de tijdgenoten dier personen daar over gevoelden. En op dat gevoelen koomt het hier aan. Doch om van dat gevoelen te oordeelen, behoeft men slechts de uitdrukking daar van in de daden te beschouwen; en de opstand-zelf, zoo algemeen en zoo bitter, toont wel, hoe sterk men tegen haar was. En of zij dien afkeer verdiende, is ook geen problema, voor die hare bedrijven in aanschouw neemt. Dat PHIL. A LEYDIS, en al wie onder het huis van Beieren, ja nog onder dat van Borgondië schreven, haar ontzagen te schandvlekken, is natuurlijk. Zij haalden, zoo veel zij konden, een sluier over vorige zaken die de Vorstelijke aanverwanten alles behalven vereerden, en zoo doen wij ook thans. Maar zouden wij daarom onze kinderen en kindskinderen bedriegen, wanneer wij hun de verontwaardiging over gruwelen die wij gezien hebben, en zich niet verbergen laat, mededeelen?

Van hare wreedheid, oploopendheid, haatdragendheid, gierigheid of liever schraapzucht, en verkwis-

1 *Hocksche en Kabeljaauwsche partijschappen*, bl. 24, aanteek.

ting, zoo wel als hare heerschzucht en trotschheid behoeft niet gemeld. Dit alles is blijkbaar; en gelukkig, had zij alle de ondeugden en gebreken van haren broeder niet meer dan in zich verdubbeld! - Van een verzotheid in haar ouden dag op een zeer onwaardig voorwerp, nu Fredrik van Meissen haar ontgaan was, wil ik niet reppen; dit was ten minste nog een vrouwelijk zwak[1].

Maar men volgt veelal den verkeerden weg; en begint met de Historische personen een karakter te geven, en plooit dan de daden naar dat arbitrair gegeven karakter, in plaats van de ontwijfelbare daden in zich zelven te beöordeelen, en daaruit de karakters optemaken: en dit heeft geheel den geest der geschiedenis bedorven.-

Dit nederleggen van de aangenomen overdragt der Landen stelde Margareet en haar aanhang ten cenemale te loor. Doch toen kwam de natie op. De Edelen die dus verre van hem verwijderd gehouden waren, de goede steden, alles wat wel dacht, juichte hem toe; de algemeene stem verhief zich onbekommerd, en hij werd verlicht beide in zijn rechten en verplichtingen, die door geen heerschzuchtig wijf veranderd of verkracht hadden kunnen worden.

Nu erkende hij de treken, hem door zijns moeders aanhangers gespeeld, en van dit oogenblik af, stonden zij tegen hem op, en werden ook door hem uit alle posten gezet. Op den 7 September 1349 wordt nog een Hoeksche onder de mede-teekenaars van een zijner brieven gevonden, en deze is de laat-

1 (ALBERTUS ARGENTINENSIS, en GOUDHOEVEN na hem.)

ste. De hetoovering was gebroken, en hij wilde niet langer '*naar den willekeur* dezer verraderen regeeren'[1].

Het is wonderlijk 't geen DE JONGE omtrent deze verandering zegt 'uit het geen wij NU *zien*, mag men besluiten dat in de 14[de] eeuw die genen, die nu door Willem boven hun tegenpartij verheven wierden, daartoe *niet dan door vleierij en allerlei kuiperijen* gekomen zijn.' Het is dan bij hem uitgemaakt 'dat wij NU (in 1817, het jaargetal van zijn boek) *zien* dat die door den Vorst boven hun tegenpartij verheven worden, *daartoe niet dan door vleierij en allerlei kuiperijen gekomen zijn*.' Ik wil deze assertie voor rekening laten van den Schrijver [*enz.* zie de *Bijvoegs.*]. Wat mij betreft, ik mag niet nalaten op te merken, dat de WIJVENDIENAARS altijd de vleiers en kuipers zijn;[2] dat zij die een VORST willen, niet vleien of kuipen, en die hem zijn verraders doen kennen, daar niet vatbaar voor zijn; - en dat al wie een druppel eerlijk bloed in het hart heeft, dit gevoelt.

Dit trof de Margareetsgezinden, en uit kwaadaartigheid, om dat zij niet langer mochten den meester spelen, zich vet mesten ten koste des Volks, en den Vorst tot een speelbal en een werktuig hunner heersch-, geld en partijzucht gebruiken, riepen zij de Keizerinne als hunne meestresse te rug.

Zij dan herriep op den 27 May 1350 te *Kanout*

1 DE JONGE, bl. 219.
2 Zoo als PH. A LEYDIS dit ook te recht ten aanzien van Margareta aanmerkt, p. 32, en 't welk DE JONGE toestemt, bl. 60.

(gelijk wij in 't Hollandsch zeggen, *Quesnoy* in 't Fransch) haren afstand.

Willem, te goed en te gevoelig van hart om zulk eene moeder te hebben, had zich omtrent of op den 12 April naar derwaart begeven, zekerlijk om de onmin met haar te vermijden; maar die haar opbruischend en haatdragend karakter ('t geen men juist in geene rekeningen van Rentmeesters vindt opgeteekend) van elders heeft leeren kennen, behoeft zich met DE JONGE niet te verwonderen, ‘dat zij hij er zelfs niet ontvangen en zijn paard geen stroo gegeven werd.’ Eenigen tijd later zei zij, dat zij, zoo ze hem gevangen kreeg, hem zou laten râbraken, en vierendeelen. - Dit verwondere niemand! *râbraken, levendig begraven*, en dergelijke, zijn de liefelijkheden van vrouwenregeeringen als van. Margaretaas en Jacobaas, de afgoden van de Hoeksche clique.

Willem ging toen het verdrag met de Edelen aan van den 23 Mey 1350; waar van dadelijk: maar niet dan na dat de Margreetsgezinden op den 15 Mey Naarden verbrand hadden. Zoo dat DE JONGE wel te regt WAGENAAR logenstraft, die den Kabeljaauwschen het eerste aanvallen in 't verwoesten der sloten van Rozenburg, Binkhorst, en Polanen toeschrijft III D., bl. 278, het geen eerst in 1351 gebeurde. ‘Zoo dat (zegt hij) SNOY met recht zegt, dat de Hoekschen in spoed om zich ten strijd toe te rusten de Kabeljaauwschen overtroffen’ (gelijk altijd, had hij er mogen bijvoegen, de roovers en booswichten den gerusten en stillen Ingezeten) ‘doch dat dezen het in beleid wonnen.’ SNOY *rer. Batavar*. I, 9. (DE JONGE, bl. 231, 232.)

Willems proclamatie volgde dan nu, waarbij hij beloofde zijnen Edelen en Steden BIJ *te zullen* BLIJVEN, *gelijk een goed heer schuldig is*, maar de Margareetsgezinde Edelen bij name als zijne vijanden, die hem en zijne vrienden uit zijne Graafschappen en Heerlijkheden verdrijven wilden, uit zijne Staten verbande: terwijl de hem aanhangende Edelen (en waarbij alle de Steden zich voegden) zich verbonden, om bij zijn kinderloos overlijden zijn broeder Albrecht als zijn opvolger te erkennen; en na dezen, zoo hij ook geenen erfgenaam naliet, dien broeder, die alsdan naast hem de oudste zou zijn in nederwaardsche linie.

Met deze Proclamatie aan de zijde van Willem was de oorlog (om het dus uit te drukken) tusschen de twee partijen verklaard, en het is dus ook van dezen tijd af, dat zij openbaar als vijandig optraden en zich door den naam en kleedingsleus onderscheidden.

Men heeft over den tijd harer opkomst getwist, zoo wel als over den waren aart der partijschap: maar de zaak is eenvoudiger dan men gelooft. Wij zullen met weinige woorden deze quaestie tot haar ware termen brengen, als wanneer zij zich-zelve zal oplossen.

Het geschilpunt was, of Margreet dan Willem regeeren zou; en zij die het laatste wilden, werden *Kabeljaauwschen*; die het eerste beweerden, *Hoekschen* genoemd. Dit punt was persoonlijk; en zulks deels in enger, en deels in ruimer zin. Persoonlijk was het, in zoo verre men Margareet als Margareet niet wilde, waartoe men [voldoende reden had] in haar charakter, en weldra in hare willekeurige regeeringswijze, die louter onderdrukken en uitzuigen was, en niet anders zijn

kon, daar zij in eene bevestiging der regeering van al die zich onder Willem den IV tot werktuigen van onderdrukking en uitzuiging gemaakt hadden, bestond; om 't welk men haar even weinig gewild zou hebben indien zij een man ware geweest. En even zoo, in zoo verre men aan de andere zijde haar persoonlijk wilde, om dat men met haar in de possessie van verdrukken en uitzuigen blijven kon, door naamlijk op haar naam te regeeren, even gelijk de Gravin Adelheide den Graaf van Loon persoonlijk wilde, om op zijn naam te regeeren. In zoo verre is er eene overeenkomst in deze twist en die ten tijde van Ada, dat de eene partij een Graaf wenschte wien en door wien zij regeeren kon; de andere een Graaf die zelf regeerde: maar in zoo verre ook alleen en niet verder. En in zoo verre kan en moet men zeggen dat het geheele Land (die genen alleen die een bijzonder belang hadden, nitgezonderd) Cabiljaauwsch was.

Persoonlijk was het in ruimer zin. Voor zoo verre men, Margareets karakter en wijze van regeering daargelaten, en van den beginne af en zonder haar te kennen of hare regeering nog beproefd te hebben, haar niet wilde, ter zake dat zij eene vrouw was. En dit was uit begrip van het volstandige leenrecht in Holland, zekerlijk ook ondersteund door de hoogheid van hart, waardoor men zich de vrouwelijke heerschappij schaamde, maar echter in dit *axioma* van Leenrecht gegrond. Terwijl er aan de andere zijde, waar men minder gevoel van eer had naar mate men meer geldzuchtig was, en de ampten om de voordeelen lief had, en niet om het aanzien, nu beweerd BEGON

te worden dat het een vrouwelijk leen was, en dus door een vrouw vervuld kon worden. - En in zoo verre kan er geene overeenkomst tusschen dit en het geval van Ada gesteld worden: want nooit heeft zich Ada of werd zij door haar voorstanders erfgenaam van het Graafschap genoemd, en nooit heeft van Loon zich op haar recht als zoodanig beroepen. Ware zij dit geweest, daar ware zulk een haast niet geweest met haar huwelijk. Maar de successie van broeders, schoon ook door Keizer Otto den IV in 't verlei dat hij Willem gaf, ondersteld, was toen nog niet volstrekt algemeen als rechtens erkend, en daarom betwistte men Willems recht, en wilde van Adaas zijde het leen - niet als op haar verstorven, maar - als vervallen aangemerkt hebben, en Adaas huwlijk moest strekken om den Keizer te bewegen, dat hij (als veelal geschiedde) het vervallen leen aan den schoonzoon des overledenen gave; en toen dit miste, wilde men 't tot een onderleen van Utrecht maken, om het van den Bisschop te ontfangen, die 2000 mark zilvers onfing om het van den Keizer als opengevallen te doen beschouwen, ten einde daar, als zoodanig, over te beschikken. Alles kunstenarijen, die met geen sustenu van vrouwenleen, maar wel met die van een vervallen recht of mannelijk leen samenhangen! Het geval van Ada heeft derhalven geen gemeenschap met deze twist; maar beide staan geheel op zichzelven, beide in voorwerp en in sustenuë; en dus kan men niet zeggen, dat de Hoeksche en Kabbeljaauwsche twisten reeds met den dood, van Graaf Diedrik den VII aanvingen, zoo als zommigen gewild hebben.

Even weinig kan men dit zeggen van de opvolging van Jan den II. Deze had zelf volmondig erkend, dat hij aan Floris niet succederen kon. Want hij vraagt en verkrijgt de concessie van Holland van Keizer Rudolf in dat geval, als Floris zonder kinderen kwam te overlijden; *zoo dat* (zegt de Akte)[1] het Leen *open* en aan den Keizer en het Rijk *terug* kwam te vallen. En buiten dit geval van open en terug valling aan het Rijk had hij ook den Keizer niet noodig.

Het geschil begon derhalve nu met het indringen van Margareet, en hare boze regeering; en borst uit toen Willem V zijne aanvaarding van zijn moeders afstand weêr nederlei. - Het *begon*, zeg ik, met het indringen van haar: dit verwekte gemor en te onvredenheid, maar men zou dit gedragen hebben, had niet haar voortzetten van al 't gene men onder Willem IV ondraaglijk gevonden had, en het op nieuw aanstellen van de door zijn dood vervallen amptenaren (dwingelanden en uitzuigers van 't volk, die dezelfden bleven en voortgingen te drukken) dit gemor luider doen worden: had het binden van Willems handen in de hem gedemandeerde regeering dit niet zoo verr' doen gaan, dat men aan Margretes zijde ongerust over de gevolgen wierd, en besloot om hem Graaf te maken. Maar als dit Graaf maken van Willem, hij de onderdrukten werd aangemerkt als een uitwerksel van vrees bij Margareet, grepen dezen moed (zoo als 't altijd gaat) en daar zij te voren, hoe uitgeput ook, Margareets regeering

1 MARTENE en DURAND, Vol. I.

gaarne zouden hebben willen afkoopen voor grooter som, wilden zij nu niets daar voor betalen, maar weigerden 't geen zij van haar zoon bedongen had. Zij wierpen dus 't dwangjuk af, zoo dra zij de onderdrukster gestemd zagen om het op te heffen: en dit was het oogenblik der uitbarsting, en gelijk het recht van Margareet om *eene uitkeering te vorderen*, van haar *recht om Gravin te zijn* afhing, zoo werd in dit oogenblik het geschil openbaar in dat eenig punt geconcentreerd, *of zij gerechtigd was*.

Indien men derhalven van de quaestie over het mannen - of vrouwenleen spreekt: deze begon dadelijk (als gezegd is) met de eerste poging tot Margretes intrusie; maar indien men de eigenlijk *Hoeksche en Kabeljauwsche twist* meent, die over deze quaestie in eene staatsverdeeldheid uitbrak, deze begon met de neêrlegging der Graaflijkheid van Willem V. of Margareets herroeping van haren gedanen afstand aan hem. - En vroeger dan dit laatste begonnen ook deze partijnamen niet. Zoo lang Margareta Gravin was, bleef de hofkleeding en dus die der amptenaren, welke (als MELIS het naauwkeurig en naar waarheid uitdrukt) *'s Graven kleederen droegen*, die onder 't huis van Henegouwen niet veranderd was geweest, rood, met geel uitgemonsterd. Dit kon niet anders. En zoo dra Willem V Graaf uit eigen hoofde (door zijn moeders afstand) werd, moest zij naar zijn wapen, blaanw met wit of zilver zijn. Dit blaauw met wit of zilver, bij de Beierschen in schuine ruiten (als in het wapen) geschakeerd, onderscheidde derhalve zijne amptenaren, en zij die

Margareta na hare herroeping aankleefden, namen haar hofkleeding weêr aan. De Margareets-gezinden vonden in die schubachtige wit en blaauwe ruit een gelijkheid met Kabiljaauwen, en noemden spotsgewijze Willems amptenaren Kabiljaauwen [zie de *Opheld*.] Dezen namen dit aan als een goed *omen* [voorteeken], omdat de kabiljaauw den minderen visch opeet, en eigenden zich dezen naam even als de *Geuzen* in later tijd deden, en de *Schoppen* nieuwlings in 1785. Nu nam de tegenpartij voor zich den naam van den *hoek* aan (als dat gene wat den kabiljaauwen meest te vreezenwas), en de partijen waren door naam even als door kleeding onderscheiden. En van de amptenaren en hovelingen ging die onderscheiding met den wederzijdschen haat tot alle standen over, zoo als dit kon; dat is in den hoed of muts alleen; zoo dat er geen boer zoo gering was, of hij droeg, al ware 't om zijn heer te genoegen, een roode of blaauwe hoed of muts; en dat dit blaauw van de grove wollen hoeden, die men toen droeg, zeer spoedig graauw was, begrijpt ieder. De burgers, op wie de uitputting van gelden meest drukte, en die dus alles behalven Margareetsgezind zijn konden, waren meestal kabiljaauwsch, maar voor zoo veel er onder Hoeksche macht vielen, moesten zij hun vaalzwarte hoeden wel afleggen, om zich te verbergen en namen dan ook de roode muts aan. Zie daar de eenvoudige geschiedenis, zoo als zij, niet alleen met de overlevering in de oude familien, maar ook met den natuurlijken en eenvoudigen loop der zaak overeenstemt.

Deze zaak is te klaarblijkelijker, als men de spot-

ternij der Nederlanderen met eene hun ongewone kleeding kent. In de Hollandsche steden was het van ouds algemeen, dat de burgers der steden zich in de twee kleuren van hun stads wapen of vaandel kleedden; en dus uitgedoscht, trokken zij ook te veld. Dus kleedden zich de Amsterdammers balf zwart, half rood; de Leydenaars wit en rood, de Delvenaars wit en zwart; de Rotterdammers groen en wit, enz. even als nog in vele steden (tot in mijn leeftijd toe) de Burgerweezen der steden gekleed gingen. Toen nu de Hollanders onder Willem III in Vlaanderen trokken, kregen zij daar van de Vlamingen den naam van *bonte-kraaien*: ‘de winter koomt aan (jouwden zij hun toe) want de bontekraaien komen in 't veld.’ Nog in mijn tijd hieten de kerkelijken in de wandeling *zwarte vliegen*; de soldatenstand, *gouden torren*: en ten tijde van Filip II gaf men den burgerstand den naam van het *graauw*, om het *vale zwart* dat hun kleeding was, en meer *graauw* dan *zwart* geleek. Wat wonder dan, dat men schubachtige ruiten van wit en blaauw, of zilver en blaauw, visch-schubben, en die dit droegen, kabiljaauwen of groote visschen noemde?

Daar is er, die willen dat deze namen eerst veel later ontstaan zijn, en zij gronden zich daarop, dat het veel later is, dat men die in oude stukken gebezigd vindt. Zij vergeten, die dus redeneeren, dat er veel tijd toe behoort, eer een smaadnaam (als die van kabiljaauwsch) die in aller mond rond wandelt, door het algemeen gebruik het smadelijke van een *scomma* [schimpnaam] verliest; dat zelfs dat smadelijke van den oorsprong vergeten moet zijn

eer men zulk een naam in Staatsstukken of geschiedenissen ter beteekenis van een Staatspartij gebruiken zal. Men zal in de Resolutien van Holland nog van geen *Keezen* of *Schoppen* lezen; maar had die verdeeldheid van 1784-1787 een leeftijd of meer geduurd, zoo zou men 't smadelijke van die namen niet meer zoo gevoeld en die benoemingen als onverschillige aanduidingen van partijen gebruikt hebben. Maar zekerlijk kan de naam van kabiljaauw niet eerst opgekomen zijn, toen men jaren lang reeds aan die kleeding gewoon was; maar hij was het uitwerksel van de bevreemding, die bij het zien van iets geheel nieuws daar een belachlijkheid in vindt, om dat het bij den eersten opslag aan een ding herinnert waar meê de overeenkomst treft en ongepast is. En het is op die wijze dat zelfs vele drachten haar naam hebben bekomen: (als 't kapsel *en cacatou en colère*, het maske *en chauve souris* enz.)

Wij hebben dus (zoo ik meen) genoeg aangewezen, dat het niet bloot een twist over de *mannen* - of *vrouwen-successie*, maar meer bepaald over *Margareta* was, zoo wel onafhanklijk van haar kunne, als in aanzicht van die. Of Margreet in zich-zelve zoo slecht was of niet, was een *res facti*; maar of zij als vrouw succederen kon, was een quaestio juris, en daarop grondden zich de partijen in de negative en affirmative. En wil men omtrent dit punt van rechten zich overtuigen laten, men lette op de volgende gronden van recht, en autoriteit.-

a). Van recht.

1°. Omne feudum ab origine est *rectum*, et pracsu-

mitur rectum, donec contrarium probetur. 1 Feud. 1 § 3[1].

2°. In dubio consuetudo subfeudorum etiam ad ipsum feudum primitivum applicatur[2]. V. STRIJKIUS c. 1 n. 23; of, gelijk het anderen uitdrukken: 'Cum de feudorum legibus quaeritur, *servientis* non *dominantis* praedii mores et leges intueri oportet'[3] BODINUS de Rep. (bij HUYDEC. in *Lambacher*. p. 506).

Nu is er nooit bewijs gegeven of te geven, dat Holland als vrouwenleen uitgegeven was of als zoodanig op een vrouw verstorven; maar het tegendeel blijkt erkend te zijn in alle de vroeger gevallen.

Nu is het ook een ontwijfelbare waarheid dat de Hollandsche leenen mannenleenen waren. En dit blijkt uit de menigte vergunningen door Margareet tot het versterven op dochters verleend. Want ware zulk versterven, juris of consuetudinis [gewoon recht] geweest, zoo kon er geene vergunning toe te pas komen. β). Van autoriteit.

1°. De allegatie van Willem V, dat de Graafschappen (Holland en Zeeland) aan het Rijk vervallen waren. (*V. magn. chron. Belg.* p. 303 *apud* PISTORIUM).

2°. Het verklaarde of gevoteerde der Rijksvorsten bij het sterfgeval van Willem IV; zelfs bij M. VOSSIUS gemeld, zoo Hoeksch als hij is. (v. BEKA bij SCRIVERIUS p. 301).

1 [Alle leen is van oorsprong *recht*; en wordt voor zoodanig gehouden, tot dat het tegendeel bewezen wordt.]

2 [In geval van twijfel, wordt de gewoonte nopens de achterleenen ook op het oorspronglijk leen toegepast.]

3 [Wanneer men vraagt naar de rechten van het leen, moet men zien op de gewoonten en rechten van het diensthare, niet van het heerschende goed.]

3°. PHIL. à LEYDIS p. 152. 153; zelfs bij DE JONGE aangehaald. bl. 175.

4°. BORT, *Tract. van de Leenen* V D. kap. 3, 4 II D. c. 1. n. 8.

5°. H. DE GROOT *Rechtsgel.* II B. 41 D. n. 3. 43 D. n. 1.

En hier tegen kan de indirecte verklaring van den uxorius Imperator[1], begrepen in het bevel, van Margareet als naaste erfgenaam te erkennen, niets uitwerken; daar dit een simpele daad van den Keizer is, geen gewijsde van 't Rijk in judicio contradictorio [na geregeld geding]. Maar de geheele zamenhang der zaak toont, dat dit veeleer een guichelspel was, waar meê hij Margareet te vrede wilde stellen, om dus zijn zoon, zonder haar offensie, Graaf te maken.

Margaretes aanhang was woedend en, (als reeds gemeld is) begon nu met dadelijkheden van brand en plondering; en niets was natuurlijker, dan dat zij, als vijanden geproclameerd, ook als vijanden behandeld werden, met betaaldzetting van den Naardensche moordbrand. Te zwak in aantal en macht om genoegzaam weêrstand te bieden, gaven zij hunne sloten en goederen op en vloden te lande uit; en men teekent aan, dat er wel 17 burchtsloten van hunne voornaamsten in den loop van het jaar 1350 verwoest en gesloopt zijn geworden. Het geen toen te lichter viel, daar men het buskruid nu begonnen was in den oorlog te gebruiken, zonder dat men echter verzekeren kan dat dit gebruik als nog geregeld en op eenen vasten voet gebracht was.

1 [Den Keizer, die onder de plak van zijne vrouw zat.]

Margarete zelve was woedend, en, aangestookt door de aanhangelingen die tot haar vloden, vroeg zij Koning Eduard hulp, onder voorwaarde en belofte van hem de regeering op gelijke wijze af te staan als zij bevorens aan haren zoon gedaan had[1].

Het viel Eduard niet moeilijk, gewapend als hij was, en een triomfeerenden oorlog in Frankrijk voerende, zijne Schoonzuster met eene welbemande en wel toegeruste vloot bij te staan. In het begin (of liever in het voorjaar; maar zoo men den Hofstijl volgt, het begin) van het jaar 1351, vond hij zich dan ook in het bezit van eene aanzienlijke scheepsmacht, uit Engelschen, Henegouwers, en zoo men wil, ook uit Zeeuwen bestaande: welk laatste echter een misverstand zijn moet; dewijl het eerst na de aankomst dier Vloot, en de overwinning op Willem was, dat de Zeeuwen zich daar bij konden voegen. Hoe het zij, omtrent Arnemuide en Veere werd zij slaags met Hertog Willem, die genoodzaakt was naar Holland te wijken.

Maar het geen in dit geheele eerste half jaar van 1351 is voorgevallen, is zeer duister, en tot zoo verre verward, dat het moeilijk is, zich een denkbeeld van den samenhang dier gebeurtenissen te vormen. Men twijfelt of de gemelde slag een Zeeslag op den ouden stroom van Arnemuide (sedert verzand en vernaauwd) dan een landgevecht was. En men vindt groote zwarigheid, om alle de bijzonderheden toen voorgevallen derwijze aan een te knopen dat zij

1 *Act. publ. Angl.* III l. 1. p. 59-64.

elkander niet omstoten. De Heer VAN WIJN heeft deze moeielijkheden volkomen opgedekt, en getracht te vereffenen in zijn *Huiszittend Leven*, II Deel, I Stuk, bl. 252 en volgg., doch hij is niet volkomen geslaagd. - Mij koomt alles eenvoudiger voor.

Margareta had haar toevlucht tot Eduard genomen, maar dit belettede niet, dat men, onkundig daarvan, zoo lang nog geen Vloot of legerbende van hem aangekomen was, haar de inkomst in Zeeland niet betwistte. Zij had zelfs in Holland kunnen komen, en zou er 't uiterlijk ontzag ontmoet hebben, dat Willem haar (als zijn moeder) toedroeg. Zeeland schijnt haar zelfs niet ongenegen te zijn geweest. Zierikzee inzonderheid, dat op Willem gebeten was, ter zake dat deze (na dat zijne moeder in 1346 de stad wegens hare oproerigheid voor vijand verklaard en in Henegouwen, zoo wel als in Holland en Zeeland, allen handel met haar verboden had) in het volgend jaar haar tot reden bracht, en een geldboete opleide van 2400 schilden. Den steen bijtende, zagen zij niet wie hem wierp; en dat Margareta dit was, in wier schatkist dit kwam. Nu in Zeeland gekomen, hing zij de edelmoedige uit, en schold aan die stad de misdaad geheel kwijt. Zie DE JONGE, bl. 68 en volg. - Zij had terwijl zij nog in Beijeren was (waar zij geene hulp hij een trekken kon), op den 20sten Januarij, in hare verlegenheid, berouw hebbende (naar het scheen) over hare oploopendheid waar door zij haar zoon te Quesnoy voor het hoofd had gestoten, zich met hem willen bevredigen; en daar de opstand en onwil tegen haar voornamelijk in Holland was, hem Zeeland tegen eene matiger uitkeering aangebo-

den[1], 't geen hij ook bij zijn brief van den 12 Februarij aannam. Dat dit eene overeenkomst bij voorraad was, toont de samenhang der zaak, zoo wel, als dat zij berustte op het behoorlijk bevredigen der Hollanderen, van wie hij beloofd had zich niet te laten scheiden. In dit alles dacht Willem, die nooit haar verfoeilijk karakter doordrongen had, niets minder, dan dat dit alles slechts diende om hem en de Hollanders te bedriegen, ten einde haar wraakzucht te beter te koelen. Margreete kwam over en was in 't begin der maand Maart met haar oudsten zoon, Lodewijk den Romein, in Dordrecht, 't geen hij schijnt van Willem te hebben willen aftrekken, een aan 't welk zij ook op dien tijd (den 17 Maart) een Handvest van den Stapel gaf; doch welke poging mislukte, zoo dat zij in April weder naar Geertruidenberg, en van daar naar Zeeland vertrok.

Willem was inmiddels in Rotterdam en benoorden de Maas, waar hij de sloten der Noordbrabanders belegerd hield, en vernam niet alleen de trouwlooze poging of aanslag in Dordrecht, maar ook de in 't heimlijk gesloten overeenkomst met Eduard: en het schijnt dat hij werklijk in Zeeland was, toen die oorlogsvloot aankwam en ten deele ontscheepte: en welk eene verontwaardiging hem dit helsche en zoo loos gemaskerde schelmstuk van zijne ontaarde moeder verwekt moet hebben, gevoelt ieder. Het is dus genoeg af te nemen, dat hij dadelijk het zwaard

1 (t.w. van 2000 kleine florijnen, dat is van 44 à 45 st. het stuk, jaarlijks, of 5000 eens. VAN WYN, t.a. bl. 253, uit m i e r i s II. 771.)

greep, en het zij hij zich te scheep begaf om die uitheemsche vloot te ontmoeten, het zij hij de aan land gezette troepen aantastede, toen en dus (als de Heer VAN WYN[1] zeer wel opmaakt) tusschen den 20 en 30 May moet dit gevecht voorgevallen zijn, waarin zeker de overmacht aan Margretes zijde was: doch het welk mij eer zou toeschijnen een gevecht te lande, of wel een gemengeld gevecht bij de ontscheping te zijn geweest dan een eigenlijke scheepsstrijd.

Willem begaf zich dan na deze neêrlaag, die hem Zeeland ontwrong, doch, voor Holland op zich-zelf, van geen overgroot gewicht zijn kon, naar herwaart. Hier rustede hij een bekwame vloot uit, en welhaast was hij in staat de Engelsche vloot van Margreta en de macht die zij daar bij wist te voegen, het hoofd te bieden. Ten welken einde hij nevens de inlandsche krijgsbenden ook eenige vreemden in soldij nam, waar onder zelfs Engelschen, die voor zijn zaak en de Hollandsche vrijheid tegen hunne landgenooten dienst kozen[2]. Hij vergaderde zijn macht voor Schiedam (het geen ook de verzamelplaats van de vloot geweest was die Willem de III met Grimaldi tegen Vlaanderen in zee bracht); terwijl hij intusschen zich van Vlaardingen verzekerde, dat de Keizerin aanhing, maar waar men aanteekent dat hij de straatsteenen deed opnemen en op de vloot voeren.

Margareet had zich van hare zijde in staat gesteld, en op den 4 Julij bejegenden de vloten elkander op

1 *Huiszittend Leven* II D. 1 St. bl. 257.
2 VAN WYN *ald.* bl. 265 volgg.

de Maze nabij den Briel en Zwartenwaal, (want het eiland Rozenburg was nog niet, maar de stroom aldaar onbelemmerd en ruim); en er ontstond een hardnekkige scheepsslag, welke van zonnen-opgang tot in de nacht duurde. De overwinning verklaarde zich voor den braven Willem, en Margareet vluchtte de naar Engeland. [Zie de *Ophelder.*]

Hier trachtede zij den Koning tot bemiddeling tusschen haar en haren zoon over te halen, en deze was overbodig zich daartoe te leenen. Willem die een gevoelig hart had, kon zich niet weigeren aan eene verzoening; en na Zieriksee met geweld veroverd te hebben, en dus geheel meester van 't land te zijn, stak hij op de uitnoodiging ten dien einde, naar Engeland over, waar hij met Machteld, de dochter des Hertogs Hendriks van Lankaster in 't huwelijk trad.

Maar het was de zaak van Eduard niet, schoon hij het zich wilde aanmatigen, *tantas componere lites*[1]. Intusschen was Willem in 't vredig bezit van zijn landen en daar bemind om zijne rechtschapenheid, terwijl de Hoeksche sloten hem, het een na het ander, in handen vielen. Gelukkig, had hij de standvastigheid gehad, zijne vervolgster en den band dien zij zoo schandelijk verbroken had, maar hem dierbaar bleef, te vergeten!

Doch hij kon niet weêrstaan aan gevoelens van 't hart, die steeds in hem opwelden; en na 't vruchteloos afloopen der onderhandelingen in Engeland ondernomen, verbleef hij (zoo het heet) de zaak aan Heer Jan van Beaumont, en Walrave van Luxemburg.

1 [Zoo grooten twist te beslechten.]

Het heet, zeg ik, een verblijf, maar het was er geen, dan voor zoo veel betreft zekere formen aan de eene en andere zijde ter wederzijdsche verzoening te betrachten: want over het recht kon geen geschil overig zijn, en vruchteloos zouden deze goede-mannen Margrete het Land toegewezen hebben. Hier over vermocht ook Hertog Willem niet te verblijven, want dit raakte de rechten van 't Rijk. - Doch het was (als de Heer TYDEMAN zeer wel heeft aangemerkt[1]) een geschil tusschen moeder en zoon. En hoe schandelijk zich die moeder tegen den zoon gedragen had; hoe blijkbaar het recht van den laatste, en hoe ongehoord het vergrijp der eerste ware; de uiterlijke welstandigheid en innige zedelijkheid vorderde, bij het dempen der verwijdering, dat (gelijk men het uitdrukt) de zoon de minste was, en zijn moeder excuus vroeg; en dit excuus dan ook vriendelijk, en met een betoon van moederlijke teederheid gegeven werd. Ook vorderde deze zelfde welstandigheid, dat Margreta als nog eenen zeer ijdelen afstand in woorden deed van een goed, dat zij niet meer bezat, en een recht dat zij nooit gehad had. En daar voorts Margreta in haar Henegouwen, waaruit zij nog geene of zeer sobere inkomsten trekken kon, berooid terug keerde, was het ook niet onredelijk dat haar zoon haar een matig jaargeld toelei.

Deze waren de punten, waarover men door tusschenspraak der twee zoogenoemde scheidsmannen over een kwam, en deze werden uitgevoerd in het jaar 1354. - Het gevolg van deze verzoening moest

1 *Hoeksche en Kabcljaauwsche Twisten*, bl. 61.

noodzaaklijk zijn een ontslag bij opene brieven van den Hertog verleend, van allen *doodslag, roof, brand, schatting* (dat is *brandschatting*) *rechtenisse van lijve, vanghenisse*, en *breking van huizen en van vesten* in den oorlog tusschen hem en Margareta gepleegd. Met één woord eene *amnestie*, waar door de Hoekschen met opgeheven hoofde weder te rug kwamen, hunne sloten weder betrokken, of opbouwden, en zich in de straffeloosheid verheugende van het kwaad dat zij gedaan hadden, hunnen opgevatten haat tegen de partij van den Vorst koesterden, en hun banden onderling vast leiden, om bij de eerste gelegenheid wraak te nemen, en alles wat eerlijk dacht, te vuur en te zwaard te vervolgen.

De natuurlijke uitkomsten van al zulke maatregelen, waarbij het recht onbeslist wordt gehouden, en het onkruid bij de tarwe aangekweekt. - Hoe ondanks het ophouden van de oorzaak dezer twisten, deze zelfde factie ons Vaderland telkens verscheurde, en tot aan de regeering van Filips II van Spanje bleef voort kankeren; en toen weldra wederom opstak, zoo als zij ook nu zich meester van de Hooge Regeering gemaakt heeft, zal in den verderen loop der Geschiedenis blijken. En ik zou eenen ieder die in de politique loopbaan meent op te treden, geen gewichtiger raad weten te geven, dan 'dat hij zich voor de Hoekschen in naam of in daad, wachte'! en tevens de spreuk van DOUZA[1] gedachtig zij:

'Causa novi motus fem ina semper erit'[2].

1 *Rerum Holl.* Libr. X. p. 238.
2 [Gestâag wordt nieuwe twist door eene vrouw verwekt.]

Margareta overleefde deze verzoening niet lang; want zij stierf op den 30 September 1355 te Valencijn (Valenciennes), waar zij ook begraven is.

Met den 11 November 1350 was het bestand met Utrecht reeds ten einde; maar noch Willem V, noch de Bisschop, had de handen zoo ruim gehad dat hij om vernieuwing van de tusschen hen opgeschorte oorlog had kunnen denken. Had Willem zich van zijne zijde belemmerd gevonden met den binnenlandschen krijg tegen de Hoekschen, de Bisschop bevond zich wegens het bezwaar der schulden waar meê hij overladen was, genoodzaakt het Sticht te verlaten en hield zich in Rome op, terwijl het bestuur van den uitgeputten St. Marten in handen van eenige Edelen was, die in dezen toestand niet oorlogsgezind zijn konden. De Bisschop keerde echter na eenen geruimen tijd te rug, en bracht in drie of vier jaren de verachterde zaken op beteren voet, en straks wies den Utrechtenaren de moed, zoo dat er reeds stroperijen op Hollandschen bodem voorvielen. Willem derhalve, nu binnenslands vrede hebbende, en aangebeden van de overwinnende partij, besloot dezen krijg ten einde te brengen en verbond ten dien einde eenige Stichtsche Edelen aan zijn belang. In November 1355 zei hij den Bisschop (ten overvloede) den oorlog aan, en rukte met een leger in 't Sticht, nabij Wijk te Duurstede, van waar hij den schrik in het rond verspreidde: terwijl de Utrechtsche burgers tot geenen uittocht ter keering van de Hollandsche wapenen te bewegen waren, en Emmenes zich op nieuw onder Holland begaf. Die

van Montfoort en Bunschoten echter boden dapperen wederstand.

In het volgend jaar had de Bisschop zich beter toegerust en sloeg het beleg voor Weesp en Muiden, die tot Amstelland behoorende, nu Hollandsch waren, en 't gelukte hem deze twee plaatsen te overmeesteren en te verbranden. Dit werd door 't verbranden van Zoest en andere verwoestingen op de Stichtenaren gewroken. Verscheiden gevechten en andere voordeelen der Hollandsche wapenen, en het afvallen van den Heer van Montfoort, brachten den Bisschop in de engte. Hij verzocht vrij-gelei, en kwam den vrede vragen, die op redelijke voorwaarden getroffen werd.

Op deze zoo gelukkig geëindigde oorlog volgde een ander voordeel: de vereeniging namelijk van het Land van Heusden met Holland; waar van dit de gelegenheid was:-

De Gravin, weduwe van onzen Willem IV, Joanna van Brabant was met Wenzeslaus Graaf van Luxemburg hertrouwd, wien zij door het afsterven van haren vader (Jan III van Brabant) dit Hertogdom aanbracht: en haar zuster Margreta aan Graaf Lodewijk van Vlaanderen gehuwd zijnde, vorderde deze de bruidsgave zijner Gemalinne gewapender hand, en met dat gevolg, dat hij verscheiden Brabantsche plaatsen bemachtigde. Wenzeslaus nam zijnen aangehuwden neef (onzen Willem) in den arm; maar deze weigerde alle bijstand of bemiddeling, ten ware hem Heusden werd afgestaan, waar over intusschen reeds veel te doen was geweest, dat wij kortelijk aan moeten stippen.

Wij hebben gezien, dat in 1290 de Graaf van Kleef, Diedrik (de 25ste) al zijn recht op de heerlijk-

heid Heusden aan Graaf Floris den V had overgedragen, van wien Jan de VII, die de 18de Heer van Heusden gerekend wordt, en sedert 1279 daar in opgevolgd was, dan ook dit zijn leen werklijk verhief: doch dat deze Jan de VII door den Hertog van Brabant uit zijn stad en land gedreven en in zijne burcht belegerd, en bij zijnen Leenheer (toen Jan van Henegouwen) geene bescherming vindende, zich genoodzaakt gevonden had aan den overwinner zijn goed op te dragen. [Bov. IIde D. bl. 259, 260.]

Jan van Henegouwen had weinig tijd om zich over dit geval te bekommeren. Jan van Heusden was onder de genen begrepen met wie hij zich verbonden had nimmer zoen te maken, en het zij dit hem de handen bond, het zij andere zaken, men wilde aan de Hollandsche zijde niet erkennen, dat het leen als door Holland verlaten of door weigering van bescherming bij den Leenheer verbeurd zou zijn, of dat de Hertog van Brabant door de verovering meer dan het Leenmanschap onder Holland van Jan van Heusden had kunnen verkrijgen. De Hertogen van Brabant weêrspraken dezen grond niet volstrekt, maar zij beweerden daar tegen, dat de Graven van Kleef zelven, toen zij als Leenheer van Heusden erkend werden, en hun recht aan Graaf Floris afstonden, wegens dit goed Leenmannen van Brabant waren. Eene sustenue, welke met die van het Brabantsche Leenheerschap over 't oude Zuidholland samenhing, welke door Diederik de VII in zijne ruiling ter ontlasting daarvan erkend scheen te zijn. Willem de Goede stelde in 1319 de uitspraak over dit recht op Heusden (zoo BUTKENS verhaalt) aan Graaf Gerard

van Gulik als scheidsman, en deze wees de betwiste zaak aan den Hertog van Brabant toe.

Willem de V echter rekende Heusden door zijne ligging van te veel belang en zijn recht te blijkbaar om daar in te berusten, en daar Wenzeslaus in gevaar was van zijn onbetwistbaar eigendom te verliezen, was hij minder gehecht aan het geen aan eenige wederspraak onderworpen was. Hij liet zich dus overtuigen door 'alle al sulcke bescheit' (zegt een oud geschrift bij OUDENHOVEN bl. 365) als de Hertog van Beieren 'thoende en liet blycken', en 'op dit bybrengen ende bethoen' werd men 't eens. Willem bemiddelde een vrede tusschen Vlaanderen en Brabant, en bij deze vrede werd Mechelen afgestaan en Lodewijks verovering te rug gegeven, en ' *onafscheidelijk* ' met Holland vereenigd.

Eduard had Willem bereids als wettig Graaf van Holland en Zeeland erkend[1] maar gelijk hij aanspraak gemaakt had op de nalatenschap van Willems voorzaat, (en het blijkt dat deze nog veel later niet afgedaan was; want eerst onder Albert zag Eduard daar van af)[2]; mag men dit als de oorzaak vermoeden van een reis die de Hertog op nieuw naar Engeland deed, als eene vereffening met den Koning bedoelende, die echter geenzins tot stand kwam. Zijn verblijf aldaar was niet lang, want in Augustus 1357 keerde hij weder; maar weldra toonden zich blijken van eene krankzinnigheid, die meer en meer toenam, en tot zijne dood aanhield.

1 *Act. publ. Angl.* III T. 1. p. 81, 86.
2 Zie WAGENAAR, III, 290.

Veel heeft deze kwaal te denken gegeven. Het heeft niet aan dezulken ontbroken, die haar als valsch, en en als een bloot voorgeven om hem van de regeering te ontzetten, beschouwd wilden hebben; en laatstelijk heeft HUYDECODER zich hij deze gevoegd[1]. Het is echter zeker, dat zij die aan hem gehecht waren en van geen kwade trouw verdacht kunnen worden, hem voor waarlijk krankzinnig hielden. En zekerlijk had het minder in gehad hem het leven te benemen, dan als een krankzinnige een zoo langen tijd als van 1357 tot 1389 te behandelen. Wat ook had de Kabiljaauwschen, die Albrecht niet met genoegen ontfingen, het schreeuwen kunnen beletten, en hoe zou dat schreeuwen niet tot ons gekomen zijn, zoo men den Graaf, voor wien zij alles over hadden, dus mishandeld had? Vooral daar zij werklijk de regeering in handen hadden en de machtigste waren?

Meer schijn van waarheid heeft het, dat hem in Engeland een vergif toegediend zij, waarvan, in geen genoegzame maat gegeven om volstrekt te dooden, dit het uitwerksel was. Het geen men van vroegere blijken van het beginsel dier ziekte aanvoert, doet niets af[2].

Het eerste blijk zijner kwaal was, dat hij Heer

1 Lambacheriana p. 570 en volgg.

2 WAGENAAR bl. 291 , zegt daar van u dat een zijner geheimschrijveren in een kerk het sacrament des altaars met oneerbiedigheid bejegend hebbende, daar over door hem ten vure veroordeeld werd'. Die den Godsdienstigen eerbied voor het sacrament des altaars bij de R.C. Kerk bevat, zal hier wel sterken Godsdienstijver, maar geen blijk van krankzinnigheid in vinden.

Gerrit van Wateringen met eigen handen doorstak dit duidt, op zich-zelfs, een allergeweldigste drift, maar niet volstrekt, krankzinnigheid aan...... Doch men voegt er bij, ‘zonder eenige reden’. Hier op koomt het aan. - HUYDECOPER wil hem ook hier om niet voor dol verklaard hebben. Het blijkt, (zegt hij) [dat Willem] den 20 September in 's Gravenhage ‘een kapellenij gesticht en rijkelijk gegoed heeft voor de ziele van dien Gerrit van Wateringe; waar van hij de begeving op den 20 November aan Willem van Watering, des vermoorden Erfgenaam, voor altijd opdroeg’. - Dit is geens dollen werk: maar is het zeker dat hij dit deed, of geschiedde het veellicht op zijn naam? - En zoo hij dit zelf gedaan heeft, is 't dan vreemd, dat hij na den eersten aanval dier kwaal een dilucidum intervallum [een helder tusschenvak] gehad heeft, en dat volgende aanvallen welhaast zijne opsluiting noodzakelijk maakten?

Zekerlijk was Albrecht een veel woester mensch en die ongelijk meer van zijne moeder had, dan de waarlijk brave en weldenkende Willem. En men mag de redenen van HUYDECOPER wel overwegen; maar met al het belang dat de ongelukkige Willem inboezemt, en met alles wat men ten nadeele van zijnen broeder kan bijbrengen, valt het moeilijk in dien broeder een zoodanig gruwelstuk jegens hem te vermoeden, ik laat staan hem toe te schrijven.

Willem werd een tijd lang in 't Hof te 's Gravenhage opgesloten, waar de kamer, in welke hij bewaard werd benedens vloers was, en in mijn tijd ter bewaring van papieren der Griffie van 't Hof van Justitie gebruikt werd, doch sedert de verplaatsing

van dat Hof, uitgebroken is. Naderhand is hij naar Quesnoi vervoerd, en daar in voortdurende bewaring gebleven.

Zijne krankzinnigheid maakte de spoedigste voorziening op 's Lands regeering noodzakelijk; en over deze ontstond dadelijk eene verdeeldheid, de eerste vrucht van de zoogenaamde verzoening, waar door de Hoekschen in het recht hunner geboorte en bezittingen hersteld werden.

Het Leenrecht geene cura, maar alleen tutela[1] kennende, en ten dezen aanzien door den geest van het oude Romeinsche recht ingevloeid, riep in deze toepassing den naasten agnaat; uit het welbekende beginsel, dat hem de last of de zorg der voogdij behoort, wien het voordeel der erfenis wacht.

SAVIGNY heeft in onze dagen getoond, hoe kwalijk en tegen den waren zin van dit grondbeginsel, dit tot de zorg over den persoon des onmondigen of toezicht behoevenden uit wordt gestrekt; doch het koomt hier op de scientifique juistheid niet aan, maar op het historische bestaan van dit aangenomen begrip. Werd derhalve de krankzinnigheid van Hertog Willem, van duur of ongeneesbaar bevonden , zoo kon niemand anders tot de Ruwaardij of Regeering bevoegd zijn dan Albrecht zijn broeder, die door den afstand des ouderen broeders, Lodewijk, nu Markgraaf van Brandenburg, bij zijn kinderloos overlijden hem opvolgen zou, en daartoe door hem zelven, zoo wel als door den Keizer hun vader, bestemd was.

1 [Geen *curatcle*, maar alleen *voogdij*]; STRIJKIUS Exam. Jur. Feud. c. 7. n. .27.*l.* 1 *pr. ff. de legit. tutor.* MASCOV. c. 5. § 8.

Maar zoo lang het onzeker was of die krankzinnigheid meer dan een voorbijgaande ziekte ware, die wellicht spoedig voorbij konde gaan, vond men het gantsch niet voeglijk of raadzaam, haar openlijk door geheel Europa als uit te bazuinen met het ontbieden van dien broeder uit verre landen tot eene bewindvoering, die men hoopte kortstondig te zullen zijn; en dit te meer, daar van die beterschap al het uitzicht op kinderen hing, die men van een Vorst, zoo bemind, vurig wenschte. Allen derhalven die den Hertog eenigzins verknocht waren, toonden zich genegen, dit ongeluk bij provisie als eene gewoone ziekte te behandelen, waarvan de natuur nog onzeker was; en derhalve aan zijne Gemalinne niet zoo zeer de regeering op te dragen, als wel (even als bij andere ongesteldheden van den Vorst) haar in dat gezag te houden, dat eene Gemalin hier te Lande altijd in 't afwezen van haar Gemaal uitoefende. - Zie daar wat natuurlijk door het hart der aanhangeren van Willem en die hem lief hadden, werd ingegeven!

Maar zoo smartlijk deze bezoeking voor hun was, zoo zeer verheugden zich zijne persoonlijke vijanden, de Hoekschen, in dit ongeluk, en verwijderden alle denkbeeld van hem weder in de regeering te zien. Zijne krankzinnigheid werd bij hen voor een geluk gerekend, dat men aangrijpen, en waarvan men de gelegenheid niet verliezen moest, om eenen anderen regent te hebben, die niet als Willem persoonlijk en uit persoonlijke beleediging tegen hen ingenomen, maar hoe hij ook denken mocht, lichter te winnen zou zijn, en in allen gevalle Willem zelf niet zou

zijn, wien zij als duivelen en onverzoenelijk haatten; en wien zij, na eens krankzinnig te zijn, al mocht hij volkomen herstellen, gereed waren altijd, als zoodanig, en onder dat voorwendsel, te blijven weeren. Zij wilden derhalve Hertog Albrecht: schreeuwden luidkeels om hem; en wilden nu op hunne beurt, quasi, van geene Vrouwen-regering iets hooren.

WAGENAAR (bl. 293), die gezworen schijnt te hebben, om altijd alles dwars te begrijpen, geeft den Kabiljaauwschen groot ongelijk, dat zij nu Willems Gemalin de regeering wilden doen aanhouden, 'daar zij te voren (zegt hij) Margareet eene eigene dochter van Willem III niet voor Gravinne wilden erkennen, voorgevende *niet vervrouwd*, dat is *niet door een vrouw geregeerd te willen zijn*'. Eilieve, was dan Holland vervrouwd zoo dikwijls een Graaf krank of afwezig was, en zijn Gemalin de regeering in zijn naam bezorgde? Was Holland het bij Geertruis bewindvoering toen Diederik de V een kind en zij nog niet hertrouwd was aan Robert den Vries? Was het dit, toen Adelheide van Kleef Willem den I uit het Land dreef, terwijl de Graaf buiten 's Lands tegen de Vlamingen streed? Was het dit, toen Albrecht op reis gaande, 't bewind voor zoo lang aan Aleid van Poelgeest, toen Karel de V 't Maria van Hongarijen of aan Margareta van Parma gaf. Heeft de zot dan nooit geleerd, en heeft hij nooit weten op te merken wat *vervrouwen* is? Naamlijk, NIET, *geregeerd* worden door een vrouw in den naam en 't gezag van den wettigen Vorst, maar (door wien ook geregeerd worde, al ware 't door een man) aan een vrouw toe te behooren, haar

tot Heerin te hebben, en van haar, die noch wapen draagt, noch te recht zitten kan met 's Lands baronnen, af te hangen. Of was Holland niet meer *vervrouwd*, toen men Margareet ingedrongen had, en Willem op haar gezag de regeering voerde? Laten de e.... toch eerst het *a, b, c*. der zaken leeren verstaan, waar over zij oordeelen willen!

Het is niet noodig hier alles in bijzonderheden op te halen wat over deze zaak gebeurde. Genoeg, dat de Hoekschen onder de hand zich tot Albrecht wendden, en hem hunnen ijver voor zijn belang hoog aanrekenden, en dat, de krankzinnigheid genoeg blijkende, *en* de Gravin Machteld *en* de Kabiljaauwschen zich met hun vereenigen moesten om hem tot het Ruwaartschap bij 's Graven onbekwaamheid tot regeeren te noodigen.

Die noodiging behoefde niet sterk te zijn, om gehoor te vinden. Ja zelfs is er grond om op te maken dat Albert reeds te voren door de Hoeksche partij aangezocht was, en, eer er nog spraak ging van Willems krankheid, zich in Holland geweldadigerhand indrong. HUYDECOPER beroept zich ten dezen op brieven van vrouw Machteld en van Willem zelven van dagteekening den 5 en 6 Junij[1]. En, zoo men wel onderstellen mag, dat de ziekte van Willem toen reeds bij vlagen was uitgebroken, het is niet minder waarschijnlijk, dat de verergering vreezende, hij zelf met zijne Gemalinne het bewind van zijn Graaflijk gezag aan haar wilde toevertrouwen, het geen ook in der daad een weldaad voor 't

1 MIERIS, *Charterb.* III D.

Land zou geweest zijn, en de Kabiljaauwschen te meer hier op aan deed dringen. Maar hoe zeer de machtigsten, onder de Edelen hadden de Kabiljaauwschen de meerderheid niet, en geen wonder derhalve zoo de tegenpartij dit mislukken deed, en Machteld zich van Holland te beklagen had. Welken tegenstand Albrecht bij de steden ontmoette, is blijkbaar; daar hij de herhaalde aanschrijving van vrouwe Machteld[1] noodig had, eer hij daar erkend wierd.

Echter zij moest de houding wel aannemen, als of zij hem zelve tot het aanvaarden des bewinds verzocht had, en het haar wil was. HUYDECOPER (een sterk vijand van Hertog Albrecht), dringt dit met kracht van redenen aan, die alle overweging verdienen. En het was ook eene netelige zaak voor de Kabiljaauwschen hem tegen te staan, daar hij een aannemelijken grond van recht voor zich had.

Dat hij het slot van Teilingen met geweld winnen moest en S[t]. Geerdenberg hem tegenstond, heeft HUYDECOPER aangemerkt, en blijkt uit den zoen, eerst in 1361 gemaakt; zoo wel als dat er den 6 Maart aan wederzijde (die van Machteld en Albert) gevangenen waren, die over en weêr ontslagen moesten worden, maar het geen door Albert niet geschied schijnt te zijn. In Middelburg had men Vlamingen ingenomen, die de stad tegen Albrecht hielpen verdedigen[2]. Floris van Borselen die Kastelein of Burchgraaf van Heusden was, was (naar het

1 t.w. Van den 6 Maart en den 18 Maart 1358.

2 MIERIS III p. 130.

schijnt) die stad (Middelburg) te hulp gekomen tegen Albrechts benden; en dit *de oorlog voor Middelburg* te zijn geweest, die men vermeld vindt en waar over een zoen moest bewerkt worden[1]. Vervolgens had hij zich meester gemaakt van het zegel van Hertog Willem, en de papieren, en die met eenige kleinodien op het slot te Heusden geborgen, waar Albrecht hem belegeren moest; en het geen hij eerst op den 25 Januarij 1359 bij verdrag opgaf, waar na hij op den 20 Februarij 't zegel, en wel ten bijzijn van de Gravin Machteld overleverde, en Albrecht dit in stukken deed slaan[2]. Ook duurde deze wederspannigheid nog vrij lang. Op den 11 Mei 1359 was het in Middelburg en het geheele Land zoo onveilig, dat hij den Abt van het vrouwenklooster en zijn Kapellaan machtigen moest om gewapend te gaan.[3] De Schrijvers roeren van dit alles niets aan, om dat zij niet erkennen willen dat hij in der daad der Natie werd opgedrongen en deze hem niet als de broeder van Willem, maar als zoon van Margreta, en door de Hoekschen ingehaald, aanmerkte.

Maar hij werd dan als Ruwaard, Toeziener, en Beschermer des Lands aangenomen, en kondigde zich op den 23 Februarij 1358 te Dordrecht en vervolgens in de andere steden als zoodanig aan[4], schoon de opene Brief eerst den 6 en daarna door de Gravinne bezegeld werd. Hij beloofde, ‘de Landen gedurende zijns broeders ziekte, te zullen regeeren bij

1 Ald. p. 61, en 68.
2 Ald. p. 80.
3 Ald p. 88.
4 (In deze orde: Dordrecht, Rotterdam, Schiedam, Delft.)

de goede steden en bij den raad der genen, die hij met de genoemde steden daar bij nemen zou, recht doende in allen gevallen naar 's Lands rechten en kostumen. Ook verbond hij zich, bij rade zijns Raads en der goede steden, zijns broeders schulden, zoo binnen als buiten 's Lands te zullen betalen.' Hier tegen beloofde men van de zijde der genen die hem erkenden, of (wil men 't dus noemen met WAGENAAR) inhuldigden: 'hem onderdanig te zullen zijn, 't Land te zullen helpen regeeren, en alle geschillen bijleggen.' Men gevoelt licht, dat van dit oogenblik aan, de Hoeksche partij die van Albrecht was en heerschen, dat is, op nieuw onderdrukken, moest.

Eer wij tot zijn Regeering overgaan, dienen wij het oog naar Willems oudsten broeder Lodewijk den Romein te wenden. Deze, *de Romein* (naar de plaats zijner geboorte) genoemd ter onderscheiding van zijn halven broeder uit 's Keizers vroeger echt, die ook den naam van Lodewijk droeg, had reeds plechtig in 1346 (den 7 September), als bij Keizerlijken brief daar van uitgegeven, verklaard wordt, van alle recht op de successie, die van Graaf Willem IV kwam, afgestaan, en de opvolging van Albert aan Willem goedgekeurd. Des niet tegenstaande had hij met zijne Moeder overkomende uit Zeeland bij een brief den 28 April 1351, aan de Henegouwers gericht, en waar bij hij deze opriep om zijne moeder en hem tegen Willem te hulp te schieten, als zijn moeders *oudste zoon* en *Stedehouder*, zijn gedanen afstand in de nadruklijkste bewoordingen volstrekt

ontkend, zeggende 'dat hij NOOIT *afstand gedaan* had, NOOIT *daartoe aangezocht* was, noch ook het OOIT *dacht te doen*; maar dat zijne *meening* was, na zijn moeders overlijden *te zijn* GERECHT HEER en oudste Erfgenaam, voor hem en zijne nakomelingen eeuwelijk.' - Misschien wilde deze Romein naar Romeinschen recht beweeren, dat hij in 1328 geboren, bij den afstand van 1346, slechts 18 jaren oud was, en dus *minorennis* [minderjarig], en de afstand daarom *nul* en niet voor afstand te rekenen.

Hoe 't zij, Lodewijk de Romein hield er zich niet aan. Wanneer hij uit Zeeland dus aan de Henegouwers schreef, trachtte hij ook in Dordrecht de stad tegen zijn broeder te winnen, en toonde zich (waar toe hij door Margrete ook meê genomen was) zijn broeders recht hartelijken vijand. Deze vijandschap eindigde niet met de verzoening tusschen Willem en Margreta. Hij was, zoo wel als Albert, te zeer Margaretaas-kind om een brave daad te doen, en geen geld aftepersen, waar er mogelijkheid toe voorhanden was. Willem eindeloos, en tot dol wordens toe, geplaagd van geheel zijn ontaarde, trouwlooze, en vooral schraapgierige *Cognaten* (de moeder daar onder begrepen) had nu drie jaren met dezen deugniet, en zijne sustenuen van *oudsten Erfgenaam* en *gerecht heer* als boven, en aandrangen, geworsteld, en wilde daar eindlijk een eind aan hebben. Hij kwam dan op den 26 Januarij 1357 daartoe, dat hij hem 4000 schilden 's jaars toezeide[1]. Schoon de brief schrijffouten heeft schijnt hij echt

1 Zie HUYDECOPER, *Lamb.* bl. 590.

te zijn; - waar tegen Lodewijk in algemeene termen de giften en brieven van zijn vader en moeder, de landen betreffende, goedkeurt en toestemt.

Men begrijpt licht, dat Albert niet in het bewind kon geraken, of het gewoel van dien fraaien broeder moest op nieuw aangaan. Deze twee waren aan elkander gewaagd. Op den 20 Junij 1358 stellen zij hun geschil over de *voogdij* en *erfenisse* NB. (even of de erfenisse ook niet bij de brieven door den Romein, maar punica fide [trouwloos], bevestigd, vastgesteld waar) aan de *Conseils* der drie Landen, toen te Mechelen vergaderd en drie voorname Edelen uit die Landen, met belofte van nakoming enz. zoo als dit behoort: maar vier dagen later zijn zij 't eens, dat zoo Willem kinderloos sterft, Albrecht hem opvolgen zal, uitgezonderd het Land van Voorne en Kasteleinschap van Zeeland, dat reeds door Margarela aan hun broeder Otto was toegezegd wanneer het open zou vallen[1]; dat daar tegen de Romein de 4000 schilden, door Willem hem toegezegd, behouden zou.- (Dat dit ingevolge de uitspraak was, op het compromis van den 20sten, en den 24sten werkelijk gedaan, blijkt uit de bijlage bij KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsreg.*, straks nader te melden). - Ook dit laat ik gelden; maar schoon Willem die 4000 schilden eerst in 1357 beloofde, vond men nu goed die vier jaren vroeger te doen loopen. Ten minste nu heet het in een stuk van Albrecht van den 7 Julij 1358,

1 NB. deze uitzondering was eene dwaasheid: want dit was geene uitzondering, of zoo zij 't was, gaf zij dat land en dat ampt aan den Leenhouder vrij.

dat Willem aan Lodewijk 20000 schilden schuldig was, *waar van de dag lang geleden* was, 'om welk geld (NB.) Lodewijk *alle aantale* die hij hadde of hebben mochtte *tot de Graafschappen*, had kwijtgescholden; en om 't niet betalen van welke hij nu *zijne aantale vernieuwd* had'. En dewijl Albrecht (zoo hij zegt) nergens *geld lienen noch krijgen kon*, verpandde hij ter voldoening dier som binnen drie maanden, 't land van WIERINGEN. Ook is er in dagteekening van den 15 Augustus van dat jaar 1358 een kwijting van 22000 schilden door Lodewijk in Dordrecht geteekend[1].

HUYDECOPER[2] vindt dit alles zeer verward; het koomt mij echter vrij natuurlijk voor in zijn afloop. Lodewijk bedingt van Willem in 1357 tot afkoop van zijn vexe 4000 schilden 's jaars, en in 1358 vordert hij die van Albert; niet van den dag der belofte, maar als te rug werkende tot den aanvang, 5 jaar, dat is van *Kersmis* 1352 *af*; dat tot *Kersmis* 1357, 20000 maakt, welke Albrecht dus als de schuld van Willem aanmerkt, doch waar, met S[t]. Jan 1358, na welken half jaars verschijndag de betaling geschiedde, nog 2000 bij gekomen waren, die Albert nu tevens voldeed.

Maar waarom men nu juist van het einde des jaars 1352 begon te rekenen, is duisterer. Wellicht is het van dien tijd, dat Margrete reeds Willems regeering in Holland als Graaf uit eigen hoofde, toe-

1 Opmerklijk is het dat die schilden in het stuk bij KLUIT, V[de] Dl. bl. 244 (zie onder) *Florins* genoemd worden.

2 *Lambach.* p. 585-590.

stond, en werd er sedert, niet over dit punt, maar over de form der verzoening en begrooting van de uitkeering verschild. Dit koomt vrij waarschijnelijk voor, als men in aanmerking neemt, dat Margreta geen kans ter wareld meer zag om zich *met geweld* weder in Holland te vestigen, en dat zich ook in termen waarin de zaak stond, geene *bemiddeling* denken laat, waar bij Willem van zijne regeering ontzet, of Margareta den Hollanderen wederom opgedrongen kon worden. En is dit het geval, zoo kon men, ondanks het hangende compromis, Willem zeer wel van dien tijd af als gerust bezitter aanmerken, en, daar dat bezit, wat Lodewijk betreft, voor 4000 schilden 's jaars gekocht werd, dat jaargeld van dien tijd af doen loopen. Ja zelfs kon dit wederzijds zoo begrepen zijn.

WAGENAAR maakt alleen gewag van het tractaat van den 24 Junij, en veellicht was dit voor de eenvoudige geschiedenis genoeg. Maar WY mochten ons met dit resultaat niet genoegen, al ware 't slechts om de duisterheden en 't strijdige door HUYDECOPER in dit alles gevonden, en waardoor hij bewogen wordt, een aantal zeer bestaanbare en (als men 't wel inziet) elkander verklarende stukken, als valsch en verdicht weg te werpen[1].

1 Intusschen koomt mij sedert voor oogen, het geen KLUIT in zijne *Gesch. d. Staatsreger.* hier van heeft, V Deel, bl. 244 en volgg. waarin deze mijne verklaring in zoo verre bevestigd wordt, dat de ƒ22,000 waar van quitantie gegeven wordt, uit de door Albert opgegeven ƒ 20,000, en nog ƒ2,000 wegens het jaargeld besta. Doch in het daar voorkomend Fransche stuk, zijnde de uitspraak der zegsmannen te Mechelen den 24 Junij 1358, worden de ƒ20,000 genoemd, *vint mille florins* ALBESCUC. Of dit gerekend kan worden een *totaal* van verloopen termijnen, dan wel eene *somme in eens* en onverdeeld verschuldigd geworden, weet ik niet. En dit verdient nader overdenking. Veellicht heeft hij (zoo KLUIT het doet voorkomen) de ƒ20,000 eens, en bovendien de ƒ 4000 's jaars van Willem bedongen, die toch geplukt moest worden. Of liever: veellicht is de uitzondering in het verdrag van 24 Junij een reëele uitzondering, en het Land van Voorne van den afstand uitgezonderd, ten behoeve van Lodewijk, onverminderd het leen daar van aan Otto toegezegd; en verkoopt Lodewijk nu dit eigendom voor de 20,000 schilden of florijnen. Doch dan waren zij niet lang vervallen. - Neen; maar dat goed was aan Lodewijk en Otto te samen beloofd, op dien voet dat zij het voor 40,000 schilden konden afstaan. Lodewijk had zijn deel aan Willem voor deze 20,000 afgestaan; Otto deed het naderhand aan Albert voor 19,000. Beide stukken staan bij MIERIS bl. 51 en 185.
Maar daar moest meer geplukt worden. Daar was nog een Beier die zijn deel buits moest hebben, en dit was Otto. Ook dezen moest Albrecht afkoopen, en eer had hij geen rust. Doch wat aanspraak kon deze maken, daar hij de jongste was? Daar moest ook een voorwendsel voor gevonden, en niets was lichter. Dit werd uit de toezegging van het Leen van Voorne en Kasteleinschap van Zeeland genomen. De Vrouw van Voorn leefde hem te lang, en hij deed van dit goed afstand aan Albrecht voor 19000 mottoenen van Brabant; maar tevens (en dit maakte de som hoog) en wel voornamelijk en in de eerste plaats van zijne aanspraak op de drie Graafschappen-zelven. De brief daar van is van 1367 en bij ALKEMADE in zijn *Beschrijving van den Briel* zoo wel als bij MIERIS te vinden. Zie KLUIT *Staatsreg.* V, 253. En, twijfelt men of het voornamelijk de Graafschappen aangaat, waartoe anders de latijnsche brief daar van op den 1 Julij, en een tweede den 8 September daar van gemaakt, waar bij 't Rijk en den Keizer verzocht worden, Albert het Land toe te kennen; en de Ingezetenen, hem te ontvangen en te gehoorzamen; en waarop dan ook Keizer Karel IV den 21 September de bekrachtiging geeft, die bij een afstand van de Graafschappen van belang was, maar bij dien van een onderleen van Holland belachlijk. Zie KLUIT V, 253, 254 in not.

Albrecht was door de Hoekschen Ruwaard, en (dit wist hij volkomen) niet tot genoegen der aankleveren van Willem. Het was dus in den aart der

zake dat hij den Hoekschen genegen was. Zijne meerdere teederheid voor zijn moeder, dan voor een broeder die in geaartheid weinig met hem overeenkwam, had natuurlijker wijs, hem ook eene zekere afkeerigheid tegen die genen ingeboezemd, die zijne moeder bestreden. Dit gevoel en de bewustheid van de wijze waar op hij tot de Ruwaardij was geraakt, deed hem de Kabiljaauwschen mistrouwen, en zijn belang stellen in het plaatsen der Hoekschen in voorname posten, al ware 't dan ook slechts om een evenwicht te weeg te brengen, dat hij zich noodig achtte. Ook moest hij dadelijk aan hen, wien hij de verplichting had, dank bewijzen, om ook hen niet tegen zich in te nemen, maar nog sterker en volkomener aan zich te verbinden.

Hij was bij zijn toetreding begonnen met den goeden Steden te belooven, het geen meer was dan een der Graven beloofd had, maar het was om haar gunst en gewillige onderwerping te winnen; maar zij waren van de partij die hij tegen zich achtte. Wat de Edelen betreft, hij was meester zijne Raden te kiezen, of, uit hun, te raadplegen wien hij wilde, en het viel licht daar de Hoekschen onder te mengelen; maar de Regeeringen der Steden waren, als

lichamen, onbuigzamer, en daar lag hem veel aan, dat deze in zijn partij waren. Door haar was Willem V staande gehouden met geld, terwijl het de Edelen met de wapenen deden; en kon hij tegen dezen de Hoekschen stellen, de geldmiddelen hingen aan de steden en hare gezindheid. Natuurlijk derhalven was eene zijner eerste zorgen de stedelijke Magistraten te veranderen, zoo wel, als ten platten lande ettelijke ampten van aanzien en invloed met Hoekschen in plaats van de Kabiljaauwschen die hij er in vond, te vervullen.

Hij deed dan het een en het ander, maar dit verwekte tegenstand en beroerten. - De stad Delft, met zijne Ruwaardij niet zeer verkuisd, betwistte hem 't afzetten van hare Schepenen. Reinout van Brederode, door het afzetten van een Kabiljaauwsch Edele, Balliuw van Kennemerland gemaakt, viel, in de duinen van Kastricum, in een hinderlaag der hier door beleedigde partij, en bracht er het leven naauwlijks van af, terwijl er drie van zijn bedienden bij omkwamen; en die den aanval op hem gedaan hadden, borgen zich, deels op het slot te Heemskerk, deels in Delft.

Dit was het eerste begin van Albrechts regeering, en moest spoedig gedempt worden, of het scheen weldra uit te zijn met zijn gezag: maar de strenge maatregelen, die hij nam, verbitterden, en strekten in geenen deele om de harten te winnen, of Willem in wiens naam hij gebood, en met wiens gezag-alleen hij bekleed was, te doen vergeten. Zijne regeering moest derhalve al spoedig aan die van Margareta gelijken, van wier inborst hem ook niet weinig eigen was.

Het slot van Heemskerk werd spoedig belegerd door Diederijk van Polanen, een Hoeksche, wien Albrecht het bevel daartoe gaf, en die het na elf weken bemachtigde: maar Delft stond openlijk op. De stad wierf zich krijgsvolk in eigen soldy, zocht verscheiden Edelen aan ter hulpe, die deze troepen geboden, en vermat zich tochten in 't ronde te doen, waar bij men de sloten Polanen en Binkhorst veroverde en ten gronde toe sloopte, ja zelfs in 's Gravenhage des Hertogs gevangenis openbrak en de gevangenen met zich naar Delft voerde[1].

Albert bevond zich in Zeeland, en keerde op die tijding terstond. Hij beschreef heirvaart tegen de stad, en sloeg er den 1 April 1359 in eigen persoon het beleg voor: zijn *Maarschalk* was hier Gerrit van Heemstede (desgelijks een Hoeksche), als blijkt uit een brief door hem op den 1 Junij *in zijn tente voor Delf* gegeven. De verdediging was hardnekkig genoeg; de Delvenaars weerden zich dapper en deden onophoudelijk uitvallen, zoo dat (zegt men) Hertog Albert *geen middag met ruste eten mocht*[2]; doch eer derdhalve maand omging moesten zij het opgeven. Dat Delft hem te voren reeds ongenoegen gegeven had, is gemeld; en het een en ander moest nu geboet worden. Bij 't verdrag der overgave nam hij

1 Waarom dit? Daar zaten de gevangenen door Albrecht bij zijne eerste aankomst in 't land, en de geweldadigheden toen gepleegd, en waar over Machtelt en Willem V zelf zich beklaagden (zie boven) gevat. - Men zie van het innemen van het slot van Teilingen alstoen; MIERIS *charterb.* III D.

2 *Goudsche Kronijk*, bl. 110.

de stad in zijn *zoen*, op deze voorwaarden: 'In den eersten, dat wter stede v. Delf comen sullen dusent mannen, barvoets ende bloothoofts, en bidden onse liever Suster' (tegen wie zij nooit oogmerk hadden te misdoen) 'eñ ons, dat wij him hoer lijf geven willen om Gode, op sulck seggen, als onse lieve suster en wij daartoe segghen sullen *enz*. - Voorts sullen uter stede comen vijfhondert vrouwen, bloothoofts, hangenshaers, eñ mit horen besten cleederen, eñ bidden dat wij haren mannen eñ vrienden haer lijf gheven willen op sulc seggen enz. - Voort soe sullen sys gemeenlic an ons blijven, behouden haers *lijfs* en hore *gesonde*, wtgeset die waren op Kasterkemmersant; dair en wil onse l. Zuster noch wij geenrehande woorden of hooren.' (Zie den brief op 20 May).

Die nader uitspraak of seggen van hem en zijn lieve suster die er niet in te zeggen had noch te zeggen wilde hebben, maar daar alleen *propter benestantiam*[1] ingehaald werd, en die HUYDECOPER op den 11 of 12 Junij stelt, gaat op naam 'der Gravinne, des Ruwaarts, zijns gemeenen Raads, en der steden *die zy daar toe gecrygen conden*.'

1°. Behelst uitbanning van verscheiden personen bij name, uit alle 's Graven landen 'met wijven en kinderen, *die an horen brode syn en onbegeven*;' deels voor eeuwig, en deels op hoop van wederkomst als zij een bedevaart naar Jerusalem gedaan zullen hebben.

1 [Welstaanshalve].

2°. 'Voort so is onse segghen, datmen die veste van Delf slechten zal, beyde poorthusen, toorne, muren, en wallen, en die graften vollen- eñ die stede v. Delf en sal nimmermeer vesten, eñ ongevest bliven tot eeuwigen dage.'-

3°. De Poorters voor 't overige moesten tot boete 60,000 Brugsche schilden betalen; en de gebannenen op den 14 Junij vertrekken.

De Edelen en Uitheemschen welke hun bijgestaan hadden, waren in dezen zoen niet begrepen. Ook waren die reeds ter stad uitgevlucht en in Heusden. Een echter (Hendrik van der Woerd) werd op de kerktoorn (als JAN VAN LEYDEN zegt) betrapt en onthoofd. Op 't slot te Heusden werden zij belegerd een jaar lang, en toen in genade aangenomen op voorwaarde van binnen twee jaren naar Jeruzalem in bedevaart te gaan.

HUYDECOPER krijt dit uit als een daad van ongehoorde wreedheid. Maar dit oordeel is zeker te streng. Het was, hoe men 't neme, een daad van vijandelijken opstand in aart en in form, en de processie ter vergiffenisvraging was een in die tijden regelmatige ceremonie, waaruit tot in onze dagen overgebleven is de condemnatie om *op de bloote kniën God en de Justitie om vergiffenis te bidden*: de uitbanning of uitzetting was rechtmatig: de geldboete zwaar, maar door Delft in haar toenmaligen staat wel te dragen; en de ontmanteling eindelijk juist gepast, na een zoodanige aanvallende oorlog, waarvan de beleggers en hoofden niet anders dan doodschuldig gerekend konden worden, zoo wel naar beschreven als kostumier recht. De Kastrikumsche

moorders eindelijk werden met recht van allen zoen uitgesloten. Met één woord, men ziet er volkomen den billijken geest van den Graaflijken Raad in (de Justitie besturende), die in 't stuk vermeld wordt.

Veellicht had ook de onstuimige Ruwaard erger gewoed, indien hij door Otto van Arkel niet in toom gehouden was. Deze door zijn groote goederen en buiten - zoo wel als binnenlandsche betrekkingen hoogst aanzienlijke Edelman, en daarbij van een overoud geslacht, dat met de Hollandsche Graven mocht wedijveren, stond bij Hertog Albert, alschoon hij een Kabiljaauwsche en onder hen een der voornaamste was, in groot ontzag: en indien hij gewild had, hij ware bij dit ongenoegen Hoofd der partij niet alleen, maar meester van 't Land geweest.

De aanmatigingen van deze trotsche familie, brachten haar weldra ten val, maar in dit oogenblik gevoelde de Hertog hem te moeten ontzien, en niets weigeren. Dit ging zoo verre, dat hij te Dordrecht openlijk wraak nam van eenige kwellaadjen door een Tollenaar aldaar, dien van Gorinchem aangedaan, door den man te doen ombrengen. Hij kwam stoutmoedig, van eenige gewapenden verzeld, te 's Gravenhage aan Albert van dien manslag abolitie verzoeken, 't geen de Hertog hem zeer beleefdelijk toestond.

Wegens de vexatien van het Dordsche stapelrecht, nam hij de wijnschepen die den Rhijn afkwamen om naar Dordrecht te varen eigendunkelijk weg, en dwong dus die stad, zijne Gorchemers van dat recht vrij te stellen, en de Hertog kikte niet. Zoodanig

een man was in staat de partij bij den Hertog, en dezen bij de party dienst te doen, en hij gebruikte zijn aanzien om het Land in rust te brengen; ook is het aan hem voornamelijk dank te weten dat de woede der partyschap zoo lang slapende bleef eer zij wederom uitborst; want de opschuddingen in den aanvang der Ruwaardy waren slechts partiëel, en zonder verband; waarom Albrecht ze ook licht te boven kwam. - Echter had zijn zoon Jan een voornaam deel in den Delftschen oorlog, als uit den zoen zichtbaar is, door hem met den Hertog op den 29 May dezes jaars getroffen. MIERIS III D. bl. 94.

Reeds waren in Gelderland de twisten tusschen de Heekerens en Bronkhorsten in volle woede. Wij hebben die bij ons kort overzicht van de Geldersche zaken aangeroerd [ID. bl. 239, v.] Men herinnert zich, dat zij ter gelegenheid van den dood van Graaf (naderhand Hertog, want Lodewijk de IV verhief Gelderland tot den tytel van Hertogdom) Reinoud de II en zijne opvolging ontstonden. De vadzige aart naamlijk van Reinout zijn ondsten zoon, deed den jongeren Eduard naar de regeering staan, die door de Bronkhorsten, vergramd om het aanzien der Heekerens bij den Vorst, bijgestaan werd; en Eduard werd na een beslissend gevecht nabij Tiel in 1561, waarbij hij zijn broeder gevangen nam, Hertog.

De Bronkhorsten hadden zich in 't begin dezer onlusten tot onzen Hertog Willem V gekeerd, en van hem bijstand genoten. - Maar Albrecht, ijverzuchtig van al wat zijn broeder aangekleefd had, was der partij van de Heekerens gunstig, die hij dan ook,

nu zij te kort schoot, in Holland ontfing: doch dit verwekte hem een oorlogsverklaring van Eduard, die hem dag en plaats tot een veldslag beteekende, dien Albrecht ook aannam. Eduard echter stelde Albrecht te loor en verscheen zelf niet, waarop de Hollanders in Gelderland aan het stroopen en plonderen vielen. De oorlog eindigde zonder veldslag met een vrede, waar bij Eduard aan Alberts Dochter, Katharina verloofd werd (toen noch een kind), maar die hij in 1371 werkelijk trouwde.

In de vier eerste jaren van Alberts regeering, waar in hij zich ook toelei om de veeten tusschen de verschillende Edelen te slissen en te verzoenen, was het vrij rustig geworden en de Hoekschen waren nu volkomen meester von het bewind, wanneer hij, niet te vreden met den tytel van Ruwaart, op den naam en rechten van Graaf vlamde. Hij oefende die wel en in den uitersten nadruk, maar het voldeed zijner staatzucht niet, inderdaad niet meer dan een Stadhouder van zijn ongelukkigen broeder te zijn, wiens ziekte nu geenerlei uitzicht op herstelling meer overig liet. Hij verkreeg dan ook 's Keizers brieven van Graaf in 1371, maar het duurde nog verscheiden jaren, eer hij van dien tytel gebruik maakte, het geen niet dan na zijns broeders dood is geweest. Een reden, waarom HUIDECOPER deze geheele zaak met den Charter daar van bij MIERIS te vinden, als valsch, verwerpt[1].

1 *Lambacher*. p. 561.

Intusschen bestond de bullebak van Eduards aanspraken nog; en lag Albrecht, zoo slecht een betaler als ijverig ontfanger en wien men gemaklijker den halven baard dan een penning uit de beurs trok, zwaar op den hals. Wij hebben gezien wat deze pretensie voor grond had, en hoe men zich daar van bediend had om de goede ingezetenen voor eene verdeeling van het Land bang te maken, en langs dezen weg zich Margretes schelmstuk te laten welgevallen. Wat de zaak zelve betrof, men kon aan Filippa haar kinderlijk aandeel in de allodiale erfenis niet betwisten. Die moest uitgekeerd, dat is, *arbitrio familiae ereiscundae* [bij scheiding van erfenis] haar toebedeeld worden; of zij (of haar gemaal nomine uxoris) op eene andere wijze te vreden gesteld.- Regelmatigst kon dit laatste geschieden met een som gelds; maar in landen zoo uitgeput was daar geene mogelijkheid toe. Wat dan? Eduard voor eenige jaren lang, in het bestuur over Holland en Zeeland te stellen, en hem dus (onder eene bepaalde uitkeering aan Margreet) meester te maken om een Land waar hij geene betrekking op had, te plukken en uit te zuigen, en dan als een uitgepersten citroen weêrom te geven. Dit was een gereed middel, en hiertoe besloot men gereedelijk, toen de afstand aan Willem gedaan ophield; en hier meê bereikte men drie of vier oogmerken te gelijk: zelve Gravin te blijven, zich van Willems eerlijkheid en braafheid, zoo wel als van heel het volk op de allergevoeligste wijze te wreken, Eduards praetensie te voldoen, en den lievelingen in hun geautoriseerde roof - en dwangoefening staande te houden. En hier-

toe derhalve het verdrag van Eduard, ingevolge waar van hij zijne fraaie schoonzuster zoo vele schepen en krijgsvolk bijzette; in verwachting waarvan, men toen Willem (quasi) aanhaalde, en Zeeland gaf, om hem in slaap te wiegen, en dus onverhoeds te overvallen.

Eduard ondertusschen had rechtschapenheid zoo wel als zijne Gemalinne, en wanneer Margareet, na den slag op de Maas tot hem vluchtte, leerde hij den aart van het geschil tusschen moeder en zoon kennen; en zag dat hij zich met een slechte zaak ingelaten had. Hij dacht braaf genoeg om zich onpartijdig te toonen, en het belang zijner aanspraak niet met dat van Margreet te vermengen; en Willem maakte ook geene zwarigheid om hem als scheidsman in de zaak aan te nemen. Hij kon toen niet anders dan Willems recht wettigen, maar, als Margareet hardnekkig bleef en in geen vergelijk wilde treden, vond hij 't even onvoeglijk een uitspraak te doen, waarbij hij de genen, aan wie hij troepen en schepen tot ondersteuning van hare sustenu bijgezet had, geheel in het ongelijk stelde, als hij 't oneerlijk vond, in haar voordeel te vonnissen.

Na lang haspelens derhalve met het koppige wijf, onttrok hij zich aan de uitspraak. - En dit is het geen Margareet eindelijk gemaklijker maakte, en haar zaak kort daar op tot een einde bracht; maar zijne praetensie in al hare waarde en onafgedaan liet.

Dadelijk op het sneuvelen van Willem IV, machtigde Eduard bij een brief van den 20 October 1345, Jan van Henegouwen, d.i. Beaumont (den Oom

zijner Gemalinne) in algemeene termen om zijn recht waar te nemen[1]. - Het schijnt dat Beaumont zich toen liever niet met die netelige zaak belastte, of niet bij de hand was; immers op den 27 December daaraan, volgt eene tweede machtiging. - De zaak moeilijk zijnde (gelijk wij in den aanvang reeds opmerkten) verklaarde de Koning op den 25 Junij 1346, dat hij over de Erfenis geen geschil zocht, maar alles in der minne en op de redelijkste wijze wenschte vereffend te hebben, en ten dien einde noemde hij den Heer Diedrijk van Montjoije en Valckenborg, om van zijne zijde de zaak te bemiddelen, waartoe hij tot een term stelde, den kerstijd van dat jaar, en derhalve zes maanden tijds. In dat zelfde jaar ook was Filippa-zelve te Yperen bij haar, en scheidde van haar in de beste vriendschap. Intusschen was Margrete Gravin geworden, bekommerde zich alleen met voor zich geld te schrapen, en liet daar, het geen hare zuster te vorderen had. Zij werd naar Duitschland te rug ontboden, gaf haar zoon het bewind als bloot Gouverneur, en deed daar na afstand aan hem, en herriep dien. En Filippaas recht bleef nog sluimeren. Nu begreep zij de twee vliegen met ééne klap te slaan, en zonder dat het haar iets kostte zich van die zusterlijke vordering te ontlasten, door Eduard de regering van Holland, Zeeland en Vriesland voor een zeker getal jaren over te geven, binnen welke hij zich-zelven voldoen kon. In gevolge van dien zond hij den 21 October 1350, gemachtigden om de regering van Margareet over te

1 Zie HUYDECOPER, bl. 597.

nemen, en den 26 dier maand stelde hij Willem van Sturij aan om het bestuur in zijn naam te voeren. Den 16 December zond hij aan Margareet, ten einde de geldzaak te regelen: doch of daar iets van geworden is, blijkt niet; althans Willem was meester van 't Land, als uit het verwoesten van de sloten der Hoekschen in dat jaar te zien is, en in 1351 kwamen Eduards troepen aan, en het was een oorlog die, kortstondig, maar hevig, haar spoedig naar Engeland dreef; waar meê 't gantsche verdrag in duigen viel, en geheel afgedaan bleef. Nu sluimerde de zaak niet, maar zij sliep 14 jaar door, zoo vast of zij dood ware, namelijk tot 1364, als wanneer er kennelijke onmin tusschen hem en Albrecht was, waar van de oorzaak verborgen is, en hij vorderde 't zenden van gemachtigden in Engeland tot afdoening des geschils: waartoe verscheidenerlei vrijgeleibrieven door hem overgezonden werden, en waar mede Albrecht hem nog acht jaren ophield, terwijl Filippa middelerwijl op den 14 Augustus 1369 overleed. Tot hij eindelijk op den 15 Junij 1372 afstand deed van al wat haar in deze Landen mocht toegekomen hebben. Zie daar hoe Albrecht hem slingerde en ophield tot er eene gelegenheid ontstond, om zonder geld te betalen! - Men mag vragen, door welk middel hij het daartoe gebracht heeft? - Het antwoord is eenvoudig. Beide aan 't huis der Valois en aan Engeland vermaagschapt zijnde, hield hij zich in den onverzoenbaren krijg tusschen deze twee Mogendheden in 't midden, en nu als naar den eenen, dan naar den anderen kant hellende. Eindelijk liep het Eduard, die lang zeer voorspoedig gestreden had,

tegen, en om zich met het bondgenootschap van Albert te sterken, schoon die in de beste verstandhouding met den Koning van Frankrijk was, was hij gereed al zijn recht op te offeren, en dit was den Beier, (die ook waarlijk door zijn broeders ondertusschen zoo wel geplonderd was, dat men 't hem juist zoo kwalijk niet nemen kan, zoo hij, wat hij kon, afhield en ontdook) wel een bondsluiting waardig. De voldoening daaraan mocht zich naderhand vinden, en Eduard zien hoe hij deze verkreeg.

Doch wij loopen hier in den tijd wat voor uit. - Utrecht verwisselde in 1364 van Bisschop. Jan van Arkel, werd door den Paus (Urbaan V) naar den kerkzetel van Luik verplaatst, en men koos Jan van Verneburg in 't Sticht. Deze wist zich in zijn gezag niet staande te houden, en verpandde onder meerdere ook het slot van Vreeland, het geen bij den vrede van 1456 aan den Bisschop was afgestaan, mits aan Hertog Willem 3700 ponden betalende, maar welk geld achter bleef. - Zoo Albert een indolent betaler was, hij was daartegen een des te scherper maander. De nieuwe Bisschop praetendeerde ignorantie als in re alienâ [in eene hem vreemde zaak] verseerende, en de zaak werd aan Hertog Eduard van Gelder verbleven, die den Bisschop tot betaling, of teruggave en afstand van 't slot verwees. Nu stierf deze Bisschop weêr, en de zaak sleepte. Maar die in zijn plaats kwam, Arnold van Hoorn, begreep het belang van dit slot voor het Bisdom te wel, om het aftestaan. Hij gaf het aan zijnen Neef Zweder van Gaasbeek, en zulks onder voorwaarde van het nooit van het Sticht te vervreem-

den. Nu drong Albert te meer op de betaling: de Bisschop zond in 1374 gemachtigden, en dacht er met een minder somme af te komen, maar die werden met hun aanbod onvriendelijk voor het hoofd gestoten, en Utrecht verklaarde Holland den oorlog.

Magnis animis [met groot geweld] begon de Bisschop den krijg met het belegeren van Woerden. Maar dit kon hij niet meester worden, en troostte zich met Muiden, Weesp, en eenige plaatsen aan de Vecht, waarin geen of weinigen wederstand was. Gaasbeek, zijn oom te zwak rekenende tegen Albert, nam Hollandsche bezetting in, waarmede het voorwerp van den oorlog weg was genomen; en nam tevens met Hollandsche, Geldersche, en zelfs Stichtsche manschappen verscheiden sloten in 't Bisdom. Nu moest er wel vrede zijn. Deze werd dan ook in het volgende jaar (1375) getroffen; het slot Gildenburg, dat op kosten van de Gilden der stad Utrecht, aan de Lek, tegen Holland gesticht was, moest afgebroken; Vreeland moest door Gaasbeek bewaard worden tot de penningen voldaan zouden zijn; de Stichtschen zouden den Hertog 3000 oude schilden tot schadevergoeding opbrengen, en de stad Utreeht hem 6 weken lang met 50 schutters en 50 mannen van wapenen dienen (mits niet tegen 't Sticht); en, gelijk Albrecht beweerde, dat de grond, waar op Gildenburg gesticht was, aan Holland behoorde, moest de Bisschop met zeven geestelijke *cosacramentalen* zijn recht daar op bezweeren,'t geen hij aannam, maar van welken eed Albrecht hem gcreedelijk ontsloeg, zoo dat deze grond (sedert Vreeswijk genoemd) sints aan Utrecht

bleef[1]. - Bisschop Arnold won er dit hij, dat bij na gewapend zijnde, zich in staat vond, etlijke wederspannige Edelen in zijn Bisdom, te dwingen; zoo als hij dan ook eenige sloten op die innam of slechtte.

Middelerwijl waren er ook geschillen over de dorpen van Vlijmen en Engelen ontstaan, onderhoorig aan Heusden, dat nu tot Holland gebracht was, maar welke dorpen de Brabanders zich toeëigenden. In 1372 reeds begon daar een onregelmatige oorlog over met branden en plonderen, van de Brabandsche in 't Heusdensche, en van de Hollanders in 't Kempenland. Ook had men in Zeeland de goederen der Brabanders (de eerste aanvallers) aangeslagen. Nu vielen 's Hertogs benden in Henegouwen, en te Leuven nam men de Hollandsche goederen in beslag. In 1374 werd de zaak tusschen de twee Hertogen bij een mondgesprek te Geertruidenherg aan scheidslieden gesteld. De uitspraak was, wat het geschilpunt betreft, ten voordeele van Holland, wijders in vele bijzonderheden uitloopende; waar bij de Edelen, die het zwaard opgevat hadden, aan wederzij de aan de tegenpartij een soort van voldoening moesten geven, die niet vernederde: en men mag het een *Laudum laudandum* noemen [een *goed* Goê-mannen zeggen]; waar meê de vriendschap ook volkomen hersteld was.

De wrok der partijschap smeulde steeds voort, doch het ontbrak aan gelegenheid tot uitbarsting. Hier en daar vielen slechts opschuddingen voor in de steden (wier burgerij met hun Hocksche magi-

1 (Vreeswijk aan de Vaart; berucht geworden in 1784.) III DEEL.

straat altijd even zeer te onvreden was); doch welke de schrijvers als in zich zelve van weinig beduiding en geenerlei uitwerking, niet waardig achteden op te teekenen. Men spreekt echter van een beweging te Haarlem in 1377, waar men 't huis van zekeren Simon van Zaanden aanviel, en de Poorters uit haat tegen dezen, zich weigerden om onder het stads vaandel op te trekken[1]. Van Zaanden had zijn huis inwendig wel bebolwerkt en met zware valdeuren voorzien, waar door vele der stormers omkwamen, en hij het behield; doch naderhand schoot hij bij eene nieuwe opschudding het leven in. - Van den weêrstand der Delvenaren, toen Albrecht in 1360 een slot bij de ontmantelde stad wilde bouwen om haar in bedwang te houden, maar het geen zij niet gedogen wilden, vindt men ook geene bijzonderheid, dan dat Albrecht *het goed liet wesen*, dat is, dat hij de zaak steken liet[2] (Misschien behoort hier toe de oorlog te Rijswijk en voor Delft, waar van bij MIERIS III, bl. 99; die in 1359 plaats had.) Ook wordt er van een zeer groote beweging te Delft in 1364 gewaagd, het geen op den 25 Julij ontstaan moet zijn (v. MIERIS III, bl. 171), waar bij tusschen de dertig en veertig menschen het leven verloren.

Maar erger ging het in Vlaanderen, waarmede de verstandhouding der Hollanderen door den koophandel te grooter was naar mate van den bloei der Vlaamsche Fabrieken. De Graaf Lodewijk van

1 (Even als in Amsterdam in 1748 uit haat tegen dePachters).
2 *Goudsche Chron.* bl. III.

der Male had Albrechts schraapzucht, maar zijn beleid niet, om zich ontzien en geducht te maken; ook waren de steden aldaar den Vorst reeds in macht boven 't hoofd gewassen. Een steekspel door hem te Gent gehouden, gaf aanleiding tot een misnoegen, dat niet vreemd kon schijnen, wanneer men begrijpt, dat deze feesten, bij den toevloed van Ridders en Adel uit alle landen, in alle opzichten den burger al te zeer zijne minderheid deden gevoelen, terwijl zij hem tevens groote lasten en bezwaren opleiden. Bovendien waren zij door de kerk veroordeeld, en door de geestelijkheid met een afkeer beschouwd, dien zij niet verborgen hield. Een steekspel was een Volksfeest, toen de Adel nog 't wezen van 't volk gehouden werd uit te maken, ten minste de Hoofden des volks waren, onder wie zij optrokken; maar zoo dra de steden vermeerderden, volkrijk en machtig werden, en zij zich als het eigenlijk volk begonnen aan te merken, was de pracht en luister daar bij ten toon gespreid, en de roem en eer dezer feesten, waar in het geheele volk eerst met hart en geestdrift deel placht te nemen, hun een vreemd schouwspel, dat hun oogen tergde, en, het geen zij aanmerkten als hun ten hoon strekkende, die er de lasten van droegen en voor uitgeput wierden, terwijl zij er, met de veranderde wijze van oorlog, ook geen nut meer in zagen.[1]

1 Hoe geweldig de moed der burgers toen reeds, inzonderheid te Gent, gesteigerd was, en het aanzien des Adels gezonken, blijkt uit het spreekwoord in deze Eeuwe ontstaan of gebruiklijk; ‘die *groote* huizen timmert, en *zijn kinderen aan gouden sporen* uittrouwt, verdient geen geloof.’ Daarbij zeggen de Chroniken ‘dat 't *commun* ēn *ghemeente van* Vlaendren noyt in soo grooter eeren, noch soo ontsien en waren als in dien tijde.’ VAERNEWIJK f. 127. - Het is zoo, de stad Gent werd door een Voorschepen of Overdeken, dien zij zich kozen, met het despotiek gezag van een Demagoog of een Mas-anjello geregeerd , en deze hield niet slechts verbonden met buitenlandsche Vorsten, waar op hij steunde, maar, verpachtte zich zelfs en zijn stad , om den Graaf te dwingen. Zoo als b.v. Jacob van Artevelde, een Brouwer, die aan Engeland beloofde, dat hij den Graaf manschap aan den Prins van Wallis zou doen doen en niet aan den Koning van Frankrijk. - Deze man werd in 1344 met tien zijner Raadsheeren vermoord; maar zijn geest bleef [Zie de *Bijvoegselen*].

De Graaf die dit niet inzag, nam de gelegenheid van dit steekspel waar, om den Gentenaren een nieuwe bede te doen, of zoo men het uitdrukt (want dit is het zelfde) een nieuwe schatting op te leggen[1]. Zij weigerden dit *cordaat*, en zeiden ‘dat een vrije stad zich geen geld liet afpersen.’

De Graaf over dit stoutmoedig andwoord ten hoogste gestoord, zag in een oogenblik tijds de zelfde geest van weêrspannigheid tot andere steden overslaan, die zich hoofden verkoren en witte kaproenen tot onderscheidingsteeken voor hun aanhang opzetteden; en de Gentenaars die met Frankrijk in verstand waren, kwamen zoo verr', dat zij Oudenaarde en Dendermond, aan den Graaf genegen, belegerden. Dendermonde werd door een *Brederode*, die bij de overmacht der Kabiljaauwschen in dienst van

1 (*Bede* d.i. *bevel. Gebidden* en *gebieden* is het zelfde. - Eng. *to bid.* - Hoe dit het zelfde is? Tweederlei schatting. Grondschatting en bede in massa; die dan bij schatting of impositie gegaderd wordt).

den Vlaamschen Graaf getreden was, wakker verdedigd en welhaast bevrijd; doch Oudenaarde bleef langer berend. De Graaf ging met de Gentenaars een verdrag aan; maar zij verbraken 't, en de oorlog werd in 1380 hervat. Gend werd door hem belegerd in 't volgende jaar, en zou zich door gebrek hebben moeten overgeven, indien zij niet door den toevoer der Hollanders, onder bedekking van een Gendschen Admiraal de rivier opgezeild, gespijsd waar geworden.

De Gentenaars in dien prang gebracht verzochten Hertog Albrechts bemiddeling tot een vergelijk met hun Graaf, maar als zij eenige voordeelen behaalden, waar door het beleg opgebroken was, werden zij hoofdiger en vermeteler dan ooit. De Graaf vroeg den bijstand van Koning Karel VI van Frankrijk, die zich aan 't hoofd van een leger stelde en bij Rozenbeek op den 27 November 1382 de oproerlingen geheel versloeg. De onrust echter duurde voort: doch in Januarij 1384 overleed Graaf Lodewijk aan een kwetzuur, in een geschil met den Hertog van Berri bekomen; en had Filip van Bourgondien, die met zijne dochter Margreet getrouwd was, tot opvolger; door wien eindelijk de beroerte met geweld van wapens, onder medewerking echter van Hertog Alberts tusschenspraak, gestild werd.

In Gelderland was Hertog Eduard, en kort na hem zijn verstoten broeder Reinout gestorven, en de opvolging had daar de woede der partijschappen vernieuwd. De aanhang der Hekerens verklaarde de zuster der overleden broeders, Machteld, die we-

duwe van den Hertog van Kleef was, voor Hertogin; de Bronkhorsten wilden den zoon des Hertogs van Gulik, Willem. Machteld huwde dadelijk aan Jan van Chatillon, nu heer van Gouda en Schoonhoven, die Graaf van Blois was; maar de tegenpartij Hertog Albrecht aan zich willende verbinden, bood de hand van hun Hertog aan de dochter van Albrecht, Katharina, die aan den overleden Eduard gehuwd of ten minste verloofd was geweest: want of hij niet voor het voltrekken der echt overleden zij, valt twijfel[1].

Deze echt werd voltrokken, en Willem wist zich in 't Hertogdom te bevestigen, den Bisschop van Utrecht uit de voor Machteld veroverde steden te drijven, en zag zich in 1383 van Keizer Wenzeslaus met Gelder en Zutfen beleend. Doch in deze zijne regeering kreeg hij met Joanna de Hertoginne van Brabant, de weduwe van Hertog Wenceslaus, en moei van onzen Albrecht, geschil over de stad Grave, welke beide zich toeeigenden. Willem had er zich met geweld meester van gemaakt, maar Hertog Alberts uitspraak als gekoren scheidsman, wees haar aan Joanna toe.

Willem was over deze uitspraak t'onvreden, en hernam de stad met geweld.- Johanna, van Albrecht tegen zijn schoonzoon geen hulp wachtende, haalde Koning Karel van Frankrijk in de twist. - Willem van zijn kant verbond zich met Koning Richard II van Engeland, als Leenman voor een jaargeld, en deed hem hulde en manschap, waar in nevens Willems vader, ook zijn schoonvader, en Hertog Adolf uitgezonderd

1 HUYDECOPER, *Lamb.* bl. 567. TESCHEMACH, bl. 517, etc.

werden. En volgens een Artykel van dit verbond, verklaarde hij den Franschen Koning den oorlog; en dit, plechtig door een heraut. Dit haalde hem een Fransch leger op den hals, hij werd gedwongen het bondgenootschap met Richard vaarwel te zeggen, en Grave aan Joanna af te staan. Dit alles viel in de drie jaren, van 1386 tot 1388, voor.

In 1389 overleed Graaf Willem V in zijne gevangenis te Quesnoy, gelijk WAGENAAR te recht tegen anderen rekent. Tot zijne regeering moeten wij derhalve den afgrijslijken brand brengen, die in 1388 in den nacht van het feest der *Kruisverheffing*, geheel Gorinchem verslond en in asch lei. - SCRIVERIUS en anderen schrijven hem 12 jaar minder levens toe; maar de brieven van later dagteekening, waarin Albert zich Ruwaard noemt, wederspreken dit. En het is dus in dit jaar 1389 dat wij de Graaflijke regeering van dezen beginnen.

Wij hebben genoeg van Willem V gezegd om hem een goed hart en beminlijk charakter toe te kennen. TRITHEMIUS, hoe zeer anders zijn vriend niet, noemt hem een goed en dapper man[1]. Alleen de dolligheid (want zachter naam verdient het niet) om Margreet dood zoo wel als levende aan Holland tot Heerin op te dringen (als of het geen schandvlek genoeg ware, dat ze uit Hollands bloed gesproten is), heeft zijn naam door het blinde vooroordeel doen smaden; alhoewel de rechtschapen Hollander, zoo lang er nog een is, het geluk zijner korte regeering altijd dankbaar herdenken en den korten duur daar-

1 SCRIVER., bl. 387.

van, die een eeuwigdurend ongeluk over het lane bracht, betreuren zal. Met aandoening leest men de lof, die zijne tijdgenooten hem geven, toen zij onder Albrecht reeds lang een beleediging van het Gouvernement was geworden. Men zie PHIL. A LEYDIS, b.v.! men zie W. VAN HILDEGAERTSBERGE, nu naauwlijks opgedolven! (Zie DE JONGE *Inl.* p. XXXI en 272). Van zijne bekwaamheid ten oorloge heeft hij proeven gegeven. Maar zijn aart was te groote gevoeligheid, en het leed hem door eene moeder aangedaan, griefde hem diep. Dat hij in Engeland vergeven zou zijn, is zeer mogelijk, maar men weet er geen reden voor te geven: doch die de Hoekschen kent, behoeft de suspicie van dat giftgeven niet zoo verre te zoeken, na dat dezen door de bejammerenswaarde vrede met zijn moeder de toegang tot zijn hof niet meer gesloten kon worden.

Hoe het bijgeloof en de schijnheiligheid zijne krankte bespot hebben, en hoe hij in dit zijn ongeluk gehandeld is, behoeft niet opgehaald. Men herinnere zich het versjen aan den laatsten Stadhouder, den goeden, en minder zwakken dan ongelukkigen Willem den V[1]; en zegen kome over allen, die deze twee Naamgenooten in hunne Nagedachtenisse vereeren!

1 *Vaderl. Oranjezucht*, [bl. 155, v.]

Ophelderingen en bijvoegselen.

[*Hetgene in de volgende bladen niet tusschen haakjes ingesloten is, behoort tot* BILDERDIJKS *eigen Handschrift*:

Het aldus ingeslotene ( ), *is aanvulling uit zijn mondeling bijgevoegde*:

Het aldus onderscheidene [ ], *is toevoegsel van mij zelven*.

Zie I Dl. bl. 260 en II Dl. bl. 316.

H.W.T.]

Ophelderingen en bijvoegselen.

Bladz. 1: ‘Henegouwen.’

't Was van ouds een gewest dat van den *Landbouw* bestond. De *koolmijnen* zijn er eerst laat geöpend, (schoon in 1198 reeds in 't Luiksche bekend) echter gaf het ijzer, lood, levende kalk, steenen, en glaswerk aan den handel van Vlaanderen.

De Henegouwers lieten zich voorstaan dat hun land niet dan aan God en de zon onderworpen was.

't Land begon eerst te bloeien onder Jan van Avennes en Graaf Willem gaf er in 1310 groote privilegien aan, en moedigde daar de Lakenfabrieken aan op 't voorbeeld van Holland en Vlaanderen. De Graven trachteden er voorts de Hollandsche vlijt en naarstigheid in te voeren, waardoor het allengs (en zeker mede ten koste van Holland) rijker en aanzienlijker werd. - Bloot liggende voor Vlaanderen en Frankrijk, moest het met Hollandsch geld (zoo niet met Hollandsche wapenen, waartoe de Hollanders niet genegen waren) telkens beschermd worden. En 't was inderdaad een ongeluk voor Holland, met Henegouwen onder een zelfden Vorst te geraken, en wel die een Henegouwer was. Te meer om de nader betrekking die de Henegouwsche steden met Vlaanderen, onzen Erfvijand, gevoelden, en onderhielden.

Bladz. 11: ‘de *casus aperturae*.’

(d.i. Om te werken bij defect van opvolger, en wanneer daardoor het Leen aan het Rijk zoude terug vallen.)

Bladz. 13.

Dit alles hier aangemerkt is zeer wel in zich zelf; maar *extra doleas* [irrelevant]. Zoo 't een *investitura simultanea* ware geweest, zoo ware 't een erkentenis van geen recht *Jure feudali* te hebben, want de agnaten worden gecenseert in de investituur van den genen die verleid wordt begrepen te zijn. Zie onze aanmerkingen over de Leenen. - Doch dan gaf dit *verlei* bij leven des bezitters, recht na zijn dood. - Maar het was geen verlei; 't was ook geen simpele belofte, maar een concessie. Zie de stukken bij MART. en DURAND, Vol. I, p. 1153 en 1154: ‘Si nobilis vir, Florentius, Comes Hollandiae - de hac vita migraverit sine herede legitimo carnis suae, ITA *quod dictus Comitatus et alia quaeque bona quae a nobis et Imperio tenet in feodo, nobis et dicto imperio* VACARE DE JURE *contigerint praedicta* omnia et singula memorato *Joanni de Haynonia* et HEREDIBUS SUIS LEGITIMIS concedimus possidenda et tenenda a nobis et imperio titulo feodali; dantes eidem has nostras patentes literas in testimonium super co.’ Gelijkluidend is de andere concessie, gedaan: ‘memorato *Hermanno* comiti de Hennenberg, *nobili Margaretae suae conjugi, Bopponi filio suo*, et *eorum heredibus ipsis legitime successuris*.’ - Dat Jan van Henegouwen uit die concessie, *verbis de praesenti* en niet *de futuro* gedaan, recht heeft beweerd, als uit een donatie, waar uit recht voortspruit, is niet vreemd.

Bladz. 17: ‘*Tsarels van Valois*.’

(d.i. *Charles*. De Fransche *ch*, is bij ons *ts.* Zoo was *Chalons*, bij ons *Tsalon*; zoo voor hunne *roches*, zeggen wij *rotsen*.)

Bladz. 24: ‘aant. 2.’

Een verdrag is gemaakt over den moord van Floris, en tot zoen van het deel dat de Hertog er in had, maar het is geen verbond van vriendschap en onderlinge bescherming. ‘Comme entre noble hoe no chier cousin, Jehan comte de Haynnau, de Hollande, etc. et les siens d'une part, et nous d'autre part (zegt de Hertog) *contens, rankeurs* et *discors* aient estet, en *l'ocoison de noble homme Florent*, jadis conte de Hollande etc. son cousin e le nostre; Nous pour venir a l'amour, a l'accorde, et a le bienvoellance dou dit comte de Haynau, etc. et des siens, prometons et envers lui nous obligons de faire tels pelerinages, et decorer tels capelleries por l'ame dou dit conte Florent, com li devant dit cuens Jehan ordenera et devisera; et tout ce prometons nous par no foy et no sairement (serment) sur ce fait soufissanment. En tiesmoignaige desqueles cozes nous avons fait mettre notre saiel a ces presentes Lettres.’ (MART. et DUR. Vol. I. p. 1312.)

Daarop volgt ten zelven dage een vrede met Kuik en Johan de Hensedunne chevalier, gegarandeert door Jan van Brabant. En ook (mede dien zelfden dag) een verbond (‘aillance’) van vriendschap en onderlinge bescherming.

Bladz. 42, 43.

[Hier, waar de wakkere en kloekmoedige WITTE VAN HAAMSTEDE optreedt als Verlosser van zijn Vaderland uit de overweldiging der Vlamingen, is het nu nog de plaats, om iets bij te voegen tot het in het II Deel (bl. 183 volg. en 340, 341) gezegde, nopens de wettigheid of onwettigheid zijner geboorte (zie ook het *Voorbericht* van dat Deel, bl. vi.)

a.) BILDERDIJK heeft openlijk geschreven, dat de vlijtige en geleerde Baroen VAN SPAEN volkomen erkend had, dat Witte van Haemstede uit een wettig huwlijk was gesproten. Maar dit (uit de *Rotsgalmen*, bl. 198) vermeldende (bov. II Dl., bl. 341) heb ik er bijgevoegd, dat het mij onbekend was, waar dit geschied was: - en er waren mij gewigtige bedenkingen tegen dat gezegde van B. gemaakt. - Nu vond ik bij de straks (*c*) te plaatsen genealogie der Heeren van Heusden, door B. de aanteekening 'NB. *Haemstede geen Basterd; maar uit een heimelijk huwlijk*: zie SPAEN, van de Heeren van Amstel:' - maar gelijk B. geen bladzijde aanwijst, dunkt mij dat zijn geheugen hier gedwaald heeft: althans ik heb in het bedoelde en bekende werk van den Heer VAN SPAEN, *Historie der Heeren van Amstel, van Ysselstein en van Mynden*, Hage 1807, er niets van kunnen vinden.-

b.) Maar die Ms. aanteekening is van vroeger tijd: in zijn werk van 1821 verwijst B. niet derwaart, en zegt slechts: 'de Heer VAN SPAEN heeft het volkomen erkend.' - Welligt heeft hij den brief bedoeld, door hem-zelf reeds vermeld, bov. II Dl. bl. 341; doch waarvan ik een vollediger uittreksel bij het Handschrift dezer Geschiedenis vinde, welk ik, wegens het aanmerkelijke ook van den overigen inhoud, hier geheel geve[1]:

1 [Welligt ook is 't een andere brief geweest: *volkomen* erkennen is toch nog geen *openlijk* erkennen; en 't blijkt, dat B. na 't verschijnen van het werk *over de Heeren van Amstel enz.* met den Heer V. SPAEN in briefwisseling getreden was. Maar het kon in BILDERDIJK niet vallen, tegen zijn eigen beter weten aan, en dus als een platten en gemeenen leugen, zulk eene *res facti* als deze nepens de opinie van den Heer V.SP., openlijk te vermelden.]

Uittreksel uit eenen Brief van den Heere Baron van Spaan *van Hardenstein etc.*; rakende *Heusden* en 't *breken der wapenen*.

Ontf. 12. 4. 1809.

'Het breken der wapenen was zoo willekeurig[1], dat bij het oneindig aantal van zegelen, die mij door de handen gegaan zijn, het mij niet mogelijk is een zeker systema aan te nemen, immers voor den tijd, dat het Huis van Bourgondien zich de Regeering deser Landen ingedrongen heeft. Echter de *Lambels* zijn doorgaands bewijzen van nageboorte, als het *filet* van bastaardy, maar het gaat ook niet altijd door: somtijds vindt men teekens, als sterren, vogels, halve manen, voor brisures; soms dragen allen het volle wapen. Maar altijd moeten bastaarden breken.

'Mij is geen een bewijs voorgekomen, dat de Moeder van Heer Witte van Haamstede, uit het Huis van Hensden was, dan alleen bij GOUTHOEVEN, p. 390. Heer Arnoud van der Sluys wordt broeder te Heusden gesteld; dus is het zeer natuurlijk, dat het *witte rad*, eer Sluyse dan Heusden is, en dat Heer Witte dat van zijne vrouw aangenomen heeft[2]. Dit geschiedde meermaal en de voorbeelden zijn oneindig: alleen wil ik aanhalen Heer Arnold van Buren, getrouwd met Aleyd van Stralen, vrouw van Aerssen, die in 1319 *parti* Buren en Stralen, en in 1333, *eq.* (*écartelé*) Buren en Stralen, voerde. Zijn zoon Otto van Buren, Heer van Aerssen, voerde Buren *en plein*. - Deze Aleyd had eene ouder zuster, die vrouw van Stralen was.

1 (t.w. onder 't Hollandsche Huis en de eerste tijden daar na; waarover de vraag, op welke dit andwoord slaat.)

2 [Hiertegen zie BILD. in 't II Dl. bl. 340, 341.]

De twee Broeders van Steenbergen, bastaarden van het eerste huis van Gelre, voerden in het einde der 14de eeuw, de een Gelre, wapen en helmteeken *en plein*, maar het schild van zijne vrouw Homoet, *en coeur*. (Hier uit de Heeren tot Nyenbeek, onlangs uitgestorven.) De andere broeder voerde het *filet* van bastaard, op het volle wapen.

Aangaande Heusden-zelve moet ik aanmerken, dat de afstamming uit Cleve mooglijk is, maar zulks moet voor 1085 plaats hebben gehad. Sedert is het onmooglijk om verscheiden redenen. De afstamming van Cleve uit Balderik, die stierf 1018, is onwaar: want hij stierf kinderloos en in den ban. Theodericus, die 1102 leefde, was achterkleinzoon van Rutger, die omtrent 1020 met zijn' broeder uit Vlaanderen herwaarts kwam.

Het wiel van Heusden is zeker geen *brisure* der Cleefsche schepters. Want de Graven van Cleve voerden in 't einde der 12de en begin der 13de eeuwe alleen *un een en abime* zonder schepters; eerst in den loop der 13de eeuw zijn de schepters daarbij gekomen; en toen voerde Heusden reeds lang het rad of wiel, als blijkt uit een brief van Johan Heer van Heusden en zijn' zoon Arnoud in 1217, *in Arch. S. Adelberti te Aken*'[1].

c.) *Jan* IV was jonger zoon, en kwam na zijn broeder
Willem eerst aan de Heerlijkheid, in 1153, dit is
18 jaar na zijns vaders sterven in 1135.
Hij was toen reeds oud, en leefde tot 1192.
dat is, regeerde nog 39 jaar.

1 [Hier volgde voorts de *vertying* zelve, boven (II Dl. bl. 340) genoegzaam vermeld, en ook elders reeds uitgegeven].

Hij had dus na zijns vaders dood geleefd 57 jaar,
en bij zijns vaders leven *x* ______
hij stierf dus oud ruim 60 a 70.
d.i. tusschen de 60-70 jaar, misschien 75.
Hij zag kinderen, kindskinderen, en achterkindskinderen.

Zijn zoon *Robert* V had dus bij zijn dood reeds kinderen en kindskinderen, en leefde na hem slechts 10 jaar, te weten tot 1202.

Zijn zoon *Jan* V (die bij zijn Grootvaders leven reeds kinderen had) stierf 1235, na 33 jaar bezits.

Zijn zoon *Jan* VI regeerde 34 jaar en stierf 1279; hij moet oud geworden zijn.

Hij teelde:

Jan VII gest. 1303; na 24 jaar tytel etc. kwam oud aan 't bezit, en droeg zijn Land op aan Floris V.	Aarnout van der Sluis. (geb. — 1225?) of vroeger. (zes dochters (1)). Agnes v. Haamstede (oud 18 jaar in 1276, dus gebor. 1258 of iets vroeger. Dus bij Floris dood oud 38 jr.) Witte van Haamstede. (geb. in 1278?) misschien reeds in 1275. Zegetocht tegen de Vlamingers: 1304. 1275. 29.

1

1 De zes dochters zijn:
1. Joanna, die met haar gekoren Voogd vertijing doet aan haar zusters in 1310. - 2. Jutte, gehuwd met Keppel. - 3. Elizabeth, met Weerdenburch. - 4. Beatrix, met v.d. Dussen. - 5. Agnes, de vrouw van Haamstede; (de Moeder van *Witte*.) - 6. Arnolda. -
NB: Haamstede geen *basterd*, maar uit een heimelijk huwlijk. Zie s p a e n , *van de Heeren van Aemstel*.

[d.)[1].

Geleefd: 857)		*Heusden* uit Teisterbant, nevens *Kleef*, en *Altena*, waaruit van de Mark, uit Heusden 't wapen v. Robert of Boudewijn, goud, rad van keel [d.i. *gueules*, rood.]
1162)	1.	*Heeswijk*, uit Jan IV van Heusden; stierf 1172.
1172)	2.	*Spierinc* uit denzelfden; *sabel*, GOUDEN RAD.
1182)	3.	Hedikhuizen, uit Robert V van Heusden; *lazuur*, GOUDEN RAD.
1214)	4.	*van Veen*, uit Jan V van Heusden; 3 *luipaarden*.
1279)	5.	*van der Sluis*, uit Jan VI van Heusden; *keel*, ZILVEREN RAD.
1279)	6.	Heesbeen, uit denzelfden Jan VI; *koel*, GOUDEN RAD.
1303)	7.	Drongelen, uit Jan VII van Heusden; *lazuur*, ZILVEREN RAD.
		Kraaienstein; *zilver met zilveren rad*:
		Wijk; miparti sabel en goud, 2 raderen.

[*c.*) De Heer J. VAN LENNEP, *Nederl. Legend.* I, bl. 67. Het gevoelen van B. ten opzichte van Haamstedes geboorte, beknopt en overigens goed vermeldende, zegt: ‘Dit volgende huwelijk (met Beatrix van Vlaanderen) zonde dan tot den Pauselijken ban aanleiding gegeven hebben, waardoor het eerste (met Agnes van der Sluyse) nietig en onwettig verklaard werd.’ - Dit was eigenlijk niet de stelling van B.; maar, dat wegens de Pausselijke bekrachtiging van het verdrag van 1256, waarbij een huwlijk met eene Dochter van Guy van Dampierre aan den jongen Floris, (toen pas 2 à 3 jaar oud) opgelegd was, alle ander huwlijk van Floris *a priori* nul en nietig was.

1 [Zie II Dl. bl. 185; waar dit eigenlijk reeds bij behoord had.]

[*f.*) De geslachtlijst der familie van ELSHOUT, in de verzameling van Genealogiën van 1781, door den Heer VAN LENNEP, bl. 68, 69 bijgebracht, wordt, wegens gebrek aan preuves, bij onzen hoogen Raad van Adel luttel geschat. De aanhaling is evenwel van veel belang, om dat, in verband met die van het andere werk, door mij te voren elders aangevoerd, ze toont, dat geheel onafhankelijk van BILDERDIJK, de historische traditie nopens de geboorte van Witte v.H. uit een huwlijk, aanwezig was.

[*g.*) Een onuitgegeven *Geslacht-register en korte Levensbeschrijvinge der aloude Heeren van Heusden* enz. (van het jaar 1711) onlangs door mij aangekocht uit de verzameling van Handschriften van wijlen den geleerden JAC. KONING (*Catal.* bl. 9, N°. 55) noemt, even als de bij den Heer J. VAN LENNEP aangevoerde Genealogie der familie van Elshout, de *moeder* van Witte van Haemstede, ANNE VAN HEUSDEN[1], dochter van Heer Jan, den tijdgenoot van Graaf Floris V; en die tweemaal gehuwd is geweest; eerst met Aleid van Wilgenstein, daarna met Ermgard van Wickerode. Doch er is dit verschil tusschen beide stukken, dat in de Genealogie van Elshout, *Anne, Epouse de Floris Comte de Hollande*, als oudste kind uit het eerste huwlijk voorkomt (VAN LENNEP, bl. 69): maar ze in mijn HS. voorkomt als jongste kind uit het tweede bed, als jonger zuster van hem, die door zijn huwlijk met eene Jonkvrouwe (en erfdochter) van Elshout, den stam van *Elshout* gevormd heeft, en ten wiens opzichte beide stukken voorts overeenstemmen.

1 [In het keurig geschreven HS. staat tweemaal, zeer duidelijk, *Amie*: doch ik twijfel geen oogenblik aan de de conjecture van den Heer Baron VAN LIJNDEN VAN HEMMEN, dat in het oorspronklijk HS. *Anne* gestaan heeft.]

[*h.*) Dat HS. zegt voorts, met bet algemeen gevoelen: ‘dat Graaf Floris de Vijfde bij deze Amie (of Anne) een bastard zoon verwekt heeft, genaamd Witte van Holland:’ doch voegt er bij: ‘dat deze in zijn wapen gevoerd heeft den rooden Hollandschen Leeuw getand en geklaauwd van lazuur; met een zilver wieltje op de borst, tot een teeken dat hij van 's moeders zijde uit het huys van Heusden gesproten was:’- tegen het gevoelen der genen, die willen, (zelfs ook de Heer VAN SPAEN) dat Witte v.H. tot brisure het wapen van *zijne vrouw* aangenomen heeft (bov. bl. 223).

[*i.*) Voorts heeft ook dat HS. het oud verhaal, van Gerard van Velsen, als ‘te hoogmoedig om 's Graven boel tot zijne echtgenoot te nemen.’ - Heer Jan ‘op deze wijze [zie bov. II Dl. bl. 259] geworden zijnde een Vasal van den Grave van Holland, wierd ook te gelijk zijn doodlijke vijand.... d'Oorzaak daar van was, dat Graaf Florens door eene onverdragelijke en smadelijke geilheid zijne eenige Dochter[1] Amie [Anne] van Heusden tot zijn wil genomen had; waardoor het huys van Heusden een onuitwisbare vlek werd aangewreven. Deze dochter was verwekt bij zijne tweede huysvrouw Ermgard van Wickerode, hebbende door hare uitnemende schoonheid het ongeluk gehad van den Grave te bekoren; waarna hij haar wilde ten huwelijk geven aan Gerard van Velzen.... Maar Gerard te hoogmoedig’ *enz.*

[*k.*) Wat nu, eindelijk, de quaestie zelve betreft, buiten alle opzicht tot BILD.S' aanspraak op, - ik weet

1 [De moeder van Witte was eene van *zes* Dochters; zie boven (*c*).]

niet recht welke - verwantschap met Witte van H.; maar als een door hem weder opgehaald en in een ongewoon licht gesteld historisch vraagstuk:

1.) 'Dat Witte van Haemstede wezenlijk een zoon, en een waardige zoon geweest zij van Graaf Floris V, is bij beide partijen onbetwijfeld; - en de voorstanders zelve van Wittes *echte* geboorte (d. i. uit een solemneel, Priesterlijk ingezegend huwlijk van Graaf Floris met eene voorname adelijke jongvrouwe) maken voor hem geene aanspraak op *wettige* geboorte, in den staatsrechtelijken zin van *legitimiteit*: zij erkennen, dat het huwelijk, ofschoon dan kerkelijk wettig en misschien plechtig en openlijk aangegaan; echter volgens een hooger bijzonder recht niet had mogen geschieden, en *clandestin* was, in dezen zin, dat de kinderen daaruit gesproten, geene opvolging in 's vaders leenen of waardigheden konden pretenderen.' (*Derde*) *Mnemos*. II Dl. 1830, bl. 218.

2.) Alle omstandigheden schijnen mij door BILDERDIJK zeer wel en aannemelijk samengevoegd en alle zwarigheden opgelost. Ik vind dat zijn gevoelen zeer waarschijnlijk is. Het wapen van Haemstede is de Hollandlandsche leeuw, wel vermeerderd (en dus geältereerd) met het hoogadelijk wapen van Heusden (of v.d. Sluys); maar niet bevlekt met het *filet* van bastaardy.

3.) Doch uittemaken is de zaak niet. De Freule kan den Graaf te wille geworden zijn, bij *surprise*[1]; en dan geldt het verhaal van de MS. kronijk (boven, onder *i*: - Doch in geen geval hecht ik iets aan het verhaal van dat willen uittrouwen aan G.v. Velzen, enz.) -

1 [Zoo als *Margareta* (naderhand, *van Parma*) verwekt is door Keizer Karel V. Zie VOET VAN OUDHEUSDEN, *Beschrijving van Culenb.* bl. 169, en v. (doch ook reeds STRADA, Lib. 1).]

of ze is door hem *gevrijd*: en in dit geval was het niet dan natuurlijk en waarschijnlijk, dat eene Jongvrouwe uit zulk een huis zich aan de blakende min van een jeugdig Vorst niet overgeeft dan onder trouwbelofte, en dan liefst *sponsalia de praesenti*, d.i. Priesterlijke inzegening; er was toch altijd, zelfs op een lustslot, een Priester bij de hand. Even natuurlijk is het, dat Floris weinig dacht om den Pauselijken ban, waardoor men dat verdrag had laten bekrachtigen, waarmede men over zijn persoon, toen hij een twee - à driejarig kind was, had gedisponeerd; en dat de jonge Freule, van die Zeeuwsche geschillen en dat traktaat, van vóór hare geboorte, nimmer vernomen had.]

Bladz. 49: 'Ammiraal.'

(Is *Amiraal*, kwalijk Admiraal: verbasterd uit *Emir Almumenim*, d.i. Vorst der Geloovigen[1]. De Mooren, en zoo ook eerst de Spanjaarden, die 't van hun overnamen, gebruikten 't dus zoowel voor Land - als Zeebevelhebbers. Naderhand onderscheidden de Spanjaarden de titels der Admiralen ter Zee en te Lande, en noemden den laatste, *Admirant*. Zoo werd in de slag bij Nieuwpoort de Admirant van Arragon gevangen genomen. Voor Zeebevelhebber is de naam (die dus niet komt van *admirabel* of *admirer*[2]), en ook eigen-

1 [BILD. *Geslachtl. der Naamw.* 1832, I Dl. in V.]

2 [*Bewonderling* vertaalt evenwel BILD. spottende dezen titel in een (onuittegeven) spotdichtjen op van Kingsbergen (dien hij van ijdelheid beschuldigt). -
Over de afleiding en ware beteekenis des woords Admiraal is veel getwist. Mijn Vaders Ms. aanteekeningen verwijzen er over tot BODIN. *de Republ.* p. 52. MEURS. *Glossar. Graecobarb.* p. 22. T. DOUSA ad GEORG. *Logothet.* p. 92. Voss., *de Vit. Serm.* L. 2, c. 2, p. 175. MYLIUS, *Ling. Belg.* p. 220. MENAGE, *Orig. d. Ling. Ital.* p. 50. *Huetiana.* p. 22. OTTO, *Notit. Rerump. Proleg.* § 43, N°. 4. PAGENSTECHER, *Jurisprud. Polem.* P. II, p. 66, not. 7. IDSINGA, *Staatsr.* II, 98. F.B. (BURMAN) *Taelkund. Aenmerk.*, bl. 159 en 2de Dl., bl. 6. NIEUWLAND, *Verlust.* III, bl. 356. KUYPERS. *Aanmerk. bij* D' ARVIEUX, *Reize*, bl 6 en Bijv.- enz.]

lijk met de zee niets gemeen heeft) tot alle Christennatien overgegaan.)

Ald. 'Schiedam.'

Schiedam heette oudtijds *Nieuwendam*. MIERIS, *Chartorb.* T.I. p. 355, in een diploma van 1271: doch ook *Schiedam*, of den *nieuwen dam in de Schie*, ald. bl. 357, 370, 373, in brieven van 1273 en 1274. In een Charter van 7 Januarij 1286 weer: Wij Schepenen van den *Nieuwendamme*; het Gasthuys van den *Nieuwendamme*, ald. p. 464.

Merkwaardig is het Charter, ald. p. 373, 374, alwaar Aleid, Weduwe van Jan van Avennes, rechten en wetten geeft aan *hare nyeuwe stadt bij 't huys te Revier*; en *hare Poorteren bij die Rivier*. Zie ook de aanteek. van MIERIS, bl. 374.

Bladz. 50-56.

[Over *katten* en *evenhoghen*, over *blijden* en *oostallen* en *springalen*, over *bank-armborsten, kleine bogen* en *quarrelen*, over *koketten* en *kasteelen* aan de schepen; ook over de *banieren* te lande en te water, en over de *cris de guerre*; heeft HUYDECOPER zeer geleerd geschreven in zijne Breeder Aanteekeningen op het IX Boek van MELIS STOKE, waar de beschrijving van dit beleg van Zierikzee en dezen scheepstrijd voorkomt. Het hier volgende uit B.'s mondelinge ophelderingen, is gedeeltelijk, echter niet geheel, daar uit genomen:]

(Eene *Kat* was een houten toren op wielen: geen raderen, maar rollen; (van waar *katrol*, d.i. *kat-rol*.) De naam is van het byöpklouteren; want er waren geen trappen of ladders aan; maar langs buiten-aangespijkerde klampen moest men er opklimmen. Van zulk eene Kat kon men de belegerde plaats overzien; ook liet men van daar een brug neer, om over den muur te leggen en aldus den wal te beklimmen; van onder benkte men de muren; en dan heetten die tuigen bij de Romeinen *vineae*.

Blijden, waren werktuigen, waarmede men zware steenen, soms van 300 pond wierp; ook zware loden kogels. Voor 50 jaren zijn groote steenen kogels gevonden in de grachten van Zierikzee. Door één worp van de Romeinsche *balistae* sneefden vaak twintig mannen. *Blijde* is verbasterd van het Latijnsche *Balista*: doch van *Blijde* is weer *paley* gekomen: (*pley*), *pijnbank*, eigenlijk rek - of uitwind-machine; want de blijden werden gespannen en op - en losgewonden, en met een klink weer vastgezet.

Op 't Binnenhof in den Hage was nog in B.'s tijd een ijzeren spil van een blijde, waarmede Graaf Willem IV Hagestein belegerde.

Oestel schijnt bedorven van *hoogstel*. Een stormtuig dat op een affuit lag; welk men bij ons een *stel* noemde. 't Was een kleine soort van kat of blijde.

Springalen, soorten van bussen met springveders, die op - en losgetrokken werden; zoo als de *voetbogen*, wier koord werd vastgezet, en hiertegen een veer aangeslagen, die dan het koord deed losschieten.

Bank-armborsten, bogen, die niet op den arm werden gehouden, maar op een bank vastgezet.

Quarrelen, dikke pijlen, met vierkante schachten.

Serjant was toen een algemeene naam van *Officier*.

Met de Banieren te velde en ter zee, is het thans geheel omgekeerd van toenmaals. Toen had dezelve een vast standpunt te lande; maar werd in de hand gedragen en per schuitje van schip tot schip gevoerd, waar 't grootste gevaar en de strijd het hevigst was, ter zee: nu is die daar aan de mast van elk schip gehecht. Te lande was de banier, om zichtbaar te zijn voor de geheele armee, gevestigd op een langen, dikken, grooten stok of mast; dien men om de zwaarte niet dragen kon, maar vestigde op een wagentje met wielen; waaraan men paarden of ossen spande om het op te voeren. Zoo leest men bij JAN VAN HEELU in zijn Gedicht over den slag bij Woeringen, in 1290, de beschrijving van den Standaart van den Aartsbisschop van Keulen[1]. Maar vooral is vermaard de Karos van *Bononië*, van waar de Italianen een spreekwoord ontleend hebben: ‘zoo plomp als de Karos van Bononië.’ (*Carrochio*, naar de Italiaansche plomp-vergrootende [of caricaturerende] woordvorming van *carro*, kar, *currus*: de staatsie-*karossen* waren ook eertijds veel grooter dan de tegenwoordige prachtrijtuigen.) Die Bononische Karos of banier-kar was zoo lomp, groot en zwaar, dat er vijfentwintig paarden noodig waren om ze voort te trekken.

Het was van veel gewicht, dat de banier te lande vast en *pal* stond; want als ze omviel en onder de voet was, hield men alles voor verloren. - Iets anders was het in de bataille te paard, waar de Edelen aan de lans een vaandel hadden, waarop de wapens waren gestikt of geschilderd[2].

1 [De plaats is ook bijgebracht door den Heer CARBASIUS in zijne Verhandeling over dit Gedicht, *N. Werk. van de Maatsch. der Nederl. Letterk.*, III Dl., 2 St., bl. 40.

2 [CARBASIUS, ald. bl. 41, 42. - Mij dunkt toch, dat de twee paarden, die Hertog Jan, behalve zijn eigen paard, deed aanbrengen en voor zich uit voeren, dienden om zijne banier, aan een langen speer tusschen hen-heide vastgemaakt, te voeren. *Hi dede - sine baniere daer BI vueren*; niet *bij* of nevens, maar *door* die twee prachtig overdekte paarden.]

Koketten (bl. 55), een Fransch uit het Neerduitsch verbasterd, en zoo weer tot ons overgegaan woord; zijn kleine *koggen* of scheepjes, hangende in de masten der schepen; om welke masten men ook *kasteelen* of schanskorven vast maakte, gevuld met gewapenden, die van boven neer daar uit schoten of allerlei schadelijk tuig wierpen. Geen wonder, dat die gevaarten dan wel eens topzwaar wierden of afbraken; en dit dan verwarring gaf; als hier, in den text.)

Bladz. 61: 'boden zich gevangen.'

Die in de omwenteling van 1787 het vangen van de *Keezen* in de Hage, of in die van 1813 dat van de Franschen te Amsterdam, niet gezien heeft, kan er de beschrijving van lezen, in 't geen MELIS STOKE van Middelburg, ten aanzien der verscholen Vlamingen, verhaalt.

Bladz. 63: 'Graaf van Oostervant.'

Over de betrekking van dit Graafschap (vroeger, Baronnie), tusschen Frankrijk en Henegouwen, zie men bij MARTENE *et* DURAND, I, p. 1234, 1243, 1293.

Bladz. 70.

KLUIT, *Staatsreg.* IV, bl. 83, leidt dit geschil af van een vroeger verordening, door Jan II, bij wijze van privilegie aan de Kenmers, gemaakt, dat wie Schepenen oordeelden schotschuldig, schot betalen zou, en de Graaf, zoo iemand getuigen wilde dat hij 't niet was, daar over kennis zou nemen. Tot welk bewijs de Wel-

geborenen zich niet verpligt rekenden. Welk privilegie Graaf Willem introk, doch niet te min deze uitspraak deed. Men zie dit breeder bij KLUIT, *ald*.

Het was in 't wezen der zaak het zelfde als het rechtsgeding, ruim 250 jaar later (in 1468) voor den Hove van Holland gevoerd door den Procureur-Generaal tegen een aantal personen die zich aan 't betalen van Jaarschot en Hofdiensten onttrokken: in welk proces de eisch uitdrukkelijk gegrond wordt op deze vier punten die ook door de tegenpartij erkend worden: (KLUIT, *Staatsreg*. V, 340.)

'Dat hier in den lande van Holland drierehande manieren van state van *wairlijken* luiden waren, t.w. *Ridderschip, Waelgeboren luyden*, en *Huysluyden*. En dat het *Ridderscip* waren waelgeboren luyden, van edelen oorsprone nedergekomen, eñ die hem *ridderlyk* hielden, sonder ambocht of lantneeringe te doen, Voort, dat *Waelgeboren luyden* waren die gene, die uit een *edelen* stamme nedergecomen waren, maar hem *niet ridderlijk* en hielden, eñ hem setten tot ambochte of tot lantneringe of anders. Eñ die *huysluyden*, dat waren die gene, die hem tot ambochten of lantnering setteden, eñ van geene *waelgeboren luyden* nedergecomen en waren, welke huysluyden der Graeflijkheid v̄ Hollant jaerlicx *zekere schot* betalen eñ *hofdiensten* doen moeten, dair die *Ridderscappen* eñ andere *waelgeboren luyden* af gevryet zijn.'

De Verweerders brachten hiertegen in, dat zij en hun ouders *welgeboren van zwaerdzijde* waren ZONDER SPIL *daar tusschen*. - Maar de Procureur-Generaal merkte aan: 'dat daar mochten zoo veel *waelgeboren luyden* met aldusdanige allegatien gemaect worden, zoo dat die *last van den scote* eñ andere servituten den *Huysluyden* te zware vallen souden, mits welke

die (de huislieden) in de steden varen zouden mitter wone, zoo dat mijn genadige Heer dairbij geschepen ware zijn *schot* eñ *hofdiensten* geheel te verliesen.'
Men zie voorts HEENEMANS Dissert. *de Precariis Com. Holl.* Lugd. Bat. 1781.

Bladz. 75, aant. (1): 'Kluit, *Exc. Prob.*'

(Namelijk: *Hist. Crit.* T. I, p. 383. - JO. A LEYD. *Cron. Belg.* L. 27, c. 5.)

Bladz. 81, *na*: - 'deden geen rekening.'

Wanneer men zulke voorbeelden ziet (want de gevallen van dien aart, die ons in den loop dezer Geschiedenis voorkomen, zijn slechts enkele staaltjens uit duizenden) kan men niet nalaten te erkennen, dat eene Staatsinrichting, die geheel en al op het eergevoel van een rechtschapen krijgsman rust, in die dagen geen stand meer kon houden, maar er eene algemeene verandering door geheel Europa noodig werd, om niet geheel alle denkbeeld van recht verloren te doen gaan, en de overmacht tot den eenigen maatstaf van ieders recht en verplichting te maken. Gelukkig derhalve was de invoering toen van het Romeinsche recht, dat ongevoelig uit de Academien in de Hooger Gerechtshoven, en van daar in de lagere rechtbanken en tevens in de wetgeving en rechtsforme overging[1]; en tevens de Oppermacht op eene meer ontzag inboezemende wijs deed beschouwen, dan de Leenman zijn Leenheer toedroeg. Gelukkig daarbij de vermenigvuldiging der steden, door 't ontstaan eener derde soorte van menschen, die 't zwaard niet tot rechter kunnende nemen, en van belang voor den staat wordende, geheel hun bestaan ten eenemaal aan het onderhouden

1 (V.D. SPIEGEL, *Oorspr. en hist. der Vaderl. Regt.* bl. 181 v.]

van Wet en Justitie verknocht zagen, en waarin dus welhaast de steun der Vorsten binnen lands, even zoo zeer als in de Edelen naar buitenwaart, begon te bestaan. Doch wier groei en 't onedeler beginsel dat er in heerschen moest, al vrij spoedig het verval van den Adel moest meêsleepen: zoo als hij ook eindelijk de ontbinding van alle regeeringen, of hare ontaarding tot een staat van eeuwige inlandsche oorlog en te rug keering tot de oude barbaarschheid zon moeten te weeg brengen, indien de Voorzienigheid geene nieuwe orde van zaken op aarde bestemd had, waarvan deze leeftijd reeds zwanger gaat.

Bladz. 92, reg. 1: '*jus adohae*.'

(d.i. het recht om een verplichten krijgsdienst voor eene som gelds af te koopen.)
[Er is eene afzonderlijke verhandeling over, van den geleerden HENR. COCCEJUS: *de Adoha, Heer-Steuer, Reisogeld, Fahrtlösung*, Francof. ad Viadr. 1699, 8°.]

Blz. 96, 97: 'Willems III genegenheid voor de Friezen.'

[Ik vind hierbij, op een afzonderlijk blaadjen, het volgende; dat ik late voor rekening van den Schrijver (en ik zeg niet met hem: *o zalig Despotismus*!) - doch 't geen ik vermeende niet te mogen achterhouden:]

Merkwaardig zeggen van Willem III.

Als hij een Vries ziende, dien dadelijk tot zich riep, naar alles vroeg, en bij 't minste klagen, terstond en schriftelijk recht verschafte, morden zijne Edelen daarover, en vroegen, waarom hij toch telkens den een en den ander van '*zulk een verachtelijk volk*' tot zich riep? Hij andwoordde: 'dit volk is de grootste schat van heel mijn gebied; dien mijn voorzaten door hun zweet en

bloed verkregen, en waarvan *ik alleen* Heer ben; en ik zal niet dulden dat dit verdrukt worde, of dat iemand eenig deel in dit mijn gebied verkrijge.' (PHIL. A LEYD. p. 201.)

Braaf! en verstandig!-

Doch nu doen de Vorsten hun Volk, dat zich aan hen heeft overgegeven, liever onder 't geboefte zuchten, dat zij tusschen zich en Natie opwerpen. Quo fine? [Waarom toch?] - Om het met dezen er deel in te geven te ongestrafter te kunnen uitmergelen en vertreden; en nooit zelfs te *kunnen* redden, wanneer die bloed - of geldhonden aan wien het ten prooi is geschonken, alle maat en palen van verdrukking te buiten gaan. - ô Zalig Despotismus van 't Oosten, tegen de Westersche Constitutien vergeleken!

Bladz. 103: 'den Baljuw - met de koe.'

(Het wordt ook toegeschreven aan den Kalif *Haroun Al Raschid* (d.i. Aaron de Rechtvaardige) die den delinquant in de vlam zou geworpen hebben: hier zou de doodstraf in een biervat zijn uitgevoerd.)

'Bladz. 106: tweederlei stijl.'

Men moet deze *Kerkelijke* en *Hofstijl* niet verwarren met het geen men *Ouden* en *Nieuwen stijl* noemt. - De *Kerkelijke* en *Hofstijl* behooren beide tot den *Ouden stijl* en de *Nieuwe stijl* is van jonger tijd.

De *Kerkelijke* en *Hofstijl* verschillen in 't beginnen van 't jaar, en 't geeft dus alleen verandering in de maanden en dagen van 't jaar, welke den Paaschdag voorgaan; die in den *Hofstijl* tot het vorige, en in den *Kerkstijl* tot het nieuwe of volgend jaar behooren. Van daar de schrijfwijze b.v. 25 *Februarij* 1308/09. - Maar de Nieuwe stijl (door Paus Gregorius XIII vastgesteld in 1582), is sedert bij de Roomsch-Katholijke Staten,

doch eerst in 1700 door de Protestantsche Staten van Duitschland aangenomen; welke om de toenmalige verloopen tijdrekening te verbeteren, de schrikkeljaren anders regelden, en op den 18 Februarij van dat jaar den 1 Maart deden volgen, waardoor tusschen den ouden en den nieuwen een verschil toen van 10 dagen ontstaan is, maar dat elke honderd jaar met een dag vermeerdert: terwijl de jaren 't zelfde getal blijven teekenen en ook met denzelfden dag aanvangen. Engeland is lang bij den ouden stijl gebleven; Rusland behoudt dien tot nog toe.

De zwarigheid is, dat het eigenlijk jaar geen volle dagen heeft, maar 365 dagen, 5 uren, 49 min. Het schrikkeljaar moet dus om 't vierde jaar inhalen 1 dag min 44 minut.; - Men loopt dus vooruit in 100 jaar 25 × 44′, dus in 100 jaar, 18 uren 20′: men slaat daarom elke 100 jaar eene intercalatie over, en dewijl men daar meê weêr 5 uren, 40′ te rug gaat, slaat men op 't 1000ste jaar niet over.

Bladz. 106, 108: 'Tempeliers.'

Groot is de twist over de schuld of onschuld der Tempeliers, en met hevigheid en drift zijn zij door de genen die van hun proces niets gezien hebben, 300 jaren en meer na hun vonnis, vrij gesproken: door anderen met eene overgroote belangstelling uitvoerig verdedigd. Geschiedenissen, Verhandelingen, Treurspelen, alles moest dienen om hen als onnoozel gekeelde, lammeren, slachtoffers van nijd en gierigheid, voor te stellen.

De Protestanten zijn in 't algemeen genegen om hen voor onschuldig te houden, de Roomschgezinden voor te recht veroordeelden. Ik zal niet beslissen wier vooroordeel den besten grond heeft, dat de eene en

andere partij zich laat wegslepen door deze eenige *res facti*: 'Zij zijn door of op gezag van den Paus veroordeeld.' Ergo - besluit men aan de eene zijde; Ergo - aan de andere: maar het is, dat de verzwegen major in het Enthymema [verkorte sluitrede] tegenstrijdig is.

Het is inderdaad een heerlijke regel, niet te veroordeelen zonder blijk, maar deze regel moet even zoo ten aanzien van den Paus en de Rechters gelden als ten aanzien van de door hen verwezenen. En zoo men noodzakelijk aan een van beide zijden een misdaad stellen moet, is de mindere eerder aan te nemen dan de meerdere; en gewis is de opzettelijke veroordeeling van een onschuldige niets minder dan de misdaad die hem opgelegd wordt. Een grondregel zoo in het hart geprent, dat men den valschen beschuldiger en valsch verwijzenden rechter van ouds en alom aan de straf die de aangetijgde misdaad verdiende, onderworpen heeft.

Indien wij de zaak onbevooroordeeld beschouwen, moeten wij in dit stuk wel onderscheid maken tusschen de orde der Tempeliers, en de individuëele personen der Tempeliers: gelijk inderdaad ook bij den Paus, de Kerkvergaderingen, de Vorsten, en de Rechters gedaan is. Aan de ORDE (een corpus morale) is niets gedaan en kon niets gedaan worden dan vernietigen: en het is wel zeer in het oogloopende, dat diezelfde lieden, die eindeloos zoo tegen alle Munniken-orden schreeuwen en razen, en die alom vernietigd en uitgeroeid wilden, die tegen hunne professie van 't ongehuwd leven, ledig loopen, het houden van zoo veel schats uit den omloop, en 't maken van een *imperium in imperio* [een Staat in den Staat], dat zij er aan te laste leggen, zoo ingenomen zijn; de vernietiging als zulk

een wraakschreeuwende onrechtvaardigheid uitkrijten, van eene orde, die de zelfde professie van ongehuwdheid, dezelfde volstrekte werkeloosheid, de zelfde afzondering van onnoemlijke schatten, der burgermaatschappij onttrokken om nooit terug te keeren, en het vormen van een in allen opzichte in het samenstellen veel gevaarlijker lichaam voor den burgerstaat tot haar last had; die geenerlei doel meer had of hebben kon, en door de verregaande luiheid en ongebondenheid die de hoogste weelde ondersteunde, geheel Europa een aanstoot en ergernis was geworden en bij de ongeloovigen tot smaad van de Christenheid strekte. Want dat dit zoo was, erkennen hun grootste verdedigers. - Zeker de vernietiging van die orde in dien toestand was wijs, was billijk, was braaf, was plichtelijk, en betaamde aan Kerk en Staatsregeering. Daartoe behoefden er geene individuëel strafbare misdaden of gruwelen van individuëelen bij te komen.

Maar de individuëelen dan. Zeker, de verschillende uitslag der rechtsvorderingen tegen de individuëelen, waarbij allerlei graden van straf zijn gedistribuëerd naar mate van meer of minder schuld, en mindere of meerdere verschoonbaarheid of verlichtende omstandigheden, toont, dat men met geen dolle of blinde woede te werk is gegaan; maar bewijzen, bekentenissen, en blijken individuëel of personeel op ieder gevangene heeft toegepast; en zoo wel intrinsique aequiteit als de form der justitie bedaardelijk en (als de tijd daar aan besteed, uitwijst) zonder drift of verhaasting in acht heeft genomen. - Men kan, ja, aan een moord een judiciëele form geven, en onze eeuw heeft er voorbeelden van opgeleverd: maar waar geen blijk daarvan is, kan het niet ondersteld worden; en ook dan zijn er omstandigheden, die dit verraden. Doch

van die is mij, na een onpartijdig onderzoek, niets voorgekomen. - Men werpt als een praejudicium op, de meenigvuldige veroordeelingen en ter doodbrenging van zoo vele onschuldige brave lieden onder den naam van ketters en toovenaars door de Geestelijke rechtbanken. Men voeg' er vrij die der Wareldlijke vierscharen bij onder den naam van hoogheidschennis. - Doch wat wil dit. Het getal der schuldigen is zeker altijd meer, dan der onschuldigen die veroordeeld zijn. Anders moest het Rechterampt in vervloeking zijn.

Beschouwen wij de gevallen van Ketterij, zoo is het zeker, dat weinige onschuldig bevonden zullen worden: maar men twist tusschen Roomsch en Onroomsch wat Ketterij is, en wat als zoodanig strafbaar. En met de Hoogheidschennis is 't even zoo. Huss was schuldig naar 't Wetboek, waar naar men hem moest oordoelen; du Thou even zoo: Hoorn en Egmond even zoo. Zegge men nu, zij moesten niet ter dood gebracht zijn; ik antwoord: ‘wijt het de Rechtsbegrippen van dien tijd, maar niet den Rechteren: veroordeel de wet, maar niet de Rechtspleging.’

Dat men aan de gierigheid van Filip den Schoone de vervolging der Tempelieren toeschrijft, is dwaasheid. Ware 't om hunne goederen te doen geweest, de vernietiging van de orde was daartoe genoeg, even als 't in mijn jongen tijd met die der Jesuiten was, zonder dat er iemand persoonlijk om vervolgd had behoeven te worden, veel min verbrand of onthoofd. En de vernietiging was genoeg gemotiveerd door het openbaar scandaal dat deze volstrekt zedenlooze en eervergeten bende overal gaf, en het kwaad daaruit voor de Kerk en den Staat voortvloeiende. En dat Filip van hunne goederen gebaat werd, is ex post facto geweest, maar ken 't doel niet zijn, als uit den brief van Filip

bij den Paus van den 2 Maart 1311 nog blijkt. Zij werden, openvallende, tot kosten voor een nieuwen kruistocht ter herwinning van Jerusalem bestemd, die ook werkelijk in 1333 werd aangekondigd (men zie de stukken!) En het was eerst toen men zag, dat daar niets van komen kon, dat men ze verdeelde als boven gemeld is.

Doch wat waren die misdaden, waarvan zij beschuldigd werden? dit moet kortelijk aangestipt.

Zij bestonden in niets minder, dan eene volstrekte samenspanning tegen 't Christendom. Het afzonderen van Jezus Christus en alle zedenwet, en het oefenen van alle die gruwelen van het Manichaeismus, als plicht, die niet slechts alle vatbaarheid voor zedelijkheid moest uitroeien, maar de geheele menschelijke maatschappij verstooren.

Wij hebben het Manichaeïsmus in zijn oorsprong in 't Oosten nagespoord en ontwikkeld[1]. 't Was in 't Oosten, dat zijn wieg was, maar uit dat Oosten heeft het zich krachtiger naar Europa uitgebreid, naar mate het in zijn Vaderland door het Islamismus (een waarachtig heil voor Azie) gefnuikt en gesmoord werd. De Kruisvaarten hebben daar 't hare aan toegebracht, en het heeft zich in verschillende formen en gedaanten, *nu* meer openlijk, *dan* meer vermomd, voortgeplant, als klimop geworteld, en uitgebreid tot verstikking van alle Godsdienst en Zedelijkheid. Wij hebben van de Ofiïstische belijdenis van D[r]. BAHRDT in Duitschland omtrent het jaar 1770 gesproken, en van de school, die hij na heeft gelaten: maar zelfs het tegenwoordige systema van polariteit is een eenigzins verhuld manichaeïsmus, waartoe het Kantianismus tot vehikel heeft

1 [II Dl. bl. 124, 331.]

moeten dienen. Ook is de gevormde samenzweering tot omkeering van Godsdienst en Staten van Europa bij de voorstanders van dit gruwelding niet te ontkennen voor ieder die oogen heeft; en die samenzweering een tijd lang verbijsterd door de uitwerking die zij tegen haar doel en oogmerk voortbracht, houdt nog stand, en werkt op nieuw met dubbelen ijver, als voorzag zij dat de Voorzienigheid haar nog weinig tijds overgelaten heeft tot volvoeriug van een plan, dat hen meester van de geheele aarde moest maken, maar als het tot het punt van bereiking des oogmerks gekomen zal zijn (en ook niet eer) geheel in duigen zal spatten.

Men herinnert zich 't dualismus; de verachting voor 't huwlijk, de pollutie des lichaams door tegennatuurlijke vermenging, tot een plicht gemaakt; opzetting tegen alle gezag, als uitvloeisel van de Goddelijke Oppermacht, en onverzoenlijke haat tegen het Christendom; door ons aangewezen als hoofdtrekken van dat gedrochtelijk stelsel, waarvan de betoovering nooit geheel heeft kunnen gebroken worden bij de genen die zij eens aangetast heeft, en een verschijnsel oplevert voor den beoefenaar der zielkennis, 't welk vruchtbaar is in oneindige resultaten, die ieder voorbij ziet. Men voege hierbij een volstrekte onderwerping aan hunnen Grootmeester, gelijk aan die der Assassijnen aan hunnen *Oude van den Berg* in 't Oosten bekend, en volstrekte geheimhoudingsplicht van alle gevoelens, gebruiken, daden, instellingen, de orde betreffende, op doodstraffe.

Overeenkomstig met deze hoofdpunten was de beschuldiging die tegen hen ingebracht werd. En overeenkomstig daar mede ook het onderzoek, waarvan de artykelen (zoo voorgesteld als zij door verschillende getuigen opgegeven werden, en daarom ook in verschil-

lende bewoordingen vervat werden) aan de rechters voorgeschreven nog voorhanden zijn[1].

Zij komen neer:

1. Op de verzaking en vervloeking van Jezus Christus (*Bulla Clementis Papae 2 Id. Aug.* 1307 - art. 1-12.)
2. Zedenlooze en ontuchtige bedrijven ook ter aanneming van Leden in de Orde (*ibid.* art. 23-26, 55-57.)
3. Bijgeloovige aanbiddingen van bijzonderen aart, als de gedaante van een kat, ten hoon van het Christendom en den Zaligmaker. - Ook van zekere voorwerpen als *idola* [afgodsbeelden] (*ib.* art. 13, 14, 18, 55-57. Art. 39-50.)
4. Aanmatiging van den Grootmeester en eenigen onder hun, om zonden te vergeven (*ib.* art. 19-22, 100.)
5. Afneeming van eede, van de Orde nooit te verlaten (*ib.* art. 27.)
6. Geheim, en eed van stilzwijgendheid (*ib.* art. 29-32, 61-G4, 94-99.)
7. Vergunning en pleging van 't -*peccatum nefandum* [Sodomie] (art. 33-30.)
8. Vermoorden en gevangen zetten van die zich zulke bedrijven niet onderwerpen wilden (*ib.* art. 58-00, 65, 89.)
9. Algemeenheidvan dit alles (*ib.* art. 70-88, 100-103.)
10. Verachting van recht en eed. Meineed gewettigd ten behoeve van de Orde (*ib.* art. 91-93.)
11. Volstrekt gezag van den Grootmeester, (*ib.* art. 104, 105.)
12. Tijd van duur dezer bedrijven *enz.* (*ib.* art. 88, 104-106.)

1 Zie LEIBNITZ, *Mantiss. Cod. Jur. Gent.* p. 82.

13. De algemeene Wetenschap van dit alles onder de Leden der Orde (*ib.* art. 111.)
14. Het verlaten der Orde door sommige Leden uit dezen hoofde (*ib.* art. 109.)
15. De extra-judiciëele of andere confessie van den Grootmeester en andere Hoofden wegens dit alles (*ib.* 101, 115.)

Zie daar de 15 voorname punten, waarop het onderzoek met de grootste zorgvuldigheid bevolen werd.

Bij de uitkomst van dit onderzoek bleek,

α. dat niet alle Leden *kennis* van deze gruwelen hadden.

β. Dat er een groot aantal waren, welke dit *lijdelijk* aanzagen, uit hoofde van den hun opgelegden eed, en 't gevaar der ontdekking.

γ. Maar dat werklijk deze gevoelens, gedurende drie leeftijden, daar aangenomen, geleerd, opgedrongen, en deze practijken algemeen geoefend werden[1]; slechts met uitzondering van die personen welke men geene receptie deed, tot niets toeliet, en den blooten naam van Leden der Orde gaf, om dat men hun geen vertrouwen dorst schenken, en echter niet voor het hoofd wilde stooten.

Waaruit dan ook de verscheidenheid -in de vonnissen, individuëel over deze Manicheën gegaan, rechtmatig heeft moeten volgen.

De orde werd dan (als gezegd is) door een algemeen Concilie vernietigd: Velen gestraft, met den brandstapel, het zwaard, gevangenis, kerkboeten, bedevaarten, enz. naar de mate van hun gebleken schuld: en de wijze, waarop men zich eensklaps van zulk een

1 Men zie voorts den Pausselijken brief van den 10 December 1307.

ontzachlijk groot en uitgebreid lichaam dat tevens zoo machtig was en zoo innig samenhangend, meester maakte, liet zeker in Frankrijk, in Sicilie, en in weinige Rijken of Staten meer, niet toe dat er velen ontsnapten. Maar in Engeland en Duitschland werd niet met dezelfde *energie* (om dit woord te gebruiken) gehandeld. Men greep er eenigen op 's Pausen last, maar een groot gedeelte ontweken, en hielden zich een geruimen tijd in het Oostelijkste van Duitschland, Polen, Wallachijen enz. op, waar zij hun werk maakten, Jezus Godheid tegen te spreken, maar in eenen meer gematigden trant, waardoor het van Manicheïsmus tot Socinianismus of Nestorianismus gewijzigd werd. Voornamelijk echter werd Bulgarijen hunne zetel waar van de Fransche scheldnaam van *Bougre* en *Bougrie* ontstaan is. Zij bleven steeds haat en wraakzucht kweken tegen het Roomsche Kerkhoofd, de Vorsten in het algemeen, en inzonderheid tegen Filip den Schoone, en namen voor, het niet op te geven, maar de wraak te volvoeren wanneer het ook zijn mocht. En zij namen daar zeer schrandere maatregelen toe.

Hun naam van Tempeliers, zoo hatelijk en gevloekt geworden, moest vermomd worden, en zij noemden zich bouwlieden, metselaars, die den tempel van Salomon weder op wilden rechten. Hun Grootmeester *Molay*, wiens dood zij zwoeren, 't zij vroeger, 't zij later, te wreken, werd natuurlijk de Opperbouwmeester des Tempels, en kreeg derhalve den naam van *Hiram*, en wel (met de voorzetting van den naam *Heer*) van *Adoni-hiram*, en (met de voorzetting van den naam *Vader* of *Meester*) *Ab-hiram*, of contractè, *Abiram* en *Abiram*: men vierde zijne nagedachtenis telken reize op dè wijze toen na de begravingen, op gezette tijden gebruikelijk, bij een doodkist of *Cenotaphium* daartoe

opgericht, en zwoer t'elken reize met ontbloote zwaarden wraak over zijn dood.

Men neme hier bij in acht de gelegenheid van tijd, waarin deze naam aangenomen werd. Het bouwen van Kerken ging in alle landen steeds voort; en de kunst van Bouwen, 't geen men in 't *metselen* deed bestaan (want alles was steen en uit steen) ging onder den naam van *metselarij*, even als sedert, toen behalven de zijmuren, alles hout was, het bouwen onder den naam van *timmeren* door-, en de inrichting daarover aan den *timmerman* overging. Maar daar waren twee hoofdmodellen, die in alle Kerken, een van beide gevolgd werden. De eerste hield in het Oosten, en 't Oostelijkst van Europa hij de Grieksche Kerk stand, en was nagebootst naar de Kerk *της άγιας Σοφιας*, door Justiniaan gebouwd , en naar welk model ook die van het H. Graf ingericht was. De andere, die bij de Latijnsche Kerk algemeen was, was nagebootst naar den Tempel van Salomo, waarvan 't *heilige der heilige* het Choor was, en welke men omzette naar het Oosten, en aldaar een ronde scheepsboeg gaf, in toespeling op het S[t]. Pieters scheepje: van 't welk ook de uitdrukking van *le nef de l'Eglise* (navis) in 't Fransch. Zij nu, die het Christendom afbreken wilden, bedienden zich van deze tweederlei manier, om onder een naam die schijnbaar *Kerkbouwers in den Westerschen smaak* beteekende, hun toeleg ter afschaffing van het Christendom, dat het Jodendom afgeschaft had, voor die hen verstond, uittedrukken; de meening algemeen zijnde, dat het staan en vallen des Christendoms met het verwoest blijven of weêr herstellen van den Joodschen tempel samenhing. - Men wil dat Jacob Molay voor zijn ter dood brengen Jan Marcus Larmenio in *'t* geheim tot zijn opvolger genoemd had, en dat men

toen de teekens van herkentenis uitvond, nu nog in gebruik, maar die in de algemeene vervolging noodzakelijk waren; zoo als ook toen, bij de aanneming die beproevingen werden ingevoerd, dienende om zich van den moed en onverschrokkenheid der aannemelingen te verzekeren, in tijden van heete vervolging noodig, welke thans in het belachlijke ontaard zijn.

Na geruimen tijd, hunne verstandhouding in verschillende landen, ook met Mahometanen en Joden gevestigd hebbende, zetteden zij zich neder in Schotland, waar zij in 1314 de bescherming van Koning Robert Bruce genoten. Het is eigenlijk van dien tijd dat zij in Schotland bescherming vonden, dat de VRIJ*metselaars* hunne geschiedenis begonnen willen. Die naam echter is zoo oud niet; maar het was later en in Engeland, dat zij dien aannamen, ter gelegenheid dat zij zich Metselaars noemende, daar, door het gilde der metselaars gemoeid werden. Toen naamlijk verklaarden zij zich, die kunst niet te willen oefenen, en namen de qualificatie van *vrij* aan , dat is, tot geen gilde behoorende. De moeilijkheden verdwenen allengs, en daar zij zich een aanzien wisten te geven, en hunne inrichting meêbracht, eene genoegzame geldsom meester te zijn, elkander binnen en buiten hun verblijf te ondersteunen, voort te helpen, en hunnen eed - jegens elkander, getrouw te zijn, met invoering van verschillende graden en beproevingen, hun geheim in de hoogere graden aan zich houdende, en bij de despotiekste regeering, het uiterlijk van gelijkheid en broederschap in te voeren: Daar zij wijders, na den mystieken geest van den tijd zich vlijende, de openbaring van Joannes aannamen als de profecie waarop zij steunden, wonnen zij grooten aanhang: zetteden hunne zoogenaamde *Loges* (d.i. *lootsen*, bij voorraad en in verwachting

van de volbouwing des grooten tempels, waar zij aan werken, opgericht) wijd en zijd in alle Landen uit: onderhielden de plechtigheden der Tempelbroeders met de gedachtenisviering van *Adonihiram*, de cerimonien die op hun wapenvoeren ter wraakneming toespelen; doen bij 't ontvangen of inwijden in een hoogeren graad den *recipiend* het borstbeeld in pleister, wasch, of papier, van Paus Clemens den V en van Koning Filip den Schoone met een pook doorsteken: verbinden zich tot de grootste geheimhouding: hebben teckens van herkenning, en *cris de guerre*: zweeren hunnen Opper-Regent (dien zij niet kennen en zelfs uiet weten, in welk Land hij zich onthoudt, maar die alleen aan weinigen bekend is) eene blinde en onvoorwaardelijke gehoorzaamheid in alles: houden den grooten hoop bezig met uiterlijkheden, wier geheimzinnig heid niet van den gemeenen hoop, die den omhang slechts maakt, verstaan of begrepen wordt, maar leggen in hooger graden zich bijzonder toe op het doorgronden van karakters, waarvan zij de naauwste narichten inwinnen, en houden verbindtenissen in alle Staten. Hun getal niet alleen is ongelooflijk vermenigvuldigd, maar zij hebben alom, Staatsmannen, Vorsten, en Grooten in hun kring; zijn door middel van de Opvoeders en Leermeesters, Raadslieden en Ministers der Vorsten, in alle Landen machtig en vloeien op alle openbare gebeurtenissen, begrippen, en wendingen, zoowel als op alle administratie van Justitie, Policie, Finantie, en Vrede - en Oorlogs-betrekkingen in. - En tot wat einde? Want het voorgeven van een instelling van Weldadigheid te zijn, is zoo dwaas als valsch, schoon men sedert eenigen tijd zich daar achter heeft willen verschuilen. Dit vorderde noch geheimhouding, noch graden, noch schrikbeproevingen, noch vervloe-

kingen van Clemens den V en Filippus Augustus, noch een blasphematoir misbruiken van de Openbaring van Joannes, noch herkenningsteekens.

Die weet, welke de Hoofden en bewegers van deze groote machine, waarvan de Raders en hefboomen, en spilletjes en koortjens, en veêren, voor een groot (en zeker wel verre het grootste) gedeelte even weinig weten waartoe en op wat wijze zij bewogen worden als die van een uurwerk, en er waarlijk geen schuld aan zullen hebben als de wekker die lang gezet is, eensklaps afloopt, en zij dan vinden dat zij meêgewerkt hebben, en waartoe: - Die weet, zeg ik, wie die Lieden geweest zijn die in de laatst afgelopen tijden in Duitschland zich in dat lichaam onderscheiden hebben, en wat pogingen zij in 't werk gesteld en zelfs openbaar, toen zij zich verr' genoeg in hun plan gevorderd meenden, erkend en aangekondigd hebben, kan niet twijfelen, of de ware geest van de Tempeliers, waaruit zij gesproten zijn, leeft en zweeft daar in. De geheele Neologie, die van voetstap tot voetstap zoo verr' ging, dat de geheele Godsdienst tot volstrekt Naturalismus gebracht is; de Filosofie die, louter Spinosismus, sints lang, nu voor het principium van Dualismus rond uitkoomt; de geheele Logica en Psychologie, die den mensch in den allerbekrompensten kring beperkt, de volstrekte autolatrie die daar het gevolg van is, met de terugkeering en verdediging tot en van de gruwlijkste ongebondenheid, (ik zwijg van het uitsluiten van de Godsdienst uit den Staat, de verlaging van het heiligste op aarde, het huwlijk, tot een bloot Burgerlijk Contract; de vormen van Constitutien, zoo ingericht dat zij alle gezag verlammen; het dualismus eindelijk, in alle inrichtingen, en in alle wetenschap ten grond gelegd) - dit alles zijn reeds een

geruimen tijd successive voorlopers geweest van eene uitbarsting die op handen is; die, te vroeg beginnende, wijsselijk door die genen-zelven , die ze bewerkten, is bedwongen en ingetoomd, maar die nu zichtbaar, nog listiger en bedriegIijker dan bevorens, en met behulp van geheel andere werktuigen, dan men toen had, toebereid wordt, en niet missen zal eenen schok te geven waar alles door omstort, wat men meent gevestigd te hebben, en bij de waggeling van 't welk men zorgeloos inslaapt, of half sluimerend de tijgers streelt en voedt, die gereed staan vriend en vijand te verscheuren. - Op de terugkeering van de helling dezes afgronds is geen rekening. - Maar Gods Voorzienigheid leeft en waakt, en Hij kent de zijnen. Dit zij hem die oogen heeft thands genoeg[1].

1 Wat de Vrijmetsclaars betreft, het was eigenlijk eerst sedert den aanvang der 18de eeuw dat zij algemeen gerucht begonnen te maken. In 1738 kondigde Paus Clemens de XII de bul *In eminenti* tegen hen af, en Filip V in Spanje in 1740 een plakaat, ingevolge waarvan zij op de galeien gebannen werden. In 1739 was hunne instelling te Rome reeds op doodstraf verboden. In 1751 bevestigde Benedictus XIV de bul van Clemens XII, en werd de Vrijmetselarij in Spanje door Ferdinand VI een *misdaad van Staat* verklaard. - In 1723 was zij in Frankrijk ingedrongen. In 1731 bij ons en in Rusland. In 1737 werd er bij ons een Placaat tegen gemaakt, maar zonder gevolg, en men weet, hoe de loges zich sedert vermenig vuldigden, en schier alles door hunnen ontzettenden eed aan dit duister en geheimzinnig lichaam verbonden is. [De verdere excerpten van B. over *Tempelieren* (naar V. HAMMER) - *Illuminatismus-Vrijmetselarij*, enz. - met zijne eigene aanmerkingen en gedeeltelijk zonderling doordravende conclusien daarover (boven bl. 109 reeds met één woord door mij gekenmerkt) - verplaatse ik, om niet al te lang de reeks dezer *Ophelderingen* af te breken, aan het einde derzelve: - en zal mijn eigen onpartijdige beschouwing en vrijmoedig oordeel over dat alles daarbij voordragen.
H.W.T.]

Bladz. 110: '(de Tempeliers te Zierikzee.)'

[Over de vernietiging van de orde der Tempelieren, bijzonder met betrekking tot ons Vaderland, is eene fraaije Verhandeling van den Heer M[r]. S. DE WIND, in de *Mnemosyne*, XIX (VI) Dl. bl. 313-337, doch waarbij te voegen de beoordeeling (door den Heer AB UTRECHT DRESSELHUIS), in den *Vriend des Vaderlands*, 1829, N[o]. VI, bl. 441-452 (en mijne aanmerking, *Mnemos*. bl. 338 en de plaats van V. VELTHEM, ald. bl. 424)].

Bladz. 115: 'Hij verhief eenige *Graven* tot *Hertogen*' enz.

(Oorspronkelijk was de naam en titel van *Comes*, (Graaf) meer dan die van *Dux* (Hertog). *Comes* beteekende eigenlijk iemand, die bestendig in gezelschap, dus ook vertrouweling, raad, en bij voorkomende gelegenheden, gemagtigde; van den Vorst was; en zoo werd het de titel van hen, die uit naam van den Vorst, de bijzondere landstreken of gewesten bestierden. *Dux* beteekende eigenlijk geen rijks-waardigheid; maar duidt een oorlogs-post aan: heirvoerder, hertog (van *togen*, aanvoeren). Daar men *Comites* nam, om Heirvoerders te zijn, en dus de *Duces* oorspronklijk *Comites* geweest waren, werd naderhand hij die de beide posten vereenigde, en niet alleen *Comes*, maar ook *Dux* was, hooger geschat. Lang echter werden de beide titels door elkander gebruikt; en heeft men Graven gehad, die noch dank wijten wilden, noch *leges* betalen, voor het attribuut van den nieuwen titel van *Dux*, die hun

geen meerder macht of kracht bijzettede.) - [Even gelijk de oude *Friesche* Adel, den titel van Edelman of Jonkheer, hun door *immemoriale possessie* als eigen toekomende, hooger placht te achten, dan een als Vorstengunstgeschenk aankomenden titel van *Baron*.]

Bladz. 116: 'het verkoopen van 300 pond lijfrenten.'

(d.i. De Graaf ontfing een geldsom, zoo groot, als waarvan de jaarlijksche intrest in lijfrenten, 300 pond bedroeg; voor welke renten de Steden borg bleven, of aannamen ze te betalen.)

Bladz. 150: 'bestand - tot den 11 November 1350.'

['Hoe kan B. met en naar WAGENAAR zeggen, dat er in September 1348 tusschen Holland en het Sticht een bestand gesloten werd voor twee jaran. Bij V. MIERIS II, 755, staat het in zijn geheel, en daar leest men duidelijk *tot St. Martens misse neestoomende*.'-

Uit een brief aan mij, van den Heer I.A.N.

H.W.T.]

Bladz. 158.

[Ik heb hier, en elders in deze bladzijden, eenige hatelijke uitdrukkingen tegen den verdienstelijken Heer DE JONGE, die den Lezer slechts, gelijk mij, geërgerd zouden hebben, weggelaten; de geheele physionomie des werks mogt ik niet veranderen (zie bov. II Dl., bl. 337, v.) - Wat B. bewogen hebbe, den Heer DE J. die hem zeker niets gedaan had, zoo te exagiteeren, is mij onbegrijpelijk. Misschien gold het, per indirectum, DE JONGE'S Mentor, den *Hoekschen* V. WIJN: doch misschien was eenvoudig de reden, dat het werk van den Heer DE J. juist in het licht verschenen was, toen B. dit stuk der geschiedenis behandelde; en het hem hinderde en wrevelig maakte, dat deze Schrijver niet

zoo zeer als hij, partij koos tegen Margareta en voor Willem. - Hetgene ik zelf, ondanks mijne achting en eerbied voor B., even min zóózeer begeere te doen.-

De kundige Lezer zal opgemerkt hebben, dat bij de zeer ongunstige behandeling, die Floris, de Oom en Voogd van Graaf Floris V, in het I en II Deel (I Dl., bl. 270, II Dl., bl. 159 vv.) van BILDERDIJK ondergaat, geheel geene melding geschied en ook door mij niet aangevuld is, van de gunstiger voorstelling van dien Vorstelijken persoon, door denzelfden Heer DE JONGE, in eene opzettelijke Verhandeling, geplaatst in de *Verhandelingen van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*, III Dl. 1 Stuk. - Ik meende toen dat zulks door B. met opzet was geschied, om met den Heer DE J. in geen onaangename discussie te treden; en achtte dat voorbeeld te kunnen volgen. Doch ik heb nader opgemerkt, dat die Verhandeling, in 1819 in het licht verschenen, door B. bij het opstellen van dit werk niet zal gezien geweest zijn; - en mag dus nu den oordeelkundigen Lezer uitnoodigen, de voordracht van den Heer DE J. met die van onzen Schrijver te vergelijken.

De Prijsverhandeling van den Heer DE JONGE over den oorsprong van den Derden Stand (of den invloed der Steden) bij de Staten-vergaderingen onzer Nederlandsche Gewesten, - die hier, bij bl. 66 en vv. verdient vergeleken te worden, - is eerst in 1824 in het licht verschenen, in het I Dl. 1 Stuk der *Nieuwe Werken van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde*].

Bladz. 165: ‘Kabiljaauwen.’

De Beierschen bij ons *blaauwen* genoemd: - dus Bisschop Henrik van Utrecht in 1524, uit Beiersche moeder

(namelijk dochter van Keizer Lodewijk van Beieren) *de blaauwe Bisschop*.

Zoo noemt, (volgens BUCHELIUS ad HEDAM p. 329) THOMAS CAMPENSIS in *Chronico Sae. Agnetis*, de Beiersche florijnen *florenos blavios*.

Maar BLAAUWE *maandag* is de eerste maandag in de Vasten, als de Kerken met *graauw* behangen waren.

Even ZOO WITTE *donderdag* of *vrijdag*, van 't behangen met *wit.*

En in Duitschland *grune Donnerstag* van 't groen maken der Kerken? - Misschien: maar men eet er dan van ouds niets dan groene kruiden, en ik denk dat het daar van is.

[Men vergelijke over den oorsprong der factie-namen en kleuren van de personen van Margareta en Willem, of derzelver *resp.* volgelingen, B.'s schrijven aan mij, reeds vroeger uitgegeven bij mijne Prijsverhandeling *over de H. en K. Twisten*, 1816, bl. 53-57.]

Bladz. 173: 'Op den 4 Julij.'

HUYDECOPER wil dat het op den 12 November was. Het was op *St. Martijns translatie* (zie BEKA, TRITHEMIUS etc.) en wanneer dit feest inviel daarover twist hij *Lambacher*. p. 586. Hij onderscheidt naamlijk dezen Martijn van St. Martijn in den Zomer (welke 4 Julij is) als van Martijn in den Winter (11 Nov.). De Benedictijnen in *l' art de verifier les dates*, zeggen ook uitdruklijk van den Paus St. Martijn: 'sa fete le 12 Nov. jour de sa translation a Rome' (versta dit van zijn lijk): en HUYDECOPER past de beide Martijnsfeesten op Benzelfden *Martijn van Tours* toe. Maar ondanks de Benedictijnen houden onze Almanakken *St. Martijns translatie* op 4 Julij, en dat dit de dag van den Scheepsstrijd was, blijkt uit alles.

[Breeder aldus opgehelderd:]

(Op St. Martijns translatie was liet; maar HUYDECOPER onderscheidt deze S[t]. Martijn niet van S[t]. Martijn in den zomer. Beide S[t]. Martijnsfeesten die in den Almanak staan, past HUYDECOPER toe op S[t]. Martijn van Tours, wiens leven door SULPICIUS SEVERUS beschreven is: maar ondanks de Benediktijnen houden de Almanakken op 4 Julij S[t]. Martijns translatie, en toen was het ook. De Benediktijnen geven in *l' Art de Verifier les Dates* heerlijke theorien, die in de praktijk bedorven zijn door de verkeerde applicatie. De Benedictijnen zeggen evenwel te regt dat het feest van S[t]. Martijns translatie in Nov. is, want dit was zoo in Italie, maar dit komt van 't verschil van de vasten, die in Italie veel later is, ja in Frankrijk zelve veel verschilt. Maar onze schrijvers van 't feest melding makende, meenen zeker 4 Julij: - in 't begin van 't voorjaar was reeds de vloot gekomen, zou Margareta dan tot November gewacht hebben na het eerste voordeel door haar behaald? buitendien voerde men toen in 't eind van November geen zee - of veldslag.)

Bladz. 180: 'onafscheidelijk.'

(Dit zelfde is, bij wijze van bijzonder voorrecht, ook aan andere steden en districten, en zoo mede aan Amsterdam, toegekend. - Wat zegt dit *onafscheidelijk* vereenigen? - Het behelsde dat de Graaf die plaatsen zelfs niet als *leen* vermocht uit te geven [en aldus ook niet in pandschap]; maar ze onder zijn onmiddelijk beheer houden moest: schoon leen en pandgeving eigenlijk geen direct *vervreemden* is. - Wanneer zulk eene plaats naderhand evenwel vervreemd werd, dan mocht zij de wapenen opvatten, om zich bij die onafhankelijkheid van alle ander gezag te handhaven; volgens PHIL. A LEYDIS, aangeh. bij WAGENAAR III, bl. 390.

Maar toen Amsterdam in 1782 zich op dat *onafscheidelijk* vereenigd zijn beriep, om te beweeren, dat het een *integrerend* lid van Holland uitmaakte, d.i. zoodanig dat geene wettige besluiten buiten deszelfs toetreding zouden kunnen genomen worden: - men ziet, welke confuse begrippen van Staatsrecht bij die pretensie ten grondslag lagen. Zelfs de interpretatie van *integrerend lid* was verkeerd en te ver getrokken. Een *integrerend* lid is dat, zonder 't welk de zaak niet meer de zaak is: Maar Holland was Holland, toen Amsterdam nog niet tot Holland, maar onder Utrecht behoorde.)

Bl. 186-188: (Hertog Albert en Machteld van Lankaster.)

Mieris, *Charterb*. III: p. 41.

Den 6 Maart 1358/9. - Machteld van Lancaster, Vrouwe van Henegouwe enz., doen cont en[1] kennelyk allen luyden, dat wy overdragen syn mit onsen lieven broeder Aelbrecht, by der genaden Gods Palentsgrave op den Rhyn, Hertoge in Beieren, dat hy Ruwaert, Toesienre, en Bescerm sal wesen van ons liefs Heeren en onser lande van Henegouwe, van Hollant, van Zeelant, en der Heerlycheyt van Vrieslant, in alre manieren als die brieven spreken die hy ons daer of overgegeven heeft en hier na volgen:

Wy Aelbert enz. (aanneming van de Ruwaerdy) in manieren en voorwaerden als hier na beschreven staat:

In den eersten, dat wy gelooft hebben en loven mit goeden trouwen onser liever suster voorschreven, ons broeders *kint*[2] ende luyden voorschr. te regieren en

1 [*ende*: B. had hier overal eñ; maar de Drukkerij ontschuldigt zich van al die ñ te zetten; - men gelieve dus ze er bij te denken. H.W.T.]

2 MIERIS gist dat het *lant* moet zijn.

te bevrijden, en te beschermen jegens een ygeliken, *by Rade onser liever suster, ons raets, en der goeder steden* voor ons liefs broeders *kinde*[1] voorsz.

Ende eleken man, den armen als den rijken enz. ende nemen des alinge by onser liever suster Ridderen en knapen, steden en gemeenen luyden, te blyven mit alle onse vermogen.

Voort geloven wy by rade onser liever suster, ons raets, en *den*[2] goeden steden ons liefs broeders schult te vergelden, en te betalen na onsen vermogen, so dat die koopluyden enz.

Voort alle twistelyke saken, enz.

Voort soo geloven wy in goeder trouwen ons liefs broeders lant en steden, by onser liever suster, *onser*[3] rade, ende goeder steden, tot ons liefs broeders en onser suster behoef, en van haren wege, alse Ruwaert voorsz. te bewaren ter tyt toe dat onse lieve broeder in goeden staet is selve sijn lant te bewaren, ende DAN sullen wy en geloven onse hant af te trekken, en onsen lieven broeder en suster haer lant, ongelast van ons over te geven, sonder eenich wederseggen.

Voort so sullen wy, onse lieven broeder, en suster, hoir hofstat houden in den Hage, so beset mit sulke koste en gesinde dattet lant *des kost gewesen* mach, en daerin ons liefs Heeren en broeders eere, en onser liever susteren haren staet bewaert mogen blijven. En onse lieve suster sal houden van horen gesinde, die hoir genoegen, en *diergelijcken* sullen wy by ons hebben, en houden *sulken* Raet, *die sekeren en zweeren sullen*, geene partye te dragen noch te houden in den

1 (*Van ons liefs broeders lande*?)
2 (*der*?)
3 (l. *onsen*)

rade, anders dan ons liefs Heeren en broeder onser[1] lieven suster, en onse eer daer in bewaert blijve, en die landen in ruste, en *in evengelijke rechte en vonnissen* geschien in landen en in steden.

En alle handvesten etc.

Voort soo sellen de GEVANGEN vrij en quyt syn *aen* BEYDEN *syden*, poorteren, en anders, van alle beloften, brieven en voorwaerden, die sy iemant gedaen mogen hebben, gelyk sy waren doen sy binnen Delft quamen, behoudelijk dat sy niemant, die daerby waren, geen arg doen, noch doen en sellen, mit rade noch mit dade, en daer sellen die gene die gevangen waren rechte oirvede voer en toe doen mit horen openen brieven. Er hier mede sullen alle saken versoent sijn, die jegens ons of jegens iemant misdaen mogen wesen van die saken die tot Delft geschiedden, en onse lieve suster en wy sullen onsen best daer in doen, dat wy den dootslach an ons krygen die tot Delft geschiedde van Dirk Aderop, en daertoe helpen dat versoent werde.

Voort etc.

Ende om dat wy Machtelt van Lancastre, Gravinne voorsz. dit vaste en stade meynen te houden, soo hebben wy desen brief open besegelt mit onsen segele. Gegeven tot Rotterdam op den 17 dach in Maert in 't jaer ons Heeren duysent driehondert acht en vijftich.

(*Handvestchron*. van M.V.D. HOUVE, IV Deel, *Gr. Plac. B. der Stat. v. Holl.*, III Dl., fol. 5, et in not. ad. *Chron. Egmond*. JOANN. A LEYD. p. 230.)

1 (l. *Heeren broeder en onser*)

Ald. p. 133.

Uitspraak van de 5 steden Dordrecht, Delft, Leyden, Haerlem en Amsterdam ter verzoening van Hertog Albert en zijne vrienden met Heer Simon van Teylingen, Heer Jan van den Poele, en de stad Geertruidenberg.

Den 6 Decr. 1361. - In den name etc. So is der goede lude segghen van de vyf steden, als Dordrecht etc. van sulken gescille als geweest heft tusschen onsen lieven en geduchten Heere Hertoghe Aelbrecht en sinen vrienden op d'een zide; Haer Simon van Teilinghe, Haer Janne van den Poele, en der stede van sint Geertruydenberghe an dander zide etc.

Voert alsulke *brive* alsi (die van Geertruidenberge) onsen lieven Heere gegeven hebben *van sijnre Ruwaertscip*, die sullen si hem VERNUWEN mit horen eede alsoe verre als 't mijn Here genoecht.

Voert etc.

Ald. p. 43.

Den 18 Maert 135⅞. - Machtelt van Lancastre, Gravinne van Henegouwen, van Hollant, van Seelant, en Vr. v. Vrieslant, ontbieden en gebieden allen onsen goeden luyden van onse steden en landen van Heneg. van Holl^{t}. van Zeel^{t}. ende der Heerlijcheit van Vriesl^{t}. dat wij overdragen syn met onsen lieven broeder Aelbrecht, by der Gods genaden Hertoge van Beyeren, Palaysgrave opten Rijn, met goeder jonste en vrindscap, dat hy Ruwaert, Toesiener, en Beschermer wesen sal van al ons liefs Heeren en onse landen van Heneg. van Holl^{t}. van Zeel^{t}. en der Heerlycheit van Vrieslant. Waerom wy versouken en wtterlijk begeeren allen onsen goeden luyden binnen onsen steden en daer buten,

van Heneg. van Holl^{t}. van Zeel^{t}. en der Heerlycheit v. Vrieslant, dat sy onsen lieven broeder Hert. Albrecht voorsz. *vriendelyken inlaten*, en *jonstelyken ontfaen* over haren Ruwaerde, in dier manieren, dat wy overdragen sijn, alle saken te houden en te doen, in alle manieren, als die brieven houden, die wy besegelt hebben van Hert. Aelbrecht onsen lieven broeder: want sulx onse wille en meyninge is. In oirconde desen brieve besegelt met onsen segel hierop geplackt, en gegeven tot Rotterdam des Sondachs na S. Geerden dach in 't jaer ons Heeren m.ccc.lvij.

(tit. Hol. fol. 81.
Ms. *Handvestchron.* van M.V.D. HOUVE,
IV Deel op het jaar 1357.)

Charterb. III, p. 22, 23.

Den 6 Juny 1357. - Machteld van Lancastre enz. onsen Lieven en geminden Ridderen, knapen, en onsen goeden steden van Holland: Wij hebben verstaan, hoe dat Hartoge Aelbrecht syne bode voorgesent hadde, en selve naquam, en woude gehad hebben en eyschede onser vrouwen Casteleyn, Heer Simon van Teylingen, onse huys tot ste Geerdenberge, dat hun Heere Simon voorseit niet leveren en woude; al daerom dat Heere Simon voorseit gevangen wort van Hertoge Aelbrechts wegen, en seer gevreest heeft geweest sijns lijfs: ende daerna begeerde Hertog Aelbrecht an onse getrouwe stede van ste Geerdenberge, dat sy hem helpen wouden, dat hy onsen huyse voorschreven gekrygen mochte tot syne behoef, ende doe onse goede luyde voorschreven dat verstonden, dat onse Casteleyn voorschreven gevangen was, en andere Hertoge Aelbrechts meeninge, hoe hy onse huys hebben woude, soo hebben sy

daer toe soo vele gedaen, dat sy se[1] gevangen en verdreven hebben; ende begeeren ende vermanen allen onsen lieven getrouwen daer dese jegenwoordige brief toekomt, van ons liefs Heeren des Graven, en van onsen wegen, die u recht Heere en Vrouwe syn, dat gy onsen Casteleyn en onser stede voorschreven te helpe comen wilt, of hun eenig last of stoot opkwame, want wy des by hun en by u alsoo comen souden mit aller onser macht, waerby dat gy van alle stoot en last, of God wil, wel ontheven worden selt. God sy met u. Gegeven tot Aet opten sesten dach van de maand van Junius mit onsen segel binnen op dese *cedel* gedrukt.

Ald. p. 22.

Den 5 Juny 1357.) - Machtelt van Lancastre ens. begeeren aen allen onsen goeden steden van Hollant en van Vrieslant, dat gy weet dat onse broeder Hertoghe Aelbrecht een dagvaert gemaekt hadde tot S. Geerdenberge, drie weken na Paeschen in 't lest leden, om saken, die *onsen lieven Heere*[2] de koninc van Engelant begeerende was, aldaer ons Hertoch Aelbracht niet en hadde laten weten, ende om dat ons dochte, dat *onsen lieven Heere*[2] die sake nast roerende en aengaende waren, om groot nootsaken en cranc beleit dat in dien lande was, waer of wy die pointen getoont hebben, so quamen wy aldaer op die dachvaert voorschreven, waarof dat ons gemien lant van Henegouwen en van Hollant en van Seelant *een ander*[3] aennamen

1 (Namelijk: *die van Aelbrecht.*)
2 (Namelijk: *die van Greve Willeme*)
2 (Namelijk: *die van Greve Willeme*)
3 (Namelijk: *dagvaard.*)

tot Halle om[1] *lieven Heere*, den Coninc voorscr. en ons een entelyk antwoorde te geven, aldaer onse goede luyden van Henegouwen en van Seelant wel belast quamen, en ons alsulke andwoorde gegeven hebben, dats ons wel genoecht, mer uyt onsen lande van Hollant en quam niemant van den Ridderen en knapen ons eenige andwoorde aldaer te geven, maer daer waren som̄ van onse steden van Hollant, die ons seyden, dat sy aldaer niet also gelast en waren, dat sy ons eenich entlyk andwoort geven mochte, 't welcke dat ons al te seer verwondert, want ghy weet hoe by rade van onsen dryen Landen voorschr. over een gedragen was te Halle, entlyc van alle saken andwoort te geven; des wy immer hopen dat wy jegens onsen lande van Hollant niet verdient en hebben dat sy ons niet *gedaen en hebben*[2] dat ons goede luyden van Henegouwen en van Seelant wel eendrachtelijk gedaan hebben; *dat*[3] wy immer vermoeden *dat daerby*[4] komen mach, dat inden lande die saken niet also claerlyk getoont en waren als tot ste Geerdenberge overeengedragen was. Voort senden wy Copien en cedelen besloten *dat dinc*[5] dat tot Halle getracteert was, andwoorde en wederandwoorde, en begeeren dat gy dat rechtvoort openbaerlyk doet lesen en tonen in onse stede, aldaar deze brief toekoomt, dat onse goede luyden claerlyk mogen weten hoe daer mede gevaren is: Eu om dat Hertoch Aelbrecht niet doen noch werken en wilde by

1 (In te vullen: *onsen*.)
2 (Namelijk; *niet erkend*, maar zich gedragen als of 't gene onder onse auctoriteit geschied is, niet geschied ware; door impulsie van Albrecht.)
3 (d.i. *'t geen*.)
4 (d.i. *daardoor*.)
5 (*van dat dine*.)

den rade van onsen dryen landen voorschreven soo vermanen wy van ons liefs Heeren wegen, 's Graven, uwes rechtes Heeren, en van onser wegen, uwer rechter Vrouwen, dat gy ons doet, dat ons onse andere goede luyden, Ridderen, en steden, gedaen hebben en doen, van onsen landen van Henegouwen en Seelant voorschreven, ende ons *daarin* helpen en sterken wilt, dat wy onse heerlykhede, erfenesse, en goede, in wat maniere dat si genoempt syn vrylyken gebruyken mogen, om ons liefs Heeren en ons, en onsen staet mede te houden, en onze nootorft en teringe of te hebben, en onze scout te betalen - want die Heerlijchede en die goede niemants anders en sijn dan onses liefs Heeren, en onse alsoo lange als onse lieve Heere leven sal. Ende gebieden, en verbieden, dat ymant eenige hant sla an onse goede of rente, in wat manieren dat sy genoempt syn, en waer dat sy gelegen sijn, *noch iemant eenig recht hantiere* in onsen Graafschap van Hollant en in onser Heerlyckheid van Vrieslant, dan van onses liefs Heeren des Graven en van onsen wegen, *en die* rente en die goede van onser Graafschap en van onser Heerlycheit mach komen ons, dat en die te leveren, en ons goede rekeninge daer of te doen, en niemand anders: ende soo wie hier jegens dede, dat souden wy houden an sijn lijf en an sijn goed, tot eeuwelyken daghen, als an den genen, die ons van onsen landen, heerlykhede, en erfenesse verderven woude; ende soudent clagen ende toogen onsen lieven Heere; den Coninc van Engelant, den Prince synen soon, en synen broederen, en anders onsen Heeren, onsen maghen en vrienden, an gene syde see en an dees sijde, die ons daerin wel te helpe comen sullen, ons en allen den genen die by ons blijven, daer ons niet an en twijfelt soo wanneer en tot wat tijden sys

van onsen wegen vermaent worden: ende wes *hy* hier in doen *wil*[1], wilt ons bescheydelyk laten weten, des Donnersdachs na ste Odolphus dach in onsen lande van Seelant, daer wy dan op dien dach wesen sullen, of God wil, by onsen goeden luyden. God sy met u. Gegeven in onsen stede van Aet op den vijfden dach vander maent van Juny, mit onsen segele binnen op dese cedel gedrukt.

(Ms. *Privilegien v. Leyden*, p. 172.)

Bladz. 200, 201: 'Otto van Arkel.'

['Ten aanzien van dezen moet ik U doen opmerken, dat deze, volgens de onuitgegevene genealogien van den Heer VAN SPAEN, eerst in 1360 aan de heerschappij is gekomen.' - *Uit een brief van den Heer* I.A.N.H.W.T.]

Bladz. 212: 'Jacob van Artevelde.'

CORNELISSEN meent dat Artevelt te Gend, geen brouwer, maar een Edelman was, die zich voegde aan 't hoofd der burgers, en dat de opstanden in Gend, Brugge, etc. in verband stonden met die in Italie als van Rienzi etc. - zoo wel als de inrichtingen, handel etc. der Nederl. steden met die der Italiaansche overéén kwamen.

Dit verdient alle overweging; en de oorsprong is algemeen en alom, de koophandel, en deels het belang van dien, deels de trotsheid die 't koopmans geldwinnen voortbracht, en de gilden meê aan den handelgeest verslaafde.

Hij vermeent, dat Artevelt het wel meende met de Vlamingen, en om 't belang dat de koophandel en tra-

1 (Misschien: gy - wilt?)

fyken bij de betrekking tot Engeland hadden, Eduard aanzette zich Koning van Frankrijk te verklaren.

[B. bedoelt het werkje: *l' Origine, des progrès et de la décadence des Chambres de Rhétorique, établies en Flandre; avec une Notice historique sur* JACQUES VAN ARTEVELDE, *par* N. CORNELISSEN, Gand 1813. Ald. bl. 36-50. - In dit stukje is eene vernuftige vergelijking van de bloeiende Nederlandsche steden en de Italiaansche steden in de Middeleeuwen, die verdiende verder uitgewerkt te worden. -

Jacob van Artevelde en zijn tijd en betrekkingen, zijn ook door den Hoogduitschen schrijver PH. V. TROMLITZ tot onderwerp gekozen van een historisch Tafereel of Roman, die in het Nederd. vertaald in 1832 te Amsterdam is uitgegeven.]

Tempeliers.

Glemens de IV vermaning aan hun in zijne Bul bij ODALRICUS RATNALDUS ad ann. 1265:

'Ne nostra et ipsius ecclesiae patientia[1] quae multa in vobis *per dissimulationis conniventiam tolerat*, vestris quod absit, insolentiis provoeata illa deducat in discussionis examen, in quibus cum nullam subsistentiam juris invenerit, *ea nec velit nec valeat amplius cum gravi remorsu conscientiae tolerare*.'

In MENARDS *Histoire de Nismes* vindt men de punten hunner beschuldiging pag. 124: waarin ook iets voorkoomt van het aanbidden van een *raaf*, en van een *kat* (of mooglijk *hond*). Dat de *hond* ook in de Grieksche mysterien een rol speelde, leert PLUTARCH. *Romul.*, c. 21.

De bulla *faciens misericordiam* van Clemens V zie men bij GÜRTLER, MOLDENRAUER, en NICOLAI. Een uittreksel bij *Von* HAMMER in *Mines de l' Orient*.

Fundgruben des Orients, 6 B. - *Mines de l' Orient*, T.6.

De figuren en opschriften in de gebouwen der Tempelieren toonen alomme hunne *Mete* of *Bafometh*: afgebeeld met een, twee of drie hoofden.

Deze *mete* (op Grieksch *Μητις*) is de *Sophia* der Ofiïsten of Ofianen, en wordt ook *Achamoth, Prunicos, Barbelo* genoemd. Haar beeld toont beide sexen, als MACROBIUS meldt dat Venus verbeeld wierd. Zij schijnt een met den Deus *πϱοτωγενης* Orphicorum, en de Dea Hierapolitina waarvan PLUTARCHUS (*in Crass*. 17.)

1 An forte leg. *potentia*.

Bafometh is *βαφη μητεος* (baptisma Metis). Zie NICOLAT *Versuche über die Beschuldigungen des Tempelieren-Ordens*, 1 Theil, S. 137.

Maar deze doop was geen water-, maar een vuurdoop of lustratio per ignem.

Onbeschrijflijk veel zijn de snij - en beeldwerken van deze secte in de kerken der Tempelieren, die hun geheimen leer voorstellen.

Als den *Sabaoth* die Adam te rug wil houden, van de verzoeking der slang tot de *Gnosis* (de vleeslijke bekenning) in te willigen. De slang of draak uit Epiphanius als symbolum Gnosticum bekend, die de wareld regeert, en al wie de gnosis niet heeft, verzwelgt[1].

Joannes hielden de Gnostiken reeds in achting als met de Gnosis bekend, maar achtten zich boven hem. EPIPHAN. *adv. haeres*. Lib. I. *haeres* 26, 6. Van hem of van de Mithriaci is de *lichtdoop* der Vrijmetselaren en Gnostiken; doch nu vrij van de schandelijke plechtigheden. In dezen Gnostiken doop werden veel Hebreeuwsche en barbaarsche woorden gebruikt, waaronder ook het *Mac-benac, Gabaon, boas, Jakin, giblin, Chochmach hach olel, Jah, Jehova, Elohim, Adonai, Schadai, Gagas, El ruach, Urim tumim*. Zie de instructie der gronden in de *Signaatster* I, 130, 18. Ook de heiligheid van 't getal van 13. Ald. I, 193. En de wacht van den *Frêre Gardien* met den degen, als bij de Tempeliers.

De Schrijver acht echter de Metzelaar-Orde ouder dan de Tempeliers, als reeds in oudere overblijfsels kenbaar, die tot de Gnostiken en onder de Abraxas behooren, welke bouwkunstige werktuigen, passers, winkelhaken, paslooden, zwaarden gekruist, hamers,

1 Van daar die veelvuldige afbeeldingen van een slang, een kind verzwelgende; de slang is *Mete*, en het kind stelt *Jaldabaoth* voor.

zon en maan etc. vertoonen, en zelfs tot den Romeinschen tijd te brengen zijn.

Hij meent dat zij met de Astrologisten tot de Mathematici behooren, die zekerlijk een geheime sekte maakten, en uit Rome gebannen (TAC. *Ann.* XII, 52) altijd zich weer indrongen, en tot de Oostersche en Egyptische geheimleer in de naauwste betrekking stonden.

De Arabische geschiedenis spreekt van de eerste instelling van een *Salomons-tempelbouw*. Dezen wijsheidstempel noemen zij *darol-hikmet*, dien *Hakem* op 't eind der elfde eeuw te *Cahira* stichtte en de eerste Loge schijnt geweest te zijn. Dit was (als MAKRISI meldt) eene Academie van Filosofie en Mathesis, met koninklijke schatten gedoteerd en talrijk, en waarin behalven het openbaar onderwijs ook een geheime leer heerschte waarin men bij *graden* ingewijd werd, en op 't laatst tot *niets gelooven* en *alles geöorloofd* te achten, opgeleid werd. De zendelingen dezer Instellingen verspreidden zich wijd en zijd door Azie en kregen den naam van *Ismaëliten*, en uit dezen is *Hassan Sabath* de Stichter der Assassynen, die in Perzië in de burcht *Alamut* gezeteld twee groote prioraten of Voogdijen in Chorassan en in 't Syrische gebergte had. De eerste van die prioraten in 't gebergte tusschen Tortosa en Artaradus gelegen, wordt bij de *Gesta Dei per Francos* onder den naam van den Ouden van den Berg gemeld en stond in verscheidenerhande zoo vredes - als krijgs-betrekkingen met de Tempelieren, zoo dat zij aan dezen op 't laatst schatplichtig wierden. Hun orde heet die *van de Pook*, en die der Tempeliers *van het Zwaard*.

Het is ook uit hoofde van dit verband met de Assassynen, dat de Tempeliers zich altijd openlijk tegen de Kruistochten tegen Egypten kantlen, waar het middenpunt en broeinest van dat Ismaëlitismus was, tot zoo

verre zelfs dat de Koning van Jerusalem 12 hunner om het verraden van de burcht Karak deed ophangen.

Indien men dus geloof geven mag aan de vrijmetselaars-overlevering wegens den geheimen leer van Gauthier de Montbarre, aan hem door Oosterlingen medegedeeld en door hem ingesteld; zoo moet men die Oosterlingen voor Syrische *Gnostiken* of *Ismaëliten* houden, wier Oostersche wijsheid niets anders dan de *Gnosis* was.

Die Gnosis-leer behelst voornamelijk twee punten, de *Cosmogonia* en de *Genesis*, d.i. hoe de wereld geworden zij, en hoe zij door de voortteling onderhouden worde. Dit geheim en de oorsprong des kwaads te kennen was het ijdele (eerste) doel der filosofie bij alle volken. - Het slot was, dat zij niets dan de mannelijke en vrouwelijke kunne wetende te vinden in alles, tot vereering van zon en maan, sterren en elementen kwamen, en van 't zintuiglijke tot hooger trachtende op te klimmen in diepe dwaasheden vervielen.

De oudste dier fabelen zijn de Syrische en Egyptische uit Sanchoniaton en Manethon tot ons gekomen, en met het geen de Grieksche Schrijvers van den Godsdienst dier volken opteekenden overeenkomstig. Men mag denken dat de oorsprong daar van in Indië 't huis behoore, doch men kan niet wel verder gaan dan Persië en Zoroaster in de nasporing der *Gnosis*; en daar uit blijkt dat hun geheime leer op louter Pantheïsmus nederkoomt.

't Oudste wezen der Gnostiken is de *Aeon* (met dien van PLATO uit ééne bron) *Αιων* is uit het Persisch, en niets anders dan de *tijd* (tempus ingenitum).

Uit dien *tijd* zijn twee beginsels, *geest* en *stof*, welke 't Persisch dualismus uitmaken: 't eerste (*Ormusd*)

is 't beginsel alles goeds; 't andere (*Ahriman*) 't zintuiglijke: deze twee, schoon ter vorming van de wareld saamgewerkt hebbende, zijn tegenstrijdig en in geduurzame oorlog. De Gnostiken drukten die uit door de strijd van *Sofia* en *Jaldabaoth*.

PLATO doet uit *het hoogste goed* den scheppenden geest of *demiurgus* voortkomen, en uit deze de *wareldziel*, en dit maakt zijn eerste Drieheid. - Een tweede Drieheid stelt hij uit de *idea* of *vader*, de *stof* of *moeder*, en het voortbrengsel of den *zoon*, dat is de *wareld*.

Deze tweederlei Platonische Drieheid hebben de Gnostiken door het vermeerderen der *Aconen* willen nabootsen, en stellen dus een *eersten Vader*, een *eersten Zoon*, en een *Heiligen Geest* of *Sophia* (wijsheid) uit den zoon uitgaande, in het *pleroma* of de volheid; en buiten de volheid (in de ruimte) de moeder *Achameth*, haar zoon *Jaldabaoth*, en de zichtbare *Wareld*, door hem en zijne zes zoonen gewrocht. Die eerste Drieheid wordt ook bij de Indiërs en Egyptenaren in de vereenigde afbeelding van den *kloot* (den Zonnekloot) als volgens PLATO en HERMES TRISMEGISTUS een beeld van het *hoogste goed*, den *slang* als beeld van den *χνηφ* of goeden Demiurgus, en de *vleugels* als beeld van den geest of wareldziel, gevonden. Men vergelijke EUSEBIUS, schoon duister. - De tweede Drieheid werd door Osiris, Isis, en Horus uitgedrukt, waarvan de Platonische *Timaeus*, en PLUTARCHUS. (Meer overeenstemmingen zie men in 't werk zelf, p. 48.)

De *Sophia* of *Metis* was de Rhea, Cybele, Venus etc. der Grieken.

De Phallus en slang zijn van ouds zinnebeelden van elkander, en daarom bij de *ritus* en *mysteria* van Bacchus, Cybele, Ceres etc. In de cistae mysticae

Werden zij bewaard. De Ofiten eerden en bewaarden de slang, en de Tempeliers hunne Bafomeths in hun schalen of koffers. - De Profanen werden geweerd. - De Gnostische *coenae* en *conjugia*, welke de *eucharistia* der Orfiten waren, kwamen overeen met de Dionysiaea en Eleusinia. (Meer zie men in 't werk zelf, p. 50) en men kent de conjugia mystica die de Valentinianen en Ofiten met uitgedoofde lichten, door een *coïtus promiscuus* vierden. Cf. EPIPHAN. *adv. Haeret.* L. I, Tom. II, § 5. Ook THEODORET. *Haereticar. fabul.* Libr. 1, 12 de Borborianis. - CLEM. ALEXANDR. *Strom.* II, 4; III, 2. EUSEBIUS XIV, 11. THEODOT. *Excerpt.* LXIII. JUSTINUS MARTYR.

Ook de slang zelve wordt bij de Gnostiken Gnosis genoemd, et *genitalis sapientia*. - Met de hond ook in één lichaam vereenigd, stelt zij 't zelfde voor. - Canem veteribus ob impuritatem ae impudicitiam in odio fuisse, notum est.

Volgens EUSEBIUS zou *Taut* het eerst de slangen-dienst opgebracht hebben. Maar in de Godsdienstplegingen aller volken, als Indische, Orfische, Druïdische heeft zij een voorname plaats.

In de anaglyfen wordt de *torus* door een houtmijt verbeeld:- omdat men het vuur voor den oorsprong aller voortteling (genesis) hield. Dus wordt het kind verbeeld voort te komen uit de vlam van een beker die de vrouwelijkheid voorstelt. - De nieuwe Platonisten brachten dit 't huis op de zon als beeld van het hoogste goed en onstoffelijk licht; maar de Ofiten stelden in het vleeschlijke alles, en heel hunne verlichting of *illuminatie* bediedde niets anders dan de vleeschlijke vermenging en promiscua libido, waarmeê zij hun ingewijdden heetten te doopen en te verlichten (THEODORET. ib.) - Dat dit echter eene ver-

bastering van een geestiger of hooger en zuiverer leer is, is te denken, en schijnt nog in zuiverder stand bij de zoogenaamde Sofi in 't Oosten plaats te hebben; doch alles koomt echter op 't Pantheïsmus neder.- TERTULLIAMUS gewaagt ook van die schandelijke *epiphania* en *photagogia* (*tenebrarum et ignis diqnissima*, zegt hij), waardoor deze Gnostiken de bedaauwing met het Godlijk licht meenden te verkrijgen.

De Epicuristische dogmata welke deze Ofiten aannamen, en de Spreuken der Filozofen, pasten zij op hunne wellust en paedasterie [sic] toe. Zoo was 't met het *nosce te ipsum*, en het *respice Deum*, 't geen PLOTINUS hun verwijt dat zij altijd in den mond hadden: zichzelven noemden zij Goden, zoo als ook de *volkomen Tempelier*, Tempelgod bij hen genoemd werd. Hun zedenleer kwam neêr op het eenige *nosce omnes, te autem nemo*, en het doel der hoogste wijsheid was hun, *omnia assequi et omnia licere*: 't geen volmaakt met de leer der Assassinen overeenstemt. Hiervan bediende zich dan niet slechts hun wellust, maar ook hun hoogmoed en heerschzucht die even weinig maat hield.

Hun meest algemeen teeken (als 't eenvoudigst) was de slang en de kruk **T** welke zij overal in hunne stichtingen te pas brachten[1]: maar waar zij hunne Kerken bouwden vindt men ook altijd het *bafomeths* hoofd, of *man-vrouwenbeeld*, of de Sfinx met slangenlijf etc.

1 Deze kruk is zeker de kruk van de koperen slang die zij de afbeelding van de ware slang achteden, en met den weldadigen geest van dezen doorvloeid, die den mensch tot de kennis gebracht had in spijt van den Sabaoth. - Dezen noemden zij dan ook den waren gekruiste, die *de geschiedenis van den H. Graal met eigen hand geschreven had*, waarom die historie de allerheiligste is. In tegenstelling van welke, zij de vier Euangelisten onder de gedaante van vier belachlijke dieren voorstelden (p. 98).

Het boek *de tribus Impostoribus* (namelijk: Mozes, Christus, en Mahomet) schijnt tot de Tempelieren te behooren, onder wier teekenen men drie hoofden op eenen boom groeiende vindt; schoon zij het hunnen vijand, Keizer Fredrik II toeschreven (pag. 98).

Charitas was bij hen de paedasterie, en met de Manicheïsche beginsels verfoeiden zij 't gebruik der vrouwlijke leden: (de vrouwen als ontbloot van het slangvertoonend lid, waren bij hun veracht) zij misbruikten het Euangelie en de Apocalypsis om dit te verdedigen en goed te maken.

EPIPHANIUS (*haer.* 26, c. 13) voert het gebod der Ofiten aan: 'Nullas esse proles procreandas, ne semen luminis in regno *τοῦ* Jaldabaoth pessumdetur, semenque *in se esse rocipiendum*.' Voorts is hun dubbelzinnig bevel: *λυειν τα ἐργα της ὑστερας*, de venere posticâ te verstaan.

(Het schijnt ook wel, dat zij hun voorhoofden met het teeken van den Bafomeths-kruk merkten.)

De phallus schijnt ook door het teeken {problem}T afgebeeld te zijn geweest. Maar V. HAMMER meent, dat het zijn oorsprong uit Indië heeft, waar de aanhangers van *Vitschnu* (den behouder) met een *roode rechtstandige*, en die van *Siwa* (den Verdelger) met een *geele dwarse streep* op het voorhoofd geteekend gaan: als hebbende de Bafomethisten die twee beginsels vereenigd willen toonen. p. 102.

Wat ondertusschen thands met de drie hoofden gemeend wordt, verklaart ons het *Recueil précieux de la Maçonnerie Adoniramite*, Philadelphie 1785, II, 37.

Dem. ‘Que signifient ees trois têtes? *Rep.* Celles des trois assassins d'Adonihiram.’

Men moet wel opmerken, dat bij de Gnostiken, Ofiten, enz. groot onderscheid gemaakt wordt tusschen de *slang* en den *draak*. De slang is *Michaël* of *Samaël*, die den draak vertreedt en terneêrwerpt; en de draak, de God dezer wareld Jaldabaoth of Sabaoth. Dit hebben MOSHEIM, MACAIRE, en CHIFFLET niet gezien, en van daar sommige misvattingen. - FABER in zijn *Origin of pagan Idolatry* heeft ook dat onderscheid tusschen den Typhon of Draak, en den *ἀγαθοδαιμων* of *νους* (de slang) niet opgemerkt.

Mines de l' Orient, Tom. VI[1].
Mysterium Baphometis revelatum.

Ter bescherming der Pelgrims naar 't H. Graf werd in 1118 de orde der Tempeliers opgericht. Zij ontfing haar regel van St. Bernard, en [de Ridders] deden vele dappere krijgsdaden. Maar Filip Augustus van Frankrijk en de Paus deden hen vatten, te recht stellen, veroordeelen, en straffen, en de orde werd vernietigd. Men twijfelt aan hun schuld, etc.

Thans doet een geleerd Orientalist JOSEP VON HAMMER zich op, die eerst in zijn *Geschichte der Assassinen*, 1818, in 4°, den grond gelegd had; en dit werk: *Mysterium etc.* strekt om hun schuld van *apostasie, afgoderij* en *gruwlyke onkuischheid* uit hun eigen gedenkstukken te bewijzen.

Dat de leer der Manicheën aan dien der Gnostiken verwant was, schijnt niet te ontkennen. En dat zij

1 Zie *Biblioth. Ūniverselle*, T.X. Avril 1819, Mai etc.

door hen bij de Ismaëliten of Ismaëlianen, Albigensen, Tempeliers, en Vrij-metselaars voortgeplant is, behoeft naauwlijks betoog.

De Tempeliers werden beschuldigd een *hoofd met een grooten baard* aan te bidden: dit wordt in de bekentenissen een *duivelskop* genoemd, ook een hoofd *in figuram Bafometi*. Een der Tempeliers getuigde dat men hem daarvan gezegd had: *zie daar uw God Bafomet*; 't geen men kwalijk *Mahomet* heeft verstaan.

NICOLAÏ schreef in 1782 een Hoogduitsch stukjen *over het geheim der Tempeliers*, 't eerste, dat in onze tijden *tegen* hen uitkwam. Hij giste daarin, dat de Sarrasynen hun de ketters der Manicheesche Gnostiken hadden meêgedeeld, en dat de Bafomet de afbeelding van den Oppergod was. Anderen maken er met ANTON een Sfinx van, met HERDER een schild of trofee, of met HUNTER (die 1801 schreef) een *kas met reliquien*.

Een Tempelier zou verklaard hebben dat het een vrouwenbeeld was.

't Schijnt inderdaad een vrouwenborst gehad te hebben: want de beide kunnen moesten uitgebeeld worden in den Bafomet. 't Was een hoofd met mannenbaard en vrouwenboezem.

De leer der Gnostiken (waartoe de Ofiïsten ook behooren) is: dat de wareld niet door den Oppergod, maar door een der mindere Goden geschapen is; van wie de zedelijke wet ter verslaving van den mensch, doch die niet verbindt voor die zich tot den Oppergod opheft. Dat de kennis (*γνωσις*)[1] tot dezen voert, en dus zalig maakt, en aan de ziel eene geestelijkheid geeft, waardoor zij onbesmettelijk is door wat daden ook.

1 Zie PAULUS I *Timoth.* VI, 20.

Hun Cosmogonie is deze: de afgrond (*βαϑος*) en de *gedachte* (*ἐννοια*) brachten den *geest* (*νους*) en de *waarheid* voort. Deze twee *het woord* (*λογος*) en het *leven*, en dezen den eersten *mensch* en de eerste *kerk* (prototypen van 't geen op aarde was). Dezen maakten de geestelijke Ogdoas uit, die in het pleroma ('t geestelijk heelal) was. Deze Ogdoas bracht 22 Oeonen voort, waarvan de laatste *Sophia* of de wijsheid was, ook voor den II. Geest gehouden, die de verschillende secten *Prunicos, Barbelo, Noria*, en *Enthymesis* noemen. Deze Sophia, man en vrouw, bracht *Achamot* voort, die buiten het pleroma geworpen werd, en de *stof* voortbracht met alle stoffelijke en geestelijke wezens. Ook bracht zij *Jaldabaoth* voort, die ook *Sabaoth* heet, en de Wareld met de zeven Hemelen schiep.

Jaldabaoth had zeven zonen, en maakt met dezen de tweede Ogdoas uit. Met hen wrocht of schiep hij den eersten mensch, maar deze, bezield zijnde met een Goddelijke vonk, bad *den eersten mensch* van de Opper-ogdoas aan. Dus de Valentinianen uitvoerig.

Maar de Ophiïsten bepalen zich meer bij de onder-Ogdoas, en de twist tusschen Jaldabaoth en zijn moeder Achamot. Jaldabaoth wilde den mensch van 't geen er Goddelijks in was berooven, ten einde van hem aangebeden te worden als opperste God; en daartoe wilde hij zich van de vrouw bedienen. Maar Achamot, om dit voor te komen, gebruikte de *slang*, zoon van Jaldabaoth, om Eva overtehalen tot het doen eten van de vrucht des kennisbooms aan Adam; en dus bekwam de mensch de Gnosis, die hem aan de macht van Jaldabaoth onttrekken moest. Van daar vereerden zij de slang onder den naam van *νους, Michaël, Samaël*, als symbolum der wijsheid. En men moet deze slang wel onderscheiden van den *draak* of *krokodil* die (volgens

EPIPHANIUS) bij hen de wareld of bestuurder der wareld, dat is, den Demiurgus of Jaldabaoth beteekende.

De gedenkstukken, waarop *Von* HAMMER zich vestigt, zijn 1°. steenen, uit het muséum van Weenen: bestaande in beeltenissen, waarvan eenige mannenhoofden met baarden en met vrouwenborston; en kruissen zonder opperstuk, dat is, als {problem}T, welke hoofden en kruissen opschriften (Arabische) hebben, betrekkelijk de dienst van een Godheid *Mete* genoemd.

NICOLAI had reeds den naam van *Bafomet* afgeleid van *βαφη μητεος* (doop van Metis).

Deze stukken zijn bovendien beteekend met het getal van 8, en zeer obscoene uitdrukkingen, waar in melding van den *Anus.* Ook: ‘ik en 7 maken onzen stam uit.’

Deze *mete* nu is (volgens *von* HAMMER) dezelfde Oeon, die Sophia, Prunicos, Barbelo, en ook wel Achamot heet (*Μητις*, prudentia). Bij de Grieken huwde Metis aan Jupiter; maar uit vrees dat zij hem een zoon zou baren die meester en vorst van 't Heelal zou zijn, slokte hij haar in. - De Ofiïsten geven haar een grooten baard, gelijk de Cypriers aan hunne Venus. PROCLUS zegt dat Metis een der androgyne godennamen was in de Orphica aangeroepen. Twaalf Arabische opschriften verklaren zich hier uit.

Maar een der beelden heeft ook een bekken met vuurvlammen op den schoot; en dit ziet op den doop van Mete, waarvan de volkomen naam van *Bafomet*. De Gnostiken (als de Kerkvaders melden) hadden tweederlei doop, een waterdoop, en een vuurdoop, en de laatste was die van Mete. Gelijke figuur vindt men op een vaas of pot. Aanmerklijk is, dat in de Bacchische en Orpheïsche sacra, bij de Egyptenaren, de Persen, en zelfs bij PLATO, de vazen (*χϱαβις* bij de Grieken genoemd), symbolen van de teelkracht wa-

ren, en tooverkrachten geacht werden te hebben, waarmeê Hermes, Bacchus, Josef [*Genes*. XLIV, 5], Salomo, en Alexander, wonderen deden. Zie CREUZER, *Dionys*. Heidelb. 809, in 4°.

't Kruis, als een {problem}T, werd de sleutel der kennis genaamd en was ook de phallus. Mete en Achamoth houden 't in de hand: sommige dragen 't op 't voorhoofd.

Men zie de verdere verklaring der figuren bij *Von* HAMMER.

De gedenkstukken van VON HAMMER ten aanzien van de Tempeliers zijn :

2°. De beeldhouwerij in oude kerken der Tempelieren: waar die kruissen, slangfiguren, vazen en andere beeltenissen voorkomen, die met dat alles overeenstemmen. En wel

a). in de kerk te Schöngrabern in Oostenrijk, nabij Dietrichsdorf en Sitzendorf. Waar niet alleen zeer onbetamelijke afbeeldingen zijn, die men van beneden niet duidelijk onderscheidt, maar van nabij zeer wel erkent; maar ook

Adam en Eva aan den kennisboom. Zij, etende, als aangedreven door een hond (emblema van den zesden Archont der Gnostiken, *Erathauth* genaamd) die haar iets in 't oor schijnt te fluisteren. Haar aanzicht is van twee slangen omringd, die de hoofden op haar hoofd bij een steken. Adam van zijn zijde plukt ook een appel, en wordt weêrhouden door een menschenbeeld met spitse ooren, die de hand op zijn bovenarm legt, en waardoor Jaldabaoth verbeeld wordt, die den mensch beletten wil tot de kennis van Achamot te geraken.

Ook: - een sceptervoerend beeld op een zetel, wien dieren en vruchten van rondom aangeboden wor-

den; en aan den voet des throons een omgeworpen draak die een kind inzwelgt, terwijl een ander kind door zijn rug uitgaat. Het geen EPIPHANIUS adv. Haeret. I, 26, § 10 verklaart: 'ajunt hujus mundi pracsidem *Draconis* effigiem habere, ab eoque animas *absorberi* cognitione illa (*γνωσει*) destitutas, rursusque per caudam in hune mundum refundi:'

Ook: - phalli onder druiftrossen en wijngaardbladen vermengd; en

drie basreliefs vertoonende Tempeliers in hun ordenkleed met het T kruis in de handen.

b.) Onder den grond der Tempelieren-kerk te Wultendorf in Oostenrijk in 1792 opgedekt: waar verscheiden steenen, houten en aarden-beelden met twee hoofden gevonden werden; en een altaar met een afneming van 't kruis uitgehouwen, waar het kruis van de T form *schijnt*, en een *hond* onder de personen verbeeld schijnt; doch welke beeldhouwerij zeer beschadigd en onduidelijk geworden was.

c.) Te Bertholsdorf, 2 mijlen van Weenen, in een der overblijfsels van een Tempeliersklooster en kerk, waar geen beeldhouwerij , maar in 't Choor een zeer groot Bafometicum is, uit een dwarsen op een rechtstandigen steen bestaande.

d.) Te Praag, waar de kerk van S^t^. Weneeslaus den Tempelieren schijnt toebehoord te hebben, waar echter geen dan gewone kruisen voorkomen (tenzij misschien *een*) maar velerlei bouwinstrumenten, en metselaarstuig, en een zon, nevens een star met acht punten.

e.) Te Egra, waar de kerk der Tempelieren in de kapiteelen der kolommen en slotstukken der bogen vrij wat onbetamelijke figuren hebben, en ook anderen die wel naar de Abraxas der Basilidianen zwemen: zoo

als men elders in Duitschland, en ook in Poitou wel vindt.

3°. Verscheiden penningen (bracteaten), maar waarvan do beelden en inscriptiën niet zeer afdoende zijn, dan voor zoo verre eene enkele de *Mete*, inversa scriptura, uitdrukt, IHƎTHM. Wat het kruis in de form van T betreft: 't is zeker, dat het het teeken van den *Phallus*, van den *boom des levens*, van den *sleutel der kennis*[1] en van den *Bafomet* is; en *Von* HAMMER wil dat het den *Hamer* der Vrijmetselaren is geworden.

Uit TERTULLIAAN weet men, dat de aanhangers der dienst van Mithra daarmeê op het voorhoofd gemerkt wierden. Vergelijk EZECHIEL IX: 4 (waar LOWTH wil dat men bij de LXX, voòr *το σημειον, ταυ σημειον* moet lezen) en *Apocal*. VII, 3. etc. In Indië worden de aanhangers van Vistnou met een roode streep in de langte (perpendiculair), die van Siva met een geele dwarstreep, op 't voorhoofd geteekend, en deze twee maken het teeken van Bafomet [bov. bl. 275.]

Bij de Laplanders heeft Thor, en bij de Japanners Kevira (de God des Rijkdoms) een *hamer* tot teeken. De Cabiren bij de Grieken, Vulkaan, Prometheus; en de geest des doods bij de Hetruriers en Mahomethanen, voeren ook den Hamer[2].

De *Vazen* behooren in alle mysterien, zoo als ook de schalen bij alle offeranden en gastmalen: maar men mag hier echter aan de geheimenis-vaas van Cybele, Mythra, Isis, Bacchus, en de Orphica denken, die ook de heilige Urne der Egyptenaren is, door APULEUS be-

1 (Conf. *Luc.* XI: 52.)

2 (Van ouds geeft men ze bij ons ook aan den *tijd* en aan de *dood*, en verbeeldt zich dat het de onrust van een uurwerk verbeeldt, waar men het ook naar fatsoeneert: maar kwalijk.)

schreven: anders het *Vas cosmogonioum*, gnostisch symbolum van de *χτεις* of vrouwelijk teeldeel.

De slang die tot de *ware kennis* voert, is verbeeld door het koord der Tempeliers en Vrijmetselaars.

De *sluier* van Achamot is bij de Vrijmetselaars de voorhang des tempels.

De *keten* wordt verbeeld door het halssnoer, dat men ook wel bij de Bafomets-beelden vindt. De Vrijmetselaars hebben dit snoer ook bij zommige gelegenheden om den hals.

De *leeuwenhuid* die 't lichaam der Bafomeths-beelden van onderen omslaat, is door de Vrijmetselaars in 't leeren voorschoot veranderd. De Esseniers en de ingewijdden van Eleusis droegen dit ook: de laatsten, van hertenvel. - 't Is de huid van Jaldabaoth die als een leeuw verbeeld wordt, en beteekent de overwinning op hem en te niet doening van zijn dienst.

De *zon*, de *maan*, en de *ster* vindt men ook op de Bafomets en de vazen. De Letter G in de star is volgens *Von* HAMMER *γνωσις*.

Het *getal* 13 was bij de Gnostiken ook heilig.

De *vuurdoop* der Gnostiken schijnt wel te slaan op de *lichtdoop* der Vrijmetselaars.

Von HAMMER houdt de Vrijmetselaars-orde ouder dan de Tempeliers, en is niet vreemd dat zij tot de Astrológi of Mathematici behoorden, waarvan in den Rom. Codex[1], en die ten tijde van Domitiaan daar gevormd waren tot een genootschap. Als eerste Vrijmetselaarloge wijst hij de *Darol-hikmet* (huis der wijsheid) aan, die Hakem in de Elfde eeuw te Cairo oprichtte. Daar werd Filozofie en Wiskunde geleerd, maar tevens een *geheime leer*. De Ingewijdden gingen verscheiden gra-

1 [Lib. IX, Tit. 18, *de Maleficis et Mathematicis et caeteris similibus*.]

den door; en in den hoogsten graad leerde men hun *niets te gelooven*, en *dat alle daden geöorloofd waren*.
De Ismaëliten (of Ismaëlianen) waaruit de *Druzen* verbasterd zijn, hadden een orde van zeven graden, waar men niet dan na veel *proeven* door te staan, in aangenomen werd. 't Geen men in de laagste graden leerde, was zeer verschillend van 't geen het ware systema der secte was, dat ten doel had de Filosofie, 't gezag der reden aan de Leerstukken en de Openbaring (van 't Mahometismus) in de plaats te stellen. Deze leer werd uitgedrukt door de woorden *tatil* en *ibahat*, waarvan de verklaring bij SYLVESTRE DE SACY, *Journal des Savans* 1818, p. 413. Zie hem in zijne aanteekeningen op de *Recherches sur les mysteres* van SAINTE CROIX, II, p. 197.

De Missionarissen van de Caïrische loge verspreidden zich door geheel Azië, en grondden de macht der Ismaëlianen of Assassynen. Hun eerste Vorst, Hassan, zoon van Sabah, te Caïro ingewijd, vestigde zich in het kasteel van Alamout in Perzië, en had zijne twee Stedehouders: de een in Chorasan, de ander op 't kasteel van *Massiat* bij Hamat in Syrië, die in de kruistochten *de Oude van den berg* genoemd wordt.

Volgens eene oude overlevering (waar of valsch) heeft Gautier van Montbar, een der Tempelridders, in een spelonk de kennis van een geheimen leer gekregen, van eenige Oostersche Wijzen. En deze leer is tot de orde der Tempeliers gekomen. [Bov. bl. 271] (De nabijheid en daardoor noodwendige verstandhouding was genoeg tot voortbrenging van deze fijngesponnen filozofie bij de dappere maar domme Tempeliers.)

De drie beschuldigingen tegen de Tempeliers houdt *Von* HAMMER dus voor blijkbaar en bewezen; te weten:

1°. *Apostasie*: - De Ofiïsten waren de verklaardste vijanden van 't Christendom. 'Achamot, (zegt TERTULLIAAN) trapt Jezus met den voet'[1].

2°. *Afgoderij*: - de afgodsbeelden, waarvoor men zich boog, brengt *Von* HAMMER bij, zelfs uit hun kerk te Wultendorf: - de kunne was twijfelachtig, en de een noemde ze man, de ander vrouw; ook verschilden de heelden in stof, als hout, steen, metaal, leder. Hun *Bafomet* is de Mete, en de naam beteekent de inwijding zelf door *den doop van Mete*.

Dat ook die God (als de beschuldiging zegt) door hen voorgegeven werd *de boomen en planten te doen groeien en bloeien*, stemt over een met de Arabische inscriptien.

3°. *Het afgrijslijk zedenbederf* blijkt van elders genoeg; en werd door den ongehuwden staat der orde zeer bevorderd. De *grove misdaad* werd bovendien bij hen uitgedrukt door de *vuurdoop*, in de mysterien der Gnostiken bekend, waarvan TERTULLIAAN.

De Recensent in de *Biblioth. Britann.* wil, dat de Astrologische teekens somtijds bij de Bafomets gevonden, een sterrekundigen zin in die beelden moeten doen stellen. Hij merkt ook aan, dat in een der opschriften van *των ὑδατων χρυζος* gewaagd wordt; 't geen er een Alchymistischen zin in moet doen vermoeden. Het zij zoo: Astrologie, Chymie, Wiskunst en

1 ORIGENES *adv. Celsum*, Ophitase Nicolaïtissive Goosticis, Jesum Christum *onmino* ABNEGARE scribit Libr. III, p. 119, et VII, p. 385; cosque neminem in coetem suum admisisse *ἐὰν μὴ ἀρὰς ϑῆται χατὰ του Ιηζοῦ* Libr. VI, p. 294. En ziet hier niet op *Apocal.* II, 14, 15, waar *ὁυτως* de collectie is uit het vorige vers. (*Alzoo, derhalve.*- Balak en zijn *vloek* moet daar in het oog gehouden worden.)

Filozofie was van ouds in het Oosten verbonden, en kleefde gedurende al de Middeleeuwen aan een.

Hij merkt aan, dat de Gnostieken een hard, streng leven leidden: dat men aan de Christenen ook geheime wellusten te last heeft gelegd: en dat de Kerkvaders hen hateden, en verfoeiden, zonder hen te kennen, enz.

Ik antwoorde: ook Epicurus lei geen wellustig leven: maar zeker was de levenswijze der Gnostiken in de lagere graden streng: doch de leer voor de hoogere bracht het tegendeel meê.

De kennis van den Bafometh was niet voor de eerstaangenomenen. En die kennis bracht nog den *vuurdoop* niet meê. - Het einde en doel was onbepaalde schandlust, maar daartoe moest door de onbepaaldste gehoorzaamheid en strengste onderworpenheid aan den regel der lager graden opgeklommen worden; tot dat het verregaand zedenverval steeds meer algemeen wierd.

Dat de Christenen valsch beschuldigd zijn, bewijst niet, dat gelijke beschuldigingen in anderen valsch waren; maar veeleer het tegendeel: want waarom beschuldigde men hen? Om dat zij (uit nood) hunne vergaderingen in het geheim hielden, en het bekend was, hoe het in de zoogenoemde mysterien (Bacchische, Orfeïsche etc.) toeging. De Christenen konden zich zuiveren; want hun beginzel en gedrag streed daartegen: maar kunnen 't die genen, wier beginzel *onverschilligheid der zedelijke daden, afkeer van 't huwelijk*, en *vleeschelijke lust* in zich vereenigt, en wier dartelheid, dronkenschap enz. enz. de geheele wareld in 't oog stak?

Dat de Kerkvaders hen haten en verfoeien moesten, is zeker; maar die haat en verfoeiing is niet de oorzaak, maar 't gevolg der beschuldiging en der overtuiging van hare waarheïd. Zij leidden die zaken niet aan elk der genen te last, tegen wier leer zij opkwamen.

En dat zij hun leer *wel kendën*, blijkt door bunne overeenstemming met het geen ons van andere kanten wegens die secte bekend is.

De vrijmetzelarij.

Der Signatstern, 5e Band. Berlyn, 1809. p. 111.

In 't begin van 1790 zond de groote Nationale Loge van Parijs een Manifest, door den Hertog van Orleans, als Grootmeester onderteekend, aan alle de Loges der voornaamste steden van Europa, waarbij zij die uitnoodigde en aanmaande de Fransche revolutie te ondersteunen, haar vrienden en verdedigers te verschaffen of aan te werven, en naar hare gelegenheid den *geest van opstand* zoo veel mogelijk te verbreiden. Dit stuk is ter kennisse van den Keizer en verscheiden Vorsten gekomen, en heeft vrij wat ondernemingen doen smeden, die toen in stilte onderdrukt of verijdeld zijn geworden. En vele niet erg denkende bedrogene mannen werden daarin verwikkeld.

Het Systema der *stricte observantie* in 't begin der 18de eeuw had 6 graden: te weten 3 boven de gewone; zijnde de 4de de *Schotsche Meestergraad*, de 5de *het Noviciaat*, en de 6de *de Tempelheeren graad*. Omtrent 1770 kwam er nog een 7de bij, die van *Eques professus*. En later nog een klericale tak, die zich met *Natuurlijke en Godlijke Magie, Chemie, Alchymie* enz. ophield.

Deze komen uit voor hunne afstamming van de Tempelheeren. - Zij verhalen 't dus:

'In 1303 (melden zij) worden twee Ridders der orde

bij hen, wegens eenige overtreding tegen de orde, ter straffe veroordeeld, die zij *Noffodoi* en *Sqiin Florian* noemen, en de laatsgenoemde verloor daar door zijne Commandery te Montfaucon. Beide wilden daar tegen hersteld worden, en vorderden dit van den Heirmeester *a Monte Carmel*, en als deze het afsloeg vermoorden zij hem op zijn landgoed bij Milanen, vloden naar Parijs en traden als beschuldigers tegen de orde op, waarop de geheele ondergang van dat lichaam volgde, en de Grootmeester Jacobus de Moley verbrand werd.

De Heirmeester van Auvergne, Pierre d' Aumont, ontvluchtte met twee Commandeurs en vijf Ridders, (om onbekend te zijn) in Metselaars gewaad; zij verborgen hun namen en noemden zich *Maubignac*, waaruit de leus *mao-benac* ontstaan zou zijn. - Op het eiland Mull tot Schotland behoorende, aangekomen zijnde, vonden zij daar den Grootmeester van Hamptoncourt, George Hasris met meer broederen en besloten onderling de orde voort te zetten. In 1312 hielden zij ten dien einde een Kapittel te Johannis, en *Clermont* werd Grootmeester door hen verkoren. Om zich onbekend en buiten ontdekking te houden, namen zij teekenen en herkenningswoorden aan, en noemden zich naar de Metselaars waarvan zij die ten deele ontleenden. In 1361 werd de residentie des Grootmeesters naar Aberdeen verlegd.' (p. 177 sqq.)

Vrijmetselarij.

Volgens VILLERS vindt men den *naam* in geene zekere echte bescheiden voor het jaar 1610.

LESSING, meent dat NOCH *vrijmetzelaar* NOCH Freemason voor de 18de eeuw gehoord zij.

Hij meent, dat, de oorspronklijke naam *Masoney* zij; (niet van *Maçon*, Metzelaar, maar) van het Ang. Sax. *mase*, disch; en dat dit woord derhalve *dischgezelschap*, en zoo *club* of Societeit beteekent; zoo dat het dan daarin met de ronde tafel van Koning Arthur overeenkwam. Ook heeten vergaderplaatsen of afdeelingen der Tempelheeren *Masoneys*.

Zoodanig eene Masoney zou zich, na de vernietiging der orde tot aan het einde der 17de eeuw in Londen staande gehouden hebben, en vergaderd zijn in de nabijheid der Paulus-kerk. - Ook Christoffel Wren zou daar lid van geweest zijn, en zijn vlijtig bezoeken van die klub gedurende den dertigjarigen bouw dier kerk aanleiding gegeven hebben om haar voor Bouwkunstenaars te houden, en er *Masonry* van te maken.

‘Je pense que la première mesure de sévérité employée contre les Francs-Maçons en Europe, est celle, qui fut décrétée par la chambre du police de Châtelet de Paris, le Septembre 1732. Elle défendit aux Franes Maçons de se réunir, et condamna M. Chapelot à mille livres d'amende pour avoir souffert une assemblée maçonnique dans son domicile. La porte de sa maison fut murée pour six mois. Louis XV ordonna, que les Pairs de France et les autres Gentilhommes, qui avoient leurs entrées à la Cour, seroient dépouillés de cet honneur, s'il étoit prouvé qu'ils fussent membres de quelque loge maçonnique. Milord d'Harnouester, grand-maître des loges a Paris, ayant été obligé de quitter la France, convoqua une assemblée de Francs-Maçons, pour faire nommer son successeur. Louis XV qui en fut informé, dit, que, si le choix tombât sur un François il le ferait mettre à la Bastille. Malgré cette disposition du Roi, le Duc d'Antin fût elu, et il accepta la dignité

de l'ordre. Non seulement la menace de Louis XV n'eût pas son effet; mais le Duc d'Antin étant mort, ce fut Louis de Bourbon, Prince de Conti, qui lui succéda en 1743, et l'on a vu en 1771, un autre Prince du Sang, Louis de Bourbon, Due de Chartres, nommé Chef du Grand-Orient.'

'La même année 1737 le Gouvernement de Hollande défendit leurs assemblées etc.'

'l'Elécteur Palatin du Rhin les défendait alors dans ses domaines: la resistance qu'il éprouva fût cause qu'il fit arrêter tous les Francs-Maçons, qui s'étaient assemblés à Manheim. - En Toscane ils avoient été proscrits; et Clemens XII établit à Florence un Inquisiteur, qui en fit mettre plusieurs en prison; mais François de Lorraine étant devenu grand Duc, les mit en liberté, s'en declara protecteur et fonda plusieurs Loges dans ses états.' LLORENTE, *Hist. de l'Inquisit*. Vol. IV, p. 69, 70.

'Il est constant que les initiations des Francs-Maçons sont commencés à étre remarquées en Angleterre sous le regne de Charles I qui perit sur l'échafaud en 1649. Les ennemis de Cromwel et du système Républicain établirent alors le grade de *Grand-maître* des loges d'Angieterre, pour préparer les esprits des Francs-Maçons au rétablissement de la Monarchie.- Le Roi Guillaume III fut Franc-Maçon, et malgré le changement de Dynastie sous George I, la Franc-Maçonnerie ne parut nullement suspecte en Angleterre.

Elle pénétra en France en 1723 et le Chevalier Ramsay établit une Loge particulière a Londres en 1728, en annonçant que la société avoit été fondée par Godefroy de Bouillon, Roi de Jérusalem, en 1099; conservée par les Chevaliers du Temple et apportée à Edinbonrg, où elle fut établie par le Roi Robert I (en

1314), du vivant de quelques Chevaliers du Temple qui avoient échappé à la persecution du Roi de France. En 1729 elle pénétra en Irlande: La République de Hollande la reçut en 1731 et cette même année elle ouvrit ses premières Loges en Rùssie. Elle parut à Boston en Amérique en 1733, et dans plusieurs autres villes de ces colonies Angloises. Cette année fut aussi celle de son établissement dans plusieurs villes d'Italie et deux ans après il y eut des Francs-Maçons a Lisbonne.' (*Ald.* p. 68).

'Le Pape Clément XII par sa bulle *in eminenti* du IV kalend. Maji 1738, excommunia les Francs-Maçons; Et en consequence Philippe V fit publier en 1740 une ordonnance contre eux en Espagne. Un assez grand nombre fut arrêté et condamné aux galéres. Les Inquisiteurs s'en mêlèrent bientôt.- En 1739 le vicaire de Rome y mit la peine de mort. - Benoit XII renouvella la bulle de Clemens XII, en 1751 par la bulle *Providas*.- Ferdinand VI fit (la même anneé) publier une nouvelle ordonnance contre eux, qui les menaça d'être punis comme *Criminels d'É tat an premier chef*. - Charles III d'Espagne, alors Roi de Naples, défendit le même jour les réunions maçonniques, en les qualifiant dangereuses et suspectes.' (*Ald*. p. 53, 54.)

'Le Pape Pie VII les a défendus de nouveau en 1814.'

Men wil dat in 1811 een 33 graad van Franc Maçonnerie te Madrid gesticht wierd. (*Ald*. p. 146).

En, in 1808 in het Fransche kamp te Orense in Gallicie, een vrijmetselaars orde van mannen en vrouwen onder den naam van *Philochoristen* of *dans-liefhebbers*. (*Ald*. p. 146).

't Illuminatismus.

Uit de Vrijmetselaar-Loges zijn velerlei verdeelingen of takken ontsproten, die deels uit onkunde van het eigenlijk doel bij de leden-zelf, deels uit zucht om er ten goede of kwade partij van te trekken en een richting aan te geven, ontstonden.

De aanmerklijkste vereeniging is der *Eklectiken* geweest, die in 1776 opstond, waar in de vermaarde KNIGGE een hoofdrol speelde, en die aan de sedert beroemdste Loges en Graden oorsprong gaf. Hij zelf ging tot in stand brenging van die eenheid die hij beoogde, van stad tot stad en van huis tot huis rond, en slaagde door zijne algemeen erkende bekwaamheden boven alle verbeelding.

Uit deze Eklektiken ontstond de orde der Illuminaten door *Adam* WEISHAUPT, die te Ingolstad Professor in 't Jus Canonicum en bij de Jezuïten opgevoed was, wier geest hij had ingezogen. Hij had als Professor vrij grooten naam, en trok allerlei studenten naar zijne kollegien: dit gaf hem weldra grooten invloed. Hier leerde hij een soort van kosmopolitismus, en werd stichter eener orde, welke hij noemde de *Illuminaten, die met der tijd de wareld regeeren moesten*.

Tot deze orde had niemand toegang die tot eenige Christelijke kerk of hare belijdenis behoorde. Wellust werd er als in het Epicurismus tot hoofddoel der menschheid verheven; zelfmoord gerechtvaardigd; de dood voor een eeuwigen slaap verklaard; goede trouw en vaderlandsliefde voor kleingeestigheid en vooroordeel; vrijheid en gelijkheid voor onvervreemdbare rechten des menschen, waar men zonder eind of maat van zwetste; en tot verbanning van alle bedenklijkhe-

den werd tot grondregel gesteld, dat alle middelen als zoodanig onverschillig zijn, en *door 't oogmerk geheiligd* worden. *Signatstern*, 5 B. p. 250.

De indruk dien dit maakte bracht daadlijk te weeg, dat de Koning van Beieren bij een Edikt alle geheime gezelschappen verbood, en bij een tweede de orde der Illuminaten voor altijd vernietigde.

Naar WEISHAUPTS eigen melding is het Illuminatismus een accessorium der Vrijmetselarij, van welke men drie graden bekomen moet hebben, als *radical* om zijn orde te kunnen ontfangen. Hij zelf verzekerde, dat zijn leer alleen de echte metselarij bevatte, en de mysteriën van deze daar-alleen door verklaard konden worden. Hun Leden waren onbekend, alleen de Minervals uitgezonderd, aan wie men zich aanmeldde om er Candidaat in te worden, en die dit den oversten of bestierders bekend maakten. Werd hij gerekend aanneemlijk te zijn, zoo moest hij voor alles een schriftlijken eed doen. Dan kreeg hij een Leermeester, die hem van langzamerhand en met behoedzaamheid, *één, twee* of *drie* jaren voorbereidde tot aanneming van de allervolstrektste gehoorzaamheid, erkentenis van 't recht der orde over leven en dood enz., en leerde in al dien tijd niemand dan dezen leermeester kennen; alleen schreef hij aan de onbekende Oversten brieven. Blijft het drie jaren lang daarbij, zoo wordt hij een Vrijmetselaar van den hoogsten graad, met den naam van *sta bene* zonder meer: doch acht men hem dienstig om dieper te gaan, zoo houdt hij op Vrijmetselaar te zijn, wordt *Illuminatus minor*, en leert het doel en oogmerk der orde kennen, waaraan hij nu een volkomen onderwerping zweert, met overgifte van zich-zelven aan alle, ook aan de doodstraffe: welke hem ook bedreigd wordt, in diervoege dat

geen macht of potentaat hem daar tegen beschermen kan, in zoo verre hij zich die waardig mocht maken.

De *Illuminatus minor* leert nu, dat het in de orde te doen is, om alle *polityke* en *Godsdienstige vooroordeelen* uit te roeiën. Hierop volgen meerdere graden, waarvan de hoogste is *Major* [Magus] *et Rex*.

Zij kiezen zich namen uit de oudheid: als Cato, Philo (dus noemde zich KNIGGE), Hannibal, Marius, Luciaan (dus NICOLAI van Berlijn). En hier aan herkent men wederom de helden der Fransche Revolutie.

Spartacus (dus noemde zich WEISHAUPT) kondigde in zijne brieven openlijk aan dat hij 't tegen alle Theologie en Staatsinrichting had; - en de lieden, zoo zij waren, tot zijn oogmerk niet gebruiken kon, maar ze eerst daar toe vormen; ten welken einde ieder Classe of Graad een voorbereiding en proefschool voor de volgende zijn moest. In de hooger klasse maakte hij (dus drukt hij zich uit) ieder tot *spion* van al de overigen. Een soort van maandlijksche biecht voerde hij in, waar bij ieder ontdekken moest aan welke vooroordeelen hij nog vast hield, en voorbereid werd om zich daar van te ontslaan. Na dit alles door te zijn werd hun eerst te kennen gegeven, hoe men *de vijanden van 't verstand en de menschheid* (dus heette 't) bestrijden en te onder brengen moest.-

Tot voorbereiding moesten nu het *Systême de la Nature, de Politique naturelle, de Philosophie de la Nature, 't Système Social*, MIRABEAU en HELVETIUS strekken. De Allegorie waar op hij de mysterien grondde was de vuurdienst der Magi. En niemand mocht in de orde komen die geen Brutus of Catilina was of het worden wilde.

Een project was daarbij voor een Zuster-orde; welke strekken moest om de orde *geld* te verschaffen, *gehei-*

me narichten, voorstanders, en door *wellustige genoegens* de sensuëelen aan de orde te verbinden. Twee klassen ontwierp hij van deze, die van elkander niets weten mochten; *vroome* zusters, en volkomen overgegeven *hoeren*.

Voorts stelden zij zich in 't bezit van vele geheimen: als b.v. *dozen*, die zoo men ze opent, dadelijk in stukken springen, en wat er in is eensklaps vernielen en onkenbaar maken.

Recepten ter verwekking van *abortus*.

Poeiers, die in 't gezicht geblazen, blindmaken en dooden.

Sympathetische Inkten.

Recepten ter verwekking van krankzinnigheid.

Recepten ter verwekking van doodlijke dampen in een vertrek.

Middelen ter ontzegeling en herzegeling of verwisseling van zegels op depèches.

Middelen ter verwekking van furor uterinus ter misbruiking van vrouwen.

Karakters van 95 vrouwen in Manheim voorgesteld tot vorming van een Zusterenloge.

Ook bestaat er een bevel van hun om met *beide handen* te leeren schrijven.

Hoe slecht intusschen deze Overste Illuminaten zich gedroegen met hoereeren, verleiden van eerlijke vrouwen, en allerlei schandelijkheden in 't openbaar te bedrijven, zich te laten omkoopen, ja kleinere en grooter dieverijen te begaan, blijkt uit WEISHAUPTS correspondentie. Hoe deze booswicht zich, na zijne Schoonzuster bezwangerd te hebben, alle moeite gaf, de vrucht voor de geboorte omtebrengen, is wareldkundig. Merkwaardig is zijne briefwisseling met KNIGGE die met meer oordeel en voorzichtigheid te werk ging, en

de oude vooroordeelen van Godsdienst en Zedelijkheid ontzien wilde hebben, en het schijn-Christendom voor *een mantel* behouden, *om zich te verbergen, ten einde de lieden niet te verschrikken*. WEISHAUPT daartegen wilde 't Christendom in zijne wortel aangetast hebben, door te leeren dat Jezus Christus, wien hij Godslasterlijk den Grootmeester zijner orde noemt, niet anders dan die vrijheid en gelijkheid (doch onder gelijkenis en verbloeming) geleerd of bedoeld had[1]. Dat de Erfzonde bestaat uit het te buiten treden van de vrijheid en gelijkheid. Dat het Rijk der Genade de wederherstelling door 't Illuminatismus is: dat dit de Wedergeboorte is. *De mensch is gevallen*, dit beteekent, zegt hij, *dat hij onder een regeering leeft. De mensch is verlost, als hij slechts de* MORAAL *volgt* (te weten, die van 't Illuminatismus). Deze overlevering is bewaard bij de Vrijmetselaren, en daarom is *Vrijmetselarij* eene *Koninklijke kunst*, dat *zij leert zonder krukken of steunsels te gaan, en zich-zelven te regeeren*.

Anderen wilden rechtstreeks 't Atheismus geleerd hebben; als zijnde dit beter, dan eerst een Vrijmetselaars-Christendom te leeren, en naderhand er voor uit te komen dat dit logen is; en WEISHAUPT beklaagt zich, dat Philo (KNIGGE) hier tegen is, die een zweem van Christendom noodig hield, om die genen die eenige neiging tot Godsdienst hebben in 't net te krijgen.

In den hoogeren graad van *schotschen Ridder* was 't vereischte:

1 Ook PIETER PAULUS verklaarde dat de vrijheid en gelijkheid in 't Evangelie geleerd wierd, en dat hij 't Evangelie niet gelooven zou, indien hij er die leer niet in vond.

Als hoofdstudie, op alle menschen te werken in dier voege als best tot het doel strekken mocht: en zich zoo veel goederen als mooglijk, machtig te maken;

Ook in alle Vrijmetselaars-loges te maken, dat zij den hoogsten rang innamen en meester wierden.

De oversten der Illuminaten als de onbekende hoofden der Vrijmetselarij aan te zien, en alles te doen om deze geheel onder hen te brengen.

Bij den Ridderslag zegt de Voorzitter: ‘Toon u nu Koningen gelijk, en buig voortaan uwe knië niet meer voor die niet meer dan een mensch is als gij[1].’

Een verschriklijke ontheiliging van het H. Avondmaal werd er in dien graad gehouden, waar in de Zaligmaker genoemd wordt *Jezus van Nazareth, onze Grootmeester*.

De listige grondregels om zich meester van alles te maken door Vrouwen, 't Gemeen, 't Schoolonderwijs, enz. vindt men in den *Signatstern* V. Band. bl. 290 seq. ‘'t Is gants onverschillig (zeggen hunne oorkonden) zoo het doel slechts bereikt wordt, onder welk masker dit geschiedt. In verborgen te zijn, bestaat onze kracht. Daarom moet men zich altijd met den naam van eenig ander gezelschap dekken, als Vrijmetselarijloges, geleerde Genootschappen enz. Academiën, Regeeringen, Gerechtshoven enz. hier in moeten wij maken de onzen te hebben, en zoo in alles wat invloed op opvoeding of bestuur heeft.’ enz.[2].

De hoogere Mysterien, tot welke niet ieder toegela-

1 Hier van de afschaffing der kniebuiging voor Koningen, die in mijnen tijd, bij het naderen van een gekroond hoofd algemeen was.

2 (Ook is 't van dezen tijd dat het fraaic *Nut van 't Algemeen* bij ons opstond en de harten verdierf, door het inplanten van nieuwe en zoogenaamde verlichte begrippen).

ten mocht worden, hadden mede meer dan éénen graad. En in den eersten graad, *Philosophus* genaamd, was het Spinosismus. 'De stof, God, en de wareld is één; Godsdienst heeft geenerlei grond en is slechts een uitvinding van menschen eerzucht.'

De tweede graad behelst dat alle natiën tot den oorspronklijken stand (gelijkheid en regeeringloosheid) te rug gebracht moeten worden: en dit, zoo het anders niet geschieden kan, met *geweld*; dewijl alle onderwerping van de aarde verdwijnen moet.

Zie daar WEISHAUPTS Bandieten-, giftmengers - en Sofisten-*Illuminatismus*!-

Geheel de Fransche geest strekt om Godsdienst en Zeden te vernielen, en hiertoe is hun *Code Civil* ingericht, en die zelfde geest zorgvuldig in het *Code Napoleon* bewaard en versterkt. En dit gaat gepaard met het innigst en naauwst indringen in alle huislijke en familiegeheimen, waartoe han de zoogenaamde *Conseils de Famille* dienen moeten.- Dat dit niets anders dan eene verdere applicatie is van de systematische Staatsmachine der Illuminaten van WEISHAUPT en KNIGGE enz. blijkt, die van allen kant de karakters der personen trachten te doorgronden, en wier hoofdvordering en onderwijs in de leerlingen was (en nog blijft) pourtraiten van alle personen te maken en dit werk te leeren. Ten einde dus meester van geheel Europa te zijn, door op ieder krachtdadigst te werken, of hem uit den weg te ruimen. Maar deze zelfde booswichten, die geen Christlijk huisgezin in rust kunnen of durven laten, maar de hand in ieders belangen, begrippen, bedoelingen, en handelwijze willen hebben, en dit tot den grondregel van hun Staatsbestuur aannemen

en handhaven, en zich zelfs in den Godsdienst de voorschriften en het onderwijs aantrekken, terzelfder tijd dat zij haar uit den staat sluiten; deze zelfde arglistige en ter uitbreiding van 's Duivels rijk altijd woelende booswichten dulden de volstrekte geheimhouding, ontoeganklijkheid, en algemeene vereeniging over geheel de wareld, ja helpen ze uitbreiden! Zelfs overal waar zij kwamen, stichtten zij loges en drongen alles aan om er deel in te nemen.

Bewijst dit iets *voor* of *tegen* 't onschuldige der Vrijmetselarij? Toont het dat zij met het Fransche Duivlengebroed in verband staat, of dat zij hun oogmerken tegen is?

Het geheele onderscheid van graden, wat beduidt dit bij een lichaam dat quasi *gelijkheid* predikt? Wat de nieuwe proeven enz. bij ieder graad, in een lichaam dat geen doel zou hebben dan weldadigheid en onschuldig verkeer? - Die niet *stapelzot* is, ziet immers duidelijk, dat het alleen trappen zijn, om van langzamerhand naar mate men er vatbaar en gedwee en bruikbaar toe bevonden wordt, tot de geheimenissen (gevaarlijk voor die ze smeden of broeden) toegelaten te worden, en als gedresseerde jachthonden dan tot omkeering der Staten losgelaten en openbaarlijk aangevoerd te worden.

B.

[*In het bovenstaande, ook bl.* 106-108 *en* 239-252, *heb ik gegeven al wat ik vond, en B. laten zeggen al wat hij wilde: men vergunne nu aan my nog eenige bijvoegselen en mijn eigen oordeel*:-

[1. De scherpe uitval tegen WAGENAAR, bov. bl. 106, schijnt mij onbillijk, en w.'s citatie van BOXHORN er bij over 't hoofd gezien. Op gezag van dezen, was hetzelfde lang te voren verhaald door GURTLER, *Histor. Templar.* § 216, p.m. 398.

[2. Over de *Ophiten* of Slangen-broederschap, als eene soort van Gnostiken of Kabbalisten, is eene geleerde Hoogduitsche Verhandeling van J.H. SCHUMACKER, Wolfenb. 1756, 96 bladz. 410. Hij onderscheidt aldaar Joodsche en Christen-Ophiten; zegt dat deze eigenlijk den naam van Christenen niet verdienen S. 95: doch kent hun geene bijzondere onzedelijkheid toe, S. 89.

[3. *Von* HAMMER'S argument, waarop hij 't beruchte boek *de tribus Impostoribus* aan zijne gehate Tempelieren zou toeschrijven (hier, bl. 275,) is zeer flaauw. - Dit mysterieus geschrift (of 't geen er thans voor erkend wordt), sedert de laatste eeuw in Latijnschen tekst en Fransche redactie langzamerhand meer bekend geworden, (doch in handschriften en als bibliographische curiositeit), is thans in openlijken druk gegeven en voor circa één gulden te koop: *de Impostura Religionum breve compendium, seu liber de Tribus Impostoribus. Nach zwei Mss. und mit Historisch-Litterarischer Einleitung herausgegeben von* F.W. GENTZE (etc.) Leipz. b. FR. FLEISCHER, 1833, 62 bladz. 8°. - In de geleerde Inleiding worden al de genen die eerst als Schrijvers van dit werk beticht waren geweest, ten getale van circa 30, (waaronder ook ERASMUS, en MILTON), opgegeven: doch van de Tempelieren geschiedt daar zoo min eenige melding, als ze mij immer voorgekomen was. Hoe zeer ook dit boek veelal aan Keizer Frederik II of zijn beroemden Kanselier PETRUS DE VINEIS, die omstreeks het midden der Dertiende eeuw leefden, toegeschreven is, schijnt het werkje echter met de meeste waar-

schijnlijkheid herkomstig van eenigen Italiaanschen Godsdienst-twijfelaar van de zestiende eeuw, van de toenmalige secte der *Lucianisten*[1].

[4. Over de *Tempelieren* was het mij, toegerust ook met de adversaria van mijnen Vader, gemaklijker lang dan kort te schrijven; beide historisch en critisch; doch ik acht dit hier onnoodig en overtollig, en bepale mij dus bij *Von* HAMMER en WILCKE over hen.

Uit *Von* HAMMER heb ik het dubbel excerpt van B. behouden, om dat ik het bij zijne collectanea aldus vond: het een vult het andere aan; en ik vond geene roeping, om ze te gaan in één werken. - Ondanks al de geleerdheid en de aangewende moeite, en welligt ook de goede trouw van *Von* HAMMER komen veel van de aanwijzingen, waarop hij, zoo wel ten aanzien der Tempelieren, als van de zamenhang met hun van de Vrijmetselaren, zich grondt, mij voor zeer klein en vergezocht te zijn, eenzijdig en hatelijk uitgeplozen *à la* BARRUEL.

[5. Het nieuwst en volledigst werk over hunne geschiedenis en die der afschaffing hunner orde, is W.F. WILCKE, *Geschichte des Tempelherren Ordens, nach den vorhandenen und mehreren bisher unbenutzten Quellen*, Leipzig, 1826, 2 Deelen, 700 bladzijden, een werk met veel vlijt en onpartijdig oordeel geschreven, en waarbij van al wat over hen te voren in 't licht gege-

1 Stellig bewijs dat het niet uit de dertiende eeuw kon zijn, is echter slechts in de vermelding van IGNATIUS (*de Loyola*) tusschen FRANCISCUS en DOMINICUS, als annbiddings-Heiligen, in § 20, Edit. p. 51; - en deze naam kon er ligt later tusschen in gevoegd zijn. - Maar al was het stellig uit de Dertiende eeuw, deed dit nog niets tot de Tempelieren. De toon van het geschrift geeft ook meer een twijfelaar te kennen, dan een Godsdienstloochenaar of spotter.

ven was, gebruik is gemaakt [1]. - Dit werk is vertaald in vier Boeken: I (I Th. S. 1-233) Geschiedenis des Ordens, tot op deszelfs vernietiging (in 29 Afdeelingen, volgens de zoo vele bijzondere Grootmeesters van de Orde.) II. Geschiedenis der vernietiging (waarin ook de regtspleging zelve) I Th. S. 245-273. II Th. S. 1-77. (Hij staaft met vele getuigenissen, dat zij ook in Neder-Duitschland of Neder-Saxen allen op één tijdstip te gelijk overvallen zijn. Z.B. II. S. 40, 41.) III. Inrichting en inwendige toestand des Tempelieren-Ordens, (in vijf Afdeelingen) II Th.S. 78-201. Het IV^de^ Boek zijn Bijlagen of *excursus*, 31 in getal; (II Th.S. 202-344) waarvan de laatste de literatuur dezes onderwerps behandelt. - De merkwaardigste is de 23ste, *über das Idol der Templiern*. (Zie B.S. 301-312.) Dien zoogenaamden *Bafometh* houdt hij voor een kabalistisch afbeeldsel of emblema van den *macro* - en *microprosopus* ('t Groote en Kleine-Wezen of aanzicht): hij gelooft dat eene verlochening van Christus en bespuwen enz. van het kruis, plaats had bij de hoogere inwijding en in den Priestergraad. Hij houdt de geheime leer voor Gnosticismus, door de Mahomedanen medegedeeld; doch geen heimlijk Mahomedanismus (waarvan zij ook wel beschuldigd wierden; doch welk onbestaanbaar is met het beeld dat zij aanbaden.) Zijn resultaat is: ‘zij waren naar de wijs en wetten van hun tijd schuldig, en zijn alzoo wettig veroordeeld en gestraft: doch zij

1 Ook van V. HAMMER, wien W. beoordeeld, 2 B.S. 290-301. Vooral ook van MOLDENHAWER, *Process gegen den Orden der Tempelherren: aus den Original-acten der päpstl. Commiss. in Frankreich*. Hamb. 1792; waarvan hij zegt, dat door de hedendaagsche vereerders der Tempeliers de geheele oplage opgekocht en aldus het werk aan het algemeen onttrokken is.

waren *verlicht* en hunnen tijd *vooruit*.' - (God beware ons voor zulke verlichting! - Maar men ziet toch hieruit, dat men dezen *verlichten* onderzoeker niet, b.v. als *Von* HAMMER, verdenken kan van partijdige tegen-ingenomenheid.)

[Maar hier, bij de historische discussie over de in 't jaar 1311 vernietigde Tempelieren-orde, wenschte ik dat B. was blijven staan, en de latere Vrij-metzelaren, en nog latere Illuminaten, en voorts de Fransche Omwenteling, en Wetboeken enz. er niet bij betrokken had. - Nu hij dit echter gedaan heeft, wil ik hem ook daar volgen. - Ik merk dan aan:

[6. Het is wel waar, dat de tegenwoordige *Maçonnerie* zich behaagt, in zich van de aëloude, weidsche, uitgebreide en vermogende, door samenspanning van kerkelijk en wereldlijk gezag onderdrukte en vervolgde *Tempelieren-Orde* af te leiden en daar aan vast te hechten:- Doch men merke op, dat de uitbreiding dezer orde uit Engeland naar Frankrijk en verder over Europa; ja naar de andere Werelddeelen, valt in het tweede vierde gedeelte der 18de eeuw (BILD. boven, bl. 252, 289-291) wanneer onder de Protestanten (en bij zulke Roomschen, als zich in deze Orde lieten opnemen) het geloof algemeen was aan de onschuld der Tempelieren, en dat zij het slagtoffer van afgunst, vrees en hebzucht, en eener schandelijke intrigue waren geworden (zie BILDERDIJK bov. bl. 239. - Hij-zelf erkent ook (bl. 277) dat NICOLAÏ, in 1782, de eerste geweest zij, die eene andere gedaante aan de zaak gegeven hebbe: en men weet hoe daartegen, later, RAYNOUARD in zijn Treurspel *les Templiers* en de daarbij gevoegde geschiedkundige ontwikkeling, als verdediger hunner onschuld is opgetreden.)

Men kon dus, om de V.M. Orde, vooral in het adeltrotsche en ijdele Frankrijk, een schijn van waardigheid (een *relièf*) te geven, bij zoo veel ander uiterlijks als er aan gegeven werd, de lieden diets maken, dat de VMetzelarij de continuatie van de oude, voor 't oog vernietigde, maar heimelijk steeds onderhoudene Tempelieren-Orde was; men kon, zoo veel mogelijk, de oude gebruiken en teekens dier orde weer opzoeken en daarmeê pronken: - dit deed niets, noch tot de schuld of onschuld der oude Tempelieren-, of der nieuwe Vrijmetzelaars-Orde; noch tot het ware of onware van historischen samenhang dezer laatste met de eerste. - De schrandere en onpartijdige MOUNIER geloofde niet aan dien zamenhang[1]: hij was geen ingewijd *Maçon*; doch een voornaam en ijverig Vaderlandsch VM. schrijft mij ook: ‘de afstamming met de Tempelieren is historisch onwaar.’

[7. Zoo komen wij dan tot de *Vrijmetzelarij*, op haar zelve en buiten alle betrekking tot de Tempelieren. Ook hierover was het gemaklijk, na- en uit en door - al het er over geschrevene, eene omslagtige Verhandeling te schrijven, alleen ten opzichte over den quaestie van hare wezenlijke of waarschijnlijke, voorledene of toekomstige schuld of onschuld, gevaar of waarde voor den Staat en het wettig Gezag en de goede orde in denzelven. Maar ik zou den Lezer en mijzelven vervelen, en de zaak niet verder brengen; die toch waarschijnlijk bij de meesten reeds uit vooroordeel of eigen onderzoek beslist is. Misschien zou men, om billijk en grondig te werk te gaan, moeten onderscheiden tusschen verschillende soorten en secten, en na-

1 Bladz. 128 van zijn straks te vermelden werk.

tiën, en tijdperken; of ook tusschen bijzondere en zeldzame hoogere graden, en de gewone en algemeene, in de Vrij-Metzelarij. Het is moeilijk, door de veelvuldige en kunstig gecombineerde, ware of half-ware en verdraaide of geheel valsche feiten bij BARRUEL en zijns gelijken zich niet eenigermate te laten medesleepen[1]. - Doch ik moet dringend aanraden, daartegen te lezen het te weinig onder ons bekende werk van MOUNIER, *over de invloed op de Fransche Omwenteling, welken men toegeschreven heeft aan de Philosophie, aan de Vrije-Metzelaren, en aan de Illuminaten. Uit het Fransch vertaald*, te Franeker, 1802, 235 bl., gr. 8o[2]; ook het, door BILDERDIJK zelf in 't Nederduitsch vertaalde werk van den vroomen Vrij-Metzelaar LINDNER, (getiteld *Mac-benac*; Leiden, bij Herdingh, 1820) 't welk luide getuigt voor de onschuld en het ongevaarlijke voor den Burgerstaat, vooral wat aangaat de Duitsche Vrijmetzelarij.

[8. Men heeft gezien, wat B. bladz. 287, opgeeft uit een Hoogduitsch werk van 1809, nopens een Manifest dat in 't begin van 1790 door de groote Fransche VM. Loge door Europa zou gezonden zijn, om de Loges aan te manen, de Fransche Revolutie te ondersteunen enz. Denkelijk is dit dezelfde brief, waarvan de billijke MOUNIER aldus schrijft (bl. 152 der Ned. Vert.):

1 Een staaltje om BARRUELS trant te leeren kennen, zal ik uit MOUNIER bijbrengen, ter gelegenheid der *Illuminaten*, beneden N°. 19 bl. 317: Z. ook ald. N°. 20 en de aant.

2 Een te gelijk met het werk van MOUNIER te Franeker in 1802 uitgegeven geschrift: *de Vrije-Metzelarij in haren eigendomlijken luister hersteld. Vertaald uit het Hoogduitsch*, 215 bl., gr. 8°., heeft weinig waarde en is omslagtig en vervelend, door de houding van iets aan de ongewijden te willen zeggen, en de geäffecteerde zorg om niets te zeggen; het is dus veelal *mystificatie*.

'ROBISON spreekt van eenen brief, welke door de Loge van het groot Oosten zou geschreven zijn in 't jaar 1789, om alle de Broeders aan te sporen om de omwenteling te ondersteunen. Deze omstandigheid is mij geheel onbekend; maar verondersteld zijnde, dat hij niet bedrogen is, zoo zijn het nochtans zeer onderscheidene zaken, eene omwenteling goed te keuren of dezelve te bewerken. Er is geen enkel bewijs aanwezig, dat de andere Loges even eens gedacht hebben, als het *Groot Oosten*; terwijl het voorzeker ook geene misdaad was, in het jaar 1789 te wenschen dat de omwenteling het geluk van Frankrijk mogt uitmaken.'-

Want, dat er bij gezegd wordt: 'om naar hare gelegenheid *den geest van opstand* zoo veel mogelijk te verbreiden;' dit zal toch wel in den brief, die door geheel Europa ging, niet gestaan hebben; althans hiervan zou ik nader bewijs verlangen: - maar dit er af zijnde, verandert de geheele zaak van gedaante. De Hertog van Orleans was Grootmeester sedert het jaar 1771, en vóór hem was het een ander Prins van den bloede, de Prins van Conti geweest, sedert 1793. Zie BILD.. zelf, bl. 290.

[9. Het historische van den later tijd nopens de Vrijmetzelaren, wordt door BILD. bl. 289-291 bijna geheel getrokken uit het bekende werk van LLORENTE, *Histoire critique de l'Inquisition d'Espagne*. Het is de moeite waardig, voor elk wie in de gelegenheid is, dat geheel artikel bij LLORENTE, Chap. XLI, art. 2. (T. IV. p. 53-78) na te lezen; bijzonder ook de geschiedenis van een Franschen Vrijmetzelaar Tournon bij de Inquisitie te Madrid, *ald.* bl. 54-68. - Dat er in 1811 (ten tijde van het rijk van Joseph Bonaparte), een 33ste graad van Franc-Maçonnerie te Madrid zou gesticht zijn (BILD. bl. 291: 'men wil' enz. met aan-

haling van LLORENTE p. 146) was op zich zelf mogelijk, want LLORENTE geeft bl. 72-75 de bijzonderheden van 30 graden op (welke dus aan hem, ofschoon geen Vrijmetzelaar - maar Secretaris der Inquisitie - moeten zijn bekend geweest). Maar het door BILD. hier bijgebrachte toont hij *niet* te gelooven, p. 146 verg. p. 145[1].

En wat 'men wil' van de in December 1808, ten tijde der Fransche overweldiging van Spanje, in het Camp bij Orense in Gallicie opgerichte Loge van Heeren en Dames, - *Philo-choristen* of *Dans-liefhebbers* (BILD. bl. 291, uit LLORENTE, p. 146)- dit zal toch wel een Fransche Militairen *plaisanterie* geweest zijn.-

Maar er zijn, reeds vóór de Fransche Omwenteling, afzonderlijke Dames-Loges geweest (onder den niet fraaijen naam van *mopsen-loges*! waarover z. MOUNIER'S aangeh. werk bl. 140-141; - (ook al tegen BARRUEL.)

[10. BILD. brengt bl. 290 het begin bij van hetgeen LLORENTE zegt over de Vrijmetzelarij in de Nederlanden. Doch laat ons die plaats in haar geheel geven: - *pag*. 70: 'La même année 1737, le gouvernement de Hollande défendit les assemblèes de franc-maçons, comme mesure de précaution, et en déclarant que cette défense n'avait été provoquée par auenne entreprise criminelle de leur part. Malgré cette disposition, les membres d'une loge se réunirent: ils furent arrêtés et mis en jugement; mais ils se défendirent avee tant d'energie et de succès, que le gouvernement les fit acquitter, révoqua la mesure qu'il avait

1 (Namelijk den 33sten grand, die volgens een niet geloofwaardig auteur, den 4 Julij 1811 door eenen Graaf de Grasse-Tilly te Madrid zou gesticht zijn. Want 33 graden hadden de Fransche Loges reeds sedert 1804. Zie LINDNER, *Mac-benac*, bl. 24.)

prise, et accorda mème sa protection à la franc-maçonnerie.' - LLORENTE evenwel is hier niet goed onderrigt geweest: het verbod, van 30 November 1735, is nimmer, noch voor of na 1748 en 1795, openlijk en uitdrukkelijk opgeheven; ofschoon het weldra met reden als geäboleerd, en met medewerken en stilzwijgende goedkeuring van het Gouvernement-zelf vervallen, kon beschouwd worden. Zie *Rapport door de Commissie den 4den Junij* 1797 *ter Groote Loge benoemd, op den 27 December 1797 in eene buitengewoone Vergadering uitgebragt*[1], *nopens de* Revisie van het Wetboek, *enz. enz. Voorafgegaan door eene Inleiding, en eene korte geschiedkundige schets, de Order der Vrijmetselaren betreffende* (19 bladz. fol.) bl. 10, 14 en 18[2].

1 De Commissie bestond uit de Brr. J.A. DE MIST, W. HOLTROP, A.J. DE SITTER, enz. Rapporteur was de kundige en welsprekende DE MIST. - (Nog geene maand na het uitbrengen van dit Rapport wierd hij en de SITTER naar 't Huis in 't Bosch Staatsgevangen gezonden; zeker ook wel mede door *Broederen.*)-

2 'De Staten van het Hollandsch Gewest, door den grooten VAN SLINGELAND (zoo hebben de eerste mannen ook hunne zwakke zijden!) hier van' [d.i. van openbare *demarches* door Vrijmetz. gedaan] 'niet gunstig onderrigt, besloten op den 30 Nov. 1735, den Hove van Holland, en de Stedelijke Besturen, die van den Hage daar onder begrepen, aan te schrijven en te gelasten, de Genootschappen der V.M. daar ze reeds aanwezig zijn mogten, terstond te doen ophouden, en nieuwe verzamelingen te verbieden, en dadelijk te verhinderen.' - Doch ' - de vervolgingen maakten hen belangrijker, en de middelen, die men bezigde om hun Genootschap in deze Landen te vernietigen, bragten misschien meer dan eenige andere, het hunne toe, om hetzelve hoe langer hoe meer uit te breiden en aanzienlijk te maken. Een groote les voor alle Volksbestierderen! -

Het leed toch maar weinige jaren daarna, dat men de Broederschap der V.M. onder de ongestoorde toelating der Regering, op meer dan eene plaats, en in verscheidene Loges, vooral te Amsterdam en in 's Hage, weder zag samenkomen: verscheiden der voornaamste Standspersonen en achtingswaardige Geestelijken lieten zich der Order inlijven, en van toen aan scheen de argwaan tegen haar opgeheven, en de vorige bevelen ter harer vernietiging, geraakten stilzwijgend buiten werking en in vergetelheid.'

[11. Met opzet zeide ik, dat de VM. Orde, '*noch vóór noch na* 1748 *of* 1795' uitdrukkelijk in Holland geautoriseerd geweest zij. - Ten tijde van haar eerste verschijnen in Holland was zij aan het toenmalige Aristocratisch Bestuur - en zeker niet buiten allen schijn - suspect als *Orangistisch*. Immers het gemelde rapport van DE MIST c.s. zegt bl. 10: 'Er zijn geene berigten voorhanden, dat voor den jare 1738, geregelde samenkomsten van Vrije Metselaren in ons Vaderland hebben plaats gehad. Het huwlijk van Prins Willem den IV met de Kroon-Princes van Groot-Brittanniën schijnt gelegenheid gegeven te hebben, dat vele personen van aanzien in deszelfs gevolg, der Broederschap in Engeland zijn ingelijfd geworden.' Eene aankondiging van het houden der eerste Holl. Loge in 'de *Amsterdamsche Courant* van 3 November 1735, wekte de oplettendheid der toenmalige Gecommitteerde Raden van Holland.' - 'Onbekend met de voorschriften en bedoelingen der Order, mistrouwden zij de daar mede gepaarde geheimhouding; en hun argwaan vermeerderde niet weinig daar door, dat velen van derzelver eerste en aanzienlijke Medeleden, Ambtenaren en Gunstelingen waren van eenen Prins, dien het toen bovendrijvend Staatkundig stelsel van ons Vaderland van het Stadhouderschap moest verwijderd houden. Zij vreesden, of niet

veelligt, onder voorwendsel eener onschuldige samenkomste van V.M., in het verborgen beraadslagingen wierden gehouden tot omkeering der toen gevestigde Regeringsform.'-

Geen wonder dus, dat na de Omwenteling van 1748 de Orde geen vervolging meer te vreezen had; en het onnoodig achtte een stellig opheffen van het verbod te verlangen.

Na de nieuwe Omwenteling van 1795, was een der punten waarover het gemeld rapport van de Brs. DE MIST, HOLTROP enz. ging, het op den 4 Junij 1797 gedane voorstel:

'Om te bewerken, dat de prohibitive Wetten en Resolutiën, voormaals ten aanzien der Vrije-Metselarij bij Lands - of Stedelijke Regeringen genomen, werden vernietigd.'

Maar de Commissie advyseerde, met krachtige redenen, om daartoe geene pogingen te doen, maar die prohibitien als van zelf geheel vervallen en als vergeten te beschouwen. Zij besluit dit gedeelte aldus (bl. 18): - 'ook behoeft eene in onbruik geraakte Wet, geene uitdruklijke herroeping of intrekking. Eene langdurige *non-observantie*, onder het oog en met voorweten of toelating des Wetgevers, en van hun aan wien de handhaving en uitoefening der Wetten is aanbevolen, staat in rechten met eene uitdrukkelijke herroeping gelijk, en is voor de Ingezetenen van eene gelijke werking.'

[12. Ten opzichte der Nederlandsche Loges, is uit dat Rapport nog op te merken: 1) dat, welke samenhang er oorspronklijk ook met de Engelsche Loges moge geweest zijn, de Nederlandsche Orde daarna zich als zelfstandig en nationaal geconstituëerd heeft, en bij de Notulen der Groote Loge van den 18^den December

1757, '*is al het bevorens gepasseerde* (dus het geheele tijdperk van 1735 af) *gehouden als uitgestorven*.' bl. 11.

2) Ook bij dat Rapport zijn, 'overeenkomstig de Resolutien der Groote Loge v.d. 18 December 1757, en 19 Maart 1780, geene andere Graden erkend, noch andere sieradiën of uiterlijke teekenen toegelaten, dan die der drie Oude en erkende Graden der Metselarij, van Leerling, Gezel, Meester.' Bl. 16[1].

3) Dat sedert 1759 tot den tijd van dat Rapport toe, 'de Troon in den Tempel' d.i. het Nationaal Grootmeesterschap, 'door achtendertig-jarige telkens hernieuwde keuze, en aanvaarding van dezen Eerepost, bekleed is geweest, door den Heer CAREL VAN DOETSELAAR' (bl. 13) - denzelfden, die in 1793 zoo getrouw en de Willemstad tegen den aanval der Franschen heeft kloekmoedig verdedigd.

4) Het schijnt evenwel, uit Bl. 13 van die Voordragt, dat sedert 1795 aan de Broederschap dezer Landen naauwere verbintenissen met de Groote Nationale Loges van Engeland, Frankrijk, en Duitschland aangeboden, en door haar aangenomen en aanvaard zijn. - Doch wat daarvan, na al het sedert gebeurde, thans nog overgebleven zij of niet, wordt ook voor den meest soupçonneusen, en beide in zedelijke en in staatkundige betrekking, het deugdzame der (Noord-) Nederlandsche Maçonnerie volkomen gewaarborgd door het karakter van haar Koninglijken Grootmeester.

1 (Ik meen te weten, dat gelijke uitsluiting der zoogenaamde hoogere graden, (die dan als min of meer gevaarlijk of suspect konden beschouwd worden), en dus het behoud der oude Nederlandsche eenvoudigheid en onschuldigheid, ook sedert het herstel van Nederlands onafhankelijkheid, door Z.K.H. den tegenwoordigen Grootmeester gehandhaafd is.)

[13. Dat 'P. PAULUS verklaarde, dat de vrijheid en gelijkheid in 't Evangelie geleerd werd,' (BILD. bladz. 296, aant.) wete ik: maar dat hij verklaard zou hebben 'dat hij 't Evangelie niet gelooven zou, indien hij er die leer niet in vond;' is mij noch in zijne beroemde Verhandeling *over de Vrijheid en Gelijkheid der menschen* (1794) noch ergens elders voorgekomen. En wat men ook in bekrompen vooroordeel, als zij er innerlijk verband van Godsdienstigen - en slaven-geest, op die Verhandeling, als 'het Fransch Jacobinismus in een Christenkleedje,' moge geschimpt hebhen, ik durf een iegelijk ten sterkste aanraden, bl. 15-42, en 79, 80 in die Verhandeling, bedaard en met een onbevangen gemoed te lezen[1].

Zoo vind ik het ook niet zoo ergerlijk of blasphematoir als BILD. (bl. 296, 297), maar geloof dat het een zeer onschuldige *allegorie* kan zijn, wanneer een Christelijk Vrijmetselaar of welmeenend Illuminaat, JEZUS CHRISTUS '*den Grootmeester der Orde*' noemde: maar dat hier alles afhangt van het gemoed des sprekers. - (De Herrnhutsche of Broeder-Gemeente heeft wel bij plegtige opdragt en aanstelling, den Heiland tot 'Opper-Ouderling harer Gemeente' verklaard, en wendt

1 'Hoe kan een Christen, zoo hij zich-zelven niet geheel ongelijk wil zijn in zijne beginselen, noch zijnen Godsdienst tot een enkel vruchteloos lippenwerk wil maken, de gelijkheid bij de Vrij-Metzelaren wraken? Hij bedenke dat de leer van 't Euangelie, bij de achting die zij omtrent de wereldlijke regering eischt, tevens wel degelijk voorschrijft, dat alle menschen elkander als broeders moeten behandelen.' MOUNTER, aangeh. werk, bl. 145. - De Christen-Wijsgeer H. VAN ALPHEN, in zijn werk: *Predikt het Euang. allen Creat.* bl. 156 *a*)-160, betooogt mede, dat de ware en onschadelijke leer van *vrijheid, gelijkheid*, en *broederschap*, alleen bestaat in verband met het Euangelie,

zich alzoo in hare aangelegenheden tot Hem.) - De gemoedelijk Christelijke LINDNER, die zelf betuigt, dat 'het geheele oogmerk van zijn geschrift is: de Vrijmetselaars uit te noodigen, om overluid en openlijk te bekennen, dat er buiten de bekende groote verborgenheid, van de verlossing des menschdoms door Christus, geene andere is; dat alle geheimenis en verborgenheid welke de Vrijmetselarij van Christus tijd voorgewend heeft te bezitten, slechts inbeelding, en dus dwaasheid en zelfbedrog geweest is,' enz. (*Mac-henac*, bl. 220); gebruikt dezelfde allegorie, zonder dat BILDERDIJK eene afkeurende aanmerking (die hij anders niet spaart) er bijvoegt[1].

1 *Mac-benac* bl. 227: 'Ons is geene keuze meer overgelaten wat wij moeten voortzetten en bevorderen, zoo wij ons echte en waarachtige *Opperlieden des oppersten Bouwmeesters* noemen willen. Hij heeft geenen bouw zoo zichtbaar bevorderd, als dien waarvan *zijn Zoon de hoeksteen* is; geenen *bouw* zoo beschermend voor alle gevaren behoed, als dien des Eeniggeborenen zijner liefde, *des eenigen waren Meesters, buiten wien wij geen anderen als zoodanig eeren mogen*.' - *Ald.* 'Zoo Christus *onze Meester*, zijn Euangelie onze wijsheid, zijn gantsche leven ons doel, en zijn wezen ons openlijk doen en handelen niet wordt, zoo blijft ons leven slechts schijn en leugen, dewijl niet dan in Hem de waarheid is.' - en bladz. 228: 'Belijdt overluid, dat het van nu af aan, uw eenige wil, uw eenige ware, maar aan een iegelijk hekende verborgenheid zijn zal , den wil des Vaders, en het Rijk des Zoons te helpen bevorderen, en *geenen anderen Meester te hebben dan* Hem! - 'Erkent Christus thans op eenmaal voor *uw Meester*, zijn wijsheid voor 't eenige voorwerp van alle streven, zoo zal het verlangen van allen, om bij *elken bouw*, van nu af aan, Christus tot den hoeksteen te nemen, door u het uitzicht op de krachtigste vervulling verkrijgen.' (Die geheele plaats, tot bl. 231, is zeer merkwaardig.) - Hij vervolgt bl. 231, 232: 'Dienvolgende moeten wij maar uit elkander gaan?- Neen, blijft vereenigd *enz.*' - Gaat niet uit elkander, maar blijft bij een; doch helijdt geene andere verborgenheid, dan de wareldkundige groote verborgenheid van 's menschen verlossing door voortgaande en geduurzame vernieuwing des levens in u , die in *Christus, den waren Meester*, (in wien *de opperste Bouwmeester* aller wareldén *leeft*) voor alle tijden geöpenbaard is geworden.'

[Eer ik nu overga tot het *Illuminatendom*, nog eene dubbele aanmerking;

14. LINDNER is, bl. 68-98 van zijn werk, hatelijk en onbillijk partijdig tegen *fessler*; wien hij verdenkt en beschuldigt van een *crypto-Jesuït* te zijn: en in Protestantschen ijver, vervalt hij tot het ander uiterste, der Jesuïten-riekerij van NIKOLAÏ en BIESTER, die zelfs *lavater* daarvoor wil uitmaken (even als onze half-Christlijke Protestanten, nog voor weinig jaren, den tegenwoordigen Koning van Pruissen verdacht hielden en maakten, van heimelijk *Roomsch* te zijn, omdat hij een *Christelijke* Agende, d.i. Liturgie, ingevoerd had.) Die Jesuïten-jacht wordt te recht beteugeld door BILDERDIJK, bij LINDN. *Mach.* bl. 98, v. maar hij kon FESSLER niet even zeer verdedigen, wiens zeer merkwaardige eigen-Levensgeschiedenis eerst vier jaren later in het licht kwam. (Dezelve is ook in 't Nederduitsch vertaald.)

[15. Ik mag op mij-zelven toepassen, 't geen LLORENTE van zich zegt (*Hist. Crit.* etc. T. IV, p. 71, 72): ‘Je ne suis membre d'aucune loge; je n'ai même jamais cu la prétention d'y être initié: non que l'assosiation m'ait paru contraire à la religion, ou à la sage politique; je ne crois point que le franc-maçonnerie soit contraire à l'une ni à l'autre: mais *etc.* - Cependant, je n'ai été ni ne serai jamais l'ennemi ni le censeur indiscret d'une institution dont la base repose sur le principe de la bienfaisance, quoique’ *etc.*

[16. Nu 't Illuminatismus. - BILDERDIJK schijnt (bl. 292-298 in zijne afzichtelijke voordragt daarvan meest denzelfden *Signatstern* te volgen, dien ik niet ken, doch die naar gelang van 't geen hij er ook uit heeft, bl. 287, vergeleken met mijne 8[ste] aanm. bl. 305, v. schijnt eene *dwaal-ster*, een hatelijke compilatie *à la* BARRUEL te zijn. - Laat ons kortelijk zien

a) Wat het is, dat hier bedoeld wordt?
b) Wat dat, in zich zelf, eigenlijk was?
c) In welk verband het stond met de Vrijmetselarij?
d) Of het in eenig verband staat met de Fransche révolutie en de revolutionaire begrippen?

[17. *a*) Het zijn niet de *Illuminé's*, hoogverlichten of *Adepten*, die bijzonder in de laatste helft der 18[de] eeuw, met SCHRÖPFER en cagliostro - waarbij veelal, en ook door MOUNIER, doch te onrechte, SWEDENBURG en de *Martinisten*[1] genoemd worden; - zich toeleiden op hoogere, den gewonen mensch verborgene wetenschap en kunst, van geesten-bezweeren, schat-ontdekken, goudmakerij, levens-balsem, enz.- waarmede het *Magnetismus*, tijdens de eerste verschijning van MESMER te Parijs, in een ongelukkigen schijn, van verhand kwam: - Men bedoelt hier het in 1776 door den Duitschen Geleerden WEISHAUPT gestichte, door KNIGGE

1 (d. i. De aanklevers van den Franschen Theosooph ST. MARTIN; die, of wiens volgelingen, wel in de Maçonnerie schijnen gearbeid te hebben, om die tot hunne begrippen te stemmen; doch welke leer op enkel theosophie doelde, *à la* J. BÖHME en geheel niet op Staatkundige beroeringen. - Ook LAVATER, gelijk al wie men mystieken of ook wel dweepers geliefde te noemen, werd door onkundige spotter met deze Illuminés verward; - van welke men dan vreesde , dat zij eigenlijk geheime werktuigen waren der *Jesuïten*. MIRABEAU, *Escai sur la secte des Illuminés*, 1786.)

vooral uitgebreide, maar door de Beijersche Regering in 1784 en 1785 opgehevene en onderdrukte, Staatkundig Genootschap - of de *Orde* der *Illuminaten*.

[18. *b*) ADAM WEISHAUPT, Professor te Ingolstad in Beijeren, onderwezen bij de Jesuïten, doch nimmer in hunne Orde getreden; en verontwaardigd, hoe, terwijl elders in Duitschland verlichting, goede smaak en nijverheid bloeiden, de Jesuïten het schoone Beijeren onder een zwak en *bigot* Vorst overheerschten en uitzogen; besloot heh met hun eigen wapenen te bestrijden, en, gebruik makende van zijne Akademische betrekking, een Orde op te richten, wier leden elkanders tijdelijk belang, bevordering en invloed - en alzoo tevens en als einddoel, dat van beschaving, verlichting, en het echte doel der menschheid zouden bevorderen. - Dit klonk zeer fraai: er is ook geen blijk dat WEISHAUPT en KNIGGE, de hoofdpersonen in dezen, het zich anders voorstelden; en van een c.v. DALBERG, FEDER, en vele anderen, mag men dit als zeker stellen.

Maar de toenmalige Duitsche verlichting was weinig beter dan de Fransche Philosophie; en in de wijze om den kring en de werking der Orde uit te breiden was veel gevaarlijks en wat in de daad berispelijk was. Zoodanig was vooral de Jesuïtische stelregel, mede door hen overgenomen, dat tot een groot en loffelijk doel de aart der middelen onverschillig zij[1]. - Het is niet noodig, de aart of inrigting en lotgevallen van dit kortstondig Genootschap, doch waarvan geweldigen ophef gemaakt is[2], breeder te beschrijven; daar men

1 Voortreffelijk schrijft hiertegen MOUNIER, in zijn aangehaald werk, bl. 115-117.

2 MOUNIER, bladz. 168, 169 : ‘De *Illuminaten* zijn bij alle regeringen aangeklaagd, zij hebben de algemeene opmerkzaamheid tot zich getrokken en hun naam is reeds een voorwerp van schrik geworden. Wilde men iemand, die vrijheid en rechtvaardigheid bemint, gehaat maken, dan had men voorzeker reeds genoeg gedaan, als men hem een *Jacobijn* noemde, en dit was juist een middel, waarvan de aanklevers van 't despotismus en bijgeloof zich dikwerf genoeg hebben weten te bedienen. Tegenwoordig heeft men nog een veel krachtiger middel; men zegt, deze of die man is een *Illuminaat*, en op het hooren van dit woord worden de ligtgeloovigen reeds door een killen schrik aangetast,’ enz. - LINDNER, bl. 118 , v. ‘Het is opmerklijk, dat de Jezuïten spoedig de wapenen tegen het Illuminatismus opvatteden - om alle lieden van verstand onder deze benaming verdacht te maken. Ditzelfde hadden zij bevorens ook ten aanzien der Jansenisten met goed gevolg beproefd; uit welken hoofde zij ook thans zoo zeer tegen de Vrijmetselaars ijveren, om dat zij onder dit voorwendsel tegen ieder verlicht man den oorlog voeren.’-

zich dienaangaande genoegzaam onderrigten kan uit de Artikelen *Illuminaten* en *Weishaupt*, in het ook onder ons zeer bekende Duitsche *Conversations-Lexicon*, en in de bij ons vertaalde werken van MOUNIER, Derde Afdeeling, bl. 166 en volgg., en LINDNER, bl. 100-119. - Het tafereel dat BILDERDIJK er van ophangt (uit den *Signatstern*), is geheel eenzijdig geschetst.

[19. MOUNIER, bl. 178: 'Men zegt, dat er nog twee hoogere graden geweest te zijn, die der *Magi* en *Menschenkoningen*, welker stellingen niet ontdekt zijn geworden. BARRUEL gist, dat het Atheïsmus in deze graden geleerd wierd: zulk eene beschuldiging behoorde men echter niet te doen, zonder dat de deugdelijkste bewijzen hiervoor konden bijgebracht worden[1]. WEIS-

1 Zeer waar! en hier te gepaster, om dat de laatste en hoogste graden nog niet volledig uitgewerkt bestonden, toen de Orde gesloopt werd; doch het denkbeeld dat er van was, tot iets geheel anders strekte dan tot koude Atheïsterij. Zie LINDNER, *Mac-benae* bl. 117: 'Eindelijk' *enz.*

HAUPT had eene bijzondere instruktie opgesteld, hoe men zulke Illuminaten, welke tot theosophische dweperijen overhelden, zoude moeten behandelen. Dit kan alleen van de *Rosenkruisers* en aanhangelingen van SWEDENBURG worden opgevat [zie bov. N^{r}. 17 *a*) bl. 315]. BARRUEL heeft echter, om hierin een bewijs voor de ongodisterij te kunnen vinden, de Hoogduitsche woorden: *Theosophische Schwārmerijen* (de dweperij der Theosophen), overgezet door, *la fantaisie de croire en Dien* (de grilligheid om aan een God te gelooven). BARRUËL verstaat geen Hoogduitsch, of hij heeft zeer oneerlijk vertolkt.'-

[20. Hoe billijk, daarentegen, is het oordeel van LINDNER, ofschoon hij als ijverig Vrijmetselaar, gebeten was op de Illuminaten (zie straks, N^{r}. 21.) Hij zegt, (*Macb.* bl. 205): 'Het denkbeeld dat WEISHAUPT van de verheven oogmerken zijner Orde had (*enz.*), werkte krachtig op voortreflijke menschen; en daaruit is te verklaren, waarom deze Orde zich in korten tijd door geheel Duitschland verbreidde, en waarom de leden daarvan (dooröen genomen) meestal de waardigste mannen der afgeloopen en tegenwoordige eeuw waren. Mannen wier namen men slechts te noemen heeft, om te doen blijken, dat het nooit hun oogmerk zijn kon, een schelmstuk uit te voeren! Mannen, van wie te voorzien was, dat zij zich niet zouden laten misbruiken noch vervoeren'[1]!

1 L. voegt er bij: 'De schurfde schapen, onder deze kudde doorloopende, moeten niet in de eerste plants beschouwd worden.' - Maar het was juist zoo iemand, bij wien de lelijkste van die recepten, boven door BILD. bl. 295 vermeld, gevonden wierden. Zie MOUNIER, bl. 182 *aant.* verg. bl. 192.- Men zie ook over ROBISON en BARRUEL, het bezadigd oordeel van VAN ALPHEN, *Predikt het Exangelium* enz. bl. 222-226.

[21. *c*) ‘Naar WEISHAUPTS eigen melding is het Illuminatismus een accessorium der Vrijmetselarij, van welke men drie graden bekomen moet hebben, als *radicaal* om zijne Orde te kunnen ontfangen. Hij zelf verzekerde dat zijn leer alleen de echte Metselarij bevatte, en de mysteriën van deze daar-alleen door verklaard konden worden;’ BILD. hier, bl. 293. - Dit is zóó te verstaan, dat WEISHAUPT in zijn Illuminaten-Orde niemand toeliet, die niet van de drie gewone graden der VMetzelarij voorzien was: maar hij trachtte zich van de VMetzelarij zelve meester te maken; en een hooger graad in *zijne* Orde deelde de ontdekking mede, dat de gewone Maconnerie geene waarde had, maar die eerst verkreeg door deze Verlichting[1].- Zoo zegt ook LINDNER, *Mac-benac* bl. 33: ‘Oorspronglijk hing het Illumatismus met de Vrijmetselarij niet te samen, maar werd er op ingeënt, of diende haar veeleer tot mom-aanzicht;’ ('t geen mij dunkt, dus te verstaan te zijn, dat de *Maçonnerie*, als waar in en waar achter de Illuminaten-Orde zich verstak, *aan deze* tot momaanzicht diende). - Bij een echt VMetzelaar dus, die *Esprit de Corps* heeft, moest reeds hierom het intrigant Illuminatismus gehaat zijn; en dit heeft dus zeker medegewerkt tot LINDNER's scherpe uitdrukkingen er over, bl. 33, 34[2].

1 MOUNIER, bl. 171: ‘Op KNIGGE's raad besloot men, tot zijn doel gebruik te maken van de Vrije-Metzelarij, ofschoon men dezelve in den grond zeer verachtte. - Men bepaalde dat men zich beroemen zoude, bij uitsluiting alleen de geheimen der Vrije-Metzelaren te bezitten, en tevens beweren moest dat de Orde der Illuminaten, de eigenlijke, oorsprongelijke Vrije-Metzelarij ware.’

2 Hij (L:) zegt aldaar ook: ‘De oude ijverzuchtige Vrijmetselaars droegen niet weinig bij, om het Illuminatismus, dat zich indrong, te ontmommen; en het was in Beieren waar het opgekomen was, in de jaren 1785 en 1786 ook weer gesmoord.’

[22. Het is dus ook niet naauwkeurig gezegd (BILD. bladz. 292) dat 'uit KNIGGE's Vrijmetzelaren-Orde der *Eclectiken*, de Orde der *Illuminaten* door WEISHAUPT ontstond.' W. had zijn denkbeeld uit zich zelf gevormd en zijne inrichting begonnen[1]; gelijk KNIGGE, zonder iets van W. te weten, in de VMetzelarij ging reformeren en intrigueren: doch toen ze in hun wederzijdsche werkzaamheid elkander genaakten, gaf dit eene verëeniging en wederkeerige wijziging en vestiging van denkbeelden en doel, en van werking en middelen; en alzoo eene nieuwe kracht en uitbreiding der Illuminaten-Orde, waardoor KNIGGE nu de Vmetzelarij meende te overmeesteren; zie N^r^. 21.

[23. De Duitsche Wijsgeer FEDER, (eerst te Göttingen, naderhand te Hanover, geb. 1740, gest. 1821) verdient de hoogste achting, van de zijde van zijn verstand zoo wel als van die van zijn hart en echt Christelijken zin. Zijne eigen Levensbeschrijving, door hem nagelaten[2], heeft een afzonderlijk en zeer belangrijk Hoofdstuk (XI, S. 141-154): *Over mijn deelnemen aan het Genootschap der Vrijmetselaars en Illuminaten*. Hij betuigt, dat hij nimmer berouw gehad had, lid der VM. Orde, als zoodanig, geweest te zijn; ofschoon hij, zijn leven van voren af moetende beginnen, er niet weer in zou gaan: ook ten opzichte der Illuminaten-Orde, waar hij tot het laatst was ingebleven, (hij

1 Ik meen, in 1776 , en dat het jaartal 1767 bij MOUNIER, Holl. Vert. bl. 170 , eene drukfout is.

2 J.G.H. FEDER's *Leben, Natur und Grundsätze*, 1825, 360 bl. gr. S^o^. (buiten het *O tium senile*, of nagelaten Latijnsche Gedichten, p. 363-464; die bij eene Nederd. Vertaling weggelaten konden worden.)

heette aldaar *Marcus Aurelius*) heeft hij zich niets te verwijten, 't zij van doel of werkzaamheden; doch hij erkent dat de Orde gevaarlijk, en zoo als ze bestond misschien berispelijk was, en betuigt leedwezen, in deze gekomen of er niet vroeger uitgegaan te zijn.

[24. *d*) ‘De Fransche Omwenteling geen werk der Illuminaten,’ is de Derde Afdeeling van het hier telkens vermelde werk van MOUNIER, bl. 166-217 der Nederd. Vert. En wat ook BARRUEL c.s. er over moge bijgebragt hebben, het komt mij voor, dat M. deze stelling voldongen heeft (in zoo verre dit ten opzichte van iets *negatifs*, mogelijk is[1]); en althans de voor dezelve bijgebrachte gronden zeer goed weerlegd heeft. Zelfs niet eens van in Duitschland de Fransche Omwenteling begunstigd of hare beginselen voortgeplant te hebben, kent LINDNER hun het vermogen toe[2].

[25. Ik geloof dan ook niet, dat de Fransche, en alzoo bij ons nog gebruikt wordende, *Familie-raden*, iets met de Tempelieren, de Vrijmetselaars, of de Illuminaten gemeen hebben: (bl. 298) - Maar het bevreemdt en smert mij, BILD. aldaar te zien schrijven, als of de *Code Civil Français* en de *Code Napoleon* twee wezenlijk verschillende werken, of zelfs verschillende redactiën van één werk geweest waren, gelijk b.v. het Hollandsche Wetboek Napoleon van Koning Lodewijk ten opzichte van den Franschen Côde; of als önze Staatsregelingen van 1814 en 1815. - De *Code Nap.* had

1 L. 23 Cod. *de Probat*.

2 ‘Men beschuldigt de Illuminaten, dat zij de Fransche Omwenteling in Duitschland sterk in de hand gewerkt hebben; edoch zoo veel vermogen bezat die Jezuïtische tooverlantaarn niet.’ *Mac-bénac* bl. 34 (en BILD., bij zijne Vertaling, 1820, weerspreekt hem daarin niet.)

zelfs B. meer moeten smaken, dan de *C. Civil*; want 1) deze heeft een *republikeinschen* vorm, de C.N. een *monarchalen*; en 2) de *C. Civil* heeft de *republikeinsche*, de C.N. de algemeen *Christlijke* dag - en maandrekening en benamingen.)-

[26. Even min kan ik dus aan dat mislukte Illuminatismus, de afschaffing dank wijten van het voormalig *kniebuigen* voor de Koningen (B. bl. 297) - noch ook, dat (een Christen onwaardig,) knielen terug wenschen.-

[26. Noch ook geloove ik, dat onze, beide in bedoeling en in werking zoo loffelijke Maatschappij *tot Nut van 't Algemeen* (bl. 297), een uitvloeisel van dat Illuminatismus zij.-

[27. Ik heb nog vergeten, ten opzichte van het vroeger in dit Deel voorkomende, te zeggen, dat ik ook niet geloof, dat het systema van *polariteit* in de Natuurkunde uit het Manicheïsmus oorspronkelijk is of slechts *een conigzins verhuld* (althans opzettelijk en zelfbewust) *Manicheïsmus* (Bl. 243, en zoo 1. 251 het Dualismus.) - en

[28. - Ondanks het gevaar van door BILDERDIJK c.s. - ja misschien thans door ons groot Publiek - voor *blind* gescholden te worden: - dat ik niet geloof aan eene *revolutionaire Propaganda* in den eigenlijken zin (van BILD. bl. 244, 251.)

H.W.T.

Naamlijst der in dit deel aangehaalde schrijvers.

Register den voornaamste in dit deel behandelde personen en zaken, alsmede der verklaarde woorden[1].

A.

B.

1 [Deze *woorden* zijn hier met *cursive* letter gedrukt; ofschoon bij de meeste ook over de *zaken* gehandeld wordt].

C.

D.

E.

G.

H.

I.

J.

K.

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

W.

Z.